

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista

NOVEMBRE 1985

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

març 1985

2.

Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista

Les pàgines que segueixen tenen un origen prou circumstan¹cial. Tanmateix, llur interès és ben particular: es refereixen a Ernst Bloch precisament com a medievalista, com a historiador de l'anomenada filosofia medieval -filosofia en què se centra en part la nostra especialització docent universitària²-; i així ofereixen un perfil de Bloch --un pensador tan pretesament marxista i materialista com fervorosament defensor de la utopia revolucionària i apassionadament obert al futur de la llibertat històrico-humana-- com a pensador d'una època, la medieval, ben minsament propera a qualsevol preocupació pel marxisme, l'utopia o el futur, i com a pensador d'una filosofia, la patristico-escolàstica, no menys minsament interessada en qüestions materialistes, revolucionàries o de llibertat històrico-humana. En qualsevol cas, es tracta d'una aportació que té una doble actualitat: l'actualitat que li dóna el fet que 1985 sigui el centenari del naixement d'Ernst Bloch (1885-1977) i que l'obra d'aquest a què haurem de fer-hi particular referència acabi d'aparèixer entre nosaltres traduïda al castellà³.

I

Com a bon filòsof -com qualsevol altre filòsof que ho sigui seriosament-, Bloch ha dedicat bona part de la seva atenció i del seu quefer filosòfics a la història de la filosofia⁴; la

voluminosa producció escrita blochiana en dona eloqüent testimoni⁵ (i, pel mateix, en la nostra tesi varem dedicar tot un apartat al tema)⁶. Però, òbviament, la història de la filosofia que Bloch fa resta subordinada -també com en tot bon filòsof, com en tot filòsof autènticament creador- a la pròpia concepció filosòfica de l'autor: la perspectiva des de la qual són abordats -i àdhuc jutjats- els diferents pensadors o sistemes filosòfics estudiats o referits és aquella específica perspectiva blochiana que permet de discernir la presència, o l'absència, d'indicis, de llavors o d'explícites anticipacions de l'utopia concreta, de la recerca insistent d'un futur nou, d'un encara-no efectivament present i actiu en la història (i, més concretament, en la història del pensament). Breument: per Bloch la tasca de l'historiador de la filosofia només pot ésser la de discernir el futur en el passat, la d'obrir qualsevol present -un present de qualsevol temps, però que sigui autènticament fecund- a un "vers endavant", a un anar sempre més enllà de si mateix⁷.

Per a no citar sinó uns pocs testimoniatges típics i tòpics, en l'obra blochiana, valgui la referència a sengles passatges de tres dels escrits de Bloch més característicament històrico-filosòfics. En primer lloc, el corresponent al capítol final de l'extensa aportació blochiana entorn de Hegel, Subjecte-objecte. Aclariments al voltant de Hegel:

Els homes no són quelcom d'acabat, i així tampoc no ho és llur passat. Segueix aquest, sota altres signes, treballant amb nos altres, en l'impuls de les seves preguntes, en l'experiment de les seves solucions. Tots anem en un mateix vaixell. Els morts retornen, transformats: aquells (com Thomas Münzer) les gestes dels quals eren massa audaces perquè foren dutes a terme; aquells (com Esquil, el Dante, Shakespeare, Bach, Goethe) l'obra dels quals era massa vasta perquè coincidís amb el

local de llur temps. Descobriments del futur en el passat: això és filosofia de la història i també, per tant, de la història de la filosofia. Es per això que el comiat de Hegel no n'és cap, de comiat; com tampoc no és cap trobar-nos per primera vegada amb ell quan el trobem, atès que sigui un trobar-lo amb caliu. Per la força i la maduresa de la seva obra, Hegel s'esdevindrà sempre un reencontre incessant, feliçment fecund, mereixedor del més respectuós agraïment⁸.

El segon passatge, en certa manera obligat per l'explícita al·lusió de l'anterior citació, correspon a l'epígraf introductori de l'apassionat estudi biogràfico-filosòfic de Bloch sobre Thomas Münzer:

Volem restar sempre tan sols entre nosaltres. Ni tan sols aquí, doncs, no es dirigeix de cap manera el nostre esguard vers enrera. Més aviat ens barregem amb el passat d'una manera viva. I també els altres, així, retornen, transformats; els morts tornen a venir, i llurs fets volen acompanyar-nos de nou. (...) Münzer és sobretot història en sentit fecund: ell, la seva obra i tot el pretèrit que mereix d'ésser consignat estan aquí per a obligar-nos, per a inspirar-nos, per a sostenir com més va més àmpliament el nostre constant propòsit⁹.

El tercer passatge és el text íntegre d'un altre epígraf introductori d'un altre escrit biogràfico-filosòfic blochià, referent aquesta vegada a Avicenna i l'anomenada per Bloch "esquerra aristotèlica"¹⁰; un cop més, des d'una nova perspectiva, formula el nostre autor lacònicament i sol·lemne la seva idea d'una història de la filosofia autènticament filosòfica¹¹:

Tot el que és assenyat pot haver estat ja pensat set vegades. Però sempre que ha estat de nou pensat, en un altre temps i unes altres circumstàncies, no era ja el mateix. No sols el pensador, sinó sobretot allò a pensar, han canviat mentrestant. El que és assenyat cal que s'hi acrediti de bell nou i

per si mateix com a cosa nova. I és això el que s'esdevingué d'una manera particularment enriquidora entre els grans pensadors orientals, els quals salvaren i transformaren alhora la llum grega¹².

Finalment, valgui el següent incís blocchià -lacònic potser com cap altre dels anteriorment recollits, i gairebé críptic- de la primera pàgina del volum (la traducció castellana del qual saludàvem abans) de les lliçons de Leipzig sobre història de la filosofia:

El que ha estat una vegada pensat fresquívola, segueix rondant. ¿Com és que hom es meravella d'una cosa? ¿que hom tan minsament s'hi entén? ¿i que sempre sobrevé un repensar-la?¹³.

Si el meravellar-se i l'admiració han estat des d'antic el principi del filosofar [de la història -també, doncs, de la filosofia-, no és menys cert per Bloch que la filosofia, i alhora l'esguard sobre la mateixa història del filosofar, és sempre també un re-pensar, una re-flexió¹⁴: és un tornar a fer present el passat, un retornar a la vida els morts... Almenys és aquesta la perspectiva, la única perspectiva, que li interessa, a Bloch; la qual cosa no vol dir que sigui l'única perspectiva possible i legítima sobre el passat, sobre la història: això mai no ho ha dit Bloch. També Hegel, per exemple, acceptava altres tipus d'història, altres maneres de fer història; per bé que sols li interessés veritablement el que ell anomenava la "història re-flexiva"¹⁵. No es tracta, doncs, d'entrar aquí en la clàssica quaestio disputata -que divideix no menys clàssicament historiadors i filòsofs- sobre si la història resta més afí a l'àmbit del "científic" (en el sentit ferm del term) o a l'àmbit de l'inevitablement "filosòfic" (no-positiu; més aviat, subjectivo-in

terpretatiu). Més exactament el problema en qüestió no correspon a l'així plantejat, sinó a aquest: el de si la història que fan els historiadors pretesament científics és tan purament "científica", tan estrictament no-filosòfica i tan exactament lliure d'"ideologia" com ells pretenen; i estem pensant, evidentment, en historiadors que solen fer del materialisme històric una mena de professió sacral o àdhuc de confessió pseudo-religiosa. Personalment creiem que la tasca d'historiador es troba com en la corda fluixa entre ambdues dimensions: la científico-positiva, d'una banda, i la filosòfico-interpretativa, d'una altra. Creiem, així mateix, que la científicitat històrica és un ideal al qual hom ha de tendir ineludiblement; alhora, però, l'historiador mai no pot sortir fora de si mateix, no pot "saltar més enllà de la seva pròpia ombra" ni desprendre's de les seves conviccions, preferències o judicis de valor més profunds¹⁶. I serà des d'aquesta convicció personal que ens apropem a Bloch i al seu fer història de la filosofia (i, més concretament, història de la filosofia medieval).

Bloch, com hom pot suposar, mai no ha estat advocat defensor d'una història "neutra", purament objectiva i asèpticament "científica". La veritat -qualsevol veritat; també la veritat històrica- no és en Bloch, com tampoc en Hegel, cap moneda encunyada que hom tingui a la butxaca i en pugui disposar com d'una cosa fixa, llesta i estable: la relació de l'home amb la veritat no és la relació amb una cosa -una relació que podria ésser freda i neutra-, sinó que és una relació compromesa, en la qual cal "prendre partit", cal comprometre's i decidir-se¹⁷. Adhuc la mateixa veritat marxista -que Bloch proclama insistentment com a seva- té no sols un

vessant "fred", estrictament analític i objectiu, sinó també i alhora -i com a no menys decisiu ni important- un vessant "càlid", compromès i anticipador, valent i creador¹⁸. I és per això que Bloch no pot sinó refusar amb tota fermesa qualsevol tipus de determinisme marxista, d'economicisme, de materialisme vulgar¹⁹. La qual cosa no vol ni de lluny dir, òbviament, que la història de les idees res no tingui a veure amb la concreta realitat històrico-social i econòmico-política en què aquestes idees sorgeixen, es desenvolupen i, acaben alhora per incidir sobre ella, tot transformant-la. tanmateix La interrelació de supraestructura i infraestructura, com també la de teoria i praxi, és exactament una inter-relació: una relació mútua i de doble sentit, dialèctica²⁰.

II

A l'hora de donar títol al volum de les seves obres completes dedicat precisament a la història de la filosofia d'una manera expressa, Bloch escollí un terme prou significatiu: el d'intermons²¹. En tipificar terminològicament aquella presència del futur en el passat, àdhuc en el passat aparentment menys propens a deixar transparentar una tal presència -com pot ésser, tòpicament, el medieval-, Bloch parlà d'Intermons en la història de la filosofia; i en explicar el terme escollit, ho feia en relació precisament a la filosofia medieval²²:

L'interès d'aquest llibre rau en els intermons de la història de la filosofia. No cal dir que el concepte d'intermons res no té a veure aquí amb els àmbits intermundans²³ en què Epicur situa els déus per tal de, tot separant-los del món, fer-los indiferents en llurs interessos. Tot al contrari: en la interveritat de que aquí es tracta²⁴, és quelcom d'a vegades

il.luminador el que s'hi troba, el que hom pot escoltar amb totes les orelles, el que es deixa sentir, el que comença d'entrar en acció. Es tracta, doncs, de salvar un nou tipus de secundaritat²⁵ que precisament res no té en comú amb cap mediocritat dels objectes. Aquí rauen tanmateix paradoxes com aquesta: algunes coses de la monumental Summa de Tomàs d'Aquino, com és ara la doctrina de l'adequació, semblen cridar-nos des d'un racó com a secundaritat perduda²⁶. L'admirar-se comença de vegades a partir també d'objectes totalment diferents, de doctrines aparentment absurdes, però que no s'escolten en llur absurditat, sinó que indiquen un (de cap manera) problema, com és ara el cas de l'"enrajolització" de Déu en el portal de Betlem establerta per Occam com a possible de pensar-la²⁷. I precisament des de la perspectiva d'una crítica de la ideologia resten posades en relleu curioses excepcions de la dependència social del pensament, les quals s'anticiparen a llur temps. En efecte: ¿què té a veure la teoria de la natura d'Escot Eriúgena amb els interessos ideològics del sacerdoti cristià dels s. IX? ¿o el nominalisme de Roscel.lí, amb els interessos ideològics d'un feudalisme ja en formació?²⁸.

Bloch, doncs, s'esforça per discernir missatge de futur i anticipació de preocupació utòpica en racons doctrinals que semblen perduts, desatesos ordinàriament, però que no són simplement secundaris -ni en el sentit d'indiferents a la realitat concreta en què sorgeixen, ni en el sentit de mediocres-, sinó "accessoris" (és a dir: que hi accedeixen), en el sentit que s'hi esdevenen com "incidentalment", també "simultàniament" a altres doctrines o teories més comunament ateses i, en canvi, menys progressistes, més estancades en el passat deixat enrera, menys o gens obertes al futur, al vers-endavant²⁹. I es tracta alhora de racons doctrinals que de cap manera no es deixen reduir a la típica i tòpica crítica ideològica de tants continguts filosòfics reduïbles a simple resultat de determinació social, d'interessos de classe o d'inevitable pensar a

la manera de l'època, és a dir: segons el "sentit comú" dominant epocalment³⁰.

Conseqüent amb la seva convicció més ferma (ni determinista o economicista, ni marxista-vulgar o vulgar-materialista), Bloch ens ha previngut contra unes tals "trivialitats" (o també "explicacions reaccionàries i sentimentals" que hom pugui fer a partir d'un malentès materialisme històric esdevingut vulgar)³¹; i alhora ens ha advertit que la seva perspectiva, la seva atenció i els seus interessos en relació a la filosofia medieval -no menys que en relació a la resta de la història de la filosofia a què el volum en qüestió es refereix- tenen un caràcter molt determinat. Es evident que n'hi ha d'altres, de perspectives i d'interessos possibles al respecte; i Bloch no pot negar ni llur existència ni llur legitimitat (tot parlant històrico-filosòficament), sinó que sols podrà delimitar el camp de la seva atenció. I per això, en dir-nos que el volum de què es tracta no ofereix "cap curs complet d'història de la filosofia", car aquesta, "com a tal, hi resta fragmentada", presentada "intermitentment", a partir tan sols de "les parts més importants de l'edat mitjana i del Renaixement"³², Bloch no ho ha dit tot; hi hauria també d'haver dit que, a l'igual que en altres volums en què ha tractat ja d'altres parts de la història de la filosofia, la seva història del pensament medieval (i així mateix del renaixentista) tampoc no és completa pel fet que es limita gairebé exclusivament a aquells aspectes "intermundans" -en el sentit ja explicat del terme- d'aquesta filosofia que més palesament es presten a un discerniment del futur (blochianament entès: com a futur utòpic i revolucionari, apuntat com a tarannà progressista i anticipador, per damunt del propi temps) en el pas

sat mateix. Com sempre en Bloch, es tracta aquí d'una història de la filosofia parcial i àdhuc partidista³³; no més parcial ni partidista aquí pel fet de referir-se a la filosofia medieval, sinó parcial i àdhuc partidista com sempre³⁴.

Es cert que tot títol és definició, determinació; i que, per tant, delimita, posa límits al contingut, a l'abast i a la intenció de l'autor. En aquest sentit els mateixos titulars del volum -Intermons en la història de la filosofia- avisen que sols els "intermons" d'aquesta "història de la filosofia" són l'objecte a tractar; a l'igual que, també en titulars (ni que foren del subtítulat), avisava Bloch a Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel que no es tractava d'un llibre über, "sobre", sinó zu, "al voltant de", Hegel³⁵. Tanmateix, en el corresponent epígraf "introdutori" del volum hegelian de Bloch l'explicació que l'autor ofereix d'aquesta de-limitació de contingut, d'abast i d'intenció de l'obra és, tot i la seva extrema concisió (tan difícil de traduir), més justa i ajustada que no l'explicació que n'és oferta en el volum que ara ens ocupa de les lliçons de Leipzig. I és per això, estrictament per això i només en la mesura que això ens ho permet, que podem i àdhuc que hem de fer aquí crítica de Bloch: més concretament, de la història que Bloch fa de la filosofia medieval.

Ara bé: aquesta crítica, d'una banda, no va dirigida únicament contra la manera que Bloch té de fer en concret història de la filosofia medieval, sinó també contra la seva manera de fer, per exemple, història de la filosofia del Renaixement³⁶; però alhora, d'altra banda, aquesta crítica tampoc no serà exclusivament crítica, mai no podrà ésser -altrament dit- una crítica absoluta, la constatació de quelcom purament, absolu-

tament negatiu, sinó que en allò mateix que sigui crítica haurà de comportar alhora lloança i reconeixement de Bloch, i àdhuc una crida d'exigència (i una corresponent crítica implícita) a totes les altres maneres habituals de fer història de la filosofia molt més ortodoxes, molt menys parcials i partidistes que la manera blochiana de fer-la, però tampoc del tot correctes (és a dir: ortodoxes) ni lliures de parcialitat ni, pel mateix, de partidisme. És a dir: cal criticar Bloch perquè, del desenvolupament històric del filosofar, la seva manera concreta de fer història de la filosofia sols en tracta i sols n'aprofita uns determinats moments i aspectes; però en això mateix té el mèrit de descobrir-hi, en uns tals moments i aspectes (que resten com oblidats en un racó pels altres historiadors de la filosofia), allò que sols una ment particularment lúcida i filosòficament desperta i creadora és capaç de descobrir.

III

Si l'advertència de Bloch que la seva història de la filosofia era, en el volum que ens ocupa, fragmentària i intermitent tenia l'inconvenient de no dir altres característiques de la manera blochiana de fer aquesta història, és alhora una advertència gairebé innecessària pel que fa a la història que del pensament medieval l'autor ens ofereix concretament. I és que, almenys pel que als autors que hi són tractats es refereix, la història blochiana de la filosofia medieval no pot dir-se incompleta ni feta amb criteris de selecció incorrectes. Ni fragmentària ni intermitent, en efecte, és la presentació del

pensament medieval en la qual hom tracti -com Bloch ho fa- dels següents autors: Escot Eriúgena³⁷, Roscel.lí³⁸, Anselm³⁹, Abelard⁴⁰, Albert Magne i Tomàs d'Aquino⁴¹; Roger Bacon⁴², Duns Escot i Guillem d'Occam⁴³, els místics o afins⁴⁴ i, finalment, Nicolau de Cusa⁴⁵; i a aquests noms poden afegir-se els de Ter

lià i Orígenes, i el d'Agustí⁴⁶: d'ells ha tractat Bloch a la fi de la seva exposició sobre la filosofia antiga⁴⁷. Les indicacions crítiques no es referiran, doncs, a una tal selecció d'autors, sinó al tractament que d'ells es faci.

Una premonició sobre el tarannà d'aquest tractament es pot trobar ja en la "Introducció" al volum en qüestió; i ja aleshores podrem veure el que de límit i de grandesa té alhora Bloch. Aquest, en efecte, ens hi presenta com a tret comú i general de tot sorgiment d'un autèntic filosofar dos factors: el reconeixement efectiu i social del treball i alhora la no-vigència social, almenys en la pràctica, d'estaments sacerdotals. Explícitament això ho diu pel que fa a l'origen del filosofar a Grècia⁴⁸: la qual cosa havia ja també explicat en relació al gran "pre-renaixement" que s'esdevé a l'Islam⁴⁹ (anticipació de l'altre Renaixement, l'uropeu, per al qual és igualment afirmat com a vigent el mateix principi)⁵⁰; i com que el postulat de què es tracta val també per a l'edat mitjana, la valoració global que del pensament medieval faci Bloch serà prou peculiar⁵¹. Ara bé: és cert, i cal subratllar-lo sempre, que hi ha relació directa entre reconeixement del treball i vigoria del pensament, així com hi ha relació inversa entre domini de casta i llibertat de pensar; però és qüestionable d'atribuir massa esquemàticament aquell reconeixement o aquest domini a una o altra èpoques històriques segons que llurs productes especulatiu semblin més o menys simpàtics i aprofitables⁵².

Pel que fa als tres autors que se situen entre l'època antiga i la medieval -Tertul·lià i Orígenes (s. II-III) i Agustí d'Hipona (354-430)-, també en llur tractament arrelen alhora el límit i la grandesa de Bloch. Aquest, en efecte, serà capaç de comprendre i subratllar l'esforç de racionalitat que hi ha en el mateix credo quia absurdum de Tertul·lià⁵³; per bé que no serà capaç d'entusiasmar-se amb la corresponent línia cosmovisional (que un kierkegaardia o un nietzscheà, en canvi, celebrarien prou) i acabarà ridiculitzant-la amb l'exemple d'una paradoxa ben poc gloriosa⁵⁴. I al contrari: s'entusiasmarà amb un Tertul·lià que sembla anticipar l'esquerra aristotèlica que culminaria en l'Islam⁵⁵; però l'extrapolació evident que això comporta, hom podria derivar-la de la mateixa no-agudesesa interpretativa amb què haurà cercat d'explicar l'atribució feta per aquell pensador a Déu de la corporalitat⁵⁶ (i equivalent no-agudesesa podria discernir-se en el fet que Bloch no encerti a relacionar el tema de la creatio a nihilo -que ell s'estimaria molt més com a creació ex nihilo- amb el ja esmentat tema del credo quia absurdum)⁵⁷. ¿Es que l'entusiasme pel contingut doctrinal impedeix a Bloch d'entendre'l en profunditat, profunditat que sí encerta a assolir en referir-se a continguts vers els quals es manté del tot desapaixonat? Perquè igualment meritori sembla el fervor blochià a subratllar la transcendència històrico-revolucionària de l'accentuació creient de la figura de l'Esperit -i això no sols en Tertul·lià⁵⁸; també en Orígenes⁵⁹-; però hom pot alhora preguntar-se si no fóra millor menys fervor per a un discurs més assenyat, històricament i hermenèuticament més just i valuós⁶⁰. Inversament: ¿és clau de l'aguda interpretació blochiana de l'il·luminisme agustinia (com a pregunta per "l'aspecte ob-

jectiu, fins aleshores poc atès, del coneixement")⁶¹ el fet que Bloch no estigui ni de lluny entusiasmat pel sentit i el contingut concrets que una tal doctrina té en Agustí?⁶² Quant a la resta de l'exposició blochiana sobre aquest (pessimista idea del temps, en les Confessions; i optimista idea de la història, en el De civitate Dei)⁶³, l'anàlisi i el judici respectius desbordarien els límits d'aquestes pàgines: l'aportació de Bloch al respecte comporta tota la seva comprensió del missatge bíblico-cristià desenvolupada en el volum Ateisme en el cristianisme⁶⁴; tractar-ne fóra sortir-nos de mare⁶⁵.

Fóra també sortir-nos de mare d'intentar la més mínima anàlisi del tractament blochià de tots i cadascun dels autors pròpiament medievals abans citats. Per això limitarem aquesta anàlisi a un sol autor, i ens referirem a la resta només d'una manera molt general i com a cloenda d'aquest article. Es tracta, en concret, de l'exposició que Bloch fa sobre Anselm de Canterbury; i l'hem escollida no sols per la seva extensió -mitjana-, sinó sobretot pel pes filosòfic que Anselm té i alhora per l'interès peculiar que sempre ens ha suscitat⁶⁶. Bloch presenta Anselm a partir d'una doble contraposició: d'una banda, amb Roselí (i el seu nominalisme), pel realisme platònic d'Anselm⁶⁷ (aspecte que tampoc no suscita en Bloch cap entusiasme)⁶⁸; d'altra banda, la contraposició entre el credo quia absurdum, ja esmentat, de Tertul·lià i el credo ut intelligam anselmià⁶⁹ (aspecte, aquest, que sí desperta en Bloch un cert fervor)⁷⁰. I és de la mà d'aquest tema que l'autor no pot eludir el tractament de l'anomenat argument ontològic de l'existència de Déu⁷¹: una qüestió, tanmateix, inexcusable en parlar d'Anselm, però per la qual Bloch mai no podrà sentir cap il·lusió⁷². No és estrany, doncs, que a una breu exposició del famós argument segueixi una àmplia críti-

ca del mateix, en la més pura línia kantiana⁷³ (sense que hi manqui, però, l'aportació personal, típicament blochiana)⁷⁴; i encara que sigui presentada com a "crítica externa" (d'altra banda, "prou fàcil i que està a l'abast")⁷⁵, Bloch no la farà seguir de cap altra crítica "interna" -tal volta, aleshores, no tan crítica-, com si a l'autor no li semblés l'argument mereixedor d'un tal esforç ulterior de comprensió intrínseca i d'eventual corresponent crítica⁷⁶. I si quelcom és digne de lloança en l'aportació anselmiana, això, per Bloch, únicament podrà és ser herència de Plató (el plantejament, en concret, del "problema" de "la gradació de l'ésser")⁷⁷; com a específica aportació d'Anselm, res no semblarà Bloch poder trobar-hi⁷⁸. I pel que fa al mateix argument anselmià, únicament sabrà dir això:

Pel que fa a la prova d'un Déu omnipotent, sumament bo i omniscient, hom només pot dir, davant la misèria de la història universal i davant aquesta desgràcia que hom anomena societat de classes: vet aquí l'aspecte d'una tal hipòstasi (divina). La qual cosa hom pot també formular més filosòficament en els termes d'un enciclopedista francès: l'única teodicea que hom pot sostenir de Déu i del seu ésser és que Déu senzillament no existeixi⁷⁹.

La darrera paraula que Bloch té davant l'argument anselmià no és, doncs, sinó la del més tòpic lloc comú d'entre les tòpiques argumentacions en contra de l'existència de Déu (recórrer a un tal lloc comú és, fins i tot, el que "més filosòficament" creu poder fer Bloch)⁸⁰. I és que Déu, com a hipòstasi -envers la qual cerqui el creient qualsevol tipus de proves, de vies d'accés-, mai no podrà Bloch acceptar-la; ni com a simple hipòtesi (que hom admeti com a pura possibilitat, per bé que personalment no vulgui o no pugui acceptar-la com a real ni probable), mai no podrà tampoc acceptar-la⁸¹. Però, aleshores: ¿és possible, és lícit de pretendre apropar-se a un pensament com el medieval,

tan positivament centrat en la hipòtesi i en la hipòstasi Déu? ¿és verosímil de pensar que hom podrà comprendre'l mínimament des de dins, per mínima connaturalitat i, així, assenyadament, adequadament?⁸². En qualsevol cas, la hipòtesi Déu -com a hipòstasi (és a dir: com a quelcom ja existent, i no com a pura possibilitat (o com a pur espai buit) de futur utòpic- s'identifica per Bloch amb aquella altra hipòtesi de principi: la d'una "casta sacerdotal" com a factor que impossibilita l'autèntic filosofar, la llibertat del pensar. Així, tot pensament que en pugui resultar o se'n derivi mai no serà per Bloch mereixedor -com a tal pensament sobre Déu (o sacerdotalment determinat)- que hom el tingui en compte; com a tal pensament, mai no podrà Bloch tenir-lo per pensament seriós⁸³. En aquest punt concret, creiem, es tracta d'un límit de Bloch -i del seu fer història de la filosofia- que, excepcionalment, no denota alhora en ell, al respecte, cap grandesa.

No volem, però, concloure negativament. Fóra injust amb Bloch i amb el seu quefer d'historiador de la filosofia; un quefer en el qual ha encertat tantes i tantes vegades a fer precisament el que trobàvem a faltar en el seu tractament d'Anselm: una comprensió des de dins, que fes possible d'anar més enllà de la pura "crítica externa" de l'assumpte⁸⁴. Hem parlat ja de casos en què ho feia⁸⁵; i en podríem multiplicar els exemples⁸⁶. Per això farà de més justa cloenda, en aquestes pàgines, d'oferir una darrera perspectiva general sobre el tractament blochià de la resta d'autors medievals i, alhora, una valoració final decididament positiva -per bé que haqi estat també crítica en diversos aspectes- de l'aportació històrico-filosòfica i fil^osòfico-històrica de Bloch.

La perspectiva general, ens la brinda el mateix autor, al principi del seu darrer capítol de l'edat mitjana, sobre Nicolau de Cusa:

L'època en què visqué es va situant com entre dos llums: com més va més s'apropa a l'aurora de la modernitat, i pel que fa a l'edat mitjana resta ja de fet com en la nit. En qualsevol cas, allò de l'obscurantisme de l'edat mitjana, i àdhuc en la seva esplendor, fou un engany, que tingué durant la Revolució francesa un significat polític progressista en contra del reaccionarisme catòlic. I tampoc no fou un invent dels historiadors, sinó d'aquells que necessitaven una palanca contra la noblesa i el clergat. Fou d'aquesta manera que hom menyspreà fins i tot l'art medieval i liquidà el gòtic com a ornament monacal el més dolent. Aquesta infravaloració de l'art medieval s'ha esdevingut actualment insostenible; en canvi, en una mena de curiosa doble contabilitat, la infravaloració de l'escolàstica perdura encara en bona part. Si hi hagué aquell art, caldria preguntar, ¿com és, aleshores, que sols hi havia una ciència tan miserable? Si, decididament, l'ideològic representa un moviment coherent, no podem ja separar radicalment art i ciència⁸⁷.

Per Bloch no hi ha cap fonament històric seriós per a parlar d'obscurantisme medieval i tòpics similars; i amb un curiós argument de coherència equipara la grandesa del pensament escolàstic a la de l'art medieval, avui per ningú no qüestionada. Una tal equiparació, l'ha feta ja moltes pàgines abans -precisament en el primer dels seus capítols medievals-, en referir-se a les summes i altres construccions medievals del pensament oral-docent- o escrit:

Menció a part mereix aquella impulsiva força epocal que lligà de forma tan cridanera les construccions del pensament i l'arquitectura. La subtil profunditat, les diverses formes de conjunció i el sublim impuls de centralitat de les Summes escolàstiques ¿no tornen com a aparèixer en l'articulació tan subtil, en l'ornamentació de tan esplèndid moviment i en la monumentalitat tan sublim de les catedrals gòtiques, com és ara el cas, particularment, de la d'Estrasburg?⁸⁸.

I fins a tal punt considera Bloch d'un valor que hom no pot permetre's el luxe de perdre el mètode inquisitiu de la disputatio medieval, per exemple, que no dubta a aplicar-la a una qüestió de tanta actualitat com pugui ésser la de l'atzar, per tal d'oferir-ne la corresponent solució amb tota riquesa de matisos⁸⁹. I clou la seva esplèndida digressió amb una frase que ha volgut gairebé literalment recordar-nos una cèlebre dita de Lenin:

Hom no pot exigir de l'escolàstica que coincideixi amb la dialèctica materialista; aquesta, tanmateix, es troba, pel que fa al mètode, més a prop d'aquella que no de l'empirisme, sempre massa simplista⁹⁰.

Quan, a més de la riquesa del mètode, Bloch es trobi amb una aportació doctrinal o amb una actitud personal d'un o altre pensador medieval concret en les quals pugui -o simplement cregui poder- veure anticipació de futur, transcendència sobre la pròpia època o, breument, signe de qualsevol "vers endavant" utòpico-progressista, aleshores la interpretació que en faci serà d'una riquesa de suggeriments inapreciable. En fóra exemple prototípic tot el capítol dedicat a Abelard: des de la seva inicial caracterització com a "un dels pensadors de més gran vivesa del principi de la darrera edat mitjana"⁹¹, fins a la seva presentació conclusiva com a autor de "doctrines insòlites la tensió de les quals envers llur entorn no podem avui senzillament mesurar"⁹²; i tot remarcant particularment la seva central tipificació com a autèntic creador medieval -en això, tal volta, extramedieval- d'un pur ús de la raó:

Allò era dialèctica teològica, capaç de fonamentar teològicament, ni més ni menys com a plena pietat, una tan lúcida exigència de raó il.lustrada⁹³.

I és que, senzillament -com ja hem dit i podem repetir per a concloure-, el que fa sempre Bloch, àdhuc en fer història de la filosofia (medieval, o també qualsevol altra), és de dir-se ell mateix, pensar i re-pensar ara i aquí allò que fou dit i pensat en altre temps i que pot ésser-ne alhora rescatat per a un futur sempre nou. És, doncs, en tant que filòsof que fa Bloch història de la filosofia medieval, és a dir: és Bloch, filòsof, qui és medievalista ("Bloch filòsof, com a medievalista": segons podia hom llegir el títol d'aquestes pàgines); i alhora és en tant que fa història medieval que és també Bloch filòsof ("Bloch, filòsof com a medievalista": segons podia igualment llegir-se el títol)⁹⁴. Heus aquí la grandesa i alhora el límit de l'aportació blochiana al respecte (aportació que hem pogut així caracteritzar com a històrico-filosòfica i alhora filosòfico-històrica); grandesa i límit, equivalents a la grandesa i al límit els quals trobàvem en el fet que sols foren els intermons de la història de la filosofia el que Bloch recollís d'aquesta; grandesa i límit, en fi, que tenien llur excepció si entrava en joc l'inquebrantable prejudici a-teïsta de Bloch (i diem a-teïsta, no a-teu)⁹⁵: així s'esdevenia en el cas d'Anselm, en què era inevitable de tractar de l'hipòstasi Deu i, en fer-ho, Bloch palesava un límit, però no cap grandesa alhora. Això toca certament un tema de no poca importància en la filosofia (sobretot medieval, bé que no exclusivament medieval). Llevat d'això, però, cal reconèixer les aportacions de Bloch com a inqüestionablement originals, suggeridores i àdhuc creadores, com a mai no neutrals i més aviat críticament despertes: unes aportacions que tampoc no admeten dels lectors cap actitud de neutralitat i que més aviat n'exigeixen una de crítica i personal i, així, de no menys creadora.

May 1985

Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista

notes

n o t e s

1 El present treball ha estat motivat per la necessitat de presentar un article original, que tingués alguna relació amb la temàtica medieval, per al volum-homenatge que la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona ha preparat amb ocasió de la jubilació del catedràtic Frederic Udina i Martorell, degà fundador i honorari d'aquesta Facultat. Personalment, consideràvem ineludible col.laborar en el volum d'homenatge en qüestió, i semblava obvi fer-ho amb un tema relacionat alhora amb Bloch, com a especialitat més nostra.

- 2 Fa set anys, des del curs 1978-79, que impartim anualment en la Universitat Autònoma de Barcelona l'assignatura de primer cicle "Història de la filosofia medieval", i hem impartit també algun curs de segon cicle sobre tema o autor de la mateixa matèria.
- 3 Ernst BLOCH, Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, vol. 12 de la Gesamtausgabe, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1977, 342 pp. (és un recull, revisat poc abans de morir per l'autor, de les seves lliçons a Leipzig els anys 1950-56); traducció castellana, de Justo PÉREZ CORRAL: Entremundos en la historia de la filosofía, Taurus, Madrid 1984, 294 pp. En endavant citarem l'obra per la sigla ZW, seguida de la pàgina o pàgines de l'alemany i, entre parèntesis, de la pàgina o pàgines de la traducció castellana. Pel que fa a la resta d'obres de la Gesamtausgabe, completarem la cita amb la indicació GA, seguida del nº de volum de què es tracti i, entre parèntesis, l'any de publicació a Suhrkamp.
- 4 És impossible, creiem, de fer filosofia, de filosofar, sense fer alhora història de la filosofia. Hom no pot aprendre a filosofar sense repensar la filosofia precedent (que, pel mateix, cal aprendre). La cèlebre consigna kantiana que cal aprendre a filosofar i no aprendre filosofia és almenys suficientment ambigua com per a prendre-la massa seriosament.
- 5 El propi Bloch, en la "Introducció" del volum abans citat, indica els principals títols de la seva Gesamtausgabe on ha fet història de la filosofia: "Cal, si és possible, estalviar, repeticions de tot el que ja hem tractat històrico-fi (o reduir) losòficament amb ocasió d'un o altre problema, com és ara el cas de Demòcrit i la tradició dels materialistes en relació a El problema del materialisme; la seva història i substància o la teoria estoica de la natura en relació a Dret natural i dignitat humana i la teoria estoica del coneixement en relació a Experimentum mundi. En les obres complertes tenim també extenses monografies d'història de la filosofia, com per exemple el volum Subjecte-objecte; aclariments al voltant de Hegel o, sota el títol d'Avicenna i l'esquerra aristotèlica -obra inclosa com a Apèndix de l'esmentat vo

lum sobre El problema del materialisme-, el tractament de la filosofia medieval àrab i jueva" (ZW 17 [15 s]).

6 Cfr. Josep Manuel UCINA, La constitución utópica de lo humano, ed. cit., pp. 332-258 ("El historiar filosófico: el Renacimiento como ejemplo"), on varem analitzar ^{críticament} les aportacions blochianes sobre La filosofia del Renaixement, publicades ja a part en alemany (Ernst BLOCH, Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance, Suhrkamp -suhrkamp taschenbuch-, Frankfurt am Main 1972, 162 pp.) i incloses -amb correccions i àdhuc amb notables canvis- a ZW 173-302 (147-257). (De l'edició de 1972 hi ha trad. francesa de Pierre KAMNITZER: La philosophie de la Renaissance, Payot, París 1974, 187 pp.; sobre aquesta trad. ha estat així mateix feta la trad. catalana de Maria GINES i J.F. YVARS: La filosofia del Renaixement, Edicions 62, Barcelona 1982, 190 pp.).

7 Bloch centra la seva més radical crítica a Hegel en el fet que aquest hagi caigut, com Plató, en el que ell anomena "encís de l'anàmnesi", és a dir: la decidida actitud de veure el filosofar com a esguard vers enrera, com a re-flexió sobre el passat i ja esdevingut, sobre la realitat tal com de fet està ja donada. Al tema dedicà Bloch tot el capítol 23 del seu volum hegelian: E. BLOCH, Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel, GA 8 (1962), pp. 473-488 ("Hegel i l'anàmnesi; contra l'encís de l'anàmnesi"); trad. castellana, de W. ROCES, J.M. RIPALDA, G. HIRATA i J. PEREZ CORRAL: Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel, F.C.E., México-Madrid 1982, pp. 439-451; i trad. francesa, de Maurice de GANDILLAC: Sujet-Objet. Eclaircissements sur Hegel, Gallimard, París 1977, pp. 445-461.

8 E. BLOCH, Subjekt-Objekt, ed. cit. p. 517 (trad. cast. cit., p. 479; trad. fr. cit., pp. 489 s). El subratllat és nostre. (Llevat del cap. 23, esmentat en la nota anterior i que fou afegit en l'edició de l'obra en la Gesamtausgabe, la resta del llibre -i, així, el passatge aquí citat, del darrer capítol- es remunta a 1949, que aparegué en trad. cast. de Wenceslao ROCES, i amb el títol d'El pensamiento de Hegel [F.C.E., México, 470 pp.]; en alemany sols aparegué el mateix any una petita part de l'obra

["Die Selbsterkenntnis. Erläuterungen zu Hegel", Sinn und Form I, nº 3, pp. 5-36], ja amb correccions i canvis respecte de l'original traduït per Roces; completa, l'obra es publicà en alemany el 1951, amb els canvis i el títol ja definitius, en l'editorial Aufbau, Berlín Oriental).

- 9 E. BLOCH, Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), p. 9; trad. castellana, de Jorge DEIKE: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, Ciencia Nueva, Madrid 1968, p. 11. (La trad. cast., sobre una edició anterior a la de la Gesamtausgabe -de la qual discreparà lleugerament; per exemple, li manca un capítol-, recull les notes que havia afegit molt encertadament Maurice de GANDILLAC en la seva trad. francesa del llibre: Thomas Münzer, théologien de la révolution, Julliard, París 1964. Originàriament l'obra fou publicada el 1921). Hem subratllat l'expressió "retornen, transformats" per tal de remarcar la literalitat amb què el 1949, a Subjecte-objecte, volgué Bloch evocar el passatge de 1921 sobre Münzer.
- 10 La denominació fou pensada en explícita referència i analogia a l'anomenada "esquerra hegeliana": enfront de la interpretació tomista d'Aristòtil (la dreta aristotèlica, diguem-ne), la filosofia islàmica medieval n'ofereix una altra de menys ortodoxa i sens dubte radical (amb temes com l'eternitat del món, la unitat de l'intel·lecte agent, etc.).
- 11 O, el que és el mateix, d'una filosofia autènticament històrico-filosòfica i, igualment, filosòfico-històrica.
- 12 E. BLOCH, Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), p. 479. De la corresponent obra (E. BLOCH, Avicenna und die Aristotelische Linke, Aufbau, Berlín Oriental 1952), inclosa en l'esmentat volum com a "Apèndix" (pp. 479-546), n'hi ha trad. castellana, de Jorge DEIKE: Avicenna y la izquierda aristotélica, Ciencia Nueva, Madrid 1966, 117 pp. (el passatge citat s'hi troba en la p. 9). Cal notar que Bloch parla de "pensadors orientals", per tal com Avicenna -i l'islamisme mateix- és de l'Orient; l'obra, tanmateix, fa referència també (i potser en grau primordial) a la interpretació de l'aristotelisme feta

per Averrois, un pensador que nasqué i visqué bona part de la seva vida -llevat dels anys passats a Sevilla o Marroc- a Còrdova i del qual, per tant, resulta qüestionable parlar com de pensador "oriental".

- 13 ZW 9 (9). Hem traduït per "fresquivolament" l'alemany frisch per tal d'evocar d'alguna manera el doble significat que el terme original té: "per primera vegada" o bé "amb vigoria". En qualsevol cas, allò que "ha estat una vegada pensat", sigui per primer cop o sigui de manera vigorosa, mai no deixa -si ha estat autènticament pensat- de suscitar admiració i, així, exigeix sempre d'ésser tornat a pensar, re-flexionat.
- 14 Nachdenken (és a dir: un pensar després d'haver ja pensat, nach-denken). Sobre el tema, cfr. Josep Manuel UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst BLOCH ben traduït al castellà (Sujeto-Objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar. Quaderns de filosofia (Departament de Filosofia, de la Universitat Autònoma de Barcelona), nº 7-8, 1984, p. 166, n. 5: "El filòsof no pot fer història de la filosofia reduint-se a repetir el que altres digueren; tot dient i explicant el que digueren, ho ha de repensar alhora. Si no és així, la història de la filosofia fóra molt avorrida i cosa morta, d'arqueologia culturalista".
- 15 Hegel, més exactament, distingeix no sols entre "història immediata" i "història reflexiva", sinó fins i tot quatre diversos tipus d'aquesta darrera: història reflexiva "general", "pragmàtica", "crítica" i, finalment, "especial", amb la qual precisament entronca la "història universal filosòfica". Cfr. al respecte, G.W.F. HEGEL, Werke, edic. 1832 ss, vol. , pp. ss (trad. a l'abast és la castellana de José GAOS, en la seva més recent edic.: Lecciones sobre la filosofía de la historia universal, Alianza Editorial, Madrid 1980, pp. 153-160).
- 16 Enç deia el col·lega i catedràtic d'història contemporània Nazario González, en una conversa que girava sobre la possibilitat mateixa de "cientificitat" en el quefer de l'historiador, que aquest resta sens dubte condicionat sempre per les seves conviccions ideològico-polítiques, però que alhora viu

i experimenta profundament la necessitat d'intentar també sempre un rigor i un equilibri de judici el més ajustats que puguin ésser. Fóra com un desafiament radical i intrínsec, del qual mai no pot un historiador seriós desentendre's; en aquest sentit, com a ideal en el fons sempre cercat i intentat, l'exactitud històrica, la imparcialitat del judici històric són quelcom possible.

17 En la recerca de la veritat -ha subratllat Bloch- hom no ha de procedir amb restriccions prèvies: cal obrir-se, al respecte, a "tota l'herència cultural" (E. BLOCH, Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], p. 276; el subratllat és nostre. L'aportació a què pertany la frase ["Universitat, marxisme, filosofia. (Lliçó inaugural a Leipzig; maig del 1949)": ibid. pp. 270-291], la hem recollida en l'antologia d'Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, trad. i edició a cura de J.Ml. UDINA, col·lecció Textos Filosòfics, Ed. Laia, i que apareixerà enguany [Barcelona 1985]). No hi val, doncs, en la recerca de la veritat, cap dogmatisme partidista, ideològic, exclusivista. Però alhora Bloch insisteix, en el mateix lloc, que tampoc no hi val cap actitud pretesament neutra, a-sèptica, eclèctico-positivista, de pur rebre aquesta "herència" passivament, indiferentment (cal, "a diferència de l'historicisme, prendre una actitud viva i activa": ibid.). La veritat és, doncs, una qüestió en la qual cal sempre prendre partit; i valgui aquí només recordar que la lliçó inaugural de Leipzig citada ha estat recollida en el corresponent volum de la Gesamtausgabe pel propi Bloch dins d'un conjunt d'aportacions intitulat Ad Pädagogica: zur parteiischen Weisheit, és a dir: "Pel que fa a la pedagogia: al voltant de la saviesa partidista".

18 Cfr. l'extensa exposició del tema, entre altres llocs, en el capítol 17 de l'obra central de Bloch, El principi esperança: "El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real: les categories "front", novum i ultimum, i l'"horitzó" (E. BLOCH, Das Prinzip Hoffnung, GA 5 [1959], pp. 224-258, i més especialment pp. 235-242 [apartat: "El 'segons la possibilitat' i l' 'ésser en possibilitat': corrents fred i càlid en el marxisme"]; trad. castellana, de Felipe GONZÁLEZ VICÉN: El

principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977, vol. I, pp. 187-217, i més especialment pp. 197-203; i trad. francesa, de Françoise WUILLMART: Le principe espérance, Gallimard, Paris 1976, vol. I, pp. 236-270, i més especialment pp. 248-254). El capítol en qüestió ha estat també inclòs en l'antologia, d'imminent aparició, d'E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, ja citada.

19 Fóra impossible de citar tots els llocs blochians en què s'explicita un tal refús. A tall de pur exemple, i com a passatges corresponents a dos dels escrits recollits en la nostra antologia d'E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, recordem aquests: E. BLOCH, Philosophische Aufsätze, ed. cit., pp. 279-282 (en relació al "segon concepte fonamental" aportat pel marxisme: el de la "concepció econòmico-dialèctica de la història") i Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 198-202 (apartat intítulat "El capgirament de l' 'a dalt - a baix' i la seva mesura", del capítol 21 de l'obra intítulat "L'arc utopia-matèria" [ibid. pp. 196-209] i que dóna nom precisament a l'esmentada antologia blochiana).

20 Si pel que fa a la interrelació supraestructura-infraestructura valen els textos i l'advertència prèvia de la nota anterior, la mateixa advertència val també pel que a la interrelació teoria-praxi respecta (interrelació evidentment inseparable de la precedent). El mateix títol de Subjecte-objecte ens diu ja que és d'aquesta doble interrelació del que es tracta fonamentalment, com al voltant de Hegel, en l'obra. Però per citar algun lloc més específicament consagrat al tema teoria-praxi, potser més prototípic, hom pot veure el capítol 19 d'El principi esperança, íntegrament dedicat a comentar les cèlebres Onze tesis de Marx sobre Feuerbach: E. BLOCH, Das Prinzip Hoffnung, ed. cit., pp. 288-334 ("La transformació del món, o les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach"; i més especialment pp. 310-318: apartat "Tesis 2 i 8, sobre teoria-praxi: prova i corroboració"); trad. cast. cit., pp. 243-283 (i més especialment pp. 263-270); i trad. fr. cit., vol. I, vol. I, pp. 301-345 (i més especialment pp. 322-330).

- 21 Traduïm Zwischenwelt per "intermón", i no per "entremón", simplement com a terme que és més aviat culte. Llevat d'això hom podria invocar l'afinitat en paraules ja consagrades com interregne (Zwischenreich), cosa intermediària (Zwischending) o interstici (Zwischenraum); però en contra, i així a favor de l'opció aquí refusada (i que el traductor castellà, per exemple, ha seguit), hom podria igualment invocar termes com el d'entremig (Zwischenzeit).
- 22 Ens referim a la "Introducció" del volum en qüestió, en el seu darrer paragraf (ZW 16-19 [15-18]) a l'inici del qual hem fet ja referència (supra n. 5). En abordar l'explicació del títol del volum, Bloch la fa en relació a diversos autors i temes medievals. I encara que també s'hi refereixi, tot seguit, a la filosofia posterior, ho fa tanmateix molt més breument ("entremons, en el sentit que hem explicat, hom els troba pel que fa a èpoques posteriors, no sols al llarg de la filosofia del Renaixement, sinó també en la moderna, sobretot si hom les mira des d'una perspectiva del tot diferent a la fins ara habitual. [...]) Hom pot, per exemple, discernir intermons en la doctrina de Descartes sobre les ideae innatae, en el principi leibnitzià del possible -impulsat des d'ell mateix vers l'existència real (possibile exigat existere)-, o en la concepció kantiana, no moral, sinó històrico-filosòfica, de la idea regulativa com a increment de la llibertat, una concepció que pot esdevenir ben efectiva per a la història mitjançant una fecunda realització en la pràctica": ZW 18 s [17]). I si torna a entretenir-s'hi, és únicament en relació a Schelling, un autor que -pel que té "de reaccionari" en la "seva darrera filosofia" (ZW 19 [17]) - hom podria equiparar-lo més aviat, en una valoració de tarannà blochià, als medievals.
- 23 Intermundane Bezirke.
- 24 In solch Zwischenwahren.
- 25 Neue Art von Nebenbei.
- 26 La trad. castellana citada (p. 16) tradueix erròniament Adä-

quationslehre per "doctrina de l'educació" (subratllat nostre). Bloch es refereix al tema epistemològic de la concepció tomista de la veritat com a adaequatio intellectus ad rem, sobre la qual farà una extensa exposició en el capítol corresponent, dedicat a Tomàs d'Aquino (cfr. ZW 89-94 [76-81]). En parlarem, d'aquest capítol, més endavant (infra n. 72), tot indicant els aspectes del tomisme que Bloch tracta positivament (com a intermons valuosos de Tomàs d'Aquino) i alhora el fet que deixi de banda altres aspectes, potser encara més importants en el gran pensador dominicà, però pels quals Bloch no sent cap simpatia.

27 Traduïm per "enrajolització de Déu" la 'Ziegelsteinwerdung Gottes de l'original, versió alemanya del corresponent terme llatí emprat per Occam: tegulafactio Dei. La idea d'Occam al respecte -com amplia Bloch en el capítol dedicat a aquest pensador (ZW 125-134 [107-115])- és que hom podria establir com a possible que la voluntat de Déu hagués decidit que el Verb en comptes d'encarnar-se, de fer-se home i néixer en l'establa de Betlem, "s'hagués fet carn en forma d'un burret o d'un ase", com aquells que també hi eren a l'establa; "Déu fins i tot hauria pogut venir al món en forma de rajola", car també hi havia rajoles a l'estable: "si així ho hagués volgut, hi hauria pogut tenir lloc aleshores en comptes de l'encarnació una tegulafactio Dei, una enrajolització de Déu" (ZW 118 s [102]).

28 ZW 18 (16 s). Pel que fa a la doble referència final, a l'Erigena i a Roscel.lí, vegeu respectivament les exposicions blochianes de llurs aportacions doctrinals a ZW 63-68 (54-57) i 68-70 (58 s).

29 L'adverbi nebenbei, que Bloch substantivitza, pot significar alhora: "secundàriament", "incidentalment", "accessòriament" i "simultàniament". Hem traduït Nebenbei com a "secundaritat" per afinitat amb altres termes, com és ara Nebenbedeutung (significació secundària), Nebenbegriff (idea accessòria, concepte (o importància) secundari), Nebenberuf (professió secundària) o Nebendarsteller (personatge accessori o secundari, comparsa, corista).

30 Aludim al "sentit comú" d'una època perquè sovint s'inter-

preta com a fruit d'interessos de classe, ideològics, etc., el que no fou sinòcosmovisió tòpica, i per ningú aleshores no qüestionada seriosament, d'un temps o d'una societat concrets.

31 Cfr. E. BLOCH, Philosophische Aufsätze, ed. cit. p. 280 s (corresponent a la lliçó inaugural ja citada: supra n.17): "S'han dit molts disbarats sobre la concepció materialista de la història; el retret que se li fa es refereix al fet que aquesta concepció no deixa absolutament res més que els anomenats interessos materials més baixos i no té cap sentit per a quelcom de superior. Dissortadament, el marxisme vulgar ha contribuït també a dir aquest disbarat; si hom en vol un exemple, això és palès pel que fa a la frase escandalosa del superat Kautsky: 'La Reforma no és res més que l'expressió ideològica dels canvis profunds operats en el mercat de llanes europeu'. El marxisme vulgar, tanmateix, no és pas el marxisme; alhora, la fórmula emprada tan misarablement per Kautsky: 'no és res més que', s'avé d'una manera especialment dolenta amb el marxisme autèntic i científic, el qual reconeix a tot arreu efectes recíprocs, mediacions de vastes ramificacions entre infraestructura i supras-structura.[...] L'agudesia i la visió profunda del marxisme no s'avenen amb aquestes trivialitats. La crítica marxista de la cultura burgesa és una cosa completament diferent d'una simple teoria econòmica i social; aspectes com aquests hi són únicament subalterns. Per consegüent, tocant a l'autèntic rang i a la dignitat de la concepció dialèctico-materialista de la història, no es deixin Vostès enganyar per les explicacions reaccionàries i sentimentals que hom en faci; però tampoc per les explicacions de tipus marxista vulgar o materialista vulgar" (els subratllats són nostres).

32 ZW 17 s (16).

33 Ja veurem, més endavant, el tractament que Bloch fa, per exemple, d'un Anselm de Canterbury i del seu famós argument anomenat ontològic, del qual Bloch no podia deixar de parlar si havia de referir-se a aquell pensador (cfr. infra pp. 14-16). En canvi, dissimuladament aconseguirà eludir de parlar de les cinc vies tomistes d'accés a Déu en el capítol

dedicat a Tomàs d'Aquino; en la qual cosa no palesarà menys parcialitat ni partidisme (cfr. infra n. 72).

34 Cfr. supra n. 17. En el conjunt d'escrits blochians a què aleshores fèiem referència ("Ad Pädagogica: zur parteiischen Weisheit"), n'hi ha alguns que són exemple prou eloqüent d'aquest habitual "partidisme" blochià: així, el seu tractament de la filosofia "occidental" contemporània (en l'article de 1950, "Sobre la situació contemporània de la filosofia": Ernst BLOCH, Philosophische Aufsätze, ed. cit., pp. 292-317) o, fins i tot, la justificació teòrica d'aquest mateix partidisme, el qual intenta de raonar com a cosa pròpia, com a condició ineludible de la vida tan teòrica com pràctica (en l'aportació de 1951, "La condició de partidisme [Parteilichkeit] en la ciència i en el món": ibid. 330-344). Pel que fa a la parcialitat i àdhuc partidisme habituals en Bloch en fer història de la filosofia en general, i no sols medieval, ja hem aludit a la crítica que varem fer en la nostra tesi doctoral del tractament blochià de la filosofia del Renaixement (cfr. supra n. 6). Una anàlisi no menys crítica és així mateix susceptible d'ésser aplicada a la interpretació que fa Bloch de la filosofia d'Avicenna i Averrois en el seu ja esmentat estudi sobre Avicenna i l'esquerra aristotèlica (cfr. supra nn. 12 i 10); o a la seva lectura -revolucionàriament exaltada- de Thomas Münzer, en el corresponent volum de la seva Gesamtausgabe també ja esmentat (supra n. 9). En fi, tota la interpretació blochiana "al voltant de Hegel", vigorosament exposada a Subjecte-objecte, no deixa tampoc d'exigir una actitud crítica en el lector despert; ni excusa una tal crítica el fet que Bloch hagi avisat ja d'entrada (com ara mateix recordarem en el text d'aquest article) que la seva no és una obra "sobre" Hegel, sinó "al voltant" o a propòsit d'ell...

35 Cfr. E. BLOCH, Subjekt-Objekt, ed. cit., p. 11; trad. cast. cit., pp. 11 i 13 (segons la primera versió i la versió definitiva, respectivament, de l'obra); i trad. fr. cit., p. 9. Sobre la concisió del passatge, i la corresponent dificultat interpretativa del mateix ("Vorliegende Schrift erhebt nicht den Anspruch, ein Buch über Hegel zu sein, sie ist eher eines zu ihm, mit ihm und durch ihn hindurch"), diferentment resolta per nos-

altres i pel traductor castellà (i àdhuc pel francès, cal afegir-hi): cfr. J. Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel...", art. cit., p. 165 i nn. 3-4.

36 Sobre aquest i altres temes històrico-filosòfics, i llur tractament (també en part criticable) per Bloch, cfr. supra n. 34.

37 ZW 63-68 (54-57).

38 ZW 68-70 (58 s).

39 ZW 70-76 (60-65).

40 ZW 76-84 (66-72).

41 ZW 84-103 (73-88). Cfr. també el capítol primer i introductori d'aquesta part del volum dedicada a la filosofia medieval, en el qual Bloch tracta del mètode docent i expositiu de l'època, especialment pel que fa a les Summes: ZW 55-63 (47-53).

42 ZW 103-110 (89-94).

43 ZW 110-134 (95-115).

44 ZW 135-163 (116-138). El capítol s'intitula i alhora es refereix a "La mística i el moviment del laics".

45 ZW 163-172 (139-146).

46 ZW 36-43 i 44-51 (32-38 i 39-44), respectivament.

47 Bloch segueix un senzill criteri per a diferenciar l'època medieval de l'antiga: "Hom sol establir l'inici de l'edat mitjana amb les invasions dels bàrbars, que irrompiren en el món antic, inicialment amb incursions i finalment amb la instauració de regnes, i que posaren fi al període cultural greco-romà" (ZW 55 [47]). La part del volum dedicada per l'autor a la filosofia antiga és notablement breu: ZW 20-51 (19-44); ja hem vist (supra n. 5) la referència del propi Bloch, en la "In-

roducció" mateixa del volum, als llocs de la Gesamtausgabe en què ja havia tractat temes i autors de la filosofia antiga.

48 Cfr. ZW 13 s (13): "Com he dit, el pensar brolla del treball. Aquest brollador restà sens dubte prou obstaculitzat quan començà la filosofia grega; i això pel fet que el treball menyspreat en totes les societats esclavistes i feudals.(...) El desenvolupament del comerç, el triomfant capital mercantil, produïren -primer en les colònies gregues, després també en la metròpoli- tot un salt en la més propera supraestructura, és a dir: en les relacions polítiques i jurídiques. En les colònies gregues no hi hagué cap època feudal cavalleresca. (...) En les colònies grègues sorgí per primera vegada la filosofia; no fou en la metròpoli, a Atenes. Aquí, hi arribà molt més tard, com importada per Anaxàgores de Klazomene (Àsia Menor). En aquestes colònies hi havia solament comerciants, artesans, esclaus; els temps de la reialesa i del feudalisme feia, doncs, ja molt que se'n havien anat. En altres paraules: la filosofia grega es formà en una societat comercial afermada. Heus aquí un primer factor; l'altre rau en l'absència d'una casta sacerdotal com a institució de tipus alhora feudal i clerical" (el subratllat és nostre).

49 Cfr. E. BLOCH, Das Materialismusproblem..., ed. cit., pp. 481-484 (trad. cast.: Avicena y la izquierda aristotélica, ed. cit. pp. 13-16): "Ibn Sina era metge; mai no ha estat monjo. Tampoc no ho foren els altres pensadors islàmics importants, els quals vivien mundanament i pensaven en termes científico-naturals. Sí, tota la societat islàmica, malgrat les seves formes feudals i malgrat el seu ardor bèlic espiritual, es regia segons una llei diferent de la llei medieval europea. Al seu propi aire, era una primerenca societat burgesa, amb un ordre residual de tribus; en ella, tanmateix, hi dominava el capital mercantil, el qual li donava l'impuls essencial. La Mecca, indret d'origen de l'Islam, era un antic gran centre comercial. (...) Pocs anys després de la mort de Mahoma el califa Omar habilità la rada de Basra, amb la qual cosa feia entrar tota la navegació del golf Pèrsic sota l'influx àrab. Hom pot, doncs, afirmar cum grano salis: la societat àrab tingué amb cinc-cents anys d'anticipació les seves Venècies i els seus Milans. (...) Així, tot al-

trament que la primera edat mitjana europea, la dels àrabs es basava en comerciants cosmopolites, en una florent producció de mercaderies i en una esplèndida circulació d'aquestes, en comptes de basar-se en zones mig-selvàtiques i en castells, en petites viles i en convents. (...) Bujara, la ciutat prop de la qual havia nascut Avicenna i que queia sota jurisdicció de Bagdad, pertanyia a l'àmbit cultural jorrèmico-iranità, i la mateixa Bagdad esdevingué, des del s. VIII, sota el califa Al-Man sur, destacat centre de fusió de les cultures àrab i iraniana. Era, doncs, una ciutat en la qual hom coneixia quelcom més que sols l'Alcorà i floria com a seu de la civilització més avançada d'aquell temps i ensems d'una prevalença de la cultura mundana enfront de l'ortodòxia, enemiga de la raó. El tarannà liberal que allà s'originà. (...) explica i envolta el que fou peculiaritat dels més importants pensador islàmics: d'ésser metges, no monjos; naturalistes, no teòlegs. En l'Europa medieval els filòsofs amb preocupacions científico-naturals foren tan escasos com anòmals (Roger Bacon i Albert Magne són gairebé els únics), mentre que s'esdevé a l'inrevés entre els escolàstics àrabs. La ciència natural, no la teologia, és el que domina en ells fins i tot quan interpreten les sures de l'Alcorà. (...) I era senzillament la ciència mundana l'esplendor de què volgueren curullar llur poder els sobirans tant de l'Orient com de l'Occident islàmics, tant els abbàsides de Bagdad com els Omeies de Còrdova; ni aquí ni allà no fou el califa cap mena de papa. Únicament més tard, amb la decadència de la situació político-comercial de la societat àrab, s'inicià l'influx -enemic de la raó- de l'ortodòxia. (...) Es, doncs, palès que la situació i, consegüentment, la manera no-clerical de pensar pròpies dels grans metges-filòsofs de l'edat mitjana islàmica es configuren ben altrament que les de l'Europa feudal i clerical".

50 Cfr. ZW 175 s (149 s): "L'activitat és el nou mot d'ordre.

L'home nou treballa, ja no se n'avergonyeix. L'interdicte que la noblesa havia llançat sobre el treball, considerat com a degradant i deshonorós, és aixecat; hom assisteix al naixement de l'homo faber que, sense tenir consciència del canvi esdevingut, transforma el món amb la seva activitat. L'economia dels inicis del capitalisme s'imposa resoludament, la burgesia ciutadana, aliada a la reialesa que s'encamina cap a l'absolutisme,

cerca de derruir el feudalisme cavalleresc. És la victòria d'esforços que, a Itàlia, s'havien traduït, al segle XII i sobretot al XIV, en revoltes d'artesans. Com a factor sens dubte primordial, el capital comercial adopta una actitud més empradora. Els Medici funden a Florència la primera banca (...). L'economia de mercat dels inicis del capitalisme s'obre, doncs, pas; i fou a Itàlia on les traves econòmiques de l'època feudal havien estat allunyades per primera vegada. Per això és a Itàlia on ha començat el Renaixement. Hi ha, breument, dos fets nous: la consciència de l'individu tal com s'ha desenvolupat a partir de l'economia capitalista individual enfront del mercat tancat de les corporacions, d'una banda; i la impressió d'immensitat que ha substituït la imatge del món artificial i tancat de la societat feudal i teològica, d'altra banda" (trad. catalana, de M. GINES i J. F. YVARS, corregida per nosaltres; cfr. E. BLOCH, La filosofia del Renaixement, trad. cit., ~~pp. 41 s.~~ pp. 41 s. Hem subratllat tots els canvis que hom no podia deixar de fer, atès que els traductors seguien la versió francesa -trad. fr. cit., p. 6 [la comparació de traduccions palesa el deute!]- feta sobre l'edició de 1972, no definitiva, de l'original. No hem canviat, tanmateix, tots els altres punts en què la versió també ho exigiria, per fidelitat a l'alemany [o per a evitar gal·licismes!], com és ara el cas, per a sols posar un parell d'exemples: "L'activité est le nouveau mot d'ordre. L'homme nouveau travaille, il n'a plus honte de travailler" ["Tätigkeit ist nun das Signal. Es entsteht der arbeitende Mensch, als einer, der sich seiner Arbeit nicht mehr schämt", més fidelment i senzillament traduït al castellà: "La actividad es la señal. Surge el hombre trabajador como alguien que ya no se avergüenza de su trabajo"]; "C'est en Italie que les contraintes économiques de l'époque féodale ont été pour la première fois écartées; c'est de l'Italie qu'est partie la Renaissance. Elle [els traductors catalans no han vist que elle es refereix a Renaissance i no a Italie, segons l'alemany deixa ben clar!] a apporté deux faits nouveaux..." ["Italien war der Ort, wo die wirtschaftlichen Fesseln aus der Feudalzeit zuerst gesprengt wurden; darum ist Italien der Geburtsort der Renaissance. Derart entsteht nun zweierlei als Novum...", també millor traduït inicialment en castellà: "Fue Italia el primer lugar donde saltaron en pedazos las rocas

econòmicas de la época feudal. De este modo son dos las cosas que aparecen com algo nuevo..."; com és obvi, l'edició castellana s'ha saltat tota una frase, que hauria d'haver fet: "por esto es Italia el lugar de origen del Renacimiento"]. Sobre la crítica que d'aquesta trad. catalana vàrem fer, en un article al diari L'Avui [Barcelona, 7.12.1983] i la polèmica que suscità, cfr. J. Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel...", art. cit., pp. 168-171).

51 Cfr. ZW 14 (13): "La filosofia grega es formà en una societat comercial afermada. Heus aquí un primer factor; l'altre rau en l'absència d'una casta sacerdotal com a institució de tipus alhora feudal i clerical. L'esfondrament del domini sacerdotal havia estat, naturalment, preparat per la barreja dels darrers temps feudals amb els interessos mercantils i amb una corresponent individualització en els estaments dominants; amb això, de l'antiga casta sacerdotal solament perduraren els anomenats profetes, però mancats ells també de tota organització i de tot poder mítico-clericals. I molt més endavant, en l'edat mitjana, d'estructura certament feudal i clerical, hom ja no podia tanmateix invalidar aquella filosofia, emancipadora dels costums i del pur sofriment mític. Fermament nodrida d'antigues fonts, aparegué com a escolàstica i, en qualsevol cas, esdevingué serventa no d'un mite insuficientment racionalitzat, sinó de la teologia més Aristòtil. També així perdura vivent un impuls vers la Il.lustració, en el sentit de la definició kantiana que la Il.lustració és la sortida de l'home d'una minoritat mantinguda per pròpia culpa".

52 El mateix Bloch havia de fer no pocs equilibris a l'hora de presentar-nos el naixement de la filosofia a la mateixa Grècia, on segons les seves paraules valdria "el fet que el treball és quelcom menyspreat" (ZW 13 [13], cfr. supra n. 48); d'altra banda, reduïa també Bloch la presència de la casta sacerdotal en la Grècia del filosofar primigeni a "solament (...) els anomenats profetes" (ZW 14 [13], cfr. supra n. 51; el subratllat és nostre), afirmació que històricament fóra més que discutible. En qualsevol cas -i per a oferir només un segon exemple de la qüestionabilitat del discurs blochià al respecte-, és sens dub-

te l'entusiasme (també, d'altra banda, filo-marxista) de Bloch per pensadors islàmics com Avicenna i sobretot Averrois el que determina en bona part l'interès del nostre autor a subratllar una diferència qualitativa, pel que fa al progrés econòmic-mercantil (és a dir: de positiva valoració social del treball) i al pes efectiu de la casta sacerdotal en la societat, entre el món de l'islamisme i la també medieval contemporaneïtat europea; ara bé: sense entrar a discutir l'exactitud històrica de caracteritzacions del món àrab com la d'una societat renaixentista "amb cinc-cents anys d'anticipació" (cfr. supra n. 49), hom no pot deixar de constatar que el "pensament" de l'Islam medieval no és ni de lluny reduïble a sols Avicenna o Averrois, sinó que més aviat són aquests dos noms que resten gairebé perduts entre una pluriforme i molt més complexa multitud de figures especulatives, totes les quals tenen tanmateix l'Alcorà i la corresponent fe islàmica com a fonament, centre polaritzador i principi actiu (i si bé és cert que l'Islam no té una estructura d'església com, per exemple, el cristianisme, resta no gensmenys difícil d'acceptar sense més que no comporti cap veritable casta sacerdotal, o equivalent).

53 Cfr. ZW 36 s (33): "El seu principi fonamental fa: credo quia absurdum, el qual sembla d'entrada quelcom ben minçament filosòfic. Tanmateix no ha estat en ell suprimida la tasca de filosofar, en tant que hom hi estableix exactament un concepte, com és ara el de l'absurd, i precisament com a concepte afirmat de manera reflexa en lloc d'una fe merament passiva. És per això que hi ha aquí també un pensar propi d'Il·lustració, almenys com a pensar que vol entendre la fe precisament com a pensament en tot cas ben cert de si mateix".

54 Cfr. ZW 37 (33): "El cristianisme, que és absolutament paradoxal, exigeix el capgirament de les motivacions en l'home: 'Estimeu els vostres enemics!', 'Si algú et bufeteja la galta dreta, para-li també l'altra!'" (Bloch al·ludeix aquí a Mt. 5: 44 i 39, respectivament). "El paradoxal arribà a extremar-se de tal manera que; encara el s. XIX, hi ha hagut sectes noruegues que proclamaven que l'infern era el paradís dels cristians: els cristians més pietosos anirien a l'infern, i els altres, al cel,

atès que per al cristià no hi ha cap ventura, sinó sols sofriment, sofriment, sofriment; aquest sofriment i el turment de l'infern són, doncs, la felicitat dels cristians".

55 Cfr. ZW 38 (34): "Tenim, doncs, allà d'alt del cel un tros de matèria intel·ligible, relacionada amb la hýlē noetē, aquella matèria pensant, espiritual, que segons Plotí es troba en Déu. Això és anunciat amb anticipació per Tertul·lià, amb la qual cosa hom introdueix a través de la sensibilitat un tros de materialisme en les altures. D'aquesta manera Tertul·lià és justament una peça intermediària d'unió dins de l'esquerra aristotèlica".

56 Cfr. ZW 38 s (34): "No és sols que la matèria sigui, per així dir-ho, ennoblida, sinó que reb la màxima dignitat teològica; no sols és que la matèria esdevingui part integrant de Déu, sinó que Déu esdevé moment de la matèria. (... Tertul·lià) en fa, de Déu, una matèria".

57 Cfr. ZW 39 s (34 s). Bloch hi redueix l'origen històric del teolofumen de la creació als mites egípcio-babilònics (la relació -quant a l'expressió d'aquest teologumen- amb els quals ningú no pot certament negar) i de cap manera no el vincula a allò que és el fet originari, històricament parlant, de la fe i del credo israelític: l'alliberament de l'esclavatge a Egipte i l'èxode subseqüent a aquest alliberament (alliberament que és interpretat com a automanifestació d'un Déu paradoxal, d'aquell que fa sortir llibertat de l'esclavitud, sentit i esperança de les més desesperades situacions o -el que és equivalent- totes les coses del no-res). Ara bé: per tal com l'alliberament i l'èxode són inseparables, és també el mateix èxode factor genètic àdhuc del teologumen israelític-cristià de la creació; en canvi, si alguna cosa és prototípica de la interpretació filosòfico-religiosa que Bloch fa del missatge bíblic-cristià, aquesta cosa és la més radical contraposició i contradicció entre el Déu de la creació i dels orígens (és a dir: Déu com a hipòstasi) i el Déu de l'èxode i de l'esperança, de l'encara-no i del futur utòpic-escatològic (és a dir: allò que pot esdevenir-se com a Ultimum, com a "Summum" das Uberhaupt i com a Utopicum): vegeu al respecte, E. BLOCH, Atheismus im Christentum. Zur Religion

des Exodus und des Reichs, GA 14 (1968), 364 pp. N'hi ha trad. italiana, de Francesco COPPELLOTTI: Ateismo nel cristianesimo, Feltrinelli, Milà 1971, 360 pp; trad. francesa, d'Eliane KAUFHOLZ i Gérard RAULET: L'athéisme dans le christianisme, Gallimard, París 1978; i trad. castellana, de José Antonio GIMBERNAT: El ateísmo en el cristianismo, Taurus, Madrid 1983, 270 pp.

58 Cfr. ZW 40-42 (35-37). Notem la indicació que hi fa Bloch que Tertul·lià declarà "l'Evangelí com a inacabat, per la qual cosa l'Església no pot pretendre d'administrar cap veritat absoluta. La veritat de l'Església pot encapsar-se, o bé ampliar-se de manera que adquireixi un sentit del tot diferent. Breument, i tot anticipant-nos a expressions posteriors: després del primer i del segon Testaments, en ve un altre de tercer, que és el que està en voga, com a vigent (im Schwange ist)" (ZW 41 [36 s]); incorrectament la trad. cast. tradueix la darrera frase per: "viene un tercer Testamento que aún está en gestación"). Notem així mateix l'observació final de Bloch: "No cal recalcar amb quina força ha estat operativa aquesta doctrina en el cristianisme herètic posterior. Hom torna a trobar-la vers el 1200 en Joaquim de Fiore, abad de Calabrése; i torna encara a aparèixer com a tercer evangelí en L'educació del gènere humà de Lessing" (ZW 42 [37]).

59 Cfr. ZW 42 s (37 s). Remarquem-ne, particularment: "La concepció històrica d'un tercer Testament romangué vivent en tots els moviments revolucionaris laics del s. XIV, així com entre els Germans de l'esperit lliure, de Colònia. També la secta musulmana dels Germans de l'esperit pur, de Basora, o els suffis i altres sectes en part revolucionàries es remunten a aquell tercer sentit que Orígenes discernia en l'Esriptura" (ZW 43 [38]). De l'entusiasme per Münzer, a qui també es refereix explícitament al respecte, ja hem parlat més a dalt en relació al corresponent volum de la Gesamtausgabe (cfr. supra p. 4 i n. 9). Bloch en torna a parlar detingudament, del tema i dels autors en qüestió (Tertul·lià, Orígenes, Joaquim de Fiore, Münzer), en el capítol posterior de la seva història de la filosofia medieval, dedicat a "La mística i el moviment dels laics" (ZW 135-163 [116-138], especialment 142-147 [121-126]).

60 A tall d'exemples de discurs no massa assenyat, valguin les següents referències: "Paràclit, paráklētos, no significa originàriament en grec àtic res més que assistent davant els tribunals, advocat. Tanmateix, Luter ho tradueix com a 'consolador', la qual cosa atorga al passatge evangèlic de què es tracta tot un aire de rectoria, de casa de pastor protestant" (ZW 40 [36]; hom pot preguntar-se si no fóra el grec de la koinē, i no l'àtic originari, el que filològicament hauria de confrontar-se aquí); "En el passatge bíblic abans citat (Jn 15: 26) hi ha encara quelcom més; Jesús hi diu (...): 'Jo us l'enviaré (el Paràclit), jo; no serà el Pare qui us l'enviarà; i ell donarà testimoni de mi'. Hom veu, en la separació entre Pare i Fill, el que hi ha de marcianisme en un evangeli d'un Déu totalment nou. Això és quelcom de rebel i perillós, és un apostar per l'humà en contra del diví; l'home és millor que els seus déus" (ZW 40 s [36]; com a mostra d'exegesi -que, d'altra banda, es prolonga encara molt més enllà, sempre en el mateix to radical i que tot ho barreja-, és fàcil de veure'n la fragilitat més absoluta). No menys original, bé que ja no tan esbojarrat, és també la següent afirmació, amb què vol cloure's el present inventari: "El que de nou hi ha a Joaquim (de Fiore) és el fet que féu filosofia de la història del que era filologia; car la triple lectura (del sentit) de l'Escriptura que féu Orígenes era ja filologia" (ZW 43 [38]; hom pot dir aquí almenys que, encara que no fóra veritat, fóra molt ben trobat).

61 ZW 46 (41).

62 Ibid.: per Bloch, ^{a)} aquesta pregunta ("com ha d'estar constituït l'objecte perquè esdevingui cognoscible"), Agustí hi respon "sols mitològicament, mitjançant una font de coneixement del tot transcendent".

63 Cfr. ZW 47-51 (41-44).

64 Cfr. supra n. 57.

65 El tema, que fóra digne objecte d'una tesi doctoral en teologia, vârem expressament deixar de tractar-lo en la nostra tesi doctoral de filosofia ja esmentada; el motiu era, senzilla-

ment que es tractava d'una tesi de filosofia; y, per bé que l'aportació de Bloch pot caracteritzar-se com a religioso-filosòfica (és a dir: de filosofia de la religió), creïem i creïem encara que una autèntica discussió al respecte sols és possible com a discussió alhora teològica i exegetica, no simplement filosòfica (ni que sigui religioso-filosòfica). De fet, l'obra clàssica que estrenà una tal discussió amb Bloch era una obra teològica, tal com el seu mateix títol proclamava: ens referim, òbviament, al ja esmentat llibre de Jürgen MOLTSMANN, Theologie der Hoffnung (cfr. supra n. 2).

66 El capítol blochià d'Anselm ocupa set pàgines (WZ 70-76 [60-65]), extensió equivalent a la de sis dels deu capítols dedicats a la filosofia medieval (la resta dels quals oscil·la entre les 23 i les dues pàgines, que són les dels casos extrems). Sobre l'interès personal que sentim pel tema anselmià, val a dir que en els nostres cursos anuals d'Història de la filosofia medieval l'anselmià ocupa com el centre mateix. Complementàriament, i com a confirmació de la transcendència que atorguem filosòficament a Anselm i el seu famós argument, cfr. J. Ml. UDINA, "Fe i raó: un problema no tan antic": Enrahonar (revista ja citada, supra n. 14), nº 4, 1982, pp. 71-80; allà, en efecte, aplicàvem la qüestió plantejada per Anselm a l'àmbit del més específicament filosòfic i, en aquest, hi creïem poder discernir sempre una resposta equivalent a l'anselmiana (i àdhuc, precisament, en el mateix Bloch).

67 Cfr. ZW 70 (60). De Roscel·lí ha tractat Bloch precisament en el capítol anterior (ZW 68-70 [58 s]).

68 Bloch ha rebutjat el nominalisme roscel·linià (un nominalisme "extremat", "purament sensualista" i que fa dels seu portantveu "un Mach de l'alta edat mitjana": ZW 69 [58 s]); i rebutja igualment l'extrem oposat del realisme platònic d'Anselm: "Amb el refús dels conceptes universals" (per part del nominalisme roscel·linià) "s'aguditza l'esguard vers l'individual sensible: un esguard apropiat per a apartar-se del celestial i dirigir-se a l'ençà d'aquest món, i al qual s'enfrontà amb un decidit realisme conceptual Anselm de Canterbury (1033-1109), que seguia en això un mandat clarament social de l'Església" (ZW 70

[60]). En canvi, veurà en Abelard una mena de just punt mitjà: "Pel que fa a la teoria del coneixement, a la qüestió dels universals, la doctrina d'Abelard es troba entre el nominalisme i el realisme" (ZW 79 [68]).

69 Cfr. ZW 70 s (60).

70 Amb tot el que d'apassionada extrapolació (no exempta d'ideologització) hi sol correspondre. Així, per exemple: "No obstant el mandat expressament apologètic, s'afermà de tant en tant i en força mesura, a partir del saber mateix, la certesa que era, inversament, la fe el que havia de sotsmetre's al saber; i això és aquí l'important. D'aquesta manera pogué transformar-se finalment el credo quia absurdum (de Tertul·lià) en el credo ut intelligam d'Anselm de Canterbury, com a renovellada exigència de la filosofia en contra del seu fer de serventa de la teocràcia" (ZW 56 [48]).

71 Cfr. ZW 71 (60 s). Val a recordar aquí que amb el leitmotiv de la fides quaerens intellectum (que no és sinó equivalent, no menys conegut, del lema: credo ut intelligam) intitulava precisament l'insigne teòleg protestant Karl BARTH la seva gran obra sobre l'argument anselmià: Fides quaerens intellectum. Anselms Beweis des Existenz Gottes, Kaiser, München 1931 (n'hi ha trad. francesa, publicada a Delachaux-Niestlé, Neuchâtel-París 1858). Com a resposta catòlica al llibre (que interpretava el famós argument dit ontològic en sentit purament i estrictament teològic -del tot aliè, doncs, a qualsevol pretensió filosòfica de provar l'existència de Déu-), sorgí el no menys conegut article d'Etienne GILSON, "Sens et nature de l'argument de saint Anselm": Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age 9 (1934), pp. 5-51 (el qual, alhora, s'oposava a la interpretació que així mateix havia fet d'Anselm i del seu argument Anselm STOLZ, "Zur Theologie Anselms im Proslogion": Catholica, 1933, pp. 1-24, en el sentit que l'aportació anselmiana era específicament de teologia mística). La posició gilsoniana, no exempta d'una certa ambigüitat i d'una exagerada pretensió de neutralitat de pur historiador (vegeu art. cit., pp. 49 i 42-46, respectivament), es deixa resumir com a intent de subratllar el que d'estrictament racional (i així irreductible tant a la sim-

ple teologia i a la pura mística) hi ha en l'aportació anselmiana del Proslogi -com també del Monologi- sobre l'existència, i àdhuc sobre l'essència mateixa, de Déu.

72 Diríem que Bloch tracta de l'argument anselmià perquè no té més remei que fer-ho, perquè no pot deixar de tractar-ne: si no en parlés, fóra millor que hagués deixat de banda Anselm i hagués omès el capítol corresponent en la seva història de la filosofia medieval. D'un Tomàs d'Aquino, per exemple, Bloch podrà recollir diversos temes i, en tractar-los, podrà dissimular el fet que deixi tanmateix de banda un tema com el de les cinc vies tomistes de l'existència de Déu o, afí a ell, el tema de l'analogia entis; i no en tracta, malgrat que sí aborda temes com el de la doctrina tomàsica de la individuació per la matèria i de la diversitat entre formes inherents i formes separades (cfr. ZW 94-100 [81-85]; tema, aquest, força relacionat amb el de Déu i les vies d'accés a Ell) o com el de la teoria del coneixement (cfr. ZW 88-94 [76-81]; tema igualment vinculat al de les vies d'accés a Déu i al de la corresponent analogia del coneixement relatiu al diví). Amb el seu tractament selectiu de temes, l'aportació blochiana sobre Tomàs d'Aquino és prou més meritòria que no la feta sobre Anselm; i fins i tot té moments de notable serenor en la valoració de l'Aquinat, com és el cas de la seva exposició sobre "psicologia, ètica i filosofia social" tomistes (cfr. ZW 100-103 [85-88]). No fa bé Bloch, creiem, de no tractar de les cinc vies o de l'analogia en Tomàs d'Aquino; però en no tractar-ne fa quelcom millor que no si hagués tractat dels temes com ho ha fet amb el de l'anselmià. I és que d'aquest sols ha tractat perquè no ha pogut evitar-ho i sense sentir per ell cap il·lusió, sinó més aviat tot el contrari.

73 Després d'exposar àmpliament la crítica que del mateix argument anselmià féu ja Gauniló (presentat com a "precursor extrínsec de Kant, crític conscient i radical en la Crítica de la raó pura de l'argument ontològic de l'existència de Déu": ZW 72 [61]), Bloch centra la seva refutació de l'anselmià a partir de la distinció kantiana entre predicats i existència i addueix explícitament el conegut exemple de Kant sobre els cent tàlers (cfr. ZW 72-74 [62 s]; i també 75 [64]).

74 Vegeu, per exemple, la "versió" blochiana de la coneguda objecció que Gauniló posà a Anselm amb una anomenada "illa perduda" (per tal com, de tan perfecta, ningú mai no l'ha trobada encara): "Atès que la societat sense classes és la més perfecta de totes les societats que hom pugui pensar, cal consegüentment que existeixi; car si no existís, ja no fóra la societat més perfecta. Primer, però, cal fer camí vers ella. Hi ha un factor subjectiu, i hi ha també el coneixement del factor objectiu; hi ha l'aprofitar les bones possibilitats i l'evitar-ne les dolentes, i així successivament; i no obstant això, la realització de la societat perfecta roman encara sempre en perill. Potser mai no arribi, si els homes s'acontenten de viure en el capitalisme i la guerra. No n'hi ha cap, de pas automàtic del capitalisme al socialisme. Així, doncs, la societat perfecta és una cosa molt complicada, la qual de cap manera no resta ja establerta amb el seu concepte. Amb el concepte no està encara aranjada la voluntat ni està encara feta l'obra" (ZW 74 [63]). I ja abans ha observat: "El record de Gauniló d'una illa perfecta és, sigui dit de passada, una reminiscència prou interessant: és l'únic testimoni que en el s. XI les utopies no havien estat certament del tot oblidades" (ZW 72 [62]).

75 ZW 71 s (61).

76 Fins a tal punt ens sembla, efectivament, "externa" la crítica de Bloch a l'anselmià que no ens mereix sinó una seriosa crítica (que vol ésser interna), per diverses raons. A tall de pur exemple, n'enumerarem aquestes: 1) Bloch no diu que fou el propi Anselm (en la seva Apologia contra Gauniló) el primer a refutar l'objecció d'aquest d'una illa perduda perfectíssima (cfr. ZW 72 [62]); 2) En distingir l'existència i els predicats, caracteritza la primera com a ésser "intensiu" i "voluntariós", i àdhuc com a quelcom "ni tan sols lògic, en sentit estricte", però tot seguit remarca el següent, ben sorprenent!: "El que acaba de dir no és certament del tot vàlid, però és que exagero per a fer la crítica (d'Anselm), i és per això que he d'establir una separació ben gran, una separació dualista" (entre existència i predicats) (ZW 73 [62]); fer crítica a base d'exageracions no sembla sens dubte un fer crítica massa honestament ni seriosa-

ment; 3) Com a confirmació de l'exagerada ruptura entre existència i propietats, Bloch invoca Aristòtil i la seva distinció entre l'hóti i el dióti, entre el quod (el Dass alemany o, en català, "el fet que") i el quid (el Wass o "el què"), és a dir: entre l'existència o facticitat i l'essència o idealitat (cfr. ZW 73 s [62 s]); tanmateix, l'autoritat d'Aristòtil no és gens inqüestionable al respecte (els grecs mai no distingiren entre essència i existència, distinció que és precisament aportació cristiano-creacionista -infiltrada en l'aristotelisme medieval mitjançant els traductors i pensadors islàmics-) i la clara distinció etimològica que Wass i Dass transparenten res no té a veure ni amb el grec ni amb altres llengües (l·latí, català, castellà, etc.); 4) En fi, pel que fa fins i tot a la mateixa exposició prèvia que de l'argument anselmià ha fet Bloch, hom podria i hauria de servir una distància crítica al fet que hi siguin emprades ~~les mateixes~~ expressions (com és ara ens perfectissimum o ens realissimum: cfr. ZW 71, 72 i 76 [61, 62 i 65]) el significat que les quals tenen avui és sols creació d'una escolàstica molt posterior a Anselm i la literalitat de les quals no sols no es troba enlloc en el text de l'argument (Proslogi caps. 2-4), sinó que fins i tot el propi Anselm refusa com a formulació incorrecta (cfr. Apologia contra Gauniló cap. 5). En una paraula: Bloch no solament ni pensa a fer una crítica "interna" d'Anselm (és a dir: tot intentant entendre'l des dins, des d'ell mateix, des del seu temps i els seus propis pressupòsits epistemològics -com, per exemple, feia un Gilson en l'article ja esmentat-), sinó que la crítica purament "externa" que en fa és una crítica mal feta, només encertada en el que té de pura repetició del que un Gauniló, el s. XI, o un Kant, el s. XVIII, hi aportaren. I és que la qüestió de què es tracta -la qüestió de Déu, que tan seriosament tractà Anselm- no li interessa a Bloch, no li és qüestió (car la té ja d'entrada resolta); en el tractament que un Anselm pugui fer-ne, diquem-ho per a concloure, Bloch no pensa que s'hi pugui trobar res digne de lloança.

77 ZW 76 (64). L'exposició blochiana d'aquest aspecte, que resulta positiu i valuós, de l'anselmià ocupa tot l'extens darrer paragraf del capítol dedicat a Anselm (ZW 74-76 [63-65]). Bloch

hi fa esment, al respecte, de Plató (de qui Anselm és deutor absolutament) i la seva "gradació de la realitat fins a la idea del bé", del neoplatonisme i la seva "equiparació entre determinacions de valor i diferents densitats d'èsser", de Kant i de la seva decidida i decisiva oposició a aquesta manera de veure les coses, de Hegel -ahora anticipat ja per Leibniz- i la recuperació del llegat platònic-neoplatònic (en forma ara de "determinacions" com les d'"èsser, Dasein, existència, realitat"), de Marx -hereu també en això de Hegel- Schopenhauer -tan antihegelià, tanmateix- i la (i, finalment, del "radical pessimista" seva "equació entre ésser i no-valor (Unwert), entre no-res (com a nirvana) i valor". (La versió castellana, diguem de pas, ha traduït la caracterització blochiana de Schopenhauer en plural -"pessimistas radicales"-, com si es tractés d'altres; l'alemany invalida totalment aquesta lectura: cfr. ZW 76 [64]).

78 Cfr. ZW 76 (64 s): "Anselm ha assenyalat un problema important amb la gradació de l'èsser per ell introduïda amb ocasió de la seva prova de l'existència de Déu, és a dir: amb la categoria del realissimum en paral·lel amb la del perfectissimum. No ha brollat (aquest problema) del terra mateix d'Anselm, car, com tota la filosofia medieval, deriva de premisses gregues -en aquest cas: del darrer Plató, sobretot-; però Anselm ^{l'}ha desenvolupat fonamentalment". (Sobre la qüestionabilitat de referir-se al respecte a termes com realissimum i perfectissimum, cfr. supra n. 76, punt 4).

79 ZW 76 (65). Valgui aquí recordar que "teodicea" vol dir, etimològicament, defensa o justificació (dikē) de Déu (theou).

80 A la crítica "externa" Bloch ha afegit únicament una darrera crítica no menys extrínseca (es mou en l'àmbit del problema moral de l'existència del mal en el món) i igualment poc original (és tan tòpica com antiga: repetida, doncs, sempre; i perfectament coneguda per Anselm, el qual tanmateix devia considerar que no afectava l'assumpte per ell tractat). Dificilment hom en pot dir que sigui quelcom formulat aleshores "més filosòficament".

- 81 Aquí es troba la clau de volta de tot l'edifici diguem-ne religiós-filosòfic de Bloch, com ja hem vist (supra n.57): cal negar el Déu de l'origen, el Déu-hipòstasi, pel mateix i amb la mateixa força amb què cal deixar obert l'espai que ocupava el Déu de l'èxode, de l'encara-no i del possible futur utòpic.
- 82 Creiem que sense cap afinitat ideològica (i encara pitjor si el que hi ha és una positiva al·lèrgia, una fòbia) no es pot fer correctament història de cap període, moviment o personalitat determinats; encara menys, història de la filosofia.
- 83 I no val, al respecte, la relativització que més a dalt aplicàvem a aquell doble principi blochià sobre la relació directa entre treball i pensament i la relació inversa entre casta sacerdotal i llibertat de pensar (cfr. supra p. 12 i n. 52).
- 84 Com a models, precisament, d'intents de comprensió interna (i, així, si alhora és crítica, també portadora d'una crítica interna, no simplement externa) poden ésser presentats tant Gilson, al qual ja ens hem referit al respecte (cfr. supra n. 76, final) com Barth, en llurs respectives aportacions ja citades (supra n. 71). D'un intent de comprensió interna poden, doncs, brollar les més diverses i àdhuc opostes interpretacions. Una de possible fóra també aquella de tarannà entre opcional i existencialista que nosaltres aplicàvem al propi Bloch (en l'article citat supra n. 66), per bé que aquest li impedeix de pensar ni tan sols en la possibilitat d'una tal aplicació el fet que tampoc no s'hagi ni plantejat la possibilitat d'una comprensió interna de l'argument anselmià.
- 85 Cfr. supra pp. 13 s, en relació a l'esforç de racionalitat que detecta en el mateix credo quia absurdum de Tertul·lià o a la valoració, no mancada d'agudeses, que fa de l'il·luminisme.
- 86 El volum hegelian de Bloch, Subjecte-objecte, reiteradament citat en aquestes pàgines, en fóra l'exemple més típic i alhora més ampli.
- 87 ZW 163 (139).

- 88 ZW 62 (52 s).
- 89 Cfr. ZW 62 s (53).
- 90 ZW 63 (53). La coneguda frase de Lenin amb què juga aquí Bloch i que aquest cita sovint en la seva Gesamtausgabe fa així: "L'idealisme intel·ligent està més a la vora del materialisme intel·ligent que el materialisme estúpid".
- 91 ZW 76 (66).
- 92 ZW 84 (72).
- 93 ZW 79 (68).
- 94 Hem afegit un o altre canvi en la puntuació per tal d'explicitar la doble lectura de què és susceptible el títol d'aquestes pàgines.
- 95 Convencionalment, volem significar per ateu aquell que fins i tot nega el forat, l'espai buit deixat per la mort de la hipòstasi divina (la mort de Déu), la qual cosa Bloch no admet de cap manera. Per ateuista, en canvi, entenem la qualificació del fet de negar únicament aquesta hipòstasi divina, no l'espai deixat buit precisament per la corresponent negació. És en aquest sentit que s'ha d'entendre la proclama blochiana que "sols un ateu pot ésser un bon cristià, sols un cristià pot ésser un bon ateu" (E. BLOCH, Atheismus im Christentum, ed. cit., p. 15; trad. cast. cit., p. 9).

Desembre 1985

E R N S T B L O C H

(A manera de primera introducció i aproximació a la persona i al pensament d'aquest filòsof, a partir dels sis textos que integren l'antologia: E. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985)

Josep Manuel UDINA i COBO

E R N S T B L O C H

L'antologia de textos d'Ernst Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits rep el títol del darrer precisament dels escrits que en formen part. I no és que hom hi hagi volgut aplicar l'adagi evangèlic: els darrers seran els primers. Ni tampoc que hom vulgui donar la raó a aquell típic enunciat blochià que la veritable gènesi del real s'esdevé únicament a la fi o, en altres termes, que el principi d'una cosa només es realitza en el seu final. La coincidència entre l'inici d'un títol general i el títol particular de la part final ha estat deguda únicament i exclusivament al fet que l'escrit "L'arc utopia-matèria" en fóra el primer escollit per a l'antologia i, tanmateix, era l'escrit de Bloch més tardà, cronològicament parlant, d'entre tots els triats per a formar-ne part. L'ordre cronològic ha estat, doncs, el criteri segons el qual apareixen en aquest volum els sis escrits blochians que l'integren.

La cronologia, però, no cal entendre-la estrictament en relació als anys de la redacció o publicació originàries d'aquests escrits, sinó més aviat en relació a llurs continguts.

Així, l'escrit "L'esperit que comença a formar-se" obre l'antologia pel fet de referir-se a la infantesa i primera joventut de Bloch, en una de les poques aportacions autobiogràfiques de l'autor, i no pas pel fet de remuntar-se al 1930, que aparegué Petjades, l'obra de què formava part. L'escrit sobre "El tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit" segueix a continuació per tal com vol ésser testimoniatge en aquesta antologia de la importància que en Bloch té l'aportació filosòfica de Hegel, importància de què és prova fonamental l'obra blochiana Subjecte-objecte, elaborada en l'exili nord-americà els anys immediatament anteriors al 1949; traduïda ja des d'aleshores al castellà i a l'abast, doncs, entre nosaltres, no pagava la pena de recollir-ne cap capítol, motiu pel qual escollírem un dels nombrosos escrits a part publicats sobre Hegel per Bloch. Per això no hi feia res que es tractés d'un article aparegut originàriament el 1950, és a dir, amb posterioritat a la lliçó inaugural de Leipzig: "Universitat, marxisme, filosofia", del 1949- inclosa en tercer lloc. Pel que fa al capítol 17 de l'obra fonamental de Bloch, El principi esperança, publicada entre els anys 1954 i 1959, ofert com a quart text de l'antologia ("El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real: les categories 'front', novum i ultimum, i l'horitzó"), val a dir que el seu lloc resta justificat per la data d'aparició del monumental conjunt en què s'integrava, malgrat que la seva redacció pugui remuntar-se als mateixos anys de l'elaboració del llibre hegel·lià, a Nord-Amèrica. Segueix, com a penúltim text de l'antologia, el corresponent a la lliçó inaugural tinguda per Bloch el 1961, ara a Tübinga, en abandonar l'Alemanya Democràtica que havia elegit dotze anys abans i establir-se a l'Alemanya Federal; un xic sorprenentment Bloch recolliria aquest text -de tema tan can

dent com el seu títol ("¿Pot frustrar-se l'esperança?") fa entendre- en el volum d'Escrits literaris de la seva Gesamtausgabe, a diferència del que faria amb el text de la lliçó del 1949, que ens ha arribat en el volum d'Escrits filosòfics. Finalment, el darrer escrit de la nostra antologia blochiana -el títol del qual ("L'arc utopia-matèria") li dóna a aquesta precisament títol- fou publicat el 1964 en el segon dels dos volums de la Introducció tubinguesa a la filosofia, obra que hom podria considerar com una mena de vademècum, manual temàtic i alhora compendi fonamental de la filosofia tota de l'autor: de la seva molt peculiar assumpció i síntesi del materialisme dialèctic (fet ara, per així dir-ho, materialisme dialèctico-utòpic) i d'alguns dels més tòpics i típics motius del seu pensament, com és ara el de l'homologació analògica entre la Fenomenologia de Hegel i el Faust de Goethe (l'aportació sobre el tema recollida com a segon text d'aquesta antologia s'integrava també com a capítol de la Introducció tubinguesa a la filosofia), així com del nucli més explícitament i volgudament metafísico-ontològic o àdhuc filosòfico-religiós (en el sentit d'una filosofia de la religió o d'una "religió en l'herència") de la seva creació especulativa.

En recórrer només superficialment els escrits recollits en el volum antològic ha esdevingut ja palès tot un seguit de referències biogràfiques (exili nord-americà i estada successiva en cadascuna de les dues Alemanyes), temàtiques (herència hegeliana i alhora materialisme dialèctico-utòpic) o bibliogràfiques (a diversos volums de la Gesamtausgabe), sumament significatives a l'hora de voler esbossar una primera presentació de Bloch. No hem d'insistir en la importància que les esmentades referències biogràfiques tenen tant per a la per-

sona com per a l'obra d'Ernst Bloch, car no hi ha cap pensador que sigui separable de la seva circumstància. Pel que fa a les referències temàtiques específicament consignades, tornarem a parlar-ne, tot ampliant-les considerablement, al llarg dels sis apartats següents. Ara, doncs, només unes apresades indicacions sobre les precedents referències als volums de la Gesamtausgabe blochiana. El primer és el de Petjades, títol que és tot un símbol del tarannà més genuïnament blochià de cercar sempre i arreu, d'analitzar des d'una i mil perspectives, de resseguir constantment com en cercles concèntrics de reflexió com més va més aprofundida: les petjades, els indicis i el rastre més amagat de l'utòpic, de l'esperança i de l'"encara-no", com a veritat darrera i latent de la realitat tota. Obviament no hi podia mancar la referència a l'obra clau de Bloch: El principi esperança, monumental conjunt (mosaic més simfònic-vivencial que no sistemàtic-racional) que hom ha pogut caracteritzar com a summa filosòfica de la utopia, com a catedral laica de l'esperança o com a enciclopèdia especulativa -entre reflexiva i existencial- del desig connatural que l'home, la història i la mateixa naturalesa són del novum, del summum i de l'ultimum. I si la Introducció tubinguesa a la filosofia era l'únic volum de la Gesamtausgabe del qual la nostra antologia recull més d'un escrit, el detall pot ésser alhora un acte de justícia i una compensació: justícia, pel fet que el volum és vademècum i compendi de tot el pensament de Bloch; i compensació, perquè és també el volum més desconegut entre nosaltres (car ha estat dels menys traduïts a llengües no tan inassequibles com l'alemanya). En fi: la doble referència a un volum d'Escrits filosòfics i a un altre d'Escrits literaris podrà recordar-nos que el pensador de la utopia concreta i de l'esperança lúcida mai no ha considerat la filosofia.

com a aliena a cap de les més diverses manifestacions artístiques, des de la literària -en els seus gèneres més diferents- fins a la musical.

A l'hora, tanmateix, de fer una presentació menys dispersa dels trets més característics d'Ernst Bloch -apuntats ja aquí i allà pels indicis anteriorment resseguits-, potser tampoc no cal desentendre's del tot dels sis escrits concrets que integren aquest volum antològic; ni àdhuc de llur ordre mateix de presentació. Els dedicarem, doncs, sengles apartats, els quals no faran sinó oferir les corresponents caracteritzacions de l'aportació filosòfica -i personal- blochiana més genuïna.

1.- Bloch: pensador d'una peça i sempre el mateix

Una frase resumeix el que Bloch considera com a tasca específica de l'historiador de la filosofia: el descobriment del futur en el passat. I el lema blochià és perfectament aplicable aquí: a l'hora d'iniciar una introducció al pensament de Bloch, a l'hora d'iniciar-ne una antologia, només caldrà descobrir el seu futur -l'aportació filosòfica blochiana més definitiva- a partir del passat, dels orígens mateixos de la seva formació personal. Sobretot, atès que és el propi autor qui ens ha deixat testimoniatge d'aquests els seus orígens, en unes pàgines literàriament delicioses: "L'esperit que comença a formar-se". Les escriu a una distància d'una trentena d'anys en relació als fets a què es refereix; però -com ell mateix subratlla- l'evocació de l'època en la qual el seu esperit començava de formar-se resta acompanyada de les anotacions personals de diaris aleshores escrits o de treballs de classe fets individualment o en grup, i dels quals tampoc no hi manquen citacions explícites.

Doncs bé: en els records, així garantits quant a llur fidelitat, i en els testimoniages escrits dels anys d'infantesa i de primera joventut de Bloch, hom pot trobar inequívocament presents o si més no clarament apuntats molts dels temes més típics de la filosofia posterior de l'autor (i algunes de les notes de l'encarregat de l'edició es complauen a recalcar-los). I és que Bloch, des dels seus orígens, pot ésser vist com un pensador d'una peça, com un home de convicció ferma, aviat configurada i perllongadament mantinguda, com a filòsof -en una paraula- que, lluny de tenir dues o més diverses "èpo-

ques" (com és el cas, entre contemporanis seus, d'un Heidegger, d'un Sartre o d'un Wittgenstein), ha estat des de gairebé sempre el mateix. La qual cosa no vol dir que Bloch no visqués el seu temps, el present sempre nou que li tocà en sort (o dissort) de viure; més aviat, l'expressió concreta del seu pensament constant polaritza entorn d'uns fets contemporanis ben determinats, com és ara el del moviment expressionista, el de la revolució soviètica -i les seves concretes derivacions històriques- i el de l'intent no menys gegantí, afortunadament frustrat, de la involució nacionalsocialista. Ja veurem més en davant com el temps i les circumstàncies condicionaren, àdhuc seriosament i excessivament, l'expressió concreta del pensament blochià, bé que mai no el determinaren, en el sentit d'imposar-li canvis de fons ni de dur-lo a caure en contradicció o inconseqüència. El que volem dir, doncs, en afirmar que Bloch ha estat sempre el mateix, és que la intuïció més genuïnament seva i el nucli més profund del seu pensament no deriva ni brolla de la influència expressionista, ni del fervor socialista que la revolució d'octubre avivà certament, ni de l'al.lèrgia nazi que ell demostrà tan apassionadament. L'arrel de la filosofia blochiana, independent d'aquests fets, resta en Bloch mateix; i només és la seva configuració formal el que rep llur incidència. Per això l'estil blochià, marcadament expressionista, es mantindrà constant, més enllà dels diversos avatars de l'expressionisme i àdhuc quan aquests passaren definitivament a ésser història. Per això mateix, el tarannà especulatiu blochià comportarà sempre una clara distància crítica -i fins i tot un enfrontament a la fi inevitable- en relació a l'ortodòxia marxista-leninista o a la realització històrica (comunista i soviètica) de la revolució socialista. Per aquesta mateixa raó, en fi, el missatge blochià no perdrà res de la seva força ex-

pressiva -més aviat n'assolirà la culminació- quan Bloch s'ha
 gi allunyat àdhuc físicament (en l'exili nord-americà) del
 monstre nazi o quan aquest hagi estat finalment vençut (dar-
 rers anys de l'autor en cadascuna de les dues Alemanyes).

En certa ocasió Lukács es referia a Bloch com a l'"immuta
ble", per tal com -a diferència d'ell i de tants altres pensa-
 dors- semblava que mai no podia canviar de pensament; el to
 despectiu que l'observació lukacsiana tenia, podem invertir-lo
 perfectament i fer-lo encomiàstic. Parquè romandre sempre el
 mateix pot ésser també un mèrit. I sens dubte té els seus avan-
 tatges a l'hora de fer una antologia: l'autor es diu ell mateix
 sempre i en tot lloc, tot dient també gairebé el mateix. Hom
 en podrà llegir, doncs, cadascun dels escrits independentment;
 en la certesa que qualsevol d'ells ens posa en la pista i en
 el cor mateix del pensament i de la persona de què es tracta:
 en aquest cas, d'Ernst Bloch.

2.- Neomarxisme i herència cultural

Per poc que hom conegui Bloch, o simplement a partir del que sobre ell ha estat apuntat ja en les pàgines precedents, i per poc que hom conegui la filosofia contemporània, fàcilment situarà aquest pensador en les coordenades del corrent anomenat neomarxista. No caldrà, doncs, insistir-hi. Però sí que caldrà subratllar un aspecte peculiar d'aquest neomarxisme blochià (hom ha dit fins i tot, atès que cada neomarxista ho és diferentment, que fóra millor parlar de neomarxismes, en plural, que no de neomarxisme).

No entrarem aquí en la discussió si Bloch féu una lectura (o una relectura) de Marx a partir de Hegel -com personalment creiem-, de Schelling -com fa ja molts anys apuntà Jürgen Habermas- o de Fichte -d'acord amb la insinuació que ens féu, entre nosaltres, Ramon Vall Plana-; en qualsevol cas, fou Hegel (i no ho foren ni Schelling ni Fichte) qui merescué tot un llibre de Bloch, a part d'altres nombroses aportacions (articles, conferències) que ni de lluny no han merescut els altres dos idealistes, els quals, per cert, mai no deixaren tampoc de restar presents en Hegel... En qualsevol cas, hom pot dir que si Bloch llegeix Marx hegelianament, en una mesura no més petita llegeix també Hegel marxianament; bé que alhora cal afegir que, en darrer terme, és sempre blochianament que Bloch llegeix Hegel (a la marxiana) o Marx (a la hegeliana). Sols així, si més no, hom pot entendre que Bloch pretengui invocar en favor de la seva filosofia de la utopia el nom de l'un i de l'altre; o, encara més concretament, que pugui treure d'ambdós alhora una idea com la que es fa de l'"herència cultural", d'altra banda

una categoria (i àdhuc tota una actitud) tan fonamental en ell.

"Herència" tradueix en Bloch el clàssic aufheben hegelian: l'exigència de superar i alhora conservar (superar tot conservant, conservar tot superant) tot el que s'esdevé com a moment d'una totalitat dialèctica i processual. Tota la filosofia blochiana és un obrir-se a l'herència del passat, per superar-la tot conservant-la en allò que té de llavor de futur i de novetat. Fins i tot fou en relació al tema de l'herència hegeliana de Marx que Bloch acabà la seva "lluna de mel" amb el règim de l'Alemanya Oriental, el 1956: perquè defensà radicalment el deute que el marxisme tenia no sols amb el "mè-tode", sinó amb el mateix "sistema" hegelian, enfront de la posició de l'ortodòxia ideològica de torn, Bloch passà d'ésser el gran pensador de l'Alemanya Democràtica (condecorat com a tal oficialment el 1955) a convertir-se en revisionista, perillós per a la joventut i digne d'immediata i apressada jubilació de la seva càtedra de Leipzig. L'herència cultural és en Bloch, tanmateix, quelcom més ampli que una herència filosòfica -com fóra la de Hegel en Marx-; és una herència (en això també hegelianament entesa) en totalitat, és una recepció -que conserva en la superació mateixa- dels més diversos llegats dels més diferents àmbits de la realitat històrica i de la cultura universal. Es tracta, en efecte, de saber descobrir en totes les manifestacions humanes -literàries i artístiques (d'arts plàstiques o figuratives, del cinema o, sobretot, de la música), filosòfiques, jurídiques, etc.- un mateix i reiterat anhel d'utopia, de genuïtat i de novetat. D'aquí l'amplitud increïble del camp d'atenció i de l'erudició que palesen els escrits de Bloch (en aquest sentit, prou necessitats de notes per a uns

lectors -com nosaltres- no massa familiaritzats amb el món cultural germànic). D'aquí també la conveniència de tipificar-hi aquest tret característicament blochià, en la nostra antologia, amb un escrit com "El motiu faustià de la Fenomenologia de l'esperit", on l'herència hegeliana de Bloch -una herència, tornem-ho a dir, alhora hegeliana i marxiana- es palesa ensems com a herència goethiana. I Goethe val com a exponent de cultura universal; de l'universalisme, doncs, amb què Bloch resta obert intrínsecament a l'herència cultural.

3.- L'encís de la revolució, o l'autocensura com a autocrítica

El fet que Bloch hagi estat sempre el mateix, coherent amb la seva més pròpia convicció cosmovisional i lliure de determinacions extrínseques sobre el nucli més genuí del seu pensament, no exclou tanmateix condicionaments i profunda incidència en ell de fets històrics concrets, de circumstàncies o situacions específiques; ni manca, en aquest aspecte, la possibilitat fins i tot de punts febles en la seva trajectòria personal i ideològica. Aquest és, prototípicament, el cas del que podem anomenar l'encís de la revolució". L'expressió vol ésser rèplica d'aquell "encís de l'anàmnesi" que el propi Bloch atribueix a Hegel com a punt respecte al qual manté la més ferma distància crítica: obsessionat pel cercle dels cercles, pel sistema acabat -on sempre és possible de tornar a l'inici, a l'origen-, Hegel cau en el mateix encís de l'anàmnesi, de la rememoració (del retorn al passat per entendre el present), en què caigué ja l'idealista Plató. En Bloch, direm nosaltres en un senzill capgirament temàtic, hi ha un equivalent encís de la revolució (un enlluernament davant el triomf revolucionari de Lenin) en virtut del qual el pensador de la utopia i de l'esperança concretes no sols veu Marx (en tant que personificació originària del marxisme i del socialisme) com a únic accés i com a entrada ineludible al camí concret d'aquestes utopia i esperança possibles, sinó que alhora resta incapacitat per entendre que les realitzacions històriques del socialisme revolucionari (des de Lenin, soviètico-comunista) puguin manca -i no diguem ja trair- a l'ideal primigeni de justícia i llibertat, d'igualtat i dignitat humanes. D'ambdós aspectes hi ha eloqüents

testimoniatsges en l'escrit "Marxisme, universitat, filosofia", corresponent a la lliçó magistral de Bloch a la seva arribada a la Universitat de Leipzig, el maig del 1949.

Del primer aspecte, hom en pot relativitzar la importància; car tot fervor (també el revolucionari) fa dir coses en-fervoritzades, i hom pot no escandalitzar-se del fet que Bloch vingui a dir quelcom molt semblant a "fora de Marx no hi ha salvació" (de connotacions prou eclesiàstiques) -com hom pot veure en l'esmentada lliçó inaugural- o que escrigui, en una pàgina d'El principi esperança: "ubi Lenin, ibi Ierusalem" (de no menys eclesials connotacions). Es fa, tanmateix, més difícil d'entendre el segon dels aspectes en qüestió: és a dir, que Bloch proclami la llibertat existent a la Unió Soviètica stalinista -com també hom pot veure en la lliçó de Leipzig- i que insisteixi (com havia fet en altres ocasions) a afirmar que el que es deia de les purgues moscovites o dels camps siberians no era sinó propaganda, capitalista i feixista, antisoviètica. Aquesta miopia crítica de Bloch envers el fenomen stalinista, com a exemple típic, contrasta amb l'agudesa i àdhuc amb l'al·lèrgia crítiques que havia palesat en relació al fenomen nazi, per bé que l'anticomunisme visceral del nacionalsocialisme fa que un tal contrast no resulti ni incoherent ni, doncs, incompreensible. El contrast, tanmateix, hi és: el pensador de la utopia -per tant, obligadament crític envers tota realització finita i incompleta de l'ideal- ha perdut la més mínima capacitat de crítica envers la realització històrica del socialisme; i això només pot explicar-se per un encís de la revolució.

Quan, a poc a poc desencisat (hi contribuïren decisivament les invasions soviètiques a Polònia i Hongria el 1956, i sobretot a Txecoslovàquia el 1968, així com l'erecció del mur de Berlín el 1961), Bloch revisi antics escrits seus de tema polític per publicar-los en la Gesamtausgabe, els sotmetrà a una acurada censura (que serà, doncs, autocensura). De la seriositat d'aquesta autocensura, que en el fons comportava una autocrítica, dona prova la comparació dels escrits polítics afectats per ella amb llur versió original, recollida en volum a part no pel mateix Bloch (i sota el títol: De l'atzar a la catàstrofe. Escrits polítics dels anys 1934-1939); però alhora hom pot verificar, a partir d'una tal comparació, que el nucli mateix i el fons més genuí, el missatge especulatiu d'aquests escrits blochians, no resta pas alterat pels canvis, correccions o omissions que hi han estat introduïts. L'encís de la revolució condicionà llur forma, però de cap manera no havia determinat llur contingut filosòfico-polític. I és el mateix el que hom pot comprovar a partir de la doble redacció de Subjecte-objecte, el llibre hegelian de Bloch -la versió original del qual sols és coneguda íntegrament en la traducció castellana que en féu W. Roces el 1949 (El pensamiento de Hegel), car en alemany únicament n'aparegueren els cinc primers i el darrer dels capítols; i en aparèixer sencer dos anys més tard, l'autor l'havia ja refet totalment, com en una segona versió-: el fet que la revisió fos geta a l'Alemanya Oriental condicionà canvis de matís o detall, però de cap manera no significà cap variació ni de tarannà doctrinal ni de sentit interpretatiu, que més aviat restaven enfortits per moltes de les correccions, substitucions o omissions de frases o paràgrafs. D'altra banda, el mateix contingut de la lliçó inaugural de Leipzi -palesament afectada per l'encís revolucionari en qüestió- no deixa d'in-

sistir en aquests mateixos tarannà doctrinal i sentit interpretatiu blochians (condemna del marxisme i materialisme vulgar -deterministes o economicistes-; exigència de pouar la veritat allà on es trobi, àdhuc en l'idealisme; inseparabilitat de teoria filosòfico-investigadora i de praxi polític-concreta; etc.).

4.- Optimisme militant i dimensió estètica

Optimisme militant fóra possiblement l'expressió que millor resumiria el fervor revolucionari blochià -amb els corresponents riscos i perills- i alhora l'energia i insistència amb què Bloch proclama les seves conviccions a un públic (com el de Leipzig del 1949) no massa acostumat a sentir-les d'altres pensadors i ideòlegs de torn. Ara bé: l'optimisme militant no és per Bloch pura qüestió personal ni simple opció subjectiva. Cristal·litza sens dubte en el subjecte com a "fantasia utòpica" (per dir-ho en termes blochians), però té alhora el seu fonament objectiu: hi ha en el món un "correlat" d'aquella fantasia. De tot això tracta certament el capítol 17 d'El principi esperança: "El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real; les categories 'front', novum i ultimum, i l'horitzó". I en tractar-ne havia de tornar als temes abans apuntats: la condemna del marxisme vulgar esdevé ara distinció entre un "corrent fred" i un altre "corrent càlid" del marxisme, l'un i l'altre inseparables i mútuament complementaris; el rebuig de tot materialisme determinista o economicista es configura aquí també com a distinció -d'arrel aristotèlica- entre un "ésser segons la possibilitat", propi de la determinació intramundana i intrahistòrica, i un distès "ésser en possibilitat", sempre obert a l'imprevisible; i pel que fa a la consigna de pouar la veritat on sigui que es trobi -la qual no és sinó la mateixa exigència d'una herència cultural d'abast universal-, es tematitza aquí i ara com a exposició de Bloch sobre la seva manera d'entendre la dimensió estètica (com a "pre-aparició", en l'"aparença" artística, de l'utopicum i l'ultimum: és a dir, d'aquella genuïna veritat del món que és

sempre "front", obertura vers el novum d'un "horitzó" il·limitat).

No és, però, per la seva relació temàtica amb els escrits precedents que hom va escollir també aquest (aquesta relació -i àdhuc una eventual coincidència- de temes, en els escrits de Bloch, hem pogut ja preveure-la d'entrada, a propòsit del text autobiogràfic del filòsof i de la corresponent caracterització d'aquest com a sempre el mateix). El motiu d'incloure en aquesta antologia el capítol en qüestió d'El principi esperança -una obra que es troba ja prou a l'abast entre nosaltres, en llengües menys allunyades que l'alemanya- rau en la nostra convicció que es tracta d'una privilegiada presentació general del pensament blochià més genuí i prototípic.

Cal encara afegir quelcom. Hom sol dir que El principi esperança és expressió fonamental de tot el pensament de Bloch. I de l'obra, potser n'és la segona part -que l'autor consignà com a "Fonamentació" (al costat del títol de: "La consciència anticipadora")- també expressió fonamental. D'aquesta segona part, tanmateix, hom podria igualment considerar el capítol 17 com el més significatiu almenys, per no tornar a dir que sigui el més fonamental. Si més no, al llarg del seu discurs el lector es veu remès -per un i altre temes apuntats- a alguns dels més propers i no menys importants capítols de la mateixa segona part de l'obra. Concretament: al 14 i 15 (confrontació amb Freud sobre la interpretació dels somnis diürns, a diferència dels nocturns, i sobre la categoria de l'encara-no-conscient, en contraposició a la d'inconscient, o ja-no-conscient), al 18 (centrat en l'acurada delimitació dels diferents estrats de la categoria "possibilitat"), al 19 (comentari -tan minuciós com

càlid- de les famoses Onze tesis de Marx sobre Feuerbach) i al 20 (a manera de compendi, polaritzat entorn dels conceptes d'anticipació, d'obscur instant i d'oberta adequació). En qualsevol cas, suposa això tota una àmplia referència als més simptomàtics temes o aspectes de l'aportació filosòfica de Bloch.

5.- Esperar l'inesperable, i possible frustració: contra l'absolutisme, tant de l'ateu com del creient

No era únicament pel fet d'haver inclòs en el volum antològic el text de la lliçó inaugural de Leipzig que calia recollir-hi també el de la lliçó inaugural de Tubinga, de dotze anys més tard; com tampoc no ho era tan sols pel fet que en aquesta hom pugués trobar ja una superació d'aquell encís de la revolució que palesava l'antiga lliçó. També és un bon motiu, i no menys decisiu, de la inclusió de l'escrit "¿Pot frustrar-se l'esperança?" el problema mateix que Bloch hi planteja: el de la possibilitat de frustració de l'esperança, el de la possibilitat que no tingui a la fi cap valor allò que Bloch ha establert com a "principi esperança" (en una mena de substitució de l'antic i aristotèlic "principi de contradicció"). Perquè si es cert que per Bloch, amb Heràclit, cal "esperar l'inesperable", no és menys cert també per Bloch que sols té sentit parlar d'esperança si no hi ha seguretat absoluta d'assolir allò que s'espera; és a dir, si hom admet la possibilitat que l'esperança esdevingui frustrada.

La qüestió, sens dubte central en Bloch, ens porta a un tema que hauríem pogut subratllar ja a partir dels anteriors escrits, però que l'aquí comentat sembla abordar d'una manera particularment viva: el tema de l'herència religiosa, com a concreció d'aquella herència cultural de què ja hem parlat, en tant que assumpció i alhora superació del llegat religiós -i sobretot bíblico-cristià- per part de la filosofia blochiana de la utopia. La posició de Bloch és senzilla: aprofitar de la fe tant la seva proclama de la insuficiència radical de tota

realització finita (en nom d'un futur escatològic encara no realitzat, però esperat com a possibilitat darrera), com la seva accentuació de la irreductibilitat del subjecte humà a qualsevol totalitat anònima o a la condició de mitjà i instrument per a qualsevol fi; és a dir, assumir el fenomen religiós, heretar-li, en tant que instància crítica i proclama en favor de l'home. Però alhora Bloch rebutja de la religió qualsevol ortodòxia o configuració doctrinal absoluta i dogmàtica (en tant que fixació paralitzant i sistema tornat vers enrera), així com la configuració hipostasiada d'un Déu existent des de sempre i des de sempre acabat i perfecte, en relació al qual el procés del món no podria suposar cap mena d'increment, de progrés vers el nou i millor; és a dir, nega del fet religiós tot el que en ell hi hagi de possessió ja aconseguida, de seguretat i d'absolutització. No és estrany que l'obra en què dóna una expressió més acabada del seu pensament en aquest aspecte tingui com a títol Ateisme en el cristianisme i com a lema aquell colpidor "només un ateu pot ésser un bon cristià, només un cristià pot ésser un bon ateu". Perquè certament en la mateixa mesura que Bloch rebutja l'absolutisme en què ha de caure una fe mai no qüestionada, refusa també l'absolutisme en què cau no menys necessàriament una incredulitat, un ateisme tampoc mai no confrontats amb la possibilitat de creure.

Potser sigui exigència d'aquesta dialèctica entre esperança creient (o el seu anàleg, l'optimisme militant) i principi ateu de radical immanència (o el seu anàleg, la possibilitat de frustració, per la força del no-res que l'home no encerti a reprimir) d'on brolli el costum blochià de recórrer sovint, al llarg d'un discurs sempre exigent d'immanència i

ahora crític envers qualsevol absolut, a llatinismes, els quals -a manera d'acompanyament musical i conceptual- evocuen fàcilment allò que és arcaic, exòtic i àdhuc misteriós: allò que és religiós i medieval. Ens referim a llatinismes com das Utopicum i das Novum o com das Totum i das Ultimum, l'ús blochià dels quals no exclou el de llurs equivalents alemanys: das Utopische i das Neue, o das Alle i das Letzte. Sembla com si Bloch volgués prohibir així al lector la temptació d'entendre massa apressadament el contingut i l'abast més latents del seu discurs, que perillen d'ésser traïts per les més comunes i accidentals connotacions que els termes poden tenir en el llenguatge comú. Com més forta sigui la sorpresa i el contrast suscitats pels termes, millor es podrà evitar de malentendre'ls en llur sentit més genuïnament blochià. I és potser perquè el lector no perdi el costum del llatinisme, de la sorpresa i de la reflexió (en contra de la immediatesa i de la fàcil espontaneïtat dels significats comuns) que sovintegen també en Bloch els llatinismes més intrascendents i d'ús totalment profà, com és ara: de facto, ab ovo, usque ad finem o nolens volens, a tall d'exemples. En qualsevol cas, mai no volgut l'editor estalviar-se de cridar l'atenció, amb la corresponent nota de traducció del llatinisme, sobre el que acabem de dir.

6.- Materialisme i utopia; o la síntesi inel.ludible, per bé que sembli impossible

Sempre el mateix i, no obstant això, radicalment arrelat en els avatars històrics del seu temps; profundament marxista i alhora incansable hereu de Hegel, l'idealista; encisat per la revolució leninista, bé que ensems incondicional relativitzador de determinismes històrics o econòmics; investigador del fonament objectiu i cosmològic de la utopia i l'esperança concretes i, tanmateix, pensador original de la dimensió estàtica i de la força creativo-anticipadora del subjecte; en fi, fidel a l'exigència atea de resoldre el problema del món sense sortir-ne i alhora incansable portaveu d'una darrera profunditat de misteri (musicada amb insistents llatinismes) en la realitat mateixa. Heus aquí cinc caracteritzacions prou punyents i dialèctiques de Bloch com a persona i com a pensador: cinc caracteritzacions fetes precisament a partir de cadascun dels cinc escrits comentats en els cinc apartats anteriors. Com en ells, també en el cas present, a l'hora de tipificar l'aportació del darrer dels escrits de Bloch inclosos en la nostra antologia, hom ha de recórrer al contrast colpidor i sorprenent: Bloch és el filòsof que ha volgut unir indisolublement materialisme i utopia, que ha volgut far saltar entre l'un i l'altre. L'espurna i el llamp d'un arc voltaic que encengui el pensament i l'acció dels homes, que encengui àdhuc el món mateix i la història tota, d'impuls i ímpetu cap endavant, en camí ja decididament vers el que és genuí, utòpic i ultimum. No és altra cosa, en efecte, el que ens diu ell mateix mitjançant la imatge de "L'arc utopia-matèria" que dona títol a l'escrit final i àdhuc a tota l'antologia.

En comptes d'insistir, doncs, en un nou aspecte de l'aportació filosòfica de Bloch, aquest darrer comentari nostre als seus escrits antològicament recollits ha d'ésser -com també ho és el text que fa de cloenda- una senzilla evocació final, a manera de síntesi, de tots els aspectes ja enunciats.

Tanmateix, si "L'arc utopia-matèria" clou el volum i alhora li fa d'entrada -des del seu mateix títol general-, quelcom de semblant podem dir d'aquestes nostres pàgines de comentari: no és el nostre cap discurs previ als textos de l'antologia dels quals és comentari. Més aviat esdevindrà del tot entenedor per al lector només després que aquest hagi llegit els textos de Bloch. I tampoc no és que hom vulgui donar la raó, perquè sí, a aquell principi blochià que l'origen i la gènesi d'una cosa (aquí, l'inicial comentari d'uns textos antològics) sols s'esdevenen veritablement a la fi. El que ha olgut qui signa aquestes pàgines ha estat senzillament fer un comentari que porti al lector (i que l'obligui en certa manera) a llegir Bloch mateix; mai no podria pretendre de distraure el lector de Bloch, donant-li un substitutiu dels seus textos.

Josep Manuel UDINA i COBO

olubri (1985)

Ernst Bloch (1885-1977) entre nosaltres

La seva obra i la seva incidència entre nosaltres
en el centenari del seu naixement

Josep Manuel UDINA i COBO

Gairebé desconegut entre nosaltres durant la seva llarga vida, Bloch sembla haver guanyat amb la seva mort una mena de carta de ciutadania peninsular.

Quan el 1974, ara fa ja més de deu anys, vàrem començar la preparació i elaboració de la nostra tesi doctoral sobre aquest filòsof, no eren certament moltes més de quatre les aportacions que sobre ell podien trobar-se en castellà¹; i tan poc no fou excessiva, l'any següent, la repercussió que entre nosaltres tingué el fet que l'autor d'El principi esperança complís 90 anys². Només a partir de 1977, amb ocasió de la seva mort, els articles i els llibres sobre Bloch en castellà poden començar d'agrupar-se en llistats d'una mínima consideració³; la qual cosa resta encara lluny de poder afirmar-se pel que fa al català⁴. Quelcom de semblant pot dir-se també en relació a les traduccions entre nosaltres d'obres de Bloch. Llevat de l'atípica (i de ben curiosa història!) publicació castellana, el 1949, del volum hegelian de Bloch (El pensamiento de Hegel; reeditat el 1982 -en versió revisada i ampliada- com a Sujeto-objeto), tan sols altres dues obres blochianes (Avicena y la izquierda aristotélica i Thomas Münzer, teólogo de la revolución) havien estat traduïdes a aquesta llengua els anys seixantes⁵. Les traduccions en castellà de Bloch comencen, en canvi, a tenir volum i importància a partir també de 1977, any

en el qual apareix el primer dels tres volums d'El principio esperanza⁶; i a aquesta obra, fonamental, n'han seguit d'altres tres: Derecho natural y dignidad humana, el 1980, El ateísmo en el cristianismo, el 1983, i Entremundos en la historia de la filosofía, el 1984⁷. Pel que fa al català, cal només referir-se a La filosofía del Renacimiento (que no correspon sinó a sols una part del volum citat en darrer terme) i a l'antologia L'arc utopia-matèria i altres escrits, d'aparició simultània a la del present article⁸.

Hom no pot dir, el 1985, que als cent anys del seu naixement sigui Bloch un desconegut entre nosaltres; ben altrament al que hom podia i havia de dir encara no fa deu anys. Fóra, doncs, perfectament aplicable a Bloch -tan amic, ell, de recórrer a metàfores evangèliques- aquella frase de Jesús que "si el gra de blat no mor, resta tot sol; si mor, en canvi, lleva molt de fruit"⁹; una frase, d'altra banda, l'aplicació de la qual mai no podria semblar inadequada en relació a un pensador tan convençut com Bloch d'una utopia mai encara no realitzada enlloc, mai encara no feta present del tot en aquest món¹⁰. En qualsevol cas, com dèiem, la mort ha significat per al nostre autor una mena de carta de ciutadania, de dret a l'existència entre nosaltres.

I és per això que sembla oportú de commemorar el centenari del seu naixement (centenari, d'altra banda, tan poc llunyà de la seva mateixa mort, als 92 anys: ara en fa, doncs, vuit!) amb una ullada a la presència i a l'ascendència que entre nosaltres tenen precisament avui tant l'obra com el pensament blochians: és a dir, la vigència que avui té entre nosaltres la persona de Bloch. El present article haurà, doncs, de tenir tres parts. En primer lloc, caldrà que es refereixi -ni que sigui breument i esquemàtica- a la mateixa persona històrica de Bloch, a la seva pròpia biografia. En segon lloc, haurà de presentar l'extensa obra del filòsof, típicament representada per la seva Gesamtausgabe, o conjunt d'obres completes; amb el benentès que això comportarà una particular atenció a les traduccions, abans ja esmentades, que entre nosaltres n'han estat fetes (sols indirectament caldrà fer també al·lusió a les corresponents traduccions d'obres blochianes en les llengües més afins a nosaltres: francès i italià). Finalment, hi haurà

una exposició -a manera d'elemental recensió crítica- de les més importants o més significatives aportacions que entre nos altres han estat fetes els darrers anys sobre el pensament blochià (i sols indirectament, així mateix, hom podrà fer també esment d'altres aportacions concretes en altres llengües no peninsulars).

Hom pot, doncs, considerar aquestes pàgines com a aportació fonamentalment bibliogràfica (com a panoràmica de títols tant de Bloch com sobre ell). Tanmateix -hom ho podrà comprovar fàcilment-, el present article vol ésser quelcom més que una simple aportació bibliogràfica, sempre tan freda i com impersonal; vol ésser, més aviat, càlida presentació -que de cap manera mai no pretindrà deixar d'ésser personal- de la presència, de la incidència i del ressò que té avui Bloch entre nosaltres. Vol ésser, dit altrament, testimoniatge de l'actual vigència entre nosaltres d'aquell pensador el centenari del naixement del qual commemorem enguany¹¹.

I . E R N S T B L O C H (1 8 8 5 - 1 9 7 7)

=====

Nascut a Ludwigshafen (Palatinat), el 8 de juliol del 1885, Ernst Bloch era fill únic d'una burgesa família jueva. A més de filosofia -sota la direcció de Theodor Lipps (1851-1914)-, estudià a la universitat de München també música i física; s'hi llicencià en filosofia el 1905 i anà a la universitat de Würzburg, on el 1908 presentà la seva tesi doctoral -dirigida per Oswald Külpe (1862-1915)- sobre Heinrich Rickert (1863-1936) i el problema contemporani de la teoria del coneixement¹². Primer a Berlín i després, el 1912, a Heidelberg, s'introduí en els cercles intel·lectuals de Georg Simmel (1858-1918) i de Max Weber (1864-1920), respectivament; d'entre les amistats que hi féu, val a destacar la de Margaret Susman (1872-1966), primer, i sobretot la de György Lukács (1885-1971), després. Amb aquest

darrer, s'afermaren en actituds polítiques radicals, de signe més aviat anarquista; i alhora reforçaven llur formació teòrica amb l'estudi, en comú, tant del marxisme com de Hegel. En qualsevol cas, llurs actituds mai no deixaren en aquell temps de restar obertes a les més diverses manifestacions històriques del fenomen cultural (art, literatura, etc.); i fou precisament la diversa valoració que ambdós amics feren d'un fenomen com el de l'expressionisme el que anys més tard hauria de significar un primer pas en la progressiva separació mútua: tant a nivell de discrepàncies teòriques i doctrinals, i de posicions pràctico-polítiques, com pel que fa al refredament de llur mateixa amistat. Artista era, d'altra banda, la jove escultora -originària de Riga- Else von Stritzky, amb la qual es casava Bloch el 1913 a Garmisch.

L'esplèndid entorn d'aquesta localitat alpina és precisament el més adequat enquadrament per als primers esbossos -que Bloch redacta efectivament allà- d'aquella filosofia de l'utòpic, de l'encara-no-esdevingut i de l'encara-no-conscient que no sols es tematitzen per primera vegada en l'Esperit de la utopia, l'obra amb què l'autor es donà a conèixer definitivament el 1918 al públic intel·lectual, sinó que alhora caracteritzen tota la seva aportació filosòfica¹³. Però entre aquells primers esbossos i la publicació d'aquella primera gran obra, o àdhuc entre l'inici de la seva redacció a l'abril del 1915 i l'acabament de la mateixa al maig del 1917, s'ha esdevingut també un fet que haurà d'ésser com essencial per a tota la resta de la biografia de Bloch: el de l'exili. Bloch, en efecte, s'haurà exiliat ell mateix a Suïssa el 1917, per tal d'aconseguir defugir d'ésser cridat a files i prendre part activa en una guerra -la del 1914- que ell sols veu com a imperialista i injustificable; i més endavant, als anys trenta, haurà d'exiliar-se de nou, fugint aleshores del nazisme, i serà en aquest segon exili -de més de quinze anys de durada- que sorgirà i anirà cobrant forma l'obra fonamental de Bloch: El principi esperança. L'exili d'ara, tanmateix, no supera gairebé els quinze mesos: al llarg d'ells Bloch no sols ha pogut acabar la seva primera obra, sinó que ha vibrat d'entusiasme amb el triomf de la revolució soviètica i ha cregut finalment que la revolució estava també a punt de triomfar a Alemanya de la mà dels esparta-

quistes; i és en l'esperança i la il·lusion que el moviment encapçalat per Rosa Luxemburg (1871-1919) havia d'aportar a Alemanya un futur realment nou que Bloch retorna al seu país a la darrereria de 1918. Els notables punts d'afinitat ideològica que hom pot trobar en aquest i aquella, no menys que la desil·lusion del fracàs de la revolta espartaquista al gener següent i la indignació per la mort dels seus dirigents (ajusticiats sense judici previ), expliquen la ressentida actitud crítica envers la realitat social de l'Alemanya de la postguerra que Bloch adoptarà en endavant i de la qual porta bon testimoni l'activitat literària a què es dedica el nostre pensador amb mantinguda intensitat, tant en forma d'articles com mitjançant la publicació de llibres (alguns d'ells, simple recull en part d'articles o aportacions escrites similars): així, Thomas Münzer, teòleg de la revolució, el 1921, i així també A través del desert i la corresponent segona versió -notablement transformada- d'Esperit de la utopia (dedicada a Else, que havia mort prematurament el 1921), el 1923¹⁴; així, finalment, Petjades, el 1930, i sobretot Herència d'aquesta època, el 1935.

Amb aquest darrer títol entrem, però, en tot un altre capítol de la biografia blochiana: el de l'enfrontament de Bloch amb el nacionalsocialisme. Envers ell -ni que fóra en forma de simple "perill" hitlerià- el nostre pensador mostrarà una sensibilitat extraordinàriament desperta i àdhuc profètica: una sensibilitat potser preparada per aquella ressentida actitud crítica envers l'Alemanya de postguerra i afavorida per l'entusiasme que Bloch sentia per la revolució leninista (Hitler sempre proclamà el més visceral anticomunisme); i, en qualsevol cas, una sensibilitat que certament contrasta amb la manca de sensibilitat que el filòsof mostrarà, en canvi, anys després envers la nefasta derivació que dels ideals de la revolució d'Octubre suposà el stalinisme en la seva època més tardana¹⁵. L'extremat olfacte anti-nazi de Bloch s'havia manifestat ja per escrit el mateix 1924, quan el perill hitlerià era encara o almenys podia semblar cosa de purs somnis. I fins a tal punt la crítica blochiana del nacionalsocialisme s'havia anat accentuant que a ningú no pogué sorprendre la ferma reacció amb què Bloch s'enfrontà

amb un article furiosament crític a Hitler, el mateix dia que aquest assolí el poder, al març del 1933¹⁶; sentenciat, Bloch hagué de fugir, de nou cap a Suïssa. Però el seu serà ara un exili de successives etapes i de molt llarga durada: a Suïssa farà publicar el ja esmentat recull-testimoniatge sobre aquells temps de fermentació i sorgiment nazis Herència d'aquesta època, el 1935; passarà també per Àustria, per França (1935-1936) i per Txecoslovàquia, d'on fugirà cap als Estats Units, el 1938, poc abans de la invasió alemanya d'aquell país europeu; pel que fa a l'exili nord-americà, la gran Nova York, primer, la petita Marlboro, després (1940-1942), i finalment Cambridge (Mass.) seran llocs d'estada dels fugitius. Per què Bloch no ha anat sol a l'exili: l'han acompanyat des d'un principi la seva esposa Karola Piotrkowska i el petit Jan Robert, tingut d'aquesta¹⁷. A ells precisament dedicarà el filòsof tots els volums de la Gesamtausgabe que corresponen a obres publicades o bàsicament preparades i elaborades durant els anys d'exili (1933-1949)¹⁸. I serà la preparació i elaboració de noves aportacions el que faci gairebé exclusivament Bloch al llarg de la seva estada a Nord-Amèrica. D'elles sortiran aleshores tan sols dues publicacions: Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials, el 1946 (llibre inclòs posteriorment com a monumental capítol 36 d'El principi esperança), i, en castellà, la monografia hegeliana de Bloch (El pensamiento de Hegel), definitivament coneguda més tard per Subjecte-objecte, el 1949¹⁹. En certa manera es tracta, doncs, de publicacions que resultaran haver estat fetes provissòriament: i això, no tant pel que fa a llur contingut (que no serà ja pràcticament tocat o que, en ésser reelaborat de nou, mai no seran canvis fonamentals ni de fons el que hom li faci)²⁰; diem provissori al fet que un llibre es converteixi en capítol i que una traducció castellana aparegui en alemany després considerablement reelaborada. En qualsevol cas el que volíem subratllar és que tot el que Bloch fa, tot el que se li esdevé, durant els anys del seu exili als Estats Units sols té per a ell un caràcter provissori: Bloch s'hi sent com fora de lloc, lluny de casa, en un país i entre unes gents que, malgrat haver-lo acollit, no pensen ni senten en llur majoria com ell, no viuen com ell de la convicció que l'utòpic -com a veritat i substància mateixa del real i de la

història- passa necessàriament per la revolució social, per la negació de la injustícia capitalista i, pel mateix, per almenys una mena de reconeixement de la revolució leninista -i del seu rerafons teòric: l'aportació de Marx- com a signe, anticipació i primer esbós històric d'aquell utòpic; i evidentment ni Lenin ni Marx no eren aleshores precisament quelcom massa ben vist per molts (potser foren objecte de curiositat per a uns pocs) als Estats Units²¹.

Bloch només desitjava que tornar a Alemanya. Però Alemanya eren ara dues Alemanyas: ambdues demanaren a Bloch que hi tornés, i ell havia d'escollir-ne una. No importava haver nascut a Ludwigshafen, en l'aleshores Alemanya Occidental; Bloch, d'acord amb els seus ideals i les seves conviccions, escollí l'Alemanya Oriental, on aleshores semblava que podia realitzar-se aquell vell somni seu -el de la revolució social- esvaint amb el fracàs de la revolta de 1918. L'altra Alemanya, en canvi, no podria ésser sinó nova imatge del món i de la manera de sentir americano-capitalistes. No és estrany que el nostre filòsof acceptés la invitació d'anar a Leipzig a ensenyar a la Universitat -la primera vegada que ho faria!- i que hi anés amb tota la il·lusió i amb tot el fervor revolucionari de què dona encara avui testimoniatge el discurs inicial que hi pronuncià al maig del 1949: "Universitat, marxisme, filosofia"²².

En els sis primers anys de Leipzig Bloch coneix una mena de "lluna de mel" amb el partit que detenta (i com més va més ho farà amb exclusivitat i dogmatisme, bé que inicialment no ho sembli) el poder en l'Alemanya Democràtica; tanmateix, ni aleshores mai no accepta Bloch d'ingressar en el partit. El filòsof crea al seu entorn tot un moviment intel·lectual, imparteix cursos d'història de la filosofia -en els quals no dubta a parlar dels grans pensadors medievals, i es complau així mateix a revaloritzar la massa fàcilment oblidada filosofia del Renaixement-, crea (el 1953) la revista filosòfica Deutsche Zeitschrift für Philosophie i, sobretot, es dedica a la doble tasca de publicar i de preparar materials de futures publicacions. Bloch, així, concerta la publicació al Berlín Oriental de la seva immensa obra El principi esperança, bàsicament elaborada als Estats Units i que ara revisa i va anticipant, tot publicant-ne diversos capítols en l'esmentada revista; els volums I i II

de l'obra apareixen el 1954 i el 1955. Anteriorment havien aparegut ja tant la versió reelaborada de Subjecte-objecte. Il.lustracions entorn de Hegel (1951) com els dos breus estudis filosòfico-biogràfics sobre Avicenna i l'esquerra aristotèlica (1952) i Christian Thomasius, un savi alemany sense misèria (1953)²³. D'altra banda, el 1955, amb ocasió dels seus 70 anys, Bloch és objecte dels corresponents volums d'homenatge no sols per part dels seus alumnes, sinó per part també dels més destacats ideòlegs del partit i de l'estat²⁴; i fins i tot és condecorat oficialment²⁵. La glòria, però, acabaria aleshores, i ensems canviarien del tot la sort del nostre filòsof i la seva situació en l'Alemanya Democràtica. El 1957, en efecte, s'ha esdevingut ja la repressió soviètica de la insurrecció hongaresa i el tarannà ideològic dominant és prou diferent al dels inicis dels anys cinquanta: el fascicle de la Deutsche Zeitschrift für Philosophie dedicat l'any anterior a Hegel (amb un article de Bloch sobre "El problema de la separació d'Engels entre 'mètode' i 'sistema' en Hegel") ha estat impedit de sortir a distribució, Bloch i els seus col.laboradors són com més va més sospitosos d'heterodòxia i els més íntims d'aquests col.laboradors han estat finalment arrestats i àdhuc condemnats a greus penes de presó i de treballs forçats; exactament dos anys després dels homenatges oficials, Bloch és titllat -d'una manera també gairebé oficial- de revissionista, i hom li prohibeix de proseguir la docència universitària, en tant que perillós per a la joventut²⁶. Seguiran anys de silenci absolut; en els quals, tanmateix, el filòsof segueix la seva preparació i elaboració de noves obres.

Bloch mai no havia acceptat, abans, de callar; ni podia fer-ho ni sabia resignar-s'hi. Per això, quatre anys més tard, en agost del 1961, tot just complerts els 76 i aprofitant una estada a Bayreuth, anunciarà públicament la seva decisió de no tornar a l'Alemanya Democràtica. Acabava d'ésser confirmada aleshores la construcció del mur de Berlín. Bloch acceptava la invitació de la Universitat de Tübingen i s'instal.lava amb la seva família en el nº 35 del carrer Im Schwanzer d'aquella ciutat. El filòsof hi restarà, dedicat alhora a la docència i sobretot a la preparació dels seus darrers escrits, fins a la seva mort, el 4 d'agost del 1977. ¿Fou aquest temps, per al nos-

tre pensador, el d'un darrer exili en la seva vida? ¿o simplement s'esdevingué com un retorn a casa, a la terra dels orígens -on germinaren fins i tot les primeres llavors de la seva filosofia de l'utòpic i de l'esperança-, per a donar tranquil.lament els últims tocs a la immensa obra en què aquesta filosofia havia d'expressar-se definitivament? En qualsevol cas, els darrers anys de Bloch a Tübingen es deixen identificar amb la ininterrompuda aparició d'obres noves o de reedicions d'escrits ja publicats, però sobretot amb la definitiva configuració de la Gesamtausgabe, de l'edició de les seves obres completes. Llevat, en efecte, d'El principi esperança, amb què aquesta s'havia iniciat el 1959, tota la resta de volums apareixerà al llarg dels anys tubinguesos (i el darrer d'aquests volums recollirà fins i tot aportacions en l'elaboració de les quals la mort sorprengué l'autor)²⁷. Ja des de Leipzig havia, doncs, aquest concertat la gran edició de les seves obres a Frankfurt del Main: segurament, atesa la nova situació dels darrers anys a Leipzig i comprovada així mateix la lentitud i la dificultat que l'aparició del tercer i darrer volum d'El principi esperança experimentava en l'edició berlinesa; de fet, la publicació d'aquest volum coincidirà amb la publicació mateixa de tota l'obra -ara en sols dos volums- en la Gesamtausgabe frankfurtesa, el 1959. I coincidint ja amb l'arribada de Bloch a Tübingen apareixeran també el volum Dret natural i dignitat humana i el llibre, igualment fruit del treball dels anys anteriors, a Leipzig, Vers una ontologia del l'encara-no-ésser, del mateix 1961, que seria després integrat amb la Introducció de Tübingen a la filosofia (inicialment publicada en dos toms, el 1963 i el 1964) en el corresponent volum homònim de la Gesamtausgabe, del 1970. Pel que fa a la resta dels volums d'aquesta edició de les obres completes, llur aparició mai no estarà exempta de sorpreses. En efecte: al costat de volums de recopilació, amb escrits ja publicats (almenys en part) anteriorment -com el volum d'Escrits literaris (1965), el d'Escrits filosòfics (1969) i el, diguem-ne, d'Escrits polítics (1970)-, apareixen els volums d'edicions que hauran d'ésser definitives d'obres abans ja publicades; però en ambdós casos Bloch mai no deixa de revisar ni de canviar, d'afegir-hi textos nous o bé

noves correccions²⁸. Alhora, apareixen altres volums, amb obres encara inèdites i les quals corresponen no únicament a materials ja antics, com és el cas del volum d'El problema del materialisme, la seva història i substància (1972) o del d'Intermons en la història de la filosofia (1977), que havia estat parcialment anticipat amb la publicació de les Lliçons entorn de la filosofia del Renaixement (1972): els continguts d'un i altre volums de la Gesamtausgabe es remunraven, respectivament, als darrers anys trentes o als primers anys cinquantes. A més d'aquestes obres, elaborades a partir de materials ja antics, hi ha també volums d'aquesta edició de les obres completes els quals corresponen a aportacions senzillament noves, com per exemple la d'Ateisme en el cristianisme (de 1968), anunciada des de feia ja molts anys, i sobretot la d'Experimentum mundi (de 1975), que hom pogué considerar com a regal d'aniversari que Bloch feia als seus noranta anys; però també hi ha aportacions noves en una o altra part del darrer (i, com a no previst abans, complementa ~~un altre volum de la Gesamtausgabe de Bloch~~ ri) volum, aparegut pòstumament el 1978 sota el críptic i no-gensmenys eloqüent títol de Tendenz-Latenz-Utopie²⁹.

Ernst Bloch era honorat el 1967 amb el Premi de la Pau que anualment concedeixen els Llibreters alemanys³⁰. I el 1975 era investit doctor honoris causa per la universitat de la Sorbona. Si aquell premi reflectia el fet que Bloch hagués esdevingut en l'Alemanya Federal una mena de pensador prototípic per a molts moviments d'esquerra, aquest doctorat podia significar un reconeixement finalment internacional de la seva aportació filosòfica, que trobava un particular ressò en l'àmbit de les teologies més progressistes, com és ara el cas de l'anomenada teologia de la revolució o de l'alliberament. Es tractava si més no d'un reconeixement que també entre nosaltres trobava el mateix any expressió concreta. A la darrera del 1975 Bloch era, en efecte, esperat a Espanya per a una sèrie de conferències, a les quals, però, s'haqué finalment de negar a assistir i participar a causa de les execucions -les darreres- que Franco dictava poc abans de morir; l'homenatge a Bloch aleshores preparat i així frustrat restà tanmateix ajornat, i tingué lloc finalment a Madrid al març del 1977, bé que ara sense la presència del filòsof³¹. Cinc

mesos més tard moria Bloch. D'ell -de la seva vida, de la seva aportació a l'existència humana- ens ha quedat sobre tot, com a testimoniatge i com a herència, la seva obra escrita: una obra, immensa, que ell mateix es curà fins al darrer dels seus dies de transmetre'ns definitivament en la seva Gesamtausgabe.

I I . L A G E S A M T A U S G A B E D E B L O C H

=====

Ni l'ordre d'aparició ni la mateixa ordenació numèrica, planificada d'entrada, dels diversos volums de la Gesamtausgabe de Bloch no responen a cap lògica ni principi que mereixin particular respecte; i això, malgrat l'esforç que en certa ocasió féu l'autor per justificar la planificació a què responia aquesta l'edició de les seves obres completes³². No és estrany, tanmateix, que l'ordre d'aparició dels volums hagi estat de fet convencional, determinat circumstancialment³³. Més que sorprenent resulta, en canvi, que la mateixa planificació de l'edició no faci palès cap ordre mínimament raonable³⁴; la qual cosa, però (diguem-ho també acuf), no és del tot incoherent en un autor com Bloch, el qual mai no sembla haver-se preocupat per establir un ordre massa convincent en la mateixa estructuració que, per exemple, fa de les seves obres en capítols³⁵. En qualsevol cas, això ens permet de presentar aquí sense més els volums de la Gesamtausgabe blochiana segons un ordre establert per nosaltres, amb independència de l'ordre tant de publicació com de planificació d'aquests volums.

El criteri de la nostra ordenació i presentació es bàsicament cronològic: intenta reflectir el més fidelment possible el mateix ordre en què foren successivament elaborades (i, en molts casos -bé que no en tots-, consecüentment publicades) les obres de Bloch. Si més no, aquest criteri té l'avantatge que no ha de justificar-se d'entrada, car respon a la lògica

mateixa dels fets; l'esforç d'ineludible justificació es reduirà als casos que una tal correspondència sigui discutible³⁶. D'altra banda, l'ordre cronològic fa joc amb la mateixa presentació biogràfica que acabem de fer³⁷.

1. Esperit de la utopia³⁸.

a) Versió original de 1918: Geist der Utopie. Faksimile der Ausgabe von 1918, GA 16 (1971), 445 pp.

b) Segona versió, de 1923: Geist der Utopie. Bearbeitete Neuauflage der zweiten Fassung von 1923, GA 3 (1964), 352 pp.

Es la primera gran obra de Bloch, llevat de la seva tesi doctoral³⁹. Exaltadament apassionada (com si hi ressonés la guerra en què l'autor no havia volgut participar), es tracta d'un combinat prou curiós, entre filosòfic i religiós, entre místic i revolucionari; (al bell mig) orientat a la interpel·lació profètica i alhora desitjós de rigor especulatiu, és un combinat d'exposicions sobre temes artístics, de reflexions sobre la metafísica de la interioritat i de variacions entorn de la peculiar comprensió que l'autor té del sentit de l'home i de la història (sentit esbossat a partir de motius marxiano-revolucionaris, bíblico-escatològics, mítico-culturals, judeo-cristians, etc.)⁴⁰. Composta, en la seva primera versió, entre 1915 (abril) i 1917 (maig), a Baviera i Suïssa, l'obra -tant en una com en l'altra versió- fou dedicada per Bloch a la seva primera esposa (que ja havia mort en publicar-se la segona versió)⁴¹. Estructuralment, està integrada per diverses parts: sis, en la primera versió; i quatre, en la segona⁴². A elles, a manera de sol·lemne cloenda, s'hi afegeix en ambdós casos una àmplia exposició final sobre "Karl Marx, la mort i l'apocalipsi", que forma un tot perfectament unitari⁴³. D'altra banda, d'entre les altres parts del cos de l'obra, n'hi ha dues de peculiar importància: l'una, sobre la "Filosofia de la música", és típica expressió de la preeminència que la música té en Bloch com a "art, la més utòpica de totes les arts"⁴⁴; l'altra, "Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres", constitueix una aportació fonamental per a en-

tendre Bloch i hom pot considerar-la com a anticipació de l'exposició que ocuparà el cap. 20 -i també el 16- d'El principi esperança⁴⁵ (una aportació, d'altra banda, que sols es troba definitivament configurada en la segona versió de l'obra en qüestió)⁴⁶. Pel que fa a la reelaboració que una tal segona versió comporta, val a dir que no altera ni l'estructura original (amb les seves corresponents parts fonamentals) ni tampoc el sentit i l'abast del contingut més essencial de tot el conjunt⁴⁷. Es tracta, doncs, d'una segona versió d'una mateixa obra: d'una reelaboració del mateix; una reelaboració, alhora, millorada. Els canvis introduïts, bé que són nombrosos i de consideració, no afecten el nucli del llibre, el qual guanya radicalment en unitat en ésser reelaborat: hi han estat suprimides aportacions que afavorien la dispersió temàtica (en llur majoria es tractava de supressions exigides per la publicació, el mateix any, del recull d'assajos crítics in titulat A través del desert)⁴⁸; o bé, hi han estat reagrupats diversos dels altres escrits, amb la qual cosa la nova ordenació del conjunt guanya també considerablement⁴⁹. Publicada a Berlín, aquesta segona versió fou, una vegada més, revisada -de forma, tanmateix, purament formal- en ésser incorporada a la Gesamtausgabe, edició definitiva a què correspon la traducció francesa del llibre⁵⁰. Aquest era pròper a les preocupacions d'obres contemporànies com Història i consciència de classe de Lukács⁵¹. Del "romanticisme revolucionari" que, segons el propi Bloch, s'expressa tant a Esperit de la utopia com en la següent obra sobre Thomas Münzer, en seran donades "mesura i determinació" en El principi esperança i altres llibres posteriors⁵².

2. Thomas Münzer, teòleg de la revolució: 1921.

Thomas Münzer als Theologe der Revolution. Ergänzte Ausgabe, GA 2 (1969), 230 pp.

Trad. cast.: Thomas Münzer, teólogo de la revolución (trad., Jorge DEIKE ROBLES), Ciencia Nueva, Madrid 1968, 262 pp.

Probablement tendenciosa, però sens dubte suggerent i interpellant, aquesta "biografia" münzeriana de Bloch no és sols una reinterpretació de l'aventura revolucionària que, en nom de la seva fe evangèlica, visqué un dels més destacats prota-

gonistes de la guerra dels camperols (1524-25), sovintejat tema marxista d'estudi⁵³; és també un cant d'homenatge a tots els moviments progressistes, messiànico-mil·lenaristes, herètico-revolucionaris, autènticament reformadors, etc., que s'han esdevingut al llarg de la història i que de fet mai no han estat absents de la mateixa tradició judeo-cristiana⁵⁴. Tanmateix, si hom es pregunta per l'ocasió concreta que pogué induir Bloch a tractar la figura de Múnzer, caldrà potser apuntar que l'obra és alhora un intent de justificació almenys indirecta del fracàs de la revolució de 1918: un fracàs que havia desilusionat profundament el jove filòsof de la utopia concreta i que aquest creia poder disculpar a la llum del fracàs que en el seu moment havia tingut també una altra revolució, igualment alemanya i no menys digna d'una millor fortuna⁵⁵. En aquest sentit hom pot discernir en l'obra -com a contrast positiu dels fracassos en qüestió- l'amagada i activa presència de la revolució leninista que el Bloch d'aleshores (i, en el fons, el Bloch de sempre) veia com a portadora del més esperançador futur i com a primera genuïna anticipació històrica de la realització de l'utòpic⁵⁶. A diferència d'Esperit de la utopia -amb la qual obra restava íntimament lligat-, el llibre múnzerià suposava ja un clar distanciament mutu entre Bloch i Lukács⁵⁷. Publicat en la seva primera edició a München, fou refós (sense que el contingut fóra de cap manera afectat essencialment) i reeditat el 1962⁵⁸; l'edició definitiva té un capítol i altres passatges afegits, no recollits en les versions francesa i castellana anteriors a ella⁵⁹. Aportació positiva de la traducció francesa foren les notes que M. de Gandillac hi afegí molt encertadament i que el traductor castellà també incorporaria⁶⁰. Pel que fa a l'estructura de l'obra, aquesta té dues parts, brevíssimes, d'introducció, i en té una altra, de final⁶¹; de les altres dues grans parts del llibre, que en configuren el nucli, l'una tracta de la vida de Thomas Múnzer⁶²; l'altra estudia el sentit en què s'orienten tant la predicació com la teologia múnzerianes⁶³.

3. Petjades: 1930.

Spuren. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 1 (1969), 220 pp.

Hom pot tipificar el llibre com a fira filosòfica, entre quotidiana i folklòrica, com a antologia de les més diverses i inesperades anècdotes o com a exposició de referències sobre fantasiosos contes populars i de reflexions circumstancials entorn d'esdeveniments costumistes, històrico-polítics o senzillament humans i humanitaris... En qualsevol cas, es tracta d'una obra sorprenent i colpidora, el títol de la qual és sens dubte prou simptomàtic: en cadascuna de les seves pàgines, de les seves reflexions o observacions, el que hi ha són petjades, indicis (indicadors de camí o simples insinuacions) d'una incansable recerca del genuí -de l'utòpic i digne d'esperança, del que resta obert al futur, d'allò que s'esdevé creador de novetat autèntica- com a clau hermenèutica de l'existència mateixa, de l'home, de la història, de la realitat tota. En altres paraules: resulta tan fàcil i agradable de llegir -sovint sembla un llibre de contes o una selecció de pàgines d'un diari íntim- com difícil o àdhuc impossible de resumir pel que fa al seu contingut concret⁶⁴. Cal destacar-hi exemplarment, d'una banda, el deliciós capítol autobiogràfic "L'esperit que comença a formar-se", que aporta suggerents anticipacions sobre el pensament filosòfic de l'autor⁶⁵; d'altra banda, capítols com l'intitulat "Temes de màgia blanca" palesen la mestria de Bloch com a narrador⁶⁶. Reeditada sense canvis el 1959, l'obra fou ampliada en la Gesamtausgabe amb una vintena de nous capítols la inspiració dels quals tanmateix el propi autor fa remuntar als anys trenta, és a dir: al temps immediatament posterior a l'edició original⁶⁷. Aquesta ampliació, que no afecta en absolut el to del llibre, sinó que més aviat l'enriqueix, no es troba recollida en la traducció francesa que en fou feta el 1968⁶⁸.

4. Herència d'aquesta època: 1935.

Erbschaft dieser Zeit. Erweiterte Ausgabe, GA 4 (1962), 415 pp.

L'època a què el llibre es refereix és bàsicament la del sorgiment del nacionalsocialisme; pel que fa a l'"herència" de

què, més en concret, aquí es tracta, cal remarcar que és una "herència" fonamentalment "cultural"⁶⁹. No es podia tractar, òbviament, en Bloch, de pretendre heretar boneses ocultes sota la perversitat nazi; però també era evident per a l'autor de Petjades que no tot havia estat infeccionat de malícia pel nacionalsocialisme ascendent en l'època en qüestió. L'expressionisme, per exemple, titllat per molts de portar al feixisme, no era per Bloch un moviment cultural que hom hagués de menysprear i condemnar globalment; també n'hi havia trets, i hom en pot discernir les petjades, que podien i havien d'ésser heretats⁷⁰. Tanmateix, reconèixer-se hereu d'una època comporta també una bona dosi de crítica, de distància envers allò que en l'època de què es tracta no pot ésser sense més heretat. D'aquí que l'obra comporti una mirada crítica sobre la realitat sòcio-política de l'Alemanya de la primera post-guerra i tingui com a centre especulatiu l'estudi sobre "l'asimultaneïtat i l'obligació de convertir-la en dialèctica", on la burgesia contemporània i el sorgiment del nacionalsocialisme acaparen les ires filosòfiques de l'autor⁷¹. La incisiva al·lèrgia anti-nazi de Bloch cobrà, ja fa anys, alguna veu entre nosaltres, ni que fóra com a traducció parcial de les exposicions blochianes "al voltant de la història dels orígens del Tercer Reich", del 1937⁷²; però en el llibre que ens ocupa era palesa fins i tot en aportacions que es remunten a 1924⁷³. En qualsevol cas, cristal·litza una bona part -sens dubte, la més important- dels articles i escrits blochians dels anys vint i trenta recollits en l'obra⁷⁴. L'art i la filosofia d'aleshores -des del revolucionari Bertolt Brecht fins al pronazi Martin Heidegger (sempre, evidentment, segons valoració de l'autor)-, la literatura i la cultura tota, tampoc no deixen d'ésser objecte de la funció crítica blochiana⁷⁵; pocs són els coetanis que, com Brecht o Walter Benjamin, surtin del tot ben parats en la confrontació (un Karl May -no tan contemporani, però l'obra del qual seguia essent coetània- fóra una excepció, entre no massa altres, en la interminable llista de figures sotmeses per Bloch a judici condemnatori)⁷⁶. Com el d'Escrits polítics, que presentarem a continuació, el volum en qüestió és dedicat a la incondicional i fidel Karola (la qual, com a esposa i companya, seguirà al costat de Bloch la resta de la se-

va vida)⁷⁷; pel que fa al seu contingut, no recull simplement el de l'edició original, del 1935, publicada a Zúrich: la seva inclusió en la Gesamtausgabe comportà alguns afegits, corresponents a escrits dels anys 1937-1940, a manera de complement temàtic⁷⁸. De l'obra, en aquesta la seva versió definitiva, n'hi ha traducció francesa⁷⁹.

5. Escrits polítics (més literalment: Preses de mesura polítiques, època de pest, temps anterior a la revolució de 1848): datables entre 1902 i 1970.
Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 (1970), 490 pp.

Diversos són els motius que aconsellen de presentar aquest volum en el conjunt de la Gesamtausgabe en relació al d'Herència d'aquesta època. En primer lloc, més de les dues terceres parts dels escrits polítics aquí recollits es remunten a abans de la fi de la segona guerra mundial⁸⁰; se situen, doncs, entre la publicació original del volum anterior i la de Subjecte-objecte⁸¹. En segon lloc, gairebé la totalitat d'aquest grup majoritari d'articles té el nazisme com a protagonista⁸². En tercer lloc, i pel que fa a la resta d'aportacions (que corresponen a les 160 pàgines finals del volum, en les quals són recollits escrits dels anys 1950-1970), val a dir que llur tema més comú és el de l'alternativa: marxisme comunista o capitalisme burgès; i és per això, tanmateix, que són inseparables del grup precedent. No sols perquè per Bloch la derrota del nazisme és històricament inseparable del paper que hi jugà el comunisme soviètic; sinó també perquè el propi Bloch, en contrast precisament amb la seva perspicàcia crítica enfront del fenomen hitlerià, incidia en molts d'aquests escrits en una sorprenent ceguesa, totalment acrítica, enfront d'un fenomen com el del stalinisme. I fins a tal punt foren seriosos els problemes suscitats al respecte -Bloch intentà de dissimular en la Gesamtausgabe aquella ceguesa dels anys anteriors- que l'assumpte provocà tota una polèmica, tipificable en la publicació, el 1972, del recull d'escrits blochians intitulat De l'atzar a la catàstrofe. Articles polítics dels anys 1934-1939 (un recull no preparat precisament pel propi autor)⁸³.

6. Escrits filosòfics (literalment: Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva): datables entre 1902 i 1968.

Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie, GA 10 (1969), 634 pp.

Valen raonament semblants als exposats en relació al volum precedent per a justificar, o si més no explicar, la inclusió aquí dels Escrits filosòfics. En efecte: més de la meitat de les pàgines d'aquest volum és el que ocupen escrits anteriors a 1949 -quan Bloch deixi l'exili-; i de la resta de pàgines no en són més de trenta les corresponents a aportacions posteriors a la publicació completa d'El principi esperança⁸⁴. Es a dir: els materials que hi són recollits es remunten fonamentalment al període anterior a Subjecte-objecte, o àdhuc corresponen només, pel que fa a gairebé tots els altres, a la dècada immediatament posterior⁸⁵. D'altra banda, una bona part dels escrits en qüestió corresponents als anys cinquantes reincidenten en el tema del marxisme comunista i en la qüestió del possible encís de la revolució leninista, el qual impedí a Bloch durant un bon temps una visió crítica del leninisme-stalinisme⁸⁶; tema i problema, aquests, que acaben d'ésser abordats a propòsit precisament del volum d'Escrits polítics⁸⁷. D'interès més estrictament filosòfic són, tanmateix, les aportacions incloses en la part titulada "Consciència anticipadora - fantasia objectiva: exploracions al voltant d'Esperit de la utopia i d'El principi esperança"⁸⁸; i menció especial mereixen així mateix (com a articles que complementen inestimablement Subjecte-objecte) els dos escrits referents al sistema de Hegel -i un dels quals esdevingué famós per les incidències de la seva publicació inicial- inclosos en la darrera part del volum⁸⁹. Pel que fa a traduccions entre nosaltres d'alguns d'aquests escrits, cal esmentar en italià la de l'esmentat i incidentat article sobre Hegel⁹⁰; així com la de la recensió que en el seu temps féu Bloch de la famosa obra lúcciana de 1923 Història i consciència de classe⁹¹. En català s'ofereix la traducció de la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig el 1949 ("Universitat, marxisme, filosofia") en l'antologia L'arc utopia-matèria i altres escrits⁹².

7. Subjecte-objecte. Il·lustracions entorn de Hegel: 1949 i 1951 (nova versió).

Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel. Erweiterte Ausgabe, GA 8 (1962), 525 pp.

Trad. cast.: El pensamiento de Hegel (trad.: Wenceslao ROCES; sobre una primera versió mai no publicada íntegrament en alemany), Fondo de Cultura Económico, México 1949, 470 pp.; i Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel (trad. de W. ROCES, revisada i ampliada -d'acord amb l'edició definitiva de l'obra- per Guillermo HIRATA, Justo PÉREZ del CORRAL i José María RIPALDA), Fondo de Cultura Económico, Madrid 1982, 514 pp.

L'any de l'arribada de Bloch a l'Alemanya Oriental apareix a Mèxic la traducció castellana d'una primera versió d'aquesta gran monografia hegeliana de l'autor, bé que sota un títol més comercial que no l'original mateix: el d'El pensamiento de Hegel, en comptes del de L'autoconeixement. Il·lustracions entorn de Hegel⁹³. La versió alemanya corresponent mai no apareixerà en edició íntegra; però el mateix 1959 en foren publicats en una revista berlinesa els cinc primers i el darrer dels capítols o epígrafs⁹⁴. Hom no pot dir si fou com a causa o com a efecte⁹⁵; en qualsevol cas, Bloch fa després una nova versió -acuradament revisada, i ampliada- de l'obra, la qual veu la llum dos anys més tard⁹⁶. La Gesamtausgabe, poc més d'una dècada després, es limitarà a afegir-hi un nou capítol⁹⁷. Caldrà tanmateix esperar altres dues dècades perquè l'editora castellana acompleixi la tasca d'actualitzar la seva traducció, d'acord amb el canvis (correccions o omissions) i afegits introduïts per l'autor en l'obra; però hom pot dir que l'espera no ha estat inútil, car el llibre que n'ha resultat és veritablement tota una joia literària i d'investigació⁹⁸. Pel que fa a aquests canvis i afegits, i a la qüestió de llur significació, cal consignar alhora aquests dos punts: d'una banda, la nova

situació de Bloch, en arribar a l'Alemanya Oriental, condicionà alguns canvis significatius de la segona versió respecte de la primera elaboració de l'obra; però, d'altra banda, aquella nova situació no determinà cap canvi de sentit i orientació en el llibre, els quals es mantenen lliurement idèntics i àdhuc paradoxalment reafirmats i accentuats⁹⁹. Elaborat originàriament als darrers anys de l'estada de Bloch als Estats Units, o potser abans, l'estudi s'obre amb una part introdueïdora: un inicial "accés" a Hegel, al seu llenguatge i a la seva producció escrita¹⁰⁰. Hi segueixen les dues parts principals del llibre, les quals il·lustren prou bé per si mateixes el sentit i l'abast d'aquest: Bloch hi presenta primer cadascuna de les obres, o "parts" fonamentals de la filosofia, de Hegel¹⁰¹; i pot així oferir després tot un seguit de consideracions finals, de caràcter interpretatiu i el títol genèric de les quals -"La superació" (Die Aufhebung)- ja deixa veure que és des de Marx que Hegel és entès i assumit per l'autor, bé que alhora cal també dir que el propi Marx és així mateix entès per Bloch a través de Hegel¹⁰². En aquest sentit és impossible de no veure Subjecte-objecte en el més ampli conjunt d'obres referides a Hegel que són comunes a diversos pensadors dels així anomenats "neomarxismes" (en llur intent de recuperar Hegel i fecundar des d'ell, tot reinterpretant-lo, la interpretació mateixa de l'aportació marxiana): així, per exemple, El jove Hegel, de G. Lukács, Raó i revolució, de H. Marcuse, o Déu ha mort, de R. Garaudy¹⁰³. Almenys, però, Bloch avisa que la seva no és una obra Über, sinó zu Hegel¹⁰⁴.

8. El principi esperança: 1954-1959.

Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), XX - 1657 pp., en 2 toms. Trad. cast.: El principi esperança (trad.: Felipe GONZÁLEZ VICÉN), Aguilar, Madrid 1977 (vol. I, XXVIII - 456 pp.), 1979 (vol. II, 516 pp.) i 1980 (vol. III, 534 pp.).

És aquesta sens dubte l'obra clau, central i decisiva, entre totes les obres d'Ernst Bloch. I és alhora fruit d'una molt llarga elaboració (des del 1938 fins al 1947, als Estats Units), sotmesa ulteriorment a correcció per dues vegades (el 1953 i el 1959)¹⁰⁵; abans, respectivament, de cadascuna de les seves dues grans primeres edicions berlinesa (en tres volums: 1954-1959) i frankfurtesa (l'esmentada de la Gesamtausgabe)¹⁰⁶; la primera d'elles, tanmateix, no exempta de dificultats¹⁰⁷.

Del llibre, hom pot dir-ne summa filosòfica de la utopia, catedral laica de l'esperança o enciclopèdia especulativa de les petjades que hom pot trobar, en l'home i en la història (i àdhuc en la mateixa naturalesa), del novum, del summum i de l'ultimum¹⁰⁸; noms, tots ells, d'aquell "encara-no-ésser" que la realitat és i que l'home percep com a "encara-no-conscient" a través dels seus somnis diürns (o somnis somiats despert), dels seus desitjos d'una vida millor... D'aquí que siguin categories com la de "possibilitat" o, en relació a la història, de "front", d'"horitzó" obert al novum i de "realització" mai no identificada ni identificable amb l'ultimum les categories que centren i polaritzen el que hom pot considerar la part fonamental de l'obra¹⁰⁹. Aquesta, tanmateix, té cinc parts, prou desiguals pel que fa a llur extensió i precedides d'un "pròleg" que és esplèndida anticipació de tot el conjunt¹¹⁰; la "primera part (informe)" és una tan breu com suggerent presentació dels "petits somnis somiats despert"¹¹¹; la "segona part (fonamentació)" és la ja esmentada part fonamental i fonamentadora del conjunt i tracta de "la consciència anticipadora"¹¹²; la "tercera part (transició)" presenta de nou tot un seguit d'"imatges de desig davant del mirall (aparador, faula, viatge, film, escenari)"¹¹³; la "quarta part (construcció)", que ocupa tot el segon volum de la traducció castellana, estudia els "plans d'un món millor (art mèdica, sistemes socials, tècnica, arquitectura, geografia, perspectiva en art i saviesa)"¹¹⁴; i la

darrera "cinquena part (identitat)", del corresponent darrer volum de l'esmentada traducció, analitza i alhora interpreta les "imatges de desig de l'instant assadollat (moral, música, imatges de la mort, religió, natura en llevant, bé suprem)"¹¹⁵. Malgrat que els títols de les tres darreres parts semblin voler significar un tarannà coincident per a elles (i no aliè al de la primera part) i alhora ben divers al de la segona part -com si aquesta oferís sols las claus i perspectives de l'anàlisi i interpretació que en les altres tres parts (i també en la primera) hom du a terme-, tanmateix aquestes tres darreres parts tampoc no es deixen identificar sense més pel que fa a llur contingut i perspectiva: llurs tres caracteritzacions genèriques ("transició", "construcció" i "identitat") semblen ja insinuar-ho, i tant els temes com el nivell de les corresponents anàlisis i interpretacions així ho confirmen. És per això que no s'esdevé inoportú d'oferir d'El principi esperança claus estructurals de lectura diferents de les ofertes pel propi autor. En aquest sentit, per exemple, hom pot discernir en l'obra una triple "introducció fenomenològica": sobre l'existència humana (part I), sobre la realitat socio-cultural (part III) i sobre el sentit de l'home i la història (en els primers capítols de la part V)¹¹⁶; i a cadascun d'aquests moments introductoris (hom en podria dir, de tots ells -i no sols del primer-, "informes"), hi correspondria una ulterior "fonamentació/interpretació filosòfica", d'abast àdhuc metafísic i de caràcter entre "polèmic" i "confessional"¹¹⁷: és a dir, una fonamentació òntico-antropològica de l'esperança (part II), una hermenèutica socio-històrica de les utopies (part IV) i una reinterpretació meta-religiosa de l'escatològic, de les respostes tradicionals a les qüestions darreres (la resta de capítols de la part V)¹¹⁸. En qualsevol cas, és impossible d'àdhuc pretendre ni tan sols d'enumerar els més destacats dels gairebé innumbrables temes, fenòmens, personatges, obres i fets a què Bloch es refereix en

la seva obra; com a "summa", com a "catedral" i com a "enciclopèdia", l'hem ja definida des d'un principi com a dotada d'un contingut i d'una riquesa que no es deixen traduir en cap recensió¹¹⁹; com potser tampoc no es deixen traduir per cap traducció -ni castellana ni francesa, per exemple- un tan dens contingut d'expressió i una tan gran riquesa terminològica com els de Bloch en El principi esperança¹²⁰.

9. Dret natural i dignitat humana: 1961.

Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), 367 pp.

Trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana (trad.: Felipe GONZÁLEZ VICÉN), Aguilar, Madrid 1980, 332 pp.

Aquest volum i els dos que presentarem a continuació no són si no exemples d'una única i la mateixa manera blochiana d'aproximació a la història de la filosofia; la manera, un xic detectivesca, de qui rastreja per tot arreu i sota qualsevol disculpa petjades i indicis d'una sola cosa: aquell novum, summum i ultimum, l'encara-no-ésser i l'encara-no-conscient -aquella utopia que és objecte de tota esperança i que és la possibilitat escatològica en virtut de la qual es mou la història tota-, de què parlàvem en referir-nos a l'obra anterior. Almenys en un tal sentit és reinterpretat per Bloch, a Dret natural i dignitat humana, el tractament que al llarg de la història del pensament ha rebut el tema de la llei moral i del dret (àdhuc com a "dret natural" -concepte anàleg al de "llei natural", tan sovint invocada per a afavorir el conservadurisme més radical o els interessos de classe, i corresponentment contraposada així a la força revolucionària de l'autèntica justícia, de la "dignitat humana"¹²¹). Tota la història de la filosofia moral, del dret i en certa manera de la mateixa política -segons hom entén aquesta contemporàniament- desfila per les pàgines del llibre per tal d'ésser-hi reexaminada sub specie utopiae, si val a dir-ho així¹²²: des dels filòsofs antics (sofistes, estoics i

pensadors romans) fins al problema de la relació entre dret -dret natural- i marxisme i a altres qüestions complementàries, però no menys importants (com és ara la qüestió del dret subjectiu i objectiu, la del dret i la moral o la de les relacions entre estructura social i individu)¹²³; sense deixar d'abordar un Tomàs d'Aquino i la Reforma, els grans racionalitzadors del dret natural (Althusius, Hobbes, Grotius) o les més destacades figures de la filosofia moral i política de la modernitat (Rousseau, Kant, els tres grans idealistes, Bachofen)¹²⁴; i sense oblidar una eloqüent contraposició entre dret tardoburgès i ideal de la tricolor (llibertat, igualtat, fraternitat)¹²⁵. A manera d'"apèndix" final, el darrer capítol del volum recull l'estudi que Bloch havia publicat el 1953 sobre Christian Thomasius¹²⁶. Al del seu coneixement de l'autor, el traductor castellà afegia un segon títol com a garantia de la seva tasca: el fet que fóra catedràtic de dret¹²⁷; pel que fa a la versió francesa de l'obra, són com sempre de destacar algunes aportacions típicament seves¹²⁸.

10. El problema del materialisme, la seva història i substància (remutable als anys 1936-1937): 1972.

Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz,
GA 7 (1972), 553 pp.

Reelaboració ampliada de materials prou antics,¹²⁹ el volum inclou un doble repàs històrico-filosòfic del concepte de matèria: com a categoria gnoseològica (tema d'un "primer curs")¹³⁰; i com a categoria òntico-cosmològica (tema del "segon curs")¹³¹. A part dels dos conjunts introductoris, n'hi ha altres dos, de finals, relatius respectivament a les ciències físiques i de la natura i a qüestions clau del materialisme¹³². Hom pot considerar compendi significatiu de tota l'obra l'apèndix en què Bloch incorporava el seu llibre de 1952, Avicenna i l'esquerra aristotèlica¹³³; es tracta, d'altra banda, de l'única part

del volum traduïda al castellà¹³⁴. Obviament, en el doble recorregut de l'autor per la història de la filosofia (en els cursos primer i segon ja esmentats) gairebé la meitat dels pensadors són tractats dues vegades¹³⁵; de la resta, en són majoria els abordats sols en el segon dels cursos¹³⁶. En qualsevol cas és fàcil de veure la similitud d'aquest i de l'anterior volum (sobre el dret natural), i és per això que el del materialisme ha d'ésser presentat precisament aquí, més enllà del problemes que al respecte plantegi una exacta datació dels materials originals recollits en el present volum¹³⁷ (aquesta datació justifica, d'altra banda, la dedicatòria del volum: "a l'amic de jove i tot, Georg Lukács")¹³⁸.

11. Intermons en la història de la filosofia (remuntable a cursos dels anys 1950-1956): 1972 i 1976.

Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte. Aus Leipziger Vorlesungen, GA 12 (1977), 341 pp.

Trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía (trad.: Justo PÉREZ del CORRAL), Taurus, Madrid 1984, 294 pp.

Fóra aquest el tercer d'un conjunt de volums formalment referits a la totalitat de la història de la filosofia, motiu pel qual ha d'ésser presentat també aquí, junt amb els dos anteriors. Els materials d'ara es remunten a la primera meitat dels anys cinquantes i corresponen a lliçons de Bloch impartides a Leipzig¹³⁹; algunes d'elles, sobre la filosofia del Renaixement, foren repetides a Tübingen el 1962-1963 i editades el 1972¹⁴⁰ (d'aquesta edició -no definitiva, y parcial-, n'hi ha traduccions francesa i catalana)¹⁴¹. Tots els materials foren revisats i reelaborats per l'autor els anys 1972-1976, per a llur publicació en la Gesamtausgabe¹⁴²; i la mà correctora -autocorrectora- de Bloch s'hi manifesta un cop més, amb les característiques de sempre¹⁴³ (i, sorprenentment, la versió ca

talana ni se'n adonà, dels no petits canvis introduïts en La filosofia del Renaixement)¹⁴⁴. A part de les lliçons renaixentistes -que ocupen un xic més d'un terç del volum-, la resta és bàsicament integrada per un altre gran conjunt d'exposicions sobre pensadors cristians medievals¹⁴⁵; i ara és un terç exacte, l'ocupat per aquests. Integren la restant escasa tercera part del volum diverses aportacions sobre figures de les filosofies antiga i postkantiana¹⁴⁶. L'atenció blochiana abasta, doncs, des dels Set Savis fins a Hegel -un cop més!¹⁴⁷; com a bon filòsof, Bloch no podia deixar de fer història de la filosofia -de tota la filosofia-, alhora que havia de fer-la filosòficament, com a filòsof (tot interpretant i reinterpretant a la llum del seu propi pensament les aportacions dels grans pensadors de tots els temps) i no com a simple historiador¹⁴⁸. D'aquí que la versió blochiana de no pocs filòsofs o corrents esdevingui parcial, extremada i àdhuc tendenciosa: i no sols pel que fa a la filosofia medieval¹⁴⁹; també en relació als pensadors renaixentistes¹⁵⁰. Però en la mateixa mesura que és "interpretativa" -i, així, discutible-, la història blochiana de la filosofia (en aquest com en altres volums de la Gesamtausgabe) és suggerent i creadora, i per tant exigeix del lector la mateixa actitud crítica i creadora -desperta i personal- amb què l'autor s'apropa als filòsofs precedents¹⁵¹. Ara bé: si les lliçons entorn del Renaixement es caracteritzaven per l'entusiasme -no exempt de parcialitat- amb què Bloch seguia el rastre d'una comprensió naturalista o materialista i alhora dinàmica i oberta de l'univers, així com el rastre d'una orientació utòpico-jusnaturalista en la filosofia social i política, la resta de materials del present volum apareix com a reiterada expressió d'una molt antiga i constant convicció de l'autor: la convicció que, més enllà d'interpretacions simplistes de la dualitat infraestructura-supraestructura, hi ha en la història manifestacions irreductibles a explicacions dual-de-terministes, en tant que manifestacions d'"intermons" (o d'"en-

tremons", segons hom vulgui traduir Zwischenwelten)¹⁵². En altres termes: Bloch hi reafirma la convicció que hi ha manifestacions filosòfico-culturals en la història irreductibles a mons, muntatges o residus supraestructurals derivats de la determinació infraestructural, segons ens diu ja en la "introducció" mateixa del volum¹⁵³; i és remarcable que l'exemplificació justificadora d'una tal convicció és feta per Bloch a partir sobretot d'autors medievals (els aparentment més reduïbles al fàcil esquematisme d'infraestructura-supraestructura)¹⁵⁴.

12. Introducció de Tübingen a la filosofia: 1961-1964.

Tübinger Einleitung in die Philosophie. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 13 (1970), 381 pp.

L'edició definitiva de l'obra recull, gairebé sense canvis, els dos volumets que, amb el mateix títol, havien aparegut el 1963 i el 1964¹⁵⁵; i pot ahora presentar-se com a "nova" edició, "ampliada", pel fet d'incorporar l'estudi que el 1961 Bloch havia publicat sobre l'ontologia de l'encara-no-ésser¹⁵⁶. Dels set grans conjunts, o parts, en què s'estructura el volum, aquest estudi ocupa el sisè lloc¹⁵⁷: és el conjunt més llarg, i no el menys important¹⁵⁸. De les altres parts, val a destacar la tercera, pel que fa a aportacions blochianes entorn de Hegel¹⁵⁹; o la quarta, en relació a l'interès de Bloch per qüestions ahora científiques i culturals¹⁶⁰. Però són potser d'una particular importància i significació els dos conjunts entre els quals se situa l'esmentat estudi sobre l'encara-no-ésser: el conjunt cinquè, com a aportació blochiana fonamental sobre el concepte de dialèctica¹⁶¹ (prototípicament caracteritzable com a dialèctica entre "matèria" i "utopia")¹⁶²; i el darrer conjunt del volum, sobre el problema del sentit i on hom planteja qüestions ahora cosmològiques, metafísiques i epistemològiques¹⁶³ (qüestions abocades en darrer terme a la dimensió de l'escatològic o fins i tot del místico-religiós)¹⁶⁴. El

volum pot, doncs, considerar-se un vademècum de la filosofia més genuïna de l'autor i de la seva peculiar assumptió i síntesi del materialisme dialèctic, fet ara materialisme dialèctico-utòpic¹⁶⁵; hi abunden així mateix els motius més típics i tòpics del pensament blochià (el faust i Hegel, el real com a procés, la religió com a herència)¹⁶⁶; i àdhuc hom pot dir que l'obra ofereix les més clares i explícites formulacions metafísiques i ontològiques de la filosofia de Bloch¹⁶⁷. Val a dir, d'altra banda, que els diversos materials oferts com a Introducció de Tübingen a la filosofia no són -malgrat el títol- dels anys seixantes, a Tübingen, sinó que es remunten al període anterior, a Leipzig, almenys en part¹⁶⁸. Bé que no en coneixem, del volum sencer, cap traducció en alguna de les llengües més properes a nosaltres, han estat traduïts diversos dels seus capítols en anglès o italià¹⁶⁹; i àdhuc en català¹⁷⁰.

13. Escrits literaris: datables entre 1913 i 1965.

Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), 581 pp.

El criteri "cronològic" per a presentar aquí aquest volum no es guarda -com fèiem en els volums d'escrits polítics i filosòfics- els anys de la redacció de la majoria de les aportacions ara recopilades, sinó que atén -com en el volum anterior- a l'època de la primera publicació del conjunt com a tal¹⁷¹. I és que, atesa la convencionalitat de qualsevol ordenació en la Gesamtausgabe del volums de recopilació (amb materials d'anys tan diversos), el factor clau de l'ordre establert ha d'ésser extrínsec, no estrictament cronològic¹⁷²; en aquest cas, situar les aportacions blochianes relatives a l'artístic-literari com a apèndix i complement de la sèrie de volums precedents (del 6 al 12 de la nostra presentació), més estrictament filosòfics¹⁷³. Sense que això vulgui dir, tanmateix, que el present volum pugui ésser titllat de no essencial per a una comprensió de la filosofia de Bloch: a partir i amb ocasió de qualsevol cosa -de

qualsevol fet o manifestació històrica i cultural- és com Bloch fa filosofia, cerca i discerneix (com a detectiu especulatiu) les petjades i els indicis de la seva veritat, de la seva comprensió del món, de l'home i de la història: les petjades i els indicis que aquestes veritat i comprensió són objectives, basades en el real mateix¹⁷⁴. Assimilable tal volta al volum de Petjades, el d'Escrits literaris fa, doncs, de complement i il·lustració d'El principi esperança no menys del que en feia el volum d'Escrits filosòfics (al costat del qual hom podia haver-lo presentat)¹⁷⁵; fins i tot hi ha més d'una aportació inclosa com a literària que millor hagués estat recollida com a filosòfica en aquell volum (com és ara el cas de l'escrit "Pot frustrar-se l'esperança?")¹⁷⁶. D'altra banda, resta impossible ni tan sols enunciar els temes tractats per Bloch en els seus escrits aquí presentats: són els més diversos fenòmens, els més diferents protagonistes i les més disperses realitzacions de l'amplíssim àmbit cultural (art, música, literatura; àdhuc cinema i gramàtica) i de les èpoques més distants entre si, l'objecte reiterat de la infatigable atenció blochiana a la recerca de l'utòpic i de l'esperança en l'encairament; una recerca per tot arreu, i no sols allà on sembli haver-hi coincidència ideològica¹⁷⁷.

14. Ateisme en el cristianisme. (Entorn de la religió de l'èxode i del regne): 1968.

Atheismus im Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs, GA 14 (1968), 362 pp.

Trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo (trad.: José Antonio GIMBERNAT ORDEIG), Taurus, Madrid 1983, 268 pp.

La preocupació religioso-apocalíptica ja present a Esperit de la utopia, així com l'atenció al mesiànic-escatològic estructuradora de Thomas Múnzer, teòleg de la revolució, han trobat llur "mesura i determinació" en El principi esperança¹⁷⁸ (par-

ticularment en els capítols 52 i, sobretot, 53)¹⁷⁸; i hom pot dir que trobaven una darrera i més determinada ampliació en aquesta nova obra oferta per Bloch al públic als seus vuitanta-tres anys¹⁷⁹. Inevitablement "tendenciosa" i no exempta de punts que han de suscitar les més serioses objeccions per part de l'exegesi i teologia bíbliques de signe creient, la personal i peculiar interpretació blochiana "a propòsit" de la religió de l'èxode i del regne no és sinó reafirmació de típiques posicions de Bloch: el Déu ja-esdevingut i ja-existent -el Déu dels orígens, el Déu creador- és incompatible amb una comprensió dinàmica i oberta, responsable de futur i utòpica, de la realitat¹⁸⁰; l'únic Déu que pot encara tenir un sentit, al respecte, és el Déu de l'èxode, el qui mana de posar-se en camí creador d'història, el Déu que encara-no-és, però el regne del qual (que no ha estat encara establert, que no pot haver estat ja hipostasiat; com tampoc no pot haver-ho estat el mateix ésser diví) és un regne que potser arribi a ésser possibilitat darrera de la història i de l'home, com a futur i novum en què s'esdevinguin la identitat i el summum: aquella identitat anunciada marxianament com a humanització de la natura i naturalització de l'home, i aquell summum -objecte, en el fons, de qual se vol esperança seriosa- el camí concret vers el qual té com la seva entrada, i com la seva porta a la fi oberta, en Marx¹⁸¹. És en aquest sentit que hi ha "ateisme en el cristianisme" i que "sols un ateu pot ésser un bon cristià, sols un cristià pot ésser un bon ateu"¹⁸²; i és també pel mateix que el marxisme i el somni de l'absolut (des Unbedingten, de l'incondicional) es retroben en un mateix camí i en una mateixa direcció. L'humanum ja no alienat, el no sospitable i encara-no-trobat del seu món possible: heus aquí el que hi ha, sense cap regateig, en el futur com a experiment, en l'experiment del món"¹⁸³. A part el fet que amb aquest final l'autor anunciés la seva següent obra (ni que fóra pel títol), el contingut tot d'Ateisme

en el cristianisme no és sinó reassumpció, totalment desenvolupada i àdhuc acadèmicament confrontada, del que in nuce hom pot trobar ja en tants altres volums de Bloch, en referir-se aquest al fet religiós i, particularment, bíblico-cristià¹⁸⁴; i hom troba alhora un mateix entusiasme per una "herència" de la religió i un mateix rebuig -apassionat com sempre- de qualsevol alienació, covardia o tirania religioses¹⁸⁵ (és prou eloqüent al respecte el capítol dedicat a la nefasta posició de la jerarquia alemanya, el 1936, enfront del nazisme)¹⁸⁶. Traduïda fa ja temps a l'italià, i després al francès, l'obra no ha trobat tanmateix en la recent versió castellana la seva més aconseguida i modèlica traducció¹⁸⁷.

15. Experimentum mundi. Pregunta, categories de l'esbrinament, praxi: 1975.

Experimentum Mundi. Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis, GA 15 (1975), 270 pp.

Regal sorprenent d'aniversari, la nova obra amb què Bloch volgué fer acte de presència viva i activa als seus noranta anys és fruit d'una pacient elaboració entre 1972 i 1974¹⁸⁸. I alhora és una mena de testament especulatiu blochià: és un reiterat i darrer tornar-se a dir Bloch, ell mateix, al voltant d'allò que havia anat ja dient sempre, des d'un principi de la seva producció escrita; tanmateix, un dir-se i un dir-ho d'una manera potser més sistemàtica que mai (bé que tampoc mai no havia deixat d'ésser, ni que fóra en el fons, un pensador sistemàtic)¹⁸⁹. Es tracta de la sistematicitat pròpia d'una exposició de les categories fonamentals de la realitat¹⁹⁰ (d'una realitat que se'ns fa "pregunta" o qüestió i esdevé, així, alhora objecte d'"esbrinament" i de "praxi")¹⁹¹; i, com sempre havia estat, és una sistematicitat "oberta", mai no tan cada hegeliàment¹⁹². Les corresponents categories són presentades per l'autor en cinc grans grups categorials: el de les

categories dimensionals, o categories ~~de~~ d'enquadrament (present, futur i passat, temps i espai, temps-espai)¹⁹³; el de les categories objectivants, o categories de transmissió (causalitat, finalitat, latent substancialitat)¹⁹⁴; el de les categories manifestatives, o categories de manifestació (qualitat-quantitat, arquetipus i eidos de l'expedició, alteritat i alteracionalitat)¹⁹⁵; el de les categories, diguem-ne, de la "cosmo-comunitarietat", o inter-centracions (categories sectorials -natura i història, l'humà: moral, art, religió- i categoria principal: l'esbrinament d'un principi)¹⁹⁶; i, finalment, el grup de les categories de la realització (teoria-praxi, experimentum mundi, veritat-praxi contra el nihilisme)¹⁹⁷. Cadascun d'aquests grups són definits, no poc críticament, com a aproximacions concèntrico-sintètiques, si val a dir així del Drehung/Hebung alemany¹⁹⁸; i en qualsevol cas no es tracta tant d'una quintuple catalogació de nivells de realitat, com d'un esguardar un únic objecte -la realitat mateixa- des de cinc perspectives diverses, també elles com concèntriques i com més va més sintètiques, però mai del tot no separables¹⁹⁹. A aquest gran conjunt, fonamental en el volum -n'ocupa les dues terceres parts-, hi precedeixen altres quatre apartats (o conjunts de capítols) de caràcter més aviat introductori o justificatiu de la sistematicitat categorial que seguirà²⁰⁰; tanmateix, l'obscuritat i dificultat del text és cosa comuna a totes les pàgines i parts del volum. I potser és aquesta característica -accentuada aquí- que provoca, encara més que no en altres volum, una darrera intranquil·litat en el lector: la d'una radical incertesa sobre el sentit, l'abast i la transcendència que el pensament de Bloch pugui tenir per a nosaltres²⁰¹. Cal, tanmateix, agrair un cop més l'esforç del traductor francès de l'obra per fer-nos els sempre difícils estil i terminologia de Bloch també sempre més entenedors i propers²⁰².

16. Tendència - latència - utopia: escrits datables entre 1902 i 1977.

Tendenz - Latenz - Utopie. Ergänzungsband zu GA (= GA 17 [1978]), 422 pp.

Com a volum complementari ("d'ampliació") de la Gesamtausgabe, té sens dubte aquí el seu lloc de presentació, tot i que sigui assimilable a qualsevol dels tres volums d'Escrits (polítics, filosòfics o literaris) anteriors²⁰³. I pel fet que podia haver-se intitulat Escrits diversos, no hi havia problema a mantenir l'ambivalència del seu títol original²⁰⁴. Dels escrits aquí recopilats, n'hi ha un de característiques prou singulars: es tracta del "Diari" -amb què s'obre el volum- redactat per Bloch a partir de la mort de la seva primera esposa, Else, el 1921²⁰⁵; tot un emotiu testimoniatge d'amor del jove Bloch i tot un homenatge in memoriam tributat per un Bloch que devia sentir-se ja no lluny de la mort²⁰⁶. Tota la resta d'escrits són reunits sota el títol que dona nom al volum i formen sis grups temàtics diferents: el primer, introductori, a part de breus notes dels primers anys del segle inclou cinquanta pàgines de la tesi doctoral de Bloch, del 1908, sobre Rickert i la teoria del coneixement²⁰⁷; el segon insisteix en el problema epistemològic, amb escrits majoritàriament dels anys trenta²⁰⁸; i poc més posteriors són els escrits del tercer grup, de tema cultural²⁰⁹; el quart grup, sobre teoria-praxi, reuneix escrits que són en llur majoria dels anys setanta²¹⁰; el cinquè, amb aportacions des del 1935 fins al 1975, explora el tema prototípicament blochià de la relació entre matèria i esperança²¹¹; i el darrer grup recull, fins on restà interrompuda, la tasca a què Bloch es dedicava quan el sorprenqué la mort i que consistia a fer tot un replantejament de la història de la filosofia des de la perspectiva de configuracions de models²¹². D'acord amb la mateixa "nota final" del volum, aquest ha volgut recollir

els següents tipus d'escrits: primers esboços de temes després desenvolupats, notes i apunts de qüestions noves (com fóra ara el cas del grup final d'escrits) i documents relatius a confrontacions o preses de posició polítiques i socials.²¹³ Del volum, tanmateix, volem destacar les ja consignades dues grans aportacions del memorial d'Else von Stritzky i de la tesi doctoral de Bloch²¹⁴. Però mereixen també una molt especial menció, entre altres, tres escrits concrets: l'un, de 1930, que presenta la sensibilitat, el pensament i la praxi no com a elements antitètics, sinó com a estadis del coneixement²¹⁵; el segon, "sobre la mort, la immortalitat i la pervivència", corresponent a una entrevista de 1969²¹⁶; i el tercer, de temàtica molt peculiarment blochiana, relatiu a la funció utòpica del materialisme i originat com a alocució radiofònica el 1971²¹⁷. Com els dos darrers, gairebé la meitat dels escrits recollits en el volum corresponen a intervisus, conferències o exposicions radiades i, així, posseïen ja un cert caràcter públic²¹⁸. N'hi havia fins i tot publicats també en llibres²¹⁹; i àdhuc n'hi ha una petita mostra traduïda al castellà²²⁰.

I I I . B L O C H E N T R E N O S A L T R E S

=====

Sis volums de les obres completes d'Ernst Bloch i l'estudi sobre Avicenna (apèndix d'un altre volum) estan traduïts al castellà; i una part d'un dels traduïts -relativa a la filosofia renaixentista- està traduïda al català. No és que siguin totes elles, ni de lluny, modèliques; però són traduccions de Bloch entre nosaltres, les quals fan d'ell com més va un Bloch entre nosaltres. A part, deixem altres traduccions d'escrits blochians solts en castellà²²¹; i, en català, l'antologia per nosaltres preparada i d'imminent publicació²²².

Tanmateix, a l'hora de consignar com és conegut avui Bloch entre nosaltres i quina és la seva incidència en el nostre àmbit cultural, no es tracta simplement de veure la major receptivitat que les seves obres hi poden tenir (mitjançant, òbviament, llurs traduccions), sinó que més aviat cal comprovar la capacitat de reacció positiva, de confrontació personal i de reflexió creadora que hi ha hagut i com més va més hi ha entre nosaltres en relació a la seva figura i a la seva aportació filosòfica. Parlar de Bloch entre nosaltres és, doncs, parlar de les aportacions que sobre ell i el seu pensament han vist la llum en el nostre àmbit cultural. En fer-ho, distingirem convencionalment entre articles i notes (1), capítols o parts de llibres (2) obres monogràfiques (3) i complements de traduccions o d'antologies (4). N'haurem de fer, òbviament, en cada cas un tractament divers; i mai no hi haurà en nosaltres cap pretensió d'exhaustivitat.

(1) Articles i notes sobre Bloch

Ja hem fet referència més a dalt a les primeres aportacions indígenes suscitées per Bloch, sobretot amb ocasió de la seva mort²²³. I també dèiem aleshores que no era aquest el lloc per a un llistat dels nombrosos títols, de tan diferent valor, que han pogut aparèixer en revistes o diaris de llengua castellana²²⁴. Atesa, en canvi, la no abundància que d'uns tals títols hi ha en català, podem fer menció d'alguns d'ells (quells, precisament, que ja han estat esmentats en aquestes pàgines)²²⁵. Així, de Lluís DUC, "Ernst Bloch, noranta anys"²²⁶; pel que fa a aquesta mateixa revista, de J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch, ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)"²²⁷ (per a sols citar articles exclusivament centrats en Bloch i fets en català)²²⁸; o, en to menor, del mateix autor, "Bloch, mal traduït al català", nota amb la qual feia el joc la precedent aportació²²⁹.

(2) Capítols o parts de llibres

També hem fet ja referència en aquestes pàgines a l'aportació de Jürgen MOLTSMANN, "El principio esperanza y teología de la esperanza", com a apèndix de la seva Teología de la esperanza, la traducció de la qual obra entre nosaltres suposà per a no pocs un primer contacte -ni que fóra polèmic i indirecte- amb el pensament de Bloch²³⁰. Més general, bé que no menys interessant, era l'aproximació a aquest filòsof aportada poc després per Bernd OELGART, "Ernst Bloch", en el seu llibre Ideólogos e ideologías de la nueva izquierda²³¹.

Tanmateix, en ambdós casos es tractava de traduccions al castellà, no d'aportacions d'autors del nostre àmbit cultural. Exemple, en canvi, d'aquestes era finalment l'ofert, en l'obra col·lectiva Antropologías del siglo XX, per Justo PÉREZ del) CORRAL, "Homo absconditus. La antropología de Ernst Bloch"²³². Més recentment mereix especial menció la segona part (dedicada al nostre pensador: "Ernst Bloch: la estética como anticipación antropológica") del llibre de José JIMÉNEZ, La estética como utopía antropológica. Bloch y Marcuse²³³.

Pel que fa a la corresponent producció en català, de nou hem de limitar-nos a una pròpia citació. Es tracta, d'altra banda, d'un escrit ja esmentat en aquest article: J.M.I. UDINA, "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista", col·laboració d'un volum d'homenatge d'imminent aparició²³⁴.

(3) Obres monogràfiques

També en aquest apartat ha d'ésser la primera la recensió d'un títol traduït al castellà. Ens referim a l'obra de Stefano ZECCHI, Ernst Bloch: utopía y esperanza en el comunismo (un dels dos traductors de la qual, José-Francisco IVARS, hi posa un breu pròleg sobre la "recepció de Bloch" entre nosaltres)²³⁵. Es tracta d'un autor que feia ja anys treballava sobre Bloch i la seva relació amb el marxisme comunista²³⁶; i es tracta d'un

llibre que té en la seva introducció una molt oportuna aportació històrica sobre la crisi que en la segona meitat dels anys cinquantes s'obrí entre Bloch i l'ortodòxia marxista de l'Alemanya Oriental²³⁷. El contingut de l'obra com a tal s'estructura, d'altra banda, en quatre grans apartats (al final de cadascun dels quals -com també de la introducció- hi ha la corresponent nota bibliogràfica del tema tractat): "Entre regressió i utopia", "La utopia concreta", "Possibilitat i matèria" i "La condició de l'esperança"²³⁸. L'exposició teòrica es troba sempre molt ben incardinada en la realitat concreta que Bloch visqué.

D'entre les obres sobre Bloch, ja no traduïdes, sinó produïdes entre nosaltres, n'hi ha una que volem destacar per un doble motiu: pel seu caràcter col·lectiu i pel fet que fóra expressió i resultat de l'homenatge que el 1975 s'intentà (i no es pogué) fer a Bloch entre nosaltres i que el 1977 acabá realitzant-se, sense la presència, però, del filòsof. Es tracta de la ja esmentada miscel·lània En favor de Bloch²³⁹: un llibre que recorda els seus orígens tant pel pròleg com per la taula rodona de què també dóna raó²⁴⁰; i que segueix essent homenatge a Bloch pel fet d'incloure'n un inèdit, oportunament traduït²⁴¹. Pel que fa a les col·laboracions que integren el cos del llibre, són cinc i llurs signants, reconeguts coneixedors del pensament blochià: "Ernst Bloch: utopía, literatura" (Hans MAYER), "Introducción a Ernst Bloch, un filósofo marxista" (José Antonio GIMBERNAT), "Ernst Bloch y el derecho natural" (Felipe GONZÁLEZ VICÉN), "El principio esperanza" (Alfred SCHMIDT) i "La filosofía de la religión de Ernst Bloch como humanismo atefista" (Heinz KIMMERLE)²⁴². En conjunt és un bon panorama sobre la polifacètica i rica aportació filosòfica de l'autor estudiat. Creiem, però, que una sola obra és insuficient: Bloch mereix més miscel·lànies, i les mereix de més gran volum i contingut que aquesta, única entre nosaltres. La més su

perficial comparació, per exemple, amb l'àmbit cultural francès aviat palesa la nostra radical inferioritat: només cal recordar títols com Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch o Le discours utopique²⁴³.

Més d'una són, en canvi, les monografies blochianes aparegudes entre nosaltres. De les quatre que en volem esmentar amb particular atenció, dues són ja relativament antigues, i foren àdhuc objecte de la nostra recensió crítica²⁴⁴. En to més aviat polèmic, pel que fa a El marxismo cálido: Ernst Bloch, de Justo PÉREZ del CORRAL²⁴⁵: senzillament perquè l'autor no es dignava avisar que l'obreta era una reelaboració d'un article seu d'uns nou anys abans, sense actualitzar-lo, però, gairebé²⁴⁶. Fora d'això, tant l'article original com el llibre resultant aportaven una interessant primera aproximació a Bloch. El to de la nostra antiga recensió era, en canvi, més acollidor en relació a l'obra Sociedad y utopía en Ernst Bloch (Presupuestos ontológicos y antropológicos para una filosofía social), de José MA G. GÓMEZ-HERAS²⁴⁷: com a obra de considerable pes, i aportadora de valuoses anàlisis categorials de la filosofia blochiana²⁴⁸. La qual cosa no significava tampoc que hom no hagués de retreure a l'autor el fet que pràcticament no cités literalment textos de Bloch, traduïts al castellà. En tot cas, és sens dubte la monografia més consistent i completa que coneixem sobre Bloch en castellà i produïda entre nosaltres.

Pel que fa a les altres dues obres que hem de comentar aquí, hom pot establir d'entrada entre elles una clara diferenciació: la primera i més antiga és una aportació sobre Bloch centrada en un punt concret (el problema de la mort); l'altra, en canvi, és un estudi general sobre la filosofia blochiana en tota la seva amplitud (utopia i esperança). La muerte en el marxismo, d'Alfredo TAMAYO, es presenta com a "biografia intel·lectual d'Ernst Bloch"²⁴⁹; amb la qual cosa l'autor caracteritza el problema de la mort com a essencial en Bloch, com a quinta essència de tot

Bloch. I pel que fa al llibre, segueix les diverses solucions que el filòsof donà a aquest problema en diferents períodes de la seva vida i alhora sotmet a una anàlisi entre filosòfica i teològica la filosofia de la religió que està en Bloch al darrera de la seva ~~visió~~ més definitiva resposta al problema de la mort. L'obra de José Antonio GIMBERNAT, Ernst Bloch. Utopía y esperanza pretén, d'altra banda, oferir les "claus per a una interpretació filosòfica" d'el pensador alemany²⁵⁰. Aquestes són agrupades entorn de tres centres o nuclis: "la confrontació amb Hegel" (o la filosofia com a sistema), "la confrontació amb ~~Freud~~ ^{Freud}" (o les bases antropològiques) i "el principi matèria"²⁵¹. Tot precedint-los, com a introducció de l'obra, hi ha una exposició general sobre utopia blochiana i context marxista²⁵²; i com a cloenda, la corresponent discussió crítica sobre el pensament blochià, caracteritzat com a filosofia de la matèria i de la seva utopia²⁵³. El llibre, que es presta fàcilment a ésser comparat -pel seu tarannà i la seva apreciable presen- tació de Bloch- amb el de Gómez-Heras, té una bibliografia sobre aquell pensador la qual complementa i actualitza la que havia ofert també, sis anys abans, l'altre autor en el seu ja esmentat llibre blochià.

No podem, en aquest apartat, consignar cap títol en català. L'únic que, tanmateix, gosem afegir-hi és que esperem i con- fiam de poder treure el més aviat possible un llibre nostre so- bre la persona i l'aportació filosòfica blochianes en la prepa- ració del qual estem compromesos al llarg d'aquest any centenari.

(4) Complements de traduccions o d'antologies

A l'inrevés que en l'apartat anterior, aquí són els títols en castellà els grans absents. I és que si aquesta llengua sem- bla comportar una prohibició absoluta d'acompanyar amb notes qualsevol versió de les obres de Bloch (les notes de Thomas Mün- zer, teólogo de la revolución eren l'excepció, bé que es tracta

va d'una simple traducció de les notes de la versió francesa), tampoc mai no han pensat els traductors castellans a prologar cap de les obres vertides. Els francesos són, en canvi, modèlics en el bon costum d'afegir oportunes notes a peu de plana de llurs versions²⁵⁴; i entre els italians trobem alhora el fet d'introduir l'obra traduïda o l'antologia preparada²⁵⁵.

El català sembla, com a llengua de traducció blochiana, recomanar tanmateix aquests hàbits franco-italians. Així, la versió de l'obra d'Ernst BLOCH, La filosofia del Renaixement²⁵⁶, inclou un "pròleg", una "cronologia" i una "bibliografia" a cura de J. F. YVARS²⁵⁷ (el mèrit del qual en incloure'ls, res no li treuen els defectes que hom hi pugui detectar, especialment pel que fa a la bibliografia). Igualment, la nostra antologia, d'imminent aparició: Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits²⁵⁸, inclou -segons és habitual en la col·lecció (de "Textos Filosòfics") en què apareix- una "cronologia", una "introducció" i una "bibliografia". El volum, d'altra banda, recull sis significatius textos blochians²⁵⁹; i atès el seu caràcter antològic -és un volum, doncs, dirigit a lectors no particularment iniciats en Bloch-, hom no ha dubtat a abundar en notes a peu de pàgina, amb la idea de fer aflorar tota la riquesa del text de Bloch i alhora remarcar els temes majors i més reiterats de l'aportació filosòfica blochiana²⁶⁰.

Com en el cas de l'antologia a què acabem de referir-nos, la intenció del present article no és sinó la de convidar i induir el lector a decidir-se per la lectura de Bloch mateix, de les seves obres -tan a l'abast, en bona part, entre nosaltres-, en el centenari del seu naixement. Sols així, precisament així, com més va més podrem parlar d'un Bloch entre nosaltres.

Rebe 1985

notes

1 Almenys no són massa més de quatre les aportacions d'aleshores que hem pogut trobar i que, pel mateix, varem poder tenir a mà. Llur enumeració, tanmateix, no té aquí òbviament cap pretensió d'exhaustivitat: Justo PEREZ (del CORRAL), "Introducción a Bloch", Convivium 1968, nº 26, pp. 7-38; Jürgen MOLTSMANN, "El principio esperanza y teología de la esperanza", apèndix de Teología de la esperanza (trad.: A.P. SÁNCHEZ PASCUAL), Sígueme, Salamanca 1969, pp. 437-466 (es tracta d'un article publicat el 1963, incorporat després a l'obra); Lionel BLAIN, "Dos filosofías centradas en la esperanza: la de Gabriel Marcel y la de Ernst Bloch", Concilium (ed. cast.) 1970 (segon trimestre), pp. 380-388; Rogelio GARCIA MATEO, "Ernst Bloch, filósofo de la esperanza", El Ciervo 1970, nº 193, p. 15; José GÓMEZ CAFFARENA, "La esperanza como principio", Pensamiento 27 (1971) pp. 377-398; i Nemesio GONZÁLEZ CAMINERO, "Ernesto Bloch", Gregorianum 54 (1973) pp. 131-177. També òbviament, no hem pres aquí en consideració els seqüents tres tipus d'aportacions. En primer lloc, el d'obres que tracten de Bloch solament entre altres diversos pensadors; així, per exemple: Josef PIEPER, Esperanza e historia, Sígueme, Salamanca 1968. En segon lloc, el de les simples notes de recensió; aquest fóra el cas, d'entre altres, de les recensions que de Subjecte-objecte havien fet Nemesio GONZÁLEZ CAMINERO (Gregorianum 45 [1964] pp. 185 s.) o A.P. SÁNCHEZ PASCUAL (Revista de Filosofía 1964, nº 23), de les que d'Avicenna i l'esquerra aristotèlica havien fet R. SÁNCHEZ (Aporía 1966, nº 2), M.R. PLATON (Sefarad 1967, nº 67) o A. FELICE (Cultura Universitaria 1968, pp. 98 s.), o de la que d'Ateisme en el cristianisme havia fet Justo PEREZ (del CORRAL: Razón y Fe 1968, nº 851, pp. 492-495). D'aquest darrer

autor hom podria així mateix citar la breu nota sobre "Ernst Bloch" publicada en el diari Madrid (8.VII.1970) com a exemple d'un tercer tipus d'aportacions que tampoc podem aquí tenir en compte. Diguem finalment també que el present article mai no farà referència a les publicacions sudamericanes en castellà.

~~ciens portuguesos - ponències de particular interès - En
 tant, cal que faient un treball com al nostre, que cal
 que hi hagi publicacions sobre Bloch i sobre el~~

2 Deixem aquí de banda l'òbvia repercussió que l'aniversari blochià tingué a l'Alemanya Federal (com l'havia tinguda també la commemoració dels 80 anys de Bloch una dècada abans). Per posar-ne, tanmateix, un exemple d'un altre país, recordem que els noranta anys del filòsof foren ocasió a França de la preparació d'un interessant volum col·lectiu d'homenatge: Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch (ed.: Gérard RAULET), Payot, París 1976, 332 pp.; i hom pot també considerar almenys indirectament com a homenatge blochià el Col·loqui hagut a Cerisy-la-Salle (del 23 de juliol al primer d'agost del 1975) i les Actes del qual aparequeren posteriorment sota el títol de Le discours utopique (ed.: Maurice de GANDILLAC i Catherine PIRON), Union Générale d'Editions, París 1978, 446 pp. Entre nosaltres, en canvi, l'única iniciativa que hi hagué -promoguda per l'Instituto Fe y Secularidad, de Madrid- no pogué, finalment, realitzar-se. Potser en foren fruits tardans els posteriors articles de José A. GIMBERNAT: "La crítica de la religión de Ernst Bloch", Proyección 1976, nº 103, pp. 288-296 (inclòs més tard a Taula de Canvi, setembre de 1977), i "Introducción a Ernst Bloch. Un filósofo marxista", Sistema 1977, nº 20, pp. 53-66 (recollit després en el volum col·lectiu En favor de Bloch, Taurus, Madrid 1979, pp. 29-47). En qualsevol cas, la iniciativa en qüestió comptava àdhuc amb la presència del propi Bloch, que havia acceptat -malgrat l'edat i la seva inveterada negativa davant precedents invitacions en el mateix sentit- de participar-hi amb una ponència final. Tanmateix, la iniciativa fracassà (com recordarem de nou més endavant: cf. infra p. 10) car la vinguda del filò-

sof al novembre del 1975 fou finalment impedida per les exe cucions (les darreres del franquisme) del setembre. Pel que fa als escassos articles commemoratius d'aleshores, en caste llà o, encara més escassos, en català, en són bona mostra (ni que sigui per llur mateixa brevetat), respectivament, el de Rogelio GARCIA MATEO, "Ernst Bloch, un neomarxista que 'cree' en la esperanza", El ciervo 1975, nº 265-266, pp. 28 s., i el de Lluís DUCH, "Ernst Bloch, noranta anys", Serra d'Or 1975, pp. 459 s.

3 No és aquest, tanmateix, el lloc d'oferir cap inventari de títols. Pel que fa als castellans, en farem explícita referència als més destacats, més endavant (cfr. infra part III), tot limitant-nos, però, a títols de llibres; pel que fa als catalans, en canvi, l'escassetat dels mateixos exigirà de fer-ne també referència als d'articles i d'aportacions menors equivalents.

4 Probablement, llevat de les nostres pròpies aportacions (a què farem referència en el seu moment), ~~el que ha estat publicat en català sobre Bloch no su~~ ~~pera massa els dos o tres títols, ni altres tants autors (cfr. infra nn. 226-229 i 256-259).~~ el que ha estat publicat en català sobre Bloch no su pera massa els dos o tres títols, ni altres tants autors (cfr. infra nn. 226-229 i 256-259).

5 Respectivament, el 1966 i el 1968. A elles, així com a la doble versió de Subjecte-objecte, ens hi referirem en els llocs corresponents de la segona part d'aquest article; i el mateix val a dir de la resta de traduccions que hem de consignar a continuació. Ara, però, i en relació a traduccions de Bloch en castellà anteriors a la seva mort, cal afegir-hi tam bé les d'altres dos textos, corresponents a parts (un capítol o sols uns paràgrafs) d'obres: concretament, "Aportaciones a los orígenes del Tercer Reich" i "Indignación nacida de la dignidad humana. Conversación con Ernst Bloch", traduccions aparegudes el 1971 i el 1973, respectivament (i a les quals farem també referència en el seu moment: cfr. infra nn. 72 i 220).

6 Els volums II i III apareixen el 1979 i el 1980, respectivament. El traductor castellà, Felipe GONZÁLEZ VICEN, s'a-

vançava així a la trad. fr. de la mateixa obra (Le principe espérance) el vol. I de la qual havia vist la llum el 1976, mentre que el vol. II no apareixeria fins el 1982 i el vol. III segueix encara en curs de publicació.

- 7 Les tres obres han estat traduïdes per sengles bons coneixedors de la producció blochiana: el ja esmentat Felipe GONZÁLEZ VICEN, José Antonio GIMBERNAT ORDEIG i Justo PÉREZ (del CORRAL). A tots ells haurem de referir-nos, en la tercera part d'aquestes pàgines, en relació a llurs aportacions en castellà sobre Bloch. Deixem també aquí de banda traduccions d'aportacions menors de Bloch mateix, com és ara el cas de l'inèdit "El hombre del realismo utópico" (trad.: Justo PÉREZ), recollit com a cloenda del volum col·lectiu En favor de Bloch, ed. cit., de 1965, pp. 121-142, corresponent a una conferència de Bloch, a què aludirem més endavant.
- 8 D'ambdós llibres parlarem òbviament amb detenció en aquestes pàgines, en el seu moment. (cfr. infra pp. ... i ... res positivament).
- 9 Jn. 12: 24. Es indiferent, aquí, que la frase sigui de Jesús o senzillament de Joan.
- 10 És prou simptomàtic que, com a cloenda mateixa de la seva obra fonamental, El principi esperança, Bloch hagi volgut deixar el següent enunciat: "L'arrel de la història és tanmateix l'home que treballa, que crea, que transforma i deixa en rera el que està donat. Si l'home es comprèn a si mateix i fonamenta el que és seu, sense estranyament ni alienació, en una real democràcia, aleshores sorgirà en el món allò que a tots ens resplandeix de nens, però on ningú mai no ha estat encara: una llar" (E. BLOCH, Das Prinzip Hoffnung, vol. 5 de la Gesamtausgabe, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1959, p. 1628; trad. cast., de Felipe GONZÁLEZ VICEN, El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1980, III, p. 501. En endavant, quan citem la Gesamtausgabe de les obres de Bloch, ens limitarem a afegir la sigla GA després del títol de què es tracti, seguida del nº del vol. corresponent i, entre parèntesis, de l'any de la seva publicació inicial per Suhrkamp).

- 11 En certa manera, les pàgines que segueixen són una ampliació i reelaboració de l'article que, com a homenatge amb ocasió de la mort de Bloch, vàrem publicar anys enrera: J.Ml. UDINA, "Ernst Bloch (1885-1977) en el año de su muerte. Bibliografía blochiana 1977", Actualidad Bibliográfica 1978 (juny), pp. 60-91.
- 12 La tesi fou publicada un any més tard en el lloc de naixement de l'autor (E. BLOCH, Kritische Erörterungen über Rickert und das Problem der Erkenntnistheorie, Ludwischafen 1909). Inicialment exclosa de la Gesamtausgabe, n'hi han estat finalment recollides algunes parts en el darrer volum (en certa manera, complementari): E. BLOCH, Tendenz-Latenz-Utopie, GA 17 (1978), pp. 55-107.
- 13 Com hem fet des d'un principi, ens referim sempre a les obres de Bloch per la trad. catalana de llurs títols, bé que cap dels volums de la Gesamtausgabe no ha estat traduït a aquesta llengua. De cadascun d'ells donarem, d'altra banda, raó suficient -pel que fa tant a llur contingut com a altres detalls o elements (parts destacades, edicions i canvis corresponents, eventuais traduccions en castellà i altres llengües veïnes, etc.)- en la segona part del present article (cfr. infra pp. 11 ss.)
- 14 A Durch die Wüste. Kritische Essays (Berlín 1923), tot i no haver estat inclòs en la Gesamtausgabe, farem referència en parlar de Geist der Utopie (versió revisada de 1923), per tal com la publicació del primer volum d'assaigs crítics comportà la revisió d'aquesta obra (cfr. infra ~~XXXXXXXXXX~~ n. 48). Pel que fa a l'homenatge que féu Bloch a Else von Stritzky en dedicar-li la segona versió d'Esperit de la utopia, cal afegir que en el darrer volum de la Gesamtausgabe l'autor ha volgut recollir el "diari" íntim que composà als mesos immediatament posteriors a la mort de la seva primera dona, com a nou i molt personal homenatge a ella: cfr. E. BLOCH, Tendenz-Latenz-Utopie, GA 17 (1978), pp. 11-50.

- 15 Cfr., al respecte, infra nn. 83 i 86.
- 16 L'enfrontament de Bloch amb el nazisme fou del tot correspost. Simbòlicament, si més no, el filòsof fou "eliminat" pel nacionalsocialisme quan, mesos més tard, foren públicament cremats els seus llibres, juntament amb els d'altres no menys il·lustres personalitats intel·lectuals: Freud, Kafka, Thomas Mann, etc.
- 17 Entre aquest nou matrimoni i el primer, amb Else, Bloch s'havia casat una altra vegada. Tanmateix, d'aquesta segona unió ben poca cosa coneixem: tan sols el nom d'ella i algun detall més. Es deia Linda Oppenheimer i era pintora, i Bloch es casà amb ella el 1922. No sabem quan durà la unió ni perquè es dissolgué.
- 18 Karola acompanyarà el filòsof tota la seva vida. A ella dedicà aquest els dos volums de la Gesamtausgabe que tenen com a centre comú de llur contingut la crítica del nazisme: el d'Herència d'aquesta època i el d'Escrits polítics (en el qual Karola és presentada com a "camarada moral i política"). També a ella dedicà Bloch el darrer dels seus volums, publicat pòstumament (Tendenz-Latenz-Utopie), amb la indicació: "A la meua esposa Karola, que salvà dels nazis l'home i l'obra". I també a ella havia dedicat el seu llibre hegelianà Subjecte-objecte. Al seu fill, en canvi, dedicà la seva obra central El principi esperança.
- 19 Sobre l'atípica (i de ben curiosa història!) inicial publicació castellana del llibre hegelianà de Bloch, cfr. infra nn. 93 on així mateix farem referència al seu títol i subtítol, de particular importància.
 i 104,
- 20 Cfr., al respecte, infra p.
- 21 Bloch servà als Estats Units una total distància -no exempta de puritanisme, en certa mesura còmode- envers el país que l'havia acollit. Mai no emprà, per exemple, altra llengua que no fos l'alemany en actes davant d'un públic, ni exercí cap ocupació al llarg de l'exili nord-americà. Tanmateix (i és per això que el seu puritanisme pot sonar a còmode), el matrimoni

Bloch i el fill comú pogueren sobreviure-hi perquè l'esposa, Karola, no tingué cap escrúpol a exercir d'arquitecte en terres nord-americanes.

- 22 Cfr. E. BLOCH, Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 270-291. Precisament pel seu interès, tant biogràfic com de contingut, aquesta aportació l'hem recollida en la nostra antologia de l'autor (E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, ~~Barcelona 1985~~, Barcelona 1985) ~~amb un altre text~~, com a tercer text.
- 23 Ambdues aportacions passarien després a la Gesamtausgabe com a corresponents apèndix de sengles volums: respectivament, el d'El problema del materialisme i el de Dret natural i dignitat humana.
- 24 Els deixebles de Bloch publicaren una selecció d'escrits blochians: E. BLOCH, Wissen und Hoffnung. Auszüge aus seinen Werken 1919-1955, Berlín Oriental 1955. Tanmateix, la miscel·lània Festschrift. Ernst Bloch zum 70. Geburtstag (dir.: Rüdiger Otto GROPP; Verlag der Wissenschaften, Berlín Oriental 1955) comportava la col·laboració i àdhuc les més explícites lloances del filòsof per part de destacats caps i ideòlegs del partit comunista en el poder.
- 25 El mateix 1955 Bloch rebia la Vaterländischer Verdienstorden in Silber.
- 26 Era el mateix R.O. Gropp, que havia preparat i dirigit el Festschrift d'homenatge de 1955, qui es significava ara, tan sols dos anys més tard, com a crític implacable de Bloch: cfr. R.O. GROPP, "Ernst Blochs Hoffnungsphilosophie. Eine antimarxistische Welterlösungslehre", en: Ernst Blochs Revision des Marxismus. Kritische Auseinandersetzungen marxistischer Wissenschaftler mit der Blochschen Philosophie, Berlín Oriental 1957, pp. 9-50. I el propi secretari general del partit comunista intervingué en l'assumpte i condemnà Bloch com a heterodoxe, perillós per al joventut, per tant, inepte per a l'educació d'aquest.

- 27 Així, per exemple, l'intent blochià de reelaboració de les lliçons sobre història de la filosofia (publicades en el volum d'Intermons en la història de la filosofia), iniciat el 1977 i recollit com a cloenda mateixa del darrer -i complementari- volum de la Gesamtausgabe Tendenz-Latenz-Utopie, GA 17 [1978], pp. 399-417), sota (E. BLOCH) el títol de: "Configuracions de models en filosofia".
- 28 Hom troba, en efecte, importants afegits o canvis, o simples correccions menors, en els següents volums (entre parèntesis consignem en cada cas l'any de la publicació definitiva precedit de la data de l'edició anterior, en relació a la qual hi ha hagut variacions): El principi esperança (1954-1955: 1959), Subjecte-objecte (1949, 1951: 1962), Esperit de la utopia (segona versió; 1923: 1964), Thomas Münzer (1921, 1962: 1969), Petjades (1930, 1959: 1969) i Introducció de Tübingen a la filosofia (1961, 1963-1964: 1970).
- 29 L'ambigüitat (ambivalència?) del títol original, així com la proximitat dels termes alemanys amb els de llur traducció, semblen recomanar de no traduir-lo, com hem fet ja en les notes anteriors en què remetiem al volum i com farem en endavant. Tendenz-Latenz-Utopie pot, en efecte, traduir-se tant per Utopia de la tendència i de la latència (és a dir: utopia de la tendència latent o de la latència tendencial) com per Tendència - latència - utopia (això és: tendència, latència, utopia), simplement.
- 30 En l'acte, tingut en la Paulskirche de Frankfurt del Main, Bloch féu l'allocució intitolada "Resistència i pau", editada en el llibret-testimoniatge corresponent: Ernst Bloch. Vier Aussprachen anlässlich der Verleihung des Friedenspreises des Deutschen Buchhandels (Börsenverein des Deutschen Buchhandels E. V., Frankfurt am Main 1957) i posteriorment recollida en la Gesamtausgabe (E. BLOCH, "Widerstand und Friede", en: Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], pp. 433-445), amb els corresponents canvis o afegits. El Premi en qüestió havia estat concedit l'any anterior al cardenal Bea i al reverend W.A. Visser't Hooft, i a l'any següent seria concedit al poeta i president senegalès Leopold Sédar Senghor.

- Taurus, Madrid 1979,*
- 31 Cfr. En favor de Bloch, ~~pp. 7 s.~~ pp. 7 s. El llibre, de què parlarem en el seu moment, recull les ponències que integraren l'homenatge i àdhuc un inèdit del mateix Bloch traduït al castellà (cfr. supra n. 7).
- 32 Cfr. E. BLOCH, Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 28-30 (trad. franc.: Experimentum mundi, Payot, París 1981, pp. 27 s.).
- 33 Heus aquí l'ordre d'aparició que de fet seguiren els volums de la Gesamtausgabe (en consignem el títol i, entre parèntesis, l'any de publicació i el número de volum): El principi esperança (1959, 5), Dret natural i dignitat humana (1961, 6), Herència d'aquesta època i Subjecte-objecte (1962, 4 i 8), Esperit de la utopia, segona versió de 1923 (1964, 3), Escrits literaris (1965, 9), Ateisme en el cristianisme (1968, 14), Escrits filosòfics i -apareguts simultàniament- Petjades i Thomas Münzer (1969, 10, 1 i 2), Introducció de Tübingen a la filosofia i Escrits polítics (1970, 13 i 11), Esperit de la utopia, edició de 1918 (1971, 16), El problema del materialisme (1972, 7), Experimentum mundi (1975, 15), Intermons en la història de la filosofia (1977, 12) i Tendenz-Latenz-Utopie (1978, 17 o complementari).
- 34 Fins i tot aquesta planificació fou de fet modificada més d'una vegada. Així, el 1962 (cfr. E. BLOCH, Subjekt-Objekt, GA 8, p. 527) era anunciada per a l'any següent l'aparició del volum 7 amb el títol de Geschichte und Gehalt des Begriffs Materie, però el volum no aparegué fins el 1972 i amb un altre títol; també hi eren anunciats amb títols diferents dels definitius els volums 11 (aleshores Politische Aufsätze, després Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz) i 12 (aleshores Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der Philosophie, després Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte). Així mateix, hom hi preveia (ibid.) com a volum 14 el que posteriorment serien dos volums (el 14 i el 15), reunits aleshores sota el sorprenent títol d'Experimentum Mundi. Religion des Exodus und des Reiches. Zentren der Logik und Metaphysik; en canvi, hom no havia ni previst el volum 17 (presentat finalment, pel mateix, com a "complementari").

35 Vegeu, a tall d'exemple, el conjunt de capítols que integren la segona part d'El principi esperança, és a dir: la part més "fonamental" (almenys per tal com porta, com a subtítol, el de "Fonamentació"), si no la més important de l'obra inqüestionablement central de l'autor. Hom hi podria esperar, en tractar-se d'una fonamentació per així dir-ho de tot el llibre, que l'ordre de successió dels capítols i dels llurs corresponents temes fóra si més no fàcilment discernible i entenedor; tanmateix, ni de lluny no és així. En efecte: no és sols que els 14 capítols d'aquesta part (E. BLOCH, Das Prinzip Hoffnung, GA 5 1959, pp. 47-391; trad. cast., El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 27-334) siguin tan diversos quant a llur extensió (n'hi ha que no arriben a mitja pàgina -cap. 9- o que amb prou feines superen les dues o tres pàgines -cap. 10, i cap. 11 i 22, respectivament-, i n'hi ha que sobrepassen les 40 pàgines -cap. 14 i 19- o àdhuc les 70 pàgines -cap. 15-); no és tampoc únicament que al costat de capítols d'una densitat i importància molt notables (com fóra el cas dels cap. 14 i 15 i del 17 al 19 -com envoltats alhora per uns valuosos cap. 13 i 20, a manera d'introducció i de cloenda, respectivament-) hi hagi altres capítols de consistència certament molt inferior; el que és realment sorprenent és de trobar, per exemple, un cap. 16, situat immediatament abans del capítol potser més significatiu de tota la segona part de l'obra; i no, tanmateix, perquè aquest cap. 16 no es relacioni amb l'anterior (amb el qual es relaciona sens dubte, com també es relaciona amb el cap. 21), sinó més aviat pel fet que sigui un capítol a part -i no una part de l'anterior- i separi així els dos capítols precedents dels tres immediatament posteriors, tots ells -aquests cinc capítols (14 i 15 i del 17 al 19)- tan estretament units entre si. Quelcom de semblant pot dir-se, d'altra banda, pel que fa a la divisió que Bloch sol fer del seu discurs en paràgrafs: n'hi ha que no passen d'una ratlla i, tot seguit, hom troba paràgrafs de dues o tres pàgines; i no és sempre fàcil, sinó més aviat tot el contrari, d'esbrinar els motius de l'existència aquí i no allà d'un punt i a part... En qualsevol cas, hom pot dir que la qüestió no és aliena al fet que Bloch fos fortament influenciat per l'expressionisme de

principis de segle: el gust pel collage, per la composició capriciosa i gens sistemàtica, o la complaença a sorprendre el lector amb sortides inesperades poden ésser fàcilment re coneguts com a atavismes expressionistes que Bloch ha fet seus per sempre; la no sistemàtica conjuminació de capítols o la imprevisible divisió de paràgrafs no en foren, doncs, sinó simple manifestació.

36 Així, per exemple, en relació als volums, diquem-ne, "antològics" (els d'Escrits filosòfics, d'Escrits literaris o l'així dit d'Escrits polítics), que el propi Bloch no dubtà a situar convencionalment junts en la seva ordenació de la Gesamtausgabe (i que nosaltres situarem, en canvi, altrament ordenats).

37 Tanmateix -i cal també insistir-hi, car es tracta de quel com característic en Bloch-, la presentació estrictament cronològica dels volums de la Gesamtausgabe és intrascendent pel que fa a la comprensió del mateix pensament blochià, per tal com aquest pertany a un pensador el nucli més fonamental de l'aportació filosòfica del qual roman radicalment invariable al llarg de gairebé la totalitat de la seva dilatada existència. Home, per així dir-ho, d'una sola peça i el discurs del qual sempre manté un sentit constant (almenys pel que fa al nucli del seu contingut), Bloch no ha estat cap d'aquests filòsofs en els quals hom en pot discernir i distingir un de primer (com fóra el cas d'un Kant pre-crític, d'un Marx jove o d'un Sartre existencialista) i un de segon (el Kant crític, el Marx madur o el Sartre marxista); la qual cosa tampoc no vol dir, evidentment, que el seu pensament hagi estat desarrelat dels temps concrets (no gens tranquils, per cert, ni mancats dels canvis més radicals) en què Bloch visqué. La biografia blochiana incideix sens dubte i condiciona realment el discurs del filòsof d'una esperança que vol ésser precisament concreta, arrelada; però no el determina, ni comporta consegüentment en ell canvis equivalents a aquells que el pensador coneix al seu voltant i no deixa de patir personalment.

~~Alguns dels canvis més importants~~

- 38 En relació a cada volum de la Gesamtausgabe, en citarem l'edició d'acord amb l'indicat supra n. 10 (d'acord amb la qual hem fet i seguirem fent, en les notes, referència a les obres de Bloch).
- 39 Sobre la tesi doctoral de Bloch, cfr. supra n. 12.
- 40 Amb anterioritat, doncs, a la revolució soviètica palesa ja l'obra blochiana un fort ascendent marxista i una exaltació revolucionària; a l'igual que l'entusiasme que la revolució leninista suscitarà en Bloch mai no suposarà en ell cap renúncia als valors bíblico-escatològics, mítico-culturals o judeo-cristians. Ja hem dit (supra n. 37) que no hi ha pròpia ment sinó un sol i únic Bloch, sempre el mateix i fidel a un pensament constant. En aquest sentit ens sembla un xic forçada la distinció que estableix, per exemple, un Arno MÜNSTER (en el seu article, d'altra banda molt acurat, "Bloch, Ernst [1885-1977]": Dictionnaire des philosophes [edit.: DÉNIS HUISMAN], P.U.F., París 1984, vol. I, pp. 327-330) entre un "període premarxista (1908-1920)" de Bloch i un altre "període pròpiament marxistitzant (1921-1977)" (ibid., p. 328) Si bé és cert, en efecte, que fins a Esperit de la utopia Bloch està -en paraules de Münster- "profundament marcat pel renovellament de la mística (jueva i protestant) i per una nova metafísica de la interioritat", ja no és tanmateix correcte contraposar això a una segona època en què el filòsof "assumeix (rejoint) el marxisme, tot orientant-se vers una nova 'filosofia de la praxi', la qual s'encarrega alhora de corregir les concepcions d'un materialisme vulgar" (ibid.); i no és que aquesta darrera caracterització no sigui ben exacta, sinó simplement l'error consisteix a contraposar dos períodes (i potser el propi Münster n'és conscient, per tal com no deixa tampoc de consignar que el segon període no suposa cap "posar radicalment en qüestió la metafísica de la seva (en Bloch) obra de joventut").
- 41 Cfr. Geist der Utopie (1918), GA 16 (1971), p. 5 ("Dedicat a Else Bloch von Stritzky"), i Geist der Utopie (1923), GA 3 (1964), p. 5 (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, Gallimard,

París 1977, p. 7: "A la memòria, sempre vivent, d'Else Bloch von Stritzky").

42 Heus aquí les sis parts de la versió original (del 1918), totes elles agrupades sota el títol genèric de "L'encontre amb un mateix" ("Die Selbstbegegnung") : 1. "Una gerra vella" (part introductòria: Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 13-15); 2. "La producció de l'ornament" (sobre la producció artística i la seva història: ibid. pp. 17-52); 3. "L'heroi còmic" (sobre El Quixot i la teoria del drama: ibid. pp. 53-77); 4. "Filosofia de la música" (ibid. pp. 79-234; amb dos grans apartats, intitulats "Per a una història de la música" i "Per a una teoria de la música": ibid. pp. 82-155 i 156-227, respectivament); 5. "Sobre l'atmosfera de pensament en aquesta època" (sobre la filosofia, des de Kant i Hegel fins a Nietzsche, Husserl i Bergson: ibid. pp. 235-294; i amb un estrany apèndix final sobre els més diversos temes: ibid. pp. 295-342); i 6. "L'esquema [die Gestalt] de la qüestió inconstruïble" (sobre l'amor i la metafísica de la interioritat: ibid. pp. 343-389). I heus aquí, d'altra banda, les quatre parts de la segona versió (del 1923) de l'obra, igualment agrupades sota el títol abans esmentat: (1) "Una gerra vella" (Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 17-19; trad. franc., L'esprit de l'utopie, ed. cit., pp. 15-17); (2) "Producció de l'ornament" (op. cit., pp. 20-48; trad. cit., pp. 19-47); (3) "Filosofia de la música" (op. cit., pp. 49-208; trad. cit., pp. 49-199), amb els mateixos dos grans apartats de la versió original (op. cit., pp. 50-124 i 124-201; trad. cit., pp. 52-119 i 120-192); i (4) "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (op. cit., pp. 209-287; trad. cit., pp. 201-275). El material d'El Quixot, suprimit en la segona versió, integrarà més endavant el cap. 50 d'El principi esperança.

43 Cfr. Geist der Utopie (1918), GA 17 (1971), pp. 391-445, i (1923), GA 3 (1964), pp. 289-346 (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, ed. cit., pp. 277-334).

44 Aquesta important part sobre la música, que manté en les dues versions de l'obra una idèntica funció de centralitat (vegeu supra n. 42), vindrà com a trobar la seva prolongació en el cap. 51 d'El principi esperança: "Traspàs i món humà".

de la més gran intensitat, en la música" (Das Prinzip Hoffnung, GA 5 1959, pp. 1243-1297; trad. cast., El principi esperança, Aguilar, Madrid 1977-1980, III, pp. 152-201); i és en aquest capítol on trobem la definició de la música com a la més utòpica de les arts (cfr., per exemple, op. cit., p. 1290; trad. cit., III, p. 195).

45 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 334-368 (cap. 20: "El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació"; trad. cast., El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 283-313). Cfr. també op. cit., pp. 204-223 (cap. 16: "Excedent d'imatge utòpic en la realització"; trad. cit., vol. I, pp. 169-186). A la interrelació d'aquests capítols 16 i 21 ja hem al·ludit supra n. 35.

46 L'esmentat apartat ("Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres") és el nucli, en la versió definitiva d'Esperit de la utopia (Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 237-287; trad. franc.: L'esprit de l'utopie ed. cit., pp. 229-275), de la quarta part de l'obra en aquesta versió ("L'esquema de la qüestió inconstruïble": op. cit., pp. 209-287; trad. cit., pp. 201-275). Ara bé, aquesta part no sols és una molt acurada reelaboració de la corresponent part sisena de la primera versió del llibre (Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 343-389), sinó que ahora incorpora alguna aportació de context ben diferent (op. cit., pp. 67-77: passatge que, també molt reelaborat, integra junt amb la reelaboració de les pàgines abans citades el gran apartat en qüestió) i àdhuc incorpora, a manera d'introducció, quatre de les diverses i massa diferents aportacions que integraven la quarta part d'aquella primera versió (en concret, les aportacions corresponents de l'op. cit., pp. 346, 360-363, 304-319 i 271-294; en són llocs paral·lels, en la versió definitiva: Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 209 s., 210-s., 212-218 i 219-236).

47 Cfr. supra n. 42 (on indicàvem les equivalències entre les parts d'ambdues versions de l'obra). Més endavant, ~~l'obra~~ a propòsit de la doble redacció de Subjecte-objecte, també veurem com el sentit primigeni de l'obra mai no canvia radicalment en Bloch, malgrat els canvis que hi faci. Pel que fa a la radicalitat, alhora, d'uns tals canvis, heus aquí consignats els llocs paral·lels d'ambdues versions d'Esperit de la utopia, en relació a la part quarta ("L'esquema de la qüestió inconstruïble") de la versió definitiva (en consignem les pàgines, subratllades, seguides de les de la traducció francesa, i amb el signe = remetem a les pàgines de la versió original de 1918, sempre que sigui el cas): 209 s. (203 s.) = 346; 210 s. (204 s.) = 360-363; 212-218 (206-212) = 304-319; 219-236 (212-228) = 271-294; 237 (229) = 363 s.; 237-241 (229-233) = sense paral·lel; 241-256 (233-247) = 364-373; 256-262 (247-252) = sense paral·lel; 262-267 (252-257) = 349-360; 267-273 (257-263) = 373-382; 274-283 (263-271) = 67-77; i 283-287 (271-275) = sense paral·lel. A part del canvi d'ordre dels diversos conjunts de pàgines, cal subratllar també la llibertat amb què l'autor reelabora les pàgines antigues (moltes de les quals, en llur literalitat, són almenys en part considerablement o àdhuc totalment transformades).

48 Del recull Durch die Wüste. Kritische Essays (Berlín 1923), n'hi ha edició moderna, reelaborada: Durch die Wüste. Frühe kritische Aufsätze, Suhrkamp (edition suhrkamp 74), Frankfurt am Main ²1977, 148 pp. De la primera versió d'Esperit de la utopia, el recull n'incorporava en bona mesura la part cinquena (Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 238-270 i 319-332), sovint sense canviar el text, però a vegades (ibid., pp. 238-243) amb una reelaboració total del mateix (cfr. Durch die Wüste, ed. cit., pp. 77-86); tanmateix, algunes de les corresponents aportacions (com és ara les de Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 249-267: sobre Bergson, Husserl, Hartmann) no es troben ja en la moderna edició de Durch die Wüste per tal com foren recollides a Herència d'aquesta època de forma molt reelaborada. En canvi, no han estat suprimides d'aquesta moderna edició d'A través del desert altres aportacions, de tema polí-

tic (cfr Durch die Wüste, ed. cit., pp. 9-19 i 30-55), que han estat incorporades al volum d'Escrits polítics de la Gesamtausgabe...

49 Cfr. supra n. 46, on hem vist com la versió de 1923 recollia sols una part de la massa polifacètica i dispersa cinquena part de l'edició original, de 1918, d'Esperit de la utopia; i la recull, aquesta part parcial, tot integrant-la en el conjunt més important de "L'esquema de la qüestió inconstructible" (quarta part de la segona versió de l'obra; i sisena, en la primera versió).

50 Ernst BLOCH, L'esprit de l'utopie, Version de 1923, revue et modifié, trad.: Anne-Marie LANG i Catherine PIRON-AUDARD, Gallimard, Paris 1977, 344 pp.

51 L'obra de Lukács -com també el llibre de K. Korsch, Marxisme i filosofia- apareix el mateix any en què Bloch reedita Esperit de la utopia. Hom ha dit que aquesta primera obra blochiana deu tant a Lukács com Història i consciència de classe deu al propi Bloch: ambdós amics, força amics aleshores, havien compartit en els anys anteriors estudi, recerca i diàleg filosòfics. Traduïda al castellà (G. LUKÁCS, Historia y consciencia de clase, Grijalbo, México 1969 i Madrid 1975), l'obra ha estat reeditada recentment (Orbis, Barcelona 1985), en dos volums. Vegeu també, al respecte, infra n. 91.

52 Cfr. Geist der Utopie, GA 3 (1964), p. 347: (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, ed. cit., p. 335). Es tracta de la Nota final que Bloch afegeix el 1963 a l'obra en publicar-la en la Gesamtausgabe; i en la Nota equivalent afegida en el volum de Thomas Münzer (GA 2 1969, p. 230) dirà el mateix.

53 En tractaren Friedrich ENGELS (Der deutsche Bauernkrieg, Berlin 1850), A BEBEL (Der deutsche Bauernkrieg mit Berücksichtigung der hauptsächlichsten sozialen Bewegungen des Mittelalters, Braunschweig 1876) i K. KAUTSKY (Die Vorläufer des neueren Sozialismus, vol. I, Stuttgart 1913). També anteriors a l'obra de Bloch, i més concretament sobre el mateix

Münzer, hi hagué les monografies -d'inspiració marxista- de V. LOEWENBERG (Thomas Münzer und die Lutherkamarilla, Mühlhausen 1912) i de M. ESCH (Thomas Münzer und Lenin. Ein Beitrag zum vergleichenden Studium der Geschichte des Kommunismus, Köln 1920). L'aportació de Bloch no es redirà tanmateix a una comprensió político-econòmica de Münzer, comuna a aquests autors.

54 L'atenció de Bloch a les manifestacions històriques del messianisme sòcio-polític i político-religiós, així com a la seva configuració bíblico-cristiana, no és certament independent del fet que l'ambient familiar blochià fóra jueu.

55 ~~Vereu a l'apèndix I~~ L'"afinitat ideològica", de què hi parlàvem, entre Bloch i Rosa Luxemburg -figura que pot personalitzar aquella revolució del 1918- resta palesa, per exemple, a Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), pp. 227-232 (trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, Aguilar, Madrid 1980, pp. 202-207), on és citada la frase de Luxemburg "cap democràcia sense socialisme, cap socialisme sense democràcia" que Bloch féu tan seva i repetí incansablement; a Rosa Luxemburg dedicaria així mateix Bloch la seva obra de 1975 Experimentum mundi. A tall de suggeriment estrictament personal, hom podria discernir una certa analogia -en la ment de Bloch- entre Thomas Münzer (1490-1525) i Rosa Luxemburg, en el sentit que aquesta esdevindria una mena de versió laico-revolucionària del que havia estat aquell teòleg reformador; l'analogia no pot tanmateix estendre's en el sentit, per exemple, que per Bloch fóra Luxemburg respecte a Lenin el que Münzer havia estat respecte a Luter. Bloch, en efecte, mai no criticarà Lenin, i en canvi es complau a aduir les crítiques que Münzer fa del pare de la Reforma (al principi, bon amic seu): vegeu, al respecte, Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 19 s., 20, 31, 32, 35-37, 38 s., 44-48, 81, etc. (trad. cast.: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, Ciencia Nueva, Madrid 1968, pp. 21, 33, 35, 36, 42 s., 45, 53-58 i 98, respectivament).

56 Si hom vol caracteritzar la posició de Bloch respecte de la revolució leninista, no és com a posició crítica que

pugui fer-ho (com tampoc no fou crítica la posició blochiana envers Lenin), sinó que més aviat haurà de tipificar-la com a posició radicalment acrítica, incondicionalment entusiasta i enfervoritzada i, pel mateix, susceptible d'ésser definida com a "encís de la revolució", amb els perills que tot encís comporta (els mateixos que, per Bloch, comporta en Hegel l'"encís de l'anàmnesi": cfr. infra n.97) (sobre l'existència i l'efectiva manifestació en Bloch d'aquests perills, cfr. també infra nn. 83, 86, 97 i 106).

57 I en la mateixa obra de Lukács, Història i consciència de classe, tampoc no deixava d'insinuar-se clarament la diversa comprensió i valoració que de l'utòpic -i, consegüentment, de la utopia münzeriana- tenien ambdós autors. Cfr., al respecte, Frédéric HARTWEG, "Thomas Münzer, théologien de la révolution", en el recull, preparat per Gérard RAULET: Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch, Payot, París 1976, pp. 205-221, especialment pp. 212-215.

58 Cfr. Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), p. 230 ("Nota final" afegida per l'autor en la Gesamtausgabe i no inclosa, així, en la trad. cast., feta sobre l'edició anterior de 1962).

59 Ambdues versions, fetes sobre l'edició de 1962, (que no incloïa encara les ampliacions que Bloch faria en l'edició definitiva de la Gesamtausgabe), són, doncs, incompletes; tanmateix, són en certa manera més complertes que l'original alemany en virtut de la incorporació d'aquestes notes. Heus aquí la referència de les trad.: Thomas Münzer, théologien de la révolution, trad. i nn. de Maurice de GANDILLAC, Julliard, París 1964; ~~Utopie~~ i Thomas Münzer, teólogo de la revolución, trad. de Jorge DEIKE ROBLES, Ciencia Nueva, Madrid 1968, 262 pp. Els passatges concrets que no hi han estat recollits són: Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 158(7-11), 165(32-38), 166(18)-167(34), 168(34)-169(7), 175(21)-181 (capítol IV-4) i 210(17)-225 (dos darrers apartats finals del capítol IV-5) (entre parèntesis i en cursiva, número de línia de la pàgina).

- 60 En les notes, s'expliciten els llocs bíblics a què es fa referència en les cites de Münzer adduïdes per Bloch; sovint hi ha també indicacions crítiques sobre la interpretació blochiana de Münzer o dels passatges bíblics en qüestió. D'aquí l'interès de moltes d'aquestes notes, que hom podria prendre com a punt de partida, per exemple, d'un ulterior estudi sobre la possible parcialitat de Bloch en l'ús dels textos münzerians.
- 61 Cfr., respectivament, Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 9 ("Com cal llegir-ho"), 11-15 ("Fonts, biografies i noves edicions") i 227-229 ("Cloenda, i la meitat del regne"); trad. cast.: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, ed. cit., pp. 11, 12-17 i 252-255, respectivament.
- 62 Cfr. Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 17-110 (trad. cast.: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, ed. cit., pp. 18-135): "III. La vida de Thomas Münzer".
- 63 Cfr. Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 111-225 (trad. cast.: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, ed. cit., pp. 136-251): "IV. Sentit de la predicació i la teologia münzerianes".
- 64 El títol de l'obra és, a tots els respectes, més que simptomàtic: es tracta de petjades, d'anar seguint per tot arreu el més petit rastre, l'indici imprevisible de l'utòpic, de l'esperança i del vers-endavant. Només són, doncs, petjades. I, com a tals, mai no podem esperar que configuren cap sistema ordenat ni continguts temàtics classificables d'una manera precisa.
- 65 Cfr. Spuren, GA 1 (1969), pp. 61-72 (trad. franc.: Traces, Gallimard, París 1968, pp. 62-78): "Geist, der sich erst bildet". Per la seva densitat suggeridora, així com per l'originalitat del seu contingut, aquest capítol encapçala precisament l'antologia de textos blochians preparada i traduïda.

da per nosaltres: E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985.

66 L'esmentat epígraf ("Motive des weissen Zaubers": Spuren, GA 1 [1969], pp. 202-215; trad. franc.: Traces, ed. cit., pp. 217-235) és tota una lliçó de saber treure el suc filosòfic de qualsevol tipus de dades: en aquest cas, un conté de Les mil i una nits. Tema no menys significatiu del tipus de petjades d'esperança i de futur oberts que Bloch segueix i recull en el llibre és, per posar-ne un sol exemple -de configuració, tanmateix, plurivalent-, el de la porta ("El tema de la porta": op. cit., pp. 152-156; trad. cit., pp. 164-170), també configurable com a tema de la porta de sortida ("Petita porta de sortida": op. cit., pp. 130-131; trad. cit., pp. 137-139) o àdhuc com a tema de la separació ("Tema de la separació": op. cit., pp. 72-78; trad. cit., pp. 78-86).

67 Cfr. Spuren, GA 1 (1969), p. 10, nota que acompanya l'índex de l'obra (en el qual s'assenyalen amb asterisc tots els epígrafs que han estat afegits en l'edició definitiva; aquests -21, exactament, dels gairebé noranta que integren el llibre- no ocupen sinó sols unes 30 pàgines, de les 220 que n'hi ha en total).

68 Ernst BLOCH, Traces, trad.: Pierre QUILLET i Hans HILDEBRAND, Gallimard, París 1968, 246 pp.

69 Sobre el concepte d'"herència" -com a concepte fonamental i subjacent en Hegel (en forma de l'aufheben, cor mateix -motor i nucli- de la dialèctica) i com a categoria no menys fonamental en Bloch (incondicional defensor de l'herència cultural que, més enllà de materialismes economicistes i mecanicistes, hom ha de fer sempre seva)-, i en relació precisament a l'obra blochiana que recull en el seu mateix títol aquest concepte, vegeu: Uwe OPOLKA, "Héritage et réalisme. Ernst Bloch dans le débat sur l'expressionisme (1937-38)", en el recull Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch, ed. cit., pp. 80-91.

70 L'anomenat "debat sobre l'expressionisme", a la darrera dels anys trenta, en el qual Bloch s'enfrontà clarament amb el seu antic amic Lukács, s'originà precisament a partir de la incorporació del poeta alemany expressionista Gottfried Benn al nazisme el 1933 i la conclusió que en tregueren alguns marxistes ortodoxos que l'expressionisme aboca va intrínsecament i necessària al feixisme (vegeu l'article d'U. Opolka citat en la n. anterior). La posició de Bloch cristal·litzà en escrits de 1937, 1938 i 1940 recollits a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 255-263, 264-275 i 275-278 (trad. franc.: Héritage de ce temps, Payot, París 1977, pp. 236-244, 244-254 i 254-257, respectivament); o en altres passatges dispersos (per exemple: op. cit., pp. 223-225, trad. cit. pp. 206-208, o àdhuc l'aportació de 1931 recollida a Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 117-135: "Poesia en el buit"); més en general, sobre el concepte i la valoració blochians de l'"herència cultural", vegeu l'important capítol 43 de Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), pp. 381-438: "L'ideal (Ideelles) com a realitat material (das Materielle) transposada al cap de l'home, o els problemes d'una supraestructura ideològica (herència cultural)". Pel que fa a l'esmentat debat sobre l'expressionisme, n'és obra clàssica el recull editat per Hans-Jürgen SCHMITT, Die Expressionismusdebatte. Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption, Frankfurt am Main 1973.

71 Cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 104-160; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 95-146. L'estudi original, del 1932, no incloïa l'actual quart apartat, del 1937 (publicat aquell any en la revista moscovita Das Wort, nº 12, pp. 54-73 i incorporat per l'autor a l'edició definitiva de l'obra en la Gesamtausgabe), a què farem referència més particular en la n. següent.

72 Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 126-152: "D. Zur Originalgeschichte des Dritten Reiches" (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 116-138); trad. castellana d'aquest escrit en l'antologia editada per Arnheim NEUSÜSS,

Utopia, Barral, Barcelona 1971, pp. 103-125: "Aportaciones a la historia de los orígenes del Tercer Reich" (trad.: María NOLLA).

73 Ja hem parlat en el seu moment ~~(XXXXXXXXXXXX)~~ de l'extremat i gairebé precoç olfacte anti-nazi de Bloch. N'és testimoni atge eloqüent, sens dubte, l'escrit "La força de Hitler" (Erbschaft dieser Zeit, GA 4 [1962], pp. 160-164; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 146-150), publicat l'abril de l'esmentat 1924 al nº 15 del Das Tage-Buch.

74 Vegeu sobretot la segona part del volum: "Asimultaneïtat i embriaguesa" (Erbschaft dieser Zeit, GA 4 [1962], pp. 43-204; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 37-187). Tanmateix, l'ombra del problema nazi es deixa sentir al llarg de tota l'obra, fins i tot en aportacions relatives a temes específicament literaris, artístics, etc.

75 Sobre B. Brecht, cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 250-255 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 231-236): "Un leninista de l'escenari" (article publicat el 1938, i amb un epitafi de 1956, en morir el dramaturg); així com op. cit., pp. 230-232 (trad. cit., pp. 213-215): "A propòsit de l'Opera de tres pènics" (sobre la música que Kurt Weill havia posat a la peça brechtiana; tema al qual Bloch tornarà en altres ocasions, com és ara a Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 392-396). Sobre M. Heidegger, en canvi, cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 306-311 (trad. cit., pp. 283-287); la radical crítica blochiana del filòsof existencialista es troba a altres molts llocs de la Gesamtausgabe, distribuïts per gairebé tots els volums. Semblant és la crítica que fa Bloch d'altres pensadors contemporanis (hom diria que gairebé de tots, llevat d'aquells que siguin marxistes o filomarxistes), com és ara per exemple un Husserl (1859-1938), un Bergson (1859-1941), un Klages (1872-1956), un Spengler (1880-1936) o un Jaspers (1883-1969): cfr. op. cit., pp. 296-302, 351-358, 330-343, 318-329 i 311-316, respectivament (trad. cit., pp. 273-279, 324-330, 304-316, 294-303 i 287-292).

- 76 Benjamin, amic de Bloch, no podrà -com aquest- fugir als Estats Units i, per tal de no caure en mans dels nazis, se suïcidarà a Port-Bou el 1940, als 48 anys d'edat; el 1928 havia publicat la seva obra Sentit Únic i el mateix any Bloch li dedicava les seves lloances en un escrit recollit després a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 368-371 (trad. franc.: Héritage de ce temps; ed. cit., pp. 340-343): "Forma de revista en la filosofia". Pel que fa a l'obra del fantasiós i popular narrador Karl May (1842-1912), cal recordar que influí força en la joventut de la darrereria del segle XIX; per tant, també en Bloch, el qual dedicà paraules de tot encomi a les noveles d'aventures -plenes d'imaginació i d'utopia- del novel·lista: cfr. op. cit., pp. 169-173 i 372-380 (trad. cit., pp. 155-159 i 344-352): "La carabina de plata de Winnetou" -cèlebre personatge de May- i "La salvació de Wagner per la novel·la del kolportage surrealista" (escrits, ambdós, corresponents a sengles articles del 1929). A propòsit de Benjamin i May cal afegir, tanmateix, que mai no deixen de sentir-se com presents en l'obra blochiana Petjades (per la peculiar manera que el primer té de fer filosofia i pel gust que el segon palesa pel fantasiós, respectivament).
- 77 Cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), p. 5 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., p. 6): "A la meua estimada Karola Piotrkowska"; i Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 (1970), p. 5: "A Karola, companya moral i camarada política". Vegeu també, al respecte, Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), p. 5 (trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., México-Madrid 1982, p. 7): "A la esposa Karola en agraïment pel seu fidel ajut".
- 78 A part dels ja esmentats article sobre el nazisme de 1937 (cfr. supra n. 71), article sobre Brecht de l'any següent (cfr. supra n. 75) i tres aportacions -de 1937, 1938 i 1940- sobre l'expressionisme (cfr. supra n.70), és també datable com a posterior a 1935 -i, pel mateix, incorporat en la reedició de la Gesamtausgabe- l'escrit recollit a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 80-86 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 73-79). "Complement" així mateix d'Herència d'aquesta època són també en bona part nombroses

de les aportacions blochianes del volum d'Escrits polítics, que presentarem a continuació.

79 Ernst BLOCH, Héritage de ce temps, trad.: Jean LACOSTE, Payot, París 1978, 390 pp. El traductor tingué l'encert d'incloure-hi il·lustradores i oportunes notes a peu de plana.

80 Així, per exemple, tots els escrits integrants de les quatre primeres parts del volum (Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], pp. 14-19, 20-86, 87-259 i 260-330, respectivament), corresponents als períodes 1911-13, 1914-30, 1932-38 i 1938-43; també s'hi remunta l'aportació recollida ibid., pp. 402-409, d'entre els escrits inclosos en la sisena i darrera part (ibid., pp. 375-483).

81 El 1935 i el 1949, respectivament.

82 Així s'esdevé amb tots els que integren la tercera part -d'altra banda, amb molt la més extensa- del volum: "Irupció i infern nazis" (Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], pp. 87-259); d'altra banda, la part següent (ibid., pp. 260-330: "El crepuscle dels déus durant l'època nazi"), relativa a l'exili nord-americà de Bloch -al llarg del qual aquest gairebé no publicà res, pel que a articles es refereix-, té també com a tema comú (almenys de fons) el del nacionalsocialisme.

83 La publicació del volum d'Escrits polítics suposava, en efecte, no sols una selecció per part de l'autor dels articles publicats per ell en altres temps, sinó també una molt intencionada revisió -correcció, omissió, etc.- de passatges diversos de no pocs dels articles recollits; i fins a tal punt el sentit d'aquella selecció i d'aquesta correcció dels escrits era clar (eludir escrits, passatges o frases que palesaven una falta d'actitud crítica enfront de les limitacions, defectes i àdhuc aberracions del règim soviètic, sobretot stalinista) que als tres anys de l'aparició del volum en qüestió Volker MICHELS publicava un altre "volum" de clara in

tenció críticocorrectiva: Ernst BLOCH, Vom Hasard zur Katastrophe. Politische Aufsätze aus den Jahren 1934-1939, Suhrkamp ~~Verlag~~ (edition suhrkamp no 534), Frankfurt am Main 1972, 450 pp. Es tractava d'una recopilació -feta per l'esmentat Michels- dels articles que, sobre política, havia publicat Bloch en el període consignat en llur mateixa versió original, de manera que hom podia comprovar els canvis (omissions, correccions, etc.) que amb ells havia fet l'autor en preparar llur publicació en la Gesamtausgabe. Dels 68 articles recollits en la recopilació que ens ocupa, 26 no havien estat incorporats en el volum d'Escrits polítics. Pel que fa a les correccions i petites omissions dels articles incorporats en aquest volum, així com pel que fa als problemes que això comporta -com a manipulació blochiana d'uns textos que podien resultar compromesos- en relació al propi autor, vegeu el breu estudi d'Oskar NEGTE, "Ernst Bloch - der deutsche Philosoph der Oktoberrevolution. Ein politisches Nachwort", incorporat com a cloenda (i com a "epíleg polític") del mateix volum de recopilació: ibid., pp. 429-444.

84 Si hom prescindeix de les tres aportacions incloses a Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 80-115 i les altres tres recollides ibid., pp. 144-169, les quals no són explícitament datades, però resten de fet situades entre articles i escrits del 1919 i dels anys vintstrentes, respectivament, aleshores resten com a posteriors a 1959 únicament les aportacions incorporades ibid., pp. 72 s, 345-355, 401-405 i 526-531. Pel que fa a l'època de Leipzig, hi corresponen -a part d'algunes altres, menors- les aportacions recollides ibid., pp. 270-500, llevats evidentment els dos grups de pàgines suara esmentats (345-355 i 401-405).

85 La dècada de 1949-1959.

86 Són particularment simptomàtiques al respecte les dues aportacions incloses a Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 317-330 ("Universitat, veritat, llibertat") i 330-344 ("Opció partidista, en la ciència i en el món"), del 1955 i el 1951, respectivament. Prou eloqüents són, així

mateix, la lliçó inaugural de Bloch a Leipzig, el 1949 (ibid., pp. 270-291: "Universitat, marxisme, filosofia", de la trad. cat. del qual parlarem infra n. 92) i l'article aparegut a Aufbau l'any següent sota el títol: "Sobre l'estat actual de la filosofia" (op. cit., pp. 292-317) i en el qual l'autor ofereix una furibunda crítica (certament parcial i apassionada, si no és que injusta i sovint gratuïta) de la filosofia contemporània occidental que no li sembli assimilable marxianament. L'encís soviètico-socialista que sembla dominar Bloch en la primera meitat dels cinquantes tan sols molt posteriorment esdevindrà desvirtuat de manera explícita, en nom de la utopia-concreta, pel mateix filòsof que hi havia incidit probablement en nom de la utopia-concreta... Hom haurà d'esperar, en efecte, al 1965 (cfr. Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], p. 394) i al 1967 (cfr. ibid., pp. 422 i 440), però sobretot al tràgic final de l'anomenada "primavera de Praga" (cfr. ibid., pp. 377 i 430), perquè les crítiques blochianes a la no infreqüentment trista realització socialista de la utopia revolucionària esdevinguin inequívocues (i, per exemple, incloquin ja el fet d'anomenar Stalin juntament amb Hitler, Sibèria com a sinònim de camps de concentració, etc.).

87 Cfr. supra n. 83.

88 Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 74-189. Val a destacar-hi les aportacions (no datades): "De la història del (bivalent) concepte d'inconscient" (ibid., pp. 86-115) i "Esperança, doble obscur en-si, admiració, incògnit central, cosa per a nosaltres" (ibid., pp. 144-158).

89 Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 461-481 ("El problema de la separació engelsiana de 'mètode' i 'sistema' en Hegel") i pp. 481-500 ("Hegel i la força del sistema"), aportacions, ambdues, del 1956. La segona correspon a la conferència donada per Bloch a Berlín amb ocasió del 125 aniversari de la mort de Hegel. La primera, tanmateix, correspon a l'article de l'autor inclòs en el número monogràfic sobre Hegel de la Deutsche Zeitschrift für Philosophie que

la distribució del qual fou finalment impedita per motius de censura (fet, aquest, que s'inscriu en el conjunt d'incidents entre el cercle blochià de Leipzig i l'ortodòxia del partit en el govern en els quals cristal·litzà la ruptura entre el poder comunista alemany i Bloch). També mereix especial menció, com els dos articles anteriors -ara, però, com a complement d'Herència d'aquesta època-, el comentari de Bloch a la seva pròpia obra del 1935, publicat amb ocasió d'una recensió feta a Moscou el 1957 sobre la mateixa: "Observacions sobre Herència d'aquesta època" (Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 31-53).

90 Amb anterioritat a la publicació d'aquest article en la Gesamtausgabe, n'aparegué una traducció de Giancarlo SCORZA (sobre el text original de 1956) en l'antologia italiana: E. BLOCH, Dialettica e speranza, Vallecchi, Firenze 1967, pp. 39-61: "Sulla distinzione del 'metodo' di Hegel dal 'sistema', e alcune conseguenze". Les úniques diferències considerables (n'hi havia d'altres, com la del mateix títol, que són irrellevants) entre aquesta versió italiana i el text alemany de l'edició definitiva del 1969 es troben en la traducció del terç final de la p. 478 i els dos primers terços de la p. 479 de la Gesamtausgabe (en la trad. it. citada, p. 58, el passatge resta molt menys ampliat) i en les 10 darreres línies de la versió italiana (op. cit., p. 61), que han estat omeses a Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], p. 481).

91 Inclòs també (com els esmentats articles sobre Hegel i la discussió sobre la validesa o no validesa del seu sistema) en la darrera part del volum d'Escrits filosòfics (intitulada "L'obert en el real. Col·loquis marxistes": Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], pp. 412-627), l'escrit "Aktualität und Utopie. Zu Lukács' Geschichte und Klassenbewusstsein", del mateix 1923 (op. cit., pp. 598-621), ha estat traduït per Laura BOELLA en l'antologia italiana, preparada per la mateixa: E. BLOCH, A. DEBORIN, J. REVAI, L. RUDAS, Intelletuali e coscienza di classe. Il dibattito zu Lukács 1923-1924, Feltrinelli, Milano 1977, pp. 148-167: "Attualità e utopia. Storia e coscienza di classe di Lukács".

- 92 "Universität, Marxismus, Philosophie" (Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], pp. 271-291) és l'única aportació (d'altra banda, ja esmentada supra n. 86) de les incloses en la nostra antologia (E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985) que no ha estat traduïda per nosaltres, sinó per Joan LEITA; i correspon al tercer dels sis escrits que hi són recollits.
- 93 Ernst BLOCH, El pensamiento de Hegel, Fondo de Cultura Económica, México 1949. L'editor (ibid., p. 4) hi advertia: "Esta obra se ha traducido directamente del original inédito. Su título en alemán es Die Selbsterkenntnis. Erläuterungen zu Hegel".
- 94 Ernst BLOCH, "Die Selbsterkenntnis. (Aus Erläuterungen zu Hegel)": Sinn und Form 1 (1949), fascicle 3, pp. 5-36. El darrer capítol duia aleshores el n.º XXI (com en la traducció castellana).
- 95 Només podem fer conjectures. Fóra possible que la revista Sinn und Form posés pegues a Bloch a l'hora de la publicació del seu estudi hegelian i que l'autor decidís revisar-ne el text; bé que fóra encara més senzill pensar que el motiu de la no publicació íntegra de l'estudi en la seva primera i originària versió es degué a la seva extensió (val a dir, tanmateix, que el conjunt dels cinc primers i del darrer capítols o epígrafs de l'obra no deixa de resultar estrany!). Però també fóra possible que Bloch hagués decidit ja de reelaborar el seu estudi hegelian, i que hagués deixat publicar-ne sols una part en l'esmentada revista, a manera de propaganda o preparació prèvia (com farà també, per exemple, amb diversos dels capítols d'El principi esperança: cfr. al respecte, infra n. 105).
- 96 Ernst BLOCH, Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel, Aufbau, Berlín (Oriental) 1951. En aquesta nova versió, i més enllà dels nombrosos canvis (correccions, omissions o afegits) soferts pel text, els 21 capítols de la primera versió es convertiren en 24: n'hi havia dos de nous (els capítols 6

i 20) i un dels altres antics capítols havia estat desglossat en dos (els actuals 18 i 19).

97 Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 473-488 (trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., México 1982, pp. 439-451): "Hegel i l'anàmnesi; contra l'encís de l'anàmnesi" (c. 23). Bloch hi fa la més radical crítica seva de Hegel pel caràcter primordialment i bàsicament contemplativo-interpretatiu del pensament (el qual pensament, com la òliva de Minerva, sols aixeca el vol al capvespre, sols es dirigeix vers el real quan aquest ja s'ha esdevingut, quan res ja no pot fer-se per canviar-lo), caràcter que correspon a la manera d'entendre la realitat per part de Plató (el real és sols l'esdevingut i ja donat, l'etern i immutable, objecte de l'anàmnesi o memoració). Cal remarcar que la gràfica imatge amb què Bloch es refereix críticament a Hegel (com a sotmès a "encís") ha estat adoptada per nosaltres més a dalt per a apuntar també una crítica del mateix Bloch (en tant que víctima, també ell, d'un encís: de l'encís, aquesta vegada, no de l'anàmnesi, sinó de la revolució soviètica; cfr. supra n. 86).

98 Vegeu l'acurat comentari que en férem en aparèixer: J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 165-171. En ell consignàvem tant els valors com els límits de la traducció en qüestió, tot contrastant-la amb la modèlica versió francesa: Ernst BLOCH, Sujet-Objet. Éclaircissements sur Hegel (trad.: Maurice de GANDILLAC), Gallimard, París 1977, 500 pp.

99 Cfr. J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)", art. cit., pp. 166 s. (i nn. 12-13).

100 Cfr. Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 17-56 ("Der Zugang"); trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 17-55 (cc. 1-6). Hi ha dos breus epígrafs o capítols introductoris, seguits d'al tres dos sobre el llenguatge hegelian (la defensa del qual per Bloch sona a autojustificació, per la dificultat que té també el propi llenguatge blochià: cfr. op. cit., pp. 18-32; trad. cit pp. 21-33: cc. 3-4) i altres dos sobre el nucli doctrinal i sobre les obres de Hegel.

101 Cfr. Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 57-376 ("Die Philosophie"); trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 57-349 (cc. 7-17). Després d'un primer capítol (el més extens) sobre la Fenomenologia de l'esperit (c. 7), Bloch sotmet a examen el tarannà -empíric, bé que mai no empiricista- i el mètode, dialèctic, hegelians (op. cit., pp. 109-120 i 121-154; trad. cit., pp. 104-115 i 116-146: cc. 8 i 9), així com la resta de les grans obres de Hegel, des de la lògica (c. 10) fins a la història de la filosofia (c. 17: op. cit., pp. 349-376; trad. cit., 325-349), tot passant per l'Enciclopèdia (c. 11: op. cit., pp. 179-202; trad. cit., pp. 168-189), per la filosofia de la natura (c. 12) i per la de la història universal (c. 13: op. cit., pp. 226-244; trad. cit., pp. 212-227), per la filosofia del dret (c. 14), per la filosofia de l'art o estètica (c. 15: op. cit., pp. 274-313; trad. cit., pp. 256-291) i per la filosofia de la religió (c. 16). Com en la majoria dels epígrafs o capítols del llibre, en tots els d'aquesta part hi ha sempre un apartat final amb una selecció de textos de l'obra de què es tracta o íntimament relacionats amb ella.

102 Cfr. Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 377-520 ("Die Aufhebung"); trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 351-481 (cc. 18-25). Després de Hegel, hom arriba -amb Kierkegaard, Schelling i sobretot Feuerbach- a Marx (c. 18) la crítica del

qual del caràcter idealista de la dialèctica hegeliana (c. 19: op. cit., pp. 408-418; trad. cit., pp. 380-389) no impedeix Bloch de descobrir en Hegel un "criptomaterialisme" (c. 20); segueix un confrontament de Hegel i Kant, on cadascú té com a virtut el que és limitació de l'altre, i viceversa (c. 21: op. cit., pp. 441-453; trad. cit., pp. 409-419), així com la defensa blochiana de la sistematicitat com a caràcter essencial del filosofar, bé que d'una sistematicitat "oberta" (c. 22), en oposició a la sistematicitat "tancada" les arrels de la qual en Hegel es troben en el seu "encís de l'anàmnesi" (c. 23: op. cit., pp. 473-488; trad. cit., p. 439-451), de què ja hem parlat (supra n. 97); hom conclou amb la proclama de la profunditat i de l'utòpic, de l'auto-identitat i del genuí, com a objectiu latent ja en Hegel (c. 24) i com a possibilitat mediada ja concretament a partir de Marx (c. 25: op. cit., pp. 483-492; trad. cit., pp. 473-481). "Dialèctica i esperança" és el títol d'aquest capítol final, i ens diu ja prou clarament que és Bloch el qui en el fons interpreta tant Hegel a través de Marx com Marx a través de Hegel, o àdhuc a través -com també ha estat dit- de Fichte o de Schelling: és a dir, Bloch reinterpreta el materialisme marxista tot passant-lo de nou pel filtre de l'idealisme.

103 L'obra de Georg LUKÁCS, Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft (traduïda en la seva edició d'Aufbau, Berlín 1954, al castellà per Manuel SACRISTÁN: El joven Hegel y los problemas de la sociedad capitalista, Grijalbo, México 1963, 552 pp.) fou publicada el 1948, bé que estava llesta des del 1938; Bloch s'hi refereix críticament en Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 51 s. (trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 51 s.), per l'extremisme de l'actitud des de la qual interpreta Hegel (del qual fa un revolucionari i àdhuc un marxista avant la lèttre). Més moderada, bé que també

massa inclinada a subratllar tot el que en Hegel portí cap a Marx, és la interpretació hegeliana de Herbert MARCUSE a Reason and revolution. Hegel and the rise of social theory (1ª ed., 1941; 2ª, 1954), obra traduïda al castellà per Julieta FOMBONA i Francisco RUBIO LLORENTE: Razón y revolución. Hegel y el surgimiento de la teoría social, Alianza Editorial [libro de bolsillo 292], Madrid 1971, 444 pp.). Si hom volgués situar aquests dos autors a l'esquerra de Bloch, pel que fa a llur interpretació hegeliana, hom podia també situar a la dreta del nostre filòsof l'obra de Roger GARAUDY, Dieu est mort. Étude sur Hegel, P.U.F., París 1962, 436 pp.; a més de trad. alemanya, se'n féu trad. cast.: Dios ha muerto. Estudio sobre Hegel (trad. A. Llanos), Buenos Aires 1973 (com també hi ha trad. cast. de la versió abreujada que de l'obra oferí el propi Garaudy: La pensée de Hegel, Bordas, París 1967, 208 pp.).

104 Vegeu Ramón VALLS PLANA, Del yo al nosotros. Lectura de la "Fenomenología del espíritu" de Hegel, Estela, Barcelona 1971 (n'hi ha reedició: Laia, Barcelona 1981, sense cap correcció ni ampliació), p. 404. Valls, si no anem equivocats, fou el primer entre nosaltres a destacar la diferència entre la majoria dels neomarxistes, que pretenien fer una obra o un estudi sobre Hegel, però que no feien sinó dir-se ells mateixos a propòsit i com al voltant de Hegel; cfr. el nostre ja esmentat article: J.MI. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 165 s. (i nn. 3-6), on no sols citàvem el passatge sencer de Valls i traduïem Subjekt-Objekt, GA 8 (1962); p. 11 (trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., p. 11 i 13), sinó que alhora ampliàvem el sentit del mateix enunciat blochià com a propi de qualsevol filòsof que fa autèntica història filosòfica de la filosofia (sobre el tema tornarem més endavant, a propòsit del volum d'Intermons en la història

de la filosofia: cfr. infra n. 148). Potser pugui semblar un xic estirat treure tant de suc d'una distinció terminològica, com és ara la de zu i über, però el propi Bloch intitula la tercera part del seu llibre hegelianà "Die Aufhebung", amb la qual cosa no permet equívocs sobre la perspectiva i la intenció de l'autor respecte de Hegel. I és per això que el traductor francès -d'altra banda tan lloat per nosaltres- no ha sabut fer justícia al títol mateix del llibre blochià, en traduir l'Erläuterungen ZU Hegel pel fàcil éclaircissements SUR Hegel. (els traductors castellans han defugit el problema en mantenir com a subtítol l'antic títol de la primigènia traducció de l'obra per W. Roces, el 1949); en tot cas, l'Erläuterungen, com també l'éclaircissements, tampoc no permeten equívocs...

105 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), p. IV; trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, I, p. VII.

106 L'edició de Berlín (Oriental), d'Aufbau, es dividí en tres volums: I (1954; parts I i II, cc. 1-22), II (1955; parts III-IV, cc. 23-42) i III (1959; part V, cc. ⁴³⁻55); i divergeix de la Gesamtausgabe en alguns passatges. Es tracta generalment de diferències consistents en correccions o omissions per part de l'edició frankfurtesa de frases o soles paraules; i en alguns d'aquests canvis hom pot observar el mateix que indicàvem (supra nn. 83 i 86) a propòsit dels escrits polítics blochians. Menció també especial mereix aquí, d'altra banda, l'edició extraordinària que de l'obra féu la mateixa editorial frankfurtesa: Ernst BLOCH, Das Prinzip Hoffnung (Wissenschaftliche Sonderausgabe in drei Bänden), Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 1658 pp., en tres volums.

107 Sobretot les dificultats s'agreugeren en relació al tercer dels volums, que sols aparegué quan tota l'obra era pu

blicada en la Gesamtausgabe frankfurtesa. Hom no pot verificar, tanmateix, si aquestes dificultats havien ja sorgit en relació als dos primers volums de l'edició berlinesa; en cas que la resposta fóra afirmativa, aleshores hom podria interpretar com a pressió indirecta feta sobre els editors el fet que Bloch anés publicant en forma d'articles capítols solts de l'obra. Sembla, però, més aviat que una tal publicació no tenia caràcter de pressió, sinó de simple anticipació: a mida que Bloch considerava ja llest del tot un capítol de la seva immensa obra el publicava com a article. Així, del 1949 al 1951 apareixien en la revista Sinn und Form, un cada any, els futurs capítols 40, 39 i 14, respectivament, d'El principi esperança; després les publicacions proseguiren, ara tanmateix en la revista creada pel propi Bloch i els seus deixebles, Deutsche Zeitschrift für Philosophie: el 1953, els cc. 18, 19, 20 i 21; i el 1954, els cc. 16 i 48.

108 És el propi Bloch qui insisteix a servir-se de noms trets del llatí, junt amb llurs equivalents genuïnament germànics (das Novum - das Neue; das Ultimatum - das Letzte; das Utopicum - das Utopische; etc.) per a denominar aquella innominable realitat darrera i primera, essencial i fonamental (per així dir-ho: el pur i absolut encara-no) de l'utòpic. I és en fidelitat a una tal insistència blochiana que hem cregut possible traduir el terme, de sentit equivalent, de das Ueberhaupt per "el summum", com a versió la menys qüestionable que hem trobat (Überhaupt tant pot traduir-se per "simplement", com per "generalment", i àdhuc pot deixar-se de traduir com a vocable adverbial sense significat particular en la frase). D'altra banda, no és sols aquesta "debilitat" blochiana per l'ús de barbarismes llatins el que pot excusar-nos de referir-nos a El principi esperança en termes de "summa" o de "catedral"; ho excusen i fins i tot ho exigeixen tant el contingut i el tarannà mateix de l'obra com aquella que degué ésser la intenció blo-

chiana en l'ús d'aquests barbarismes: la intenció, i alhora la necessitat, de fer entendre que sota aquells termes hom vol designar quelcom que no és adequable al que llurs equivalents en alemany signifiquen habitualment i potser poden en absolut significar... Sembla com si Bloch volgués posar, com a fons, ressonàncies de música gregoriana en servir-se de tant llatí-nisme sempre que volia parlar de la dimensió darrera del real.

109 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 49-391 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 47-334): "La consciència anticipadora". Hom pot dir, en efecte, que els capítols 17 i 18 de l'obra (i d'aquesta segona part seva) relatius a les esmentades categories de possibilitat, horitzó, front i realització (op. cit., pp. 224-258 i 258-288; trad. cit., I, pp. 187-217 i 217-243) són tan o encara més decisius que el capítol següent, referent a les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach (c. 19: op. cit., pp. 288-334; trad. cit., I, pp. 243-283), interpretat per molts com a exponent de la darrera pauta interpretativa de la filosofia tota de Bloch. Precisament per la importància que atribuïm a un capítol com el 17, vàrem incloure aquest en la nostra antologia d'imminent aparició (Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985) en la qual correspon al text blochià ofert en quart lloc.

110 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1-18; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. XI-XXVIII. Aquest pròleg, en la seva concisió, és sens dubte una petita joia literària i filosòfica, i dóna el to per a entendre tota l'obra.

111 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 19-45; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 1-25 (cc. 1-8).

112 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 47-391; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 27-334 (cc. 9-22).

A part dels cc. 17 ("El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real: les categories 'front', novum i ultimum, i l'horitzó"), 18 ("Els estrats de la categoria possibilitat") i 19 ("Transformació del món, o les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach"), ja esmentats (supra n. 109), cal destacar d'aquesta part, també, els cc. 13, 14 i 15 (op. cit., pp. 71-86, 86-128 i 129-203; trad. cit., I, pp. 50-63, 63-102 i 102-169, respectivament): "La limitació històrica de tots els impulsos fonamental; diverses situacions de l'interès propi; afectes saturats i de l'espera"; "Distinció fonamental entre somnis diürns i nocturns. Satisfacció de desigs, encoberta i antiga, en el somni nocturn; satisfacció de desigs, fabuladora i anticipadora, en les fantasies diürnes"; i "Descobriments de l'encara-no-conscient, o un a punta de dia vers endavant. L'encara-no-conscient com a nova classe de consciència i com a classe de consciència del nou: joventut, èpoques de transició, productivitat. Concepte de funció utòpica; la relació d'aquesta amb l'interès, la ideologia, els arquetipus, els ideals i els símbols-alegories". Igualment mereix particular menció, com a síntesi del conjunt, el c. 20 (op. cit., pp. 334-368; trad. cit., I, pp. 283-313): "Compendi.- El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació" (en el títol d'un dels més importants apartats del qual capítol la trad. cast. té un greu error [trad. cit., I, p. 302]: en comptes de "La nada en el origen...", hauria de dir "El no en el origen..."). (Pel que fa a la possible qüestionabilitat de l'ordre amb què es troben els capítols d'aquesta segona part d'El principi esperança, cfr. supra n. 35).

113 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 393-519; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 335-449 (cc. 23-32). No tan breu com la primera part, però de caràcter semblant al d'ella, l'autor no hi fa una presentació fenomenològica.

lògica de l'ésser humà en les seves diverses situacions i etapes existencials com a altres tants signes de desig i d'anticipació utòpica -com feia en aquella primera part-, sinó que fa una anàlisi equivalent del fet cultural: des del "teatre" quotidià -el mirall i el vestit (cc. 23-25)- i la mascarada -la disfressa, el gangsterisme, el Ku-klux-klan (c. 26: op. cit., pp. 401-409; trad. cit., I, pp. 343-350)- fins al teatre d'escenari, del gènere que sigui (cc. 30-31: op. cit., pp. 478-500 i 500-512; trad. cit., I, pp. 413-432 i 432-443), sense oblidar la fira, el circ o les faules (c. 27), la novel·lística (c. 28: op. cit., pp. 429-456; trad. cit., I, pp. 368-393) ni el ball, la pantomima o el cinema (c. 29); i en el benentès que el que hom sempre desitja és un happy end (c. 32).

114 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 521-1086; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., II, pp. 7-512 (cc. 33-42). D'aquesta colossal part quarta és sens dubte el capítol més conegut l'intitulat "Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials" (op. cit., pp. 547-729; trad. cit., II, pp. 33-194: c. 36), publicat ja com a llibre als Estats Units el 1946. Però a part dels dos breus capítols inicials, introductoris, tots els capítols d'aquesta part tenen el mateix tema: la història de les utopies. Bloch fa, en efecte, un ampli i reiteratiu recorregut no sols per les esmentades utopies socials, sinó també per les utopies mèdiques (c. 35), tècniques (c. 37) i arquitectòniques (c. 38: op. cit., pp. 819-872; trad. cit., II, pp. 273-322), així com per les utopies geogràfiques -paradís, Sant Grial, terra del Prest Joan, etc. (c. 39)- i paisatgístiques, tant del "paisatge desideratiu representat en la pintura, l'òpera i la literatura" (c. 40: op. cit., pp. 929-981; trad. cit., II, pp. 373-419), com del "paisatge desideratiu" d'una "saviesa sub specie de l'eternitat i del procés" (c. 41); finalment, per les utopies del món quotidià nostre, com és ara

"la jornada de vuit hores, món en pau, temps lliure i oci" (c. 42: op. cit., pp. 1039-1086; trad. cit., II, pp. 470-512).

115 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1087-1628; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., III, pp. 7-501 (cc. 43-55). Hi ha un primer grup, el dels quatre o cinc capítols inicials (cfr. infra n. 116), que hom podria considerar de caràcter fenomenològic: equivalent al de les parts primera i tercera (cfr. supra n. 113). La resta de capítols -els grans capítols d'aquesta darrera part- pot considerar-se com un conjunt (gegantí, bé que alhora -com sempre en Bloch- molt poc geomètric i rodó) d'aproximacions als més fonamentals aspectes o moments de la recerca històrico-cultural humana d'una identitat en sengles tractaments concèntrico-sintètics (cfr. infra n. 198). La primera aproximació fóra de tipus literari, i fonamentalment goethià: es tracta dels capítols 48-50 (a ells hom podria afegir el capítol 47, com a introductori, si decidís no incloure'l en l'esmentat primer grup de capítols fenomenològics [op. cit., pp. 1103-1143; trad. cit., III, pp. 25-61]: "Paradigmes dels ritmes volitius i de contemplació, de la solitud i de l'amistad, de l'individu i de la comunitat"; un capítol que, malgrat les referències literàries, s'entén millor com a cloenda d'un conjunt fenomenològic sobre el sentit de l'home i la història, és a dir: de l'home en societat). Centrada en Goethe, doncs, aquesta primera aproximació literària parteix del gran clàssic alemany en la seva joventut, tot vinculant diversos dels seus personatges literaris amb Shakespeare i l'Ariel de La tempesta (c. 48); arrela després en la gran figura de Faust, i la vincula no sols de nou a Shakespeare, sinó també a Ulisses i, sobretot, a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel (c. 49: op. cit., pp. 1175-1214; trad. cit., III, pp. 90-125), tema aquest -el de Faust i Hegel- que Bloch es complaurà a tornar a tractar (cfr. infra n. 159); i acaba amb la vinculació

entre el Faust i El Quixot (c. 50), tot aprofitant com a material de base una part de la primera versió d'Esperit de la utopia (cfr. supra n. 42). I és precisament mitjançant el leitmotiv que presideix el títol dels dos darrers capítols 49 i 50 ("traspàs de límits": Grenzüberschreitung) que Bloch prepara el trànsit al següent capítol i a la següent i segona aproximació seva al tema de la identitat; ara, sota l'aspecte o com a moment de realització musical: "Traspàs i món humà de la més gran intensitat, en la música" (c. 51: (Überschreitung) op. cit., pp. 1243-1297; trad. cit., III, pp. 152-201), capítol al tema del qual hem fet ja àmplia referència més a dalt (cfr. supra ~~XXXXXXXX~~ n. 44). Les darreres altres tres grans aproximacions blochianes a la recerca utòpica d'identitat, que ocupen els corresponents tres següents capítols, no deixen de guardar una certa interrelació temàtica: es tracta, en primer lloc, de la recerca d'esperança més enllà de la mort (c. 52: "Identitat [Selbst] i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort"); en segon lloc, s'interpreta la dimensió religiosa dels homes -particularment en la seva configuració bíblica i cristiana, bé que no exclusivament- com a topos d'irrupció de la utòpica conjunció entre ateisme i expectativa creient de salvació (c. 53: op. cit., pp. 1392-1550; trad. cit., III, pp. 288-431), en un colossal capítol que pel seu contingut i àdhuc pel seu mateix títol ("Creixent irrupció humana en el misteri religiós -mite astral, èxode, regne-; ateisme i la utopia del regne") és una mena d'anticipació del que serà el futur volum Ateisme en el cristianisme; en tercer lloc, i finalment, s'aprofundeix en "el darrer contingut de desig i el bé suprem" (c. 54). Amb la qual cosa l'autor pot ja tancar la seva obra amb la corresponent exaltació final de l'aportació que en el camí de l'esperança i de la utopia concreta significa Karl Marx (c. 55: op. cit., pp. 1602-1628; trad. cit., III, pp. 477-501): "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança" (un capítol equivalent al darrer de Subjecte-objecte).

116 No ha de sorprendre la indecisió de si són els quatre o els cinc primers capítols els agrupables dins d'aquesta caracterització fenomenològica. Mai en Bloch no és quadriculada ni definida acabadament l'ordenació o estructuració d'epígrafs o capítols, ni àdhuc de parts o grans apartats de les seves obres. En la nota anterior ja hem apuntat els indicis que fan assimilable el cinquè d'aquells capítols als altres quatre, bé que tampoc no hi volíem excloure la possibilitat contrària.

117 "Polèmic" i "confessional", diem, en tant que en cada cas -parts II, IV i gran conjunt final de la part V- hi ha una confrontació concreta i Bloch segueix alhora una clara pauta doctrinal (vigent almenys de manera oficial, bé que potser no tant efectiva en el fons). Així, per exemple, la fonamentació ontico-antropològica de l'esperança (en la part II) comporta un confrontament amb Freud, la seva escola i la seva interpretació dels somnis (cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 [1959], pp. 55-128; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 35-102: cc. 12-14), a la qual interpretació l'autor contraposarà la seva pròpia (op. cit., pp. 129-203; trad. cit., I, pp. 102-169: c. 15); i alhora està supeditada a la intenció d'ésser fidel a la consigna marxiana donada en les Onze tesis sobre Feuerbach (op. cit. pp. 288-334; trad. cit., I, pp. 243-283: c. 19). I el mateix hom pot discernir en relació tant de l'hermenèutica sòcio-històrica de les utopies (en la part IV) com de la reinterpretació meta-religiosa de l'escatològic (darrers grans capítols de la part V); bé que, ara, ambdós aspectes -polèmic i confessional- es troben barrejats (no és, doncs, possible, cap assignació concreta de pàgines o capítols a un o altre aspectes), és palès que Bloch confronta, d'una banda, les diverses configuracions històrico-culturals de l'utòpic -i entre elles, sobretot, les de les utopies socials-, així com las contraposades i sovint contradictòries representacions de la recerca de la identitat,

com a respostes a les darreres qüestions -en diàleg i confrontació, al respecte, tant de les utopies "abstractes" (en el fons, pre-marxianes) com de l'escatologia bíblico-cristiana, en tant que prototipus de tota religió-; i, d'altra banda, Bloch insisteix a afirmar la seva fidelitat a Marx i Lenin (vegeu, per exemple, op. cit., pp. 723-729 i 1053-1062; trad. cit., II, pp. 189-194 i 483-491: apartats dels cc. 36 i 42; pel que fa a la part IV), en els quals hi ha l'autèntic fonament -i àdhuc realització- d'una autèntica utopia/esperança concreta (vegeu, així mateix, op. cit., pp. 1602-1628; trad. cit., III, pp. 477-501: c. 55; I àdhuc, si hom vol, vegeu op. cit., pp. 1135-1143; trad. cit., III, pp. 54-61: final del c. 47).

(pel que fa al gran conjunt final de la part V.)

118 Per qüestions darreres entenem el que poc abans (supra n.

115) anomenàvem recerca utòpica de la identitat o, en termes del propi Bloch, darrer contingut de desig (letzter Wunschinhalt); qüestions, recerca o contingut que Bloch estudia i interpreta -en aproximacions concèntrico-sintètiques, com en progressius cercles d'aprofundiment- en llurs manifestacions històrico-culturals més significatives: la literatura prometeico-faustiana o utòpico-quixotesca (cc. 48-50), la música -com a art la més utòpica de totes les arts (c. 51)-, els mitològúmens d'ultratomba (c. 52), els misteris de les religions (c. 53) o la suprema especulació filosòfico-sapiencial (c. 54).

119 Vegeu, tanmateix, infra nn. 175, 178 i 180-181, on seran

especificats els llocs i temes d'El principi esperança relacionats amb el contingut d'altres volums de la Gesamtausgabe (concretament, d'Escrits literaris i d'Ateisme en el cristianisme).

120 No exempta d'errors -no tots reduïbles a errades d'impremta-, la traducció castellana ha volgut ésser massa literal, amb la qual cosa no sols pateix l'idioma (no cal dir, l'estil), sinó que a vegades resulta també fosc el sentit (en alemany més clar, atès el joc dels casos, per exemple). En aquest sentit volem fer esment un cop més de la traducció francesa: Ernst BLOCH, Le principe espérance (trad.: Françoise WUILMART), Gallimard, París 1976 (tome I: parties I, II, III; 538 pp.), 1982 (tome II: partie IV, "Les épures d'un monde meilleur"; 580 pp.); el vol. III encara no ha aparegut, si estem ben informats. A diferència d'altres traduccions franceses d'altres volums de la Gesamtausgabe, en aquesta no hi ha pràcticament notes (llevat de les indicacions "en français dans le texte"), les quals foren objecte d'agraïment -com també ho foren en la traducció castellana que, per sistema, no n'inclou ni una-; tanmateix, en el primer volum, publicat encara en vida de Bloch, hi ha un parell d'afegits, recomenats pel propi autor (corresponents ambdós al "pròleg" de l'obra: trad. cit., I, pp. 17 i 26): com a explicació del que, per Bloch, significa la decisiva categoria-imatge de "patria" o "llar" (Heimat) hom precisa que es tracta d'"el lloc de la identitat amb si mateix i amb les coses". Tanmateix, el que és d'agraïr del francès és la llibertat del circumloqui i la perífrasi per tal de no perdre el sentit exacte de l'original, literalment intraduïble. Inicialment la versió francesa començà d'aparèixer abans que la castellana -i, com aquesta, tot mantenint la mateixa divisió de volums-, però el traductor castellà aviat s'hi avançà. No podem dir si la ja excessiva lentitud de publicació de la versió francesa compensa el que la rapidesa de la castellana pugui comportar de limitacions i errades.

121 D'aquí la dificultat marxiana a acceptar el dret (i, encara més, el dret natural) com a dimensió explotable revolucionàriament i progressistament. I és per això que Bloch dedica

tot el c. 20 de l'obra a la qüestió: "Reserva marxista respecte del dret i respecte també del dret natural; el problema d'una quinta essència sense classes del 'dempeus' en el dret natural" (Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 [1961], pp. 206-238; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, Aguilar, Madrid 1980, pp. 184-212).

122 Valgui, en tot cas, l'expressió -i les seves connotacions- per a subratllar que l'aportació de Bloch resta lluny d'és ser un estudi legal, fet des de perspectives i interessos propis dels homes del dret. Bloch és sempre filòsof, i filosòfic és sempre el seu interès, com filosòfiques són la seva perspectiva i la seva intenció.

123 A part dels tres capítols introductoris, el volum comença amb la filosofia antiga (Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 [1961], pp. 20-37; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, ed. cit., pp. 9-26; cc. 4-6) i, després d'abordar el ja esmentat problema de la relació dret-marxisme (op. cit., pp. 206-238; trad. cit., pp. 184-212: c. 20) i de referir-se alhora a les qüestions del dret subjectiu i objectiu (op. cit., pp. 238-259; trad. cit., pp. 213-232: c. 21) i del dret i la moral (op. cit., pp. 270-276; trad. cit., pp. 233-247: c. 22), planteja en els seus darrer tres capítols sengles temes el denominador comú dels quals fóra el plantejament de la qüestió de les relacions estructura-individu: "Dret penal, tragèdia i la veritable negació del delictes", "Origen de l'estat, dret públic, arcano dominationis i llur contrari" i "El déu estatalitzat i el dret a la comunitat" (op. cit., pp. 276-299, 299-310 i 310-314; trad. cit., pp. 248-269, 270-279 i 280-284: cc. 23-25).

124 Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), pp. 38-151; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, ed. cit.,

pp. 27-133 (cc. 7-17). Tomàs d'Aquino i la Reforma, dret natural relatiu i idealització del mateix (cc. 7-8); Althusius, Hobbes i Grotius, racionalització del dret natural (cc. 9-10); el contracte social rousseaunià o l'a priori kantiano-fichteà, com a noves maneres de fonamentació del dret (cc. 11-12); heus ací els successius temes del recorregut blochià sobre la història del dret, els seus problemes i les seves virtualitats utòpiques. Completen la sèrie, entre altres, el tema de la llei positiva (c. 13) i el de la fonamentació schellingiana del dret i els seus ulteriors desenvolupament (c. 14); segueix la presentació de la destacada figura de Bachofen (1815-1887) i del tema Gea-Themis (cc. 15-16), així com la de la figura -anterior, no menys influent i ambigua- de Hegel (c. 17).

125 Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), pp. 151-206; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, ed. cit., pp. 134-183 (cc. 18-19). Obviament, el lema de la Revolució francesa porta l'autor al tema mateix del marxisme (objecte del c. 20).

126 Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), pp. 315-356; trad. cit.: Derecho natural y dignidad humana, ed. cit., pp. 285-321 (c. 26). Christian Thomasius, ein deutscher Gelehrter ohne Misere (C. Th., un lletraferit alemany sense misèria) fou publicat per Aufbau (Berlín Oriental). La inclusió del llibre com a apèndix del volum temàtic corresponent és equivalent a la inclusió d'Avicenna i l'esquerra aristotèlica en el volum d'El problema del materialisme (cfr. infra n. 133).

127 La trad. cast. de Felipe GONZÁLEZ VICÉN de Derecho natural y dignidad humana és potser per això més aconseguida que no la d'El principio esperanza (cfr. supra n. 120). En qualsevol cas, ambdues versions foren acabades simultàniament i el volum de feina que comporten sols podia fer-ho un traductor que disposés de coneixements i temps, com en disposava un catedràtic jubilat.

128 Com sempre, els traductors francesos (Denis AUTHIER i Jean LACOSTE) de Droit naturel et dignité humaine (Payot, París 1976, 330 pp.) no sols fan més intel·ligible, mitjançant perifra- sis i altres recursos, el críptic i a vegades fosc estil blo- chià, sinó que alhora hi afegeixen notes a peu de plana, prou útils en àmbits culturals diversos de l'alemany o a lectors no particularment iniciats en qüestions de dret. El traductor cas- tellà, amb els seus coneixements, podia haver fet una tasca equi- valent encara més completa.

129 Cfr. Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Sub- stanz, GA 7 (1972), p. 6.

130 Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), pp. 32-131: "Primer curs. Les doctrines del singular i universal, en llur relació al tema de la matèria".

131 Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), pp. 132-315: "Segon curs. Les doctrines de la matèria i els indicis de la finalitat i del caràcter d'oberta d'aquesta".

132 Cfr. Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Sub- stanz, GA 7 (1972), pp. 21-23 (cc. 1-2) i 24-31 (cc. 3-6), pel que fa als apartats introductoris; i pp. 316-376 ("Al vol- tant dels corrents fred i càlid en les representacions de la natura": cc. 37-40) i 377-478 ("Al voltant de la relació éss- ser - consciència: objectiu i novum en el materialisme especula- tiu": cc. 41-47), pel que fa als dos conjunts finals.

133 Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), pp. 479-546; trad. cast.: Avicena y la iz- quierda aristotélica (trad.: Jorge DEIKE ROBLES), Ciencia Nue- va, Madrid 1966, 117 pp. L'escrit fou publicat com a llibre al

Berlín Oriental amb ocasió del centenari (segons la cronologia àrab) de la mort d'Avicenna, bé que la interpretació que Bloch fa d'aquest és més una interpretació de la filosofia d'Averrois. L'obra fou reeditada a Frankfurt del Main el 1963, amb adicions circumstancials que la trad. cast. recull i que foren incorporades en la Gesamtausgabe.

134 Com la versió de Thomas Münzer, teólogo de la revolución, del mateix traductor, considerem Avicena y la izquierda aristotélica un bon treball. Llàstima que no tingui, com en l'altre cas, les corresponents notes de peu de plana. I llàstima també que amb la desaparició de l'editorial Ciencia Nueva, l'obra faci ja temps que no es troba enlloc: bé que breu, és prou simptomàtica de la peculiar comprensió blochiana de la matèria, en connexió amb la utopia i el novum.

135 Heus ací aquests pensadors: Plató i Aristòtil (cc. 9 i 22), els estoics i Plotí (cc. 10 i 23), Tomàs d'Aquino (cc. 10 i 24), Hobbes i Descartes (cc. 11 i 25), Spinoza (cc. 11 i 26), Leibniz (cc. 11 i 28), Kant (cc. 11 i 28-29), Fichte i Schelling (cc. 12 i 30), Hegel (cc. 12 i 31), Schopenhauer (cc. 12 i 33), E. von Hartmann (cc. 14 i 33) i Marx, Engels i Lenin (cc. 16 i 36).

136 Així: Epicur (c. 23), Avicbró i Avicenna-Averrois (c. 24), Duns Escot, Galilei i Bruno (c. 25), Malebranche (c. 26), La Mettrie i Holbach (c. 27), Robinet (c. 28), Ocken i Baader (c. 29), Bergson (c. 33), Czolbe i Feuerbach (c. 34) i Mach i F.A. Lange (c. 35). Són, en canvi, autors o corrents tractats sols en el primer curs: Sòcrates (c. 9), els nominalistes (c. 10), F. Bacon i Hume (c. 11), Maimon (c. 12), Rickert, Lask, Cohen i Husserl (c. 13), Bahnsen (c. 14) i el propi Bloch (c. 17, que no és sinó autocitació d'Erbschaft dieser Zeit).

- 137 És difícil d'esbrinar quins són, i fins a quin punt corresponien originàriament a llur actual presentació, els materials remuntables als anys trenta: Bloch pot haver, com sol fer-ho, ampliat o transformat aquells materials. Vegeu, al respecte: Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), p. 6, on indica que els continguts del volum han estat "revisats i ampliat els anys 1969-1971" i agraeix a Burghart SCHMIDT l'ajut que li ha aportat en la preparació i publicació d'aquells continguts.
- 138 Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), p. 5.
- 139 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 6; trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, Taurus, Madrid 1984, p. 6.
- 140 Les lliçons del Renaixement aparegueren com a Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance, Suhrkamp (suhrkamp taschenbuch nº 75), Frankfurt am Main 1972, 162 pp.
- 141 Cfr. Ernst BLOCH, La philosophie de la Renaissance (trad.: Pierre KAMNITZER), Payot, París 1974, 187 pp. Sobre aquesta versió es féu la trad. cat.: Ernst BLOCH, La filosofía del Renacimiento (trad.: Maria GINÉS i J.F. YVARS), Edicions 62, Barcelona 1982, 190 pp. (en els crèdits del llibre, tanmateix, hom feia referència -sense motiu- a l'edició alemanya definitiva -i prou modificada!- de la Gesamtausgabe).
- 142 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 6; trad. cast: Entremundos en la historia de la filosofía. ed. cit., p. 6.
- 143 Ens referim, evidentment, a la doble versió -de què disposem- de la part del volum relativa a les lliçons renaixen

tistes. Els canvis introduïts en elles no es limiten a correccions d'estil (aclariment d'expressions potser ambigües, simplificació estilística, etc.), sinó que fins i tot comporten la reelaboració de dos capítols, fent-ne un de sol, o la supressió en un lloc de tres pàgines senceres (traslladades a un altre lloc, abreujades i reelaborades). Tot això, com sempre, tampoc no significa, tanmateix, que l'autor canviés el sentit del text, el qual sentit roman idèntic en ambdues versions. Es tracta simplement, un cop més, de la personal llibertat amb què Bloch s'enfronta sempre als seus propis escrits (que per això són els seus escrits!).

Heus ací, d'altra banda, els títols dels 10 epígrafs o capítols integrants de la "Filosofia del Renaixement" en la seva versió definitiva (Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 1977, pp. 173-302; trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., pp. 147-257): 1. Introducció; 2. Els inicis; 3. Giordano Bruno; 4. Tommaso Campanella; 5. Teofrast Paracels; 6. Jakob Böhme; 7. Francis Bacon; 8. Entorn del sorgiment de les ciències matemàtiques de la naturalesa (Galilei, Kepler, Newton); 9. Thomas Hobbes i les teories del pacte social; i 10. Giambattista Vico.

144 Sobre l'article crític que, al respecte, publicarem al diari L'Avui, de Barcelona (5.X.1983), i la polèmica que hi seguí, cfr. J.MI. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 168 s. i 171 (i nn. 18-21 i 36).

145 Vegeu, d'una banda, els dos epígrafs o capítols de Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), pp. 36-43 ("Entorn de Tertul·lià i Orígenes") i 44-51 ("Entorn d'Agustí"); trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., pp. 32-38 i 39-44, respectivament. I vegeu, d'altra banda, tota la part del volum intitulada "Filosofia cristiana.

de l'edat mitjana" (op. cit., pp. 53-172; trad. cit., pp. 45-146) i integrada pels també 10 epígrafs o capítols en què hom tracta successivament dels següents temes o autors: 1. Ensenyament, en forma de llibre; 2. Escot Eriúgena; 3. Roscel.lí; 4. Anselm de Canterbury; 5. Abelard; 6. Albert Magne i Tomàs d'Aquino; 7. Roger Bacon; 8. Duns Escot i Guillem d'Occam; 9. Mística i moviment laical; i 10. Nicolau de Cusa.

146 Cfr. Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), pp. 20-36 i 303-335 (trad. cast.: Entremundos en en la història de la filosofia, ed. cit., pp. 19-32 i 258-286): respectivament, entorn de Bias, Tales, Anaximandre, Pitàgores, Protàgores i els viatges sicilians de Plató, d'una banda; i sobre Maimon, Schelling i Hegel, d'altra banda.

147 Vegeu, pel que fa al tractament blochià de Hegel: Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), pp. 320-325 ("Al voltant de la doctrina hegeliana de la figura") i 325-335 ("Càlcul i principi"); trad. cast.: Entremundos en la història de la filosofia, ed. cit., pp. 273-277 i 278-286, respectivament.

148 Un desenvolupament del leitmotiv que és com a filòsof que fa Bloch història de la filosofia, l'hem fet en l'article amb què hem participat en el volum d'homenatge a l'historiador medievalista Frederic UDINA, d'imminent aparició (Barcelona 1985), titulat precisament: "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista".

149 Vegeu, al respecte, J.Ml. UDINA, "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista", art. cit., passim. Allà hem fet una anàlisi de l'aproximació blochiana al fenomen filosòfic medieval, i hem pogut subratllar els seus mèrits i alhora els seus límits

(aquests darrers palesos, per exemple, en el tractament que Bloch fa d'un Anselm de Canterbury i del seu famós argument sobre l'existència de Déu).

150 A aquest punt varem dedicar un ampli apartat en la nostra tesi doctoral sobre Bloch: cfr. J.Ml. UDINA, La constitución utópica de lo humano. Ernst Bloch: filosofía de la esperanza y crítica filosófica, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Barcelona 1976, pp. 332-358 ("El historiar filosófico: el Renacimiento como ejemplo").

151 Heus ací la nostra conclusió en l'esmentat article "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista": "Cal reconèixer les aportacions de Bloch com a inqüestionablement originals, suggeridores i àdhuc creadores, com a mai no neutrals i més aviat críticament despertes: unes aportacions que tampoc no admeten dels lectors cap actitud de neutralitat i que més aviat n'exigeixen una de crítica i personal i, així, de no menys creadora".

152 Sens dubte, es tracta d'una qüestió convencional, bé que cadascú pugui ratificar la seva decisió (en favor d'entremons o d'intermons) a partir de motivacions lingüístiques... Pel que fa a la trad. cast. de Justo PÉREZ (del) CORRAL, d'Entremundos en la historia de la filosofía, llevat d'alguns errors (excusables en qualsevol obra humana), volem dir un cop més que algunes notes a peu de plana no hi foren inútils per als lectors castellanoparlants. Per descomptat, la versió corresponent a les lliçons renaixentistes poc té a veure amb la versió catalana ja esmentada (La filosofía del Renacimiento), tota ella plagada de galicismes i de servitud a la traducció francesa corresponent. També aquí haurem de dir: es tracta d'un Bloch ben traduït al castellà, enfront d'un Bloch mal traduït al català.

153 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 18 (trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., p. 16 s.): "Es tracta de salvar un nou tipus de secundaritat que precisament res no té en comú amb cap mediocritat dels objectes. Aquí rauen tanmateix paradoxes com aquesta: algunes coses de la monumental Summa de Tomàs d'Aquino, com és ara la doctrina de l'adequació, semblen cridar-nos des d'un racó com a secundaritat perduda. L'admirar-se comença de vegades a partir també d'objectes totalment diferents, de doctrines aparentment absurdes, però que de cap manera no s'esgoten en llur absurditat, sinó que indiquen un problema, com és ara el cas de l'"enrajolització" de Déu en el portal de Betlem establerta per Occam com a possible de pensar-la. I precisament des de la perspectiva d'una crítica de la ideologia resten posades en relleu curioses excepcions de la dependència social del pensament, les quals s'anticiparen a llur temps. En efecte: ¿què té a veure la teoria de la natura d'Escot Eriúgena amb els interessos ideològics del sacerdoci cristià dels s. IX? ¿o el nominalisme de Roscel.lí, amb els interessos ideològics d'un feudalisme ja en formació?". (Val a notar, a propòsit d'aquest passatge, que la traducció castellana parla erròniament d'"educació" en comptes d'"adequació", en relació a Tomàs d'Aquino).

154: Vegeu les corresponents exposicions blochianes sobre cadascun dels temes al·ludits en la citació de la n. anterior: Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), pp. 92-94 (teoria epistemològica de l'adequació tomista), 118 (tequlafactio occamiana), 65-67 (teoria de la natura, en l'Eriúgena) i 68-71 (nominalisme roscel.linià); trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., pp. 79-81, 101 s., 55-57 i 58 s., respectivament.

- 155 Ernst BLOCH, Tübinger Einleitung in die Philosophie, I i II, Suhrkamp (edition surhramp n° 11 i 58), Frankfurt am Main 1963 i 1964, 204 i 182 pp. El vol. I correspon, en la Gesamtausgabe, a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 11-97 i 99-147; el vol. II, a ibid., pp. 154-209, 301-344 i 357-376 (la resta correspon a textos o passatges afegits en l'edició definitiva; entre ells mereix especial menció ibid., pp. 210-300, part de la qual parlarem en la n. següent).
- 156 Ernst BLOCH, Philosophische Grundfrage, I: Zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1961 (de l'obra -malgrat el seu títol- mai no apareixerà el tom II). L'estudi fou incorporat íntegrament a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 210-296 (ibid., pp. 296-300 és un afegit per a la Gesamtausgabe).
- 157 Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 210-300: "Logicum: Entorn de l'ontologia de l'encara-no-és ser" (cc. 22-26).
- 158 Tampoc no es tracta aquí, tanmateix, d'establir si una part és més o menys important que no altra o altres parts. En qualsevol cas, l'"ampliació" que l'obra assolí amb la incorporació del fonamental estudi blochià sobre l'encara-no-ésser esdevingué positiva i donà al volum de la Gesamtausgabe una densitat de contingut encara més gran.
- 159 D'aquesta tercera part ("Tema metodològic del viatge": Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 46-89; trad. anglesa: A philosophy of the future, Herder, New York 1970, pp. 38-83; cc. 7-10) mereix particular menció l'estudi de Bloch sobre l'obra hegeliana del 1807: "Un cop més, el tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit" (op. cit., pp. 63-84; trad. cit., pp. 56-78; c. 9); prèviament, l'autor ha trac-

tat del "pla del Faust" en relació a la "forma de viatge" pròpia del "saber" (c. 8); i tornarà a Hegel en una breu nota final sobre el mètode dialèctic (c. 10). La peculiaritat de l'aproximació blochiana a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel en relació amb el Faust de Goethe (aproximació que corresponia originàriament a un article publicat per Bloch el 1950 en la revista Die Neue Welt i el 1961 en el vol. I dels Hegel-Studien) ens portà a incloure l'estudi en qüestió en la nostra antologia catalana d'Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985, en la qual ocupa el tercer lloc. (Sobre la trad. italiana que també existeix d'aquest estudi, cfr. infra n. 169).

160 La quarta part ("Indicacions de contingut utòpic": Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 90-153; trad. angl.: A philosophy of the future, ed. cit., pp. 84-144, que -com a versió del vol. I de l'edició de 1953 de l'obra- sols tradueix de fet fins a op. cit., p. 147) inclou la conferència de Bloch del 1955 (publicada l'any següent i reeditada el 1957 com a opuscle) intitulada "Diferenciacions en el concepte de progrés" (c. 15: op. cit., pp. 118-147; trad. cit., pp. 112-144; cfr. també infra n. 169) la qual aportació és precedida així mateix pel capítol dedicat a la "fantasia científica en el coneixement de fets i del procés" (c. 14). De tema igualment utòpic, bé que ja no en relació a les ciències pròpiament dites, sinó a un més ampli marc cultural, són els dos capítols anteriors (op. cit., pp. 92-98 i 99-104; trad. cit., pp. 86-92 i 92-98; cc. 12 i 13).

161 Aquesta part ("Substrat de foc dialèctic": Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 154-209; cc. 17-21; no ens consta que n'hi hagi ja trad. angl.) té com el seu centre i nucli en l'aportació intitulada "Què són la dialèctica i el seu substrat?" (ibid., pp. 186-196; c. 20), bon exponent de moltes idees clau en Bloch i en la seva comprensió utòpico-dialèctica del real.

162 L'aportació de fa de cloenda de l'esmentat cinquè conjunt de la Tübinger Einleitung in die Philosophie és sens dubte una de les més simptomàtiques i característiques de Bloch: "L'arc utopia-matèria" (ibid., GA 13 [1970], pp. 196-209; trad. italiana de Stefano ZECCHI: "L'arco utopia-materia", en Aut-Aut, 1971, nº 125, pp. 7-19). L'escrit, en efecte, no sols reivindicava l'afinitat entre utopia i matèria (mai no entesa aquesta, evidentment, en sentit vulgar, mecanicista i amorf), sinó àdhuc llur intrínseca unió. I fins a tal punt considerem aquest escrit significatiu en el conjunt del pensament blochià que no vàrem dubtar d'incloure'l, traduït al català, en la nostra antologia de textos, a la qual dóna fins i tot títol i cloenda: Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985.

163 Intitulat "Autoproblema del sentit" (Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 301-376: cc. 27-33), aquest darrer conjunt inclou, entre altres, les següents aportacions: "Sobre l'incrementat en el procés i les seves formes; és a dir, models reals" (ibid., pp. 322-334: c. 29), pel que fa a la dimensió cosmològica; "Equivocacions en el concepte de metafísica" (ibid., pp. 344-356: c. 31), d'òbvia preocupació metafísica; i "Sobre la contradicció en el conèixer i en l'objecte" (c. 28) i "Sobre comparació, al·legoria i símbol en el món" (c. 30), d'explícita perspectiva gnoseològica.

164 Vegeu els dos capítols finals del volum: "La fórmula incipit vita nova" (c. 32: Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 357-369; trad. cast.: Diálogos 4 [1967], pp. 85-96, versió feta òbviament sobre el text de l'edició del vol. II de l'obra, del 1964) i "Mesura útil per a i a través de l'ultimum" (c. 33: op. cit., pp. 369-376).

165 Cfr. supra nn. 161 i 162.

166 Cfr. supra nn. 159, 160 i 164, respectivament.

167 Del ja esmentat important estudi "Vers una ontologia de l'encara-no-ésser" (Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 210-300) mereixen particular atenció, al respecte, els apartats relatius al "no-tenir", a l'"ésser-com-a-quelcom" i "ésser-com-a-manifestació", al "no" i al "no-res" (ibid., pp. 243-273). Vegeu així mateix ibid., pp. 217-235: sobre el món com a laboratorium possibilis salutis, sobre les apories de l'encara-no, sobre les categories "front" i novum i sobre la matèria com a "substrat de la possibilitat real".

168 Les aportacions recollides a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 63-84 i 118-147 (trad. angl.: A philosophy of the future, ed. cit., pp. 56-78 i 112-144): "Un cop més, el tema faustià de la fenomenologia de l'esperit" (c. 9) i "Diferenciacions en el concepte de progrés" (c. 15), per exemple, es remunten a 1950 i 1955, respectivament (cfr. supra nn. 159 i 160). Igualment, l'estudi inclòs ibid., pp. 212-242 (entorn de l'ontologia de l'encara-no-ésser) fou elaborat originàriament com a conferència donada a Tübingen el 1960, en una visita de Bloch a l'Alemanya Federal un any abans que no decidís d'intalar-s'hi.

169 Ens referim, d'una banda, a la ja esmentada trad. angl. del vol. I de l'edició de la Tübinger Einleitung in die Philosophie el 1963 (inclòs després amb alguns canvis i ampliacions en el volum homònim de la Gesamtausgabe): Ernst BLOCH, A philosophy of the future (trad.: John CUMMING), Herder, New York 1970, 149 pp. (amb una interessant nota final del traductor i

de la seva feina). I ens referim, d'altra banda, als dos capítols d'aquest volum traduïts a l'italià, juntament amb altres escrits blochians, en l'antologia: Ernst BLOCH, Dialettica e speranza (trad.: Giancarlo SCORZA), Vallecchi, Firenze 1967, pp. 63-86 ("Il motivo faustiano della Fenomenologia dello spirito") i 1-38 ("Differenziazioni nel concetto di progresso"); òbviament, la versió no és feta sobre l'edició de la Gesamtausgabe, sinó sobre el text de l'edició de l'obra el 1963 (vol. I, pp. 84-119 i 160-202, respectivament). (Altres capítols del volum traduït també a l'italià ha estat ja consignat supra n. 162).

170 Pel que fa a la trad. cat. de dos dels capítols del volum, cfr. supra nn. 159 i 162. (Un altre capítol traduït al castellà ha estat també consignat supra n. 164).

171 De fet, més de la meitat del volum correspon a escrits remuntables a abans del 1939. A part d'aquells que hom no pot datar (Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 11 s., 79-91, 169, 199-219, 549, 556-567 i 577-581) i de l'únic escrit del període nord-americà (ibid., pp. 523-532: sobre la praderia i l'estepa com a evocadores d'utopia geogràfica), de tota la resta solament tres escrits es remunten a l'època de Leipzig (ibid., pp. 96-117, 143-160 i 294-332: sobre Schiller, la poesia i Wagner, respectivament), mentre que els altres o bé estan explícitament datats entre 1961 i 1965 o bé hom pot suposar que corresponen a aquests mateixos anys, ni que sigui pel fet d'haver estat publicat per primera vegada en els dos volums (Ernst BLOCH, Verfremdungen I i II, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1962 i 1964) amb què l'autor anticipà l'aparició dels Escrits literaris de la Gesamtausgabe. Val a dir, tanmateix, que -a diferència del que succeïa, per exemple, amb el volum d'Escrits polítics- no eren massa les aportacions incloses als Escrits literaris que haguessin estat publicats abans dels anys seixantes.

172 També extrínsec era el factor determinant de la inclusió no sols del volum d'Escrits polítics a continuació del d'Herència d'aquesta època, sinó també i sobretot del d'Escrits filosòfics després d'aquell.

173 Si agrupem junt amb els esmentats sis volums més estrictament filosòfics els dos anteriors, filosòfico-polítics, la nostra presentació de la Gesamtausgabe cristal·litza en un ampli conjunt central (volum 4 a 12 de la nostra enumeració) i, alhora, permet d'establir un suggeridor paral·lelisme entre els altres tres primers i tres darrers volums de la sèrie (tot considerant a part el volum complementari, per nosaltres enumerat com a volum 16, però certament afegit a la sèrie): els volums tercer i avant-penúltim (Petjades i Escrits literaris, en els quals volums resta accentuat l'anecdòtico-literari, el cultural i de circumstàncies), els volums segon i penúltim (amb una comuna preocupació teològico-religiosa, a propòsit de Thomas Múnzer, teòleg de la revolució o sota la peculiar interpretació filosòfico-religiosa d'Ateisme en el cristianisme) i els volums primer i darrer (compendi programàtic -Esperit de la utopia- i resum conclusiu -Experimentum mundi- d'un ampli conjunt dominat per la utopia i el seu esperit i conduent a la comprensió del "món" com a "experiment"). En qualsevol cas, de tot això fóra també el volum complementari Tendenz - Latenz - Utopie bona síntesi i, òbviament, complementació.

174 Precisament era el volum Petjades -circumstancialment susceptible d'equivalència amb el d'Escrits literaris- el presentat per nosaltres com a més simptomàtic (àdhuc pel seu títol mateix). I ha estat ambé en relació a "petjades" com hem caracteritzat, entre altres, el volum d'El principi esperança.

175 Era impossible referir-se en el seu lloc a la insistència amb què Bloch se serveix de la literatura en el desenvolupament d'El principi esperança. A manera d'exemple, vegeu Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 406-409 i 512-519 (trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, I, pp. 347-350 i 443-449), sobre literatura popular i de happy-end; op. cit., pp. 409-456 (trad. cit., I, pp. 351-392), sobre faules i contes, llibres de relats i narracions de terror; op. cit., pp. 478-512 (trad. cit., I, pp. 413-443), sobre l'obra dramàtica, la sàtira i l'humor; op. cit., pp. 939-945 i 961-969 (trad. cit., II, pp. 382-387 i 401-408), sobre la poesia; op. cit., pp. 1419-1432 (trad. cit., III, pp. 312-325), sobre la gran mitologia; i op. cit., pp. 1143-1242 (trad. cit., III, pp. 62-201), sobre personatges literaris tan coneguts com Don Juan, Faust, Prometeu, el Quixot, Ulisses, Ariel i Hamlet. Escrits literaris és, doncs, al respecte tot un bon complement de l'obra central de Bloch, com vèiem que ho eren els Escrits filosòfics.

176 Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), pp. 385-392. Correspondent a la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Tübingen, el 1961, es tracta d'una peça indubtablement més filosòfica que no de tema literari. Sorprenen encara més la seva inclusió en el volum d'Escrits literaris per tal com la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig, el 1949, sí que ha estat inclosa entre els Escrits filosòfics. En tot cas, l'interès paral·lel d'ambdues aportacions blochianes ens féu incloure-les, totes dues, en la nostra antologia de textos blochians (textos tercer i cinquè), d'imminent aparició: Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985.

177 Ni que sigui, un cop més, a tall sols d'exemple, vegeu Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), pp. 21-24, 161-165, 214, 289-332, 392-396, 554 s. i 577-579 (sobre música: Léhar-Mozart,

òpera, Wagner, Weill, Beethoven, etc.), pp. 165-169, 196-199 i 284-294 (sobre els contes), pp. 75-78 i 183-190 (sobre cinema), pp. 117-160 (tres aportacions sobre poesia), pp. 91-117 (dues aportacions sobre Schiller) i pp. 242-276 (amb sengles aportacions sobre la novel·la policíaca i sobre la literatura històrico-cultural). Tampoc no hi manquen referències a qüestions relatives a l'àmbit socio-polític (ibid., pp. 37-78: conjunt d'escrits dels anys trenta), a la ciència (ibid., pp. 30-33) o a la tècnica (ibid., pp. 347-365). A part, hi ha també les impressions o reflexions entorn de llocs i paisatges coneguts o visitats: cfr. ibid., pp. 405-423 (Mannheim, Berlín, Worms), 427-433 (el Rin), 470-498 (Loch Ness, Àfrica, Múnster, els Alps) i 503-515 (Venècia i Itàlia).

178 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1297-1391 (trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, III, pp. 202-287; cap. 52): "Identitat i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort". Però, sobretot, cfr. op. cit., pp. 1392-1550 (trad. cit., III, pp. 288-431; cap. 53): "Creixent irrupció humana en el misteri religiós -mite astral, èxode, regne-; ateisme i la utopia del regne".

179 Bloch feia anys que devia tenir la idea d'Ateisme en el cristianisme, bé que com a estudi de dimension més reduïdes i que havia de publicar-se en un mateix volum amb un altre treball programat aleshores ja amb el títol d'Experimentum mundi, del qual probablement formava part, juntament amb un altre estudi intítulat "Centres de la lògica i de la metafísica": almenys així era anunciat el futur vol. 14 de la Gesamtausgabe, el 1959, en la darrera de les pàgines afegides al tom II de Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), p. 1661; en canvi, sis anys més tard, Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), p. 583- hom anunciava com a volums separats els actuals 14 (Ateisme en el cristianis-

me) i 15 (Experimentum mundi). Tanmateix, el que sembla clar és que l'elaboració d'Ateisme en el cristianisme pugui remuntar-se als anys anteriors a l'arribada de Bloch a Tübingen. Aquesta ciutat, d'altra banda, era un efervescent centre teològic (no alià de cap manera, els anys seixantes, de l'així anomenada teologia de la mort de Déu i de la secularització): era, doncs, lloc propici perquè el ja ancià filòsof es posés a treballar en la gran tasca que aquella obra suposava.

180 No fóra difícil d'establir un seguit de llocs paral·lels d'El principi esperança (especialment del segon del dos capítol citats poc més a dalt: cfr. supra n. 178) i del volum de què ara tractem, atès que reiteradament hi ha en ambdós coincidències temàtiques (en apartats, epígrafs o àdhuc grans paràgrafs). Vegeu al respecte, per exemple: Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 116-120 i 231-237; 120-125 i 237-243; 159-166; 278-287 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, Taurus, Madrid 1984, pp. 80-83 [c. 21] i 165-169 [c. 34]; 83-87 [c. 22] i 169-174 [c. 35]; 212-217 [fi del c. 24]; 200-206 [c. 42], respectivament) i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1493-1504; 1450-1464 i 1482-1493; 1427-1432; 1515-1524 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., III, pp. 380-390; 341-354 i 370-380; 320-325; 400-408, respectivament): passatges, aquest, relatius al tema del serpent paradisiàc; a la llum que el motiu de l'èxode dóna a la comprensió del fet religiós; a Prometeu, bíblicament representat per Job; i a Feuerbach i al Cur Deus homo, respectivament. Vegeu, també, entre altres molts paral·lelismes possibles: Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 267-278 (trad. cit., pp. 191-199; c. 41: "Excursus: la suprema parella, o conjunció Sol-Lluna, en l'amor i en la utopia") i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 381-385 (trad. cit., I, pp. 325-328; penúltim apartat del c. 21: "Parelles enlairades, corpus Christi, o còsmicament i cristiformement esdevinguda utopia del matrimoni").

- 181 El fet que, en llur orientació i llurs continguts, hi hagi un paral·lelisme entre El principi esperança i Ateisme en el cristianisme permet i àdhuc demana de presentar aquesta obra amb paraules tretes de nostra presentació de l'altra. I fins a tal punt es palesen com a idèntiques la intenció i la perspectiva darreres d'ambdós volums que sengles capítols finals ressonen també a l'uníson: cfr. Atheismus im Christentum GA 14 (1968), pp. 348-354 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., pp. 251-255; c. 53: "Cloenda.- Marx i la supressió de l'alienació") i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1602-1628 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., III, pp. 477-501; c. 55: "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança").
- 182 Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), p. 15; trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., p. 9.
- 183 Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), p. 354; trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., p. 255. Bloch anunciava així la seva propera obra, Experimentum mundi, que havia àdhuc estat planificada inicialment com a unitat (cfr. supra n. 179).
- 184 Pensem, per exemple, en el gran apartat final d'Esperit de la utopia, "Karl Marx, la mort i l'apocalipsi" (cfr. supra n. 43), en tot Thomas Münzer, teòleg de la revolució, en els cc. 52-53 d'El principi esperança i en altres diversos capítols d'altres volums: el c. 16 de Subjecte-objecte, sobre la filosofia hegeliana (i alhora blochiana, o hegeliana segons Bloch) de la religió; el c. 25 de Dret natural i dignitat humana, on l'ideal blochià de societat perfecta sembla una secularització radical d'una comunitat eclesial idealitzada; o els cc. 32-33 de la Introducció de Tübingen a la filosofia (cfr. supra n. 164).

De l'amplitud i continuïtat amb què Bloch para atenció al fet religiós és típic exponent l'antologia que al respecte preparà, amb una interessant introducció, Jürgen MOLTSMANN: Ernst BLOCH, Religion im Erbe. Eine Auswahl aus seinen religionsphilosophischen Schriften, Siebenstern Taschenbuch, München und Hamburg 1967, 221 pp. L'antologia fou feta dins l'ampli debat que Moltmann havia iniciat el 1963 amb l'estudi que fou posteriorment incorporat com a apèndix de la seva Theologie der Hoffnung (cfr. supra n. 1, pel que fa a la corresponent trad. cast.).

185 Amb ocasió del centenari del naixement de Bloch, hem pogut presentar aquest com a adversari d'ortodòxies i fanatismes: cfr. J.MI. UDINA, "Ernst Bloch, pensador de la esperanza y del futuro abierto... y, por ello, adversario de ortodoxias y fanatismos": El Ciervo, 1985, nº 414, p. 29. Heus ací el final d'aquest article, traduït: "Si alguna cosa fou Bloch, fou alèrgia visceral a ortodòxies i fanatismes: de signe islàmic (Avicenna i l'esquerra aristotèlica), catòlico-romà (Intermons en la història de la filosofia), protestant-reformat (Thomas Münzer, teòleg de la revolució) o genèricament bíblico-cristià (Ateisme en el cristianisme); així com de signe positivista, economicista o materialista-determinista (Subjecte-objecte) o polític-jurídic i estatal (Dret natural i dignitat humana). I és que ni ortodòxia ni fanatisme deixen espai a cap somiar despert, cap possibilitat a la utopia ni cap camí obert a un futur nou. Són, en una paraula, crassa negació del més fonamental: el principi esperança...".

186 El capítol, antològic, respon bàsicament a un article del 1936; i denota perfectament la doble actitud blochiana: capacitat de subratllar -cum studio- el que de dinàmic, humà i àdhuc revolucionari hi ha en la veritable fe, i alhora denunciar -cum ira- les malformacions i aberracions històriques (i massa freqüents i a vegades fins i tot brutals) de creients i d'insti

tucions religioses; cfr. Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 45-52 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., pp. 29-34; c. 10): "Tanmateix: la darrera carta pastoral alemanya (1936). In memoriam" (entre altres moltes coses, sorprén que el traductor castellà hagi substituït una referència crítica al franquisme per un genèric "sobre todo", abans d'alludir al concordat Hitler-Vaticà: op. cit., p. 46; trad. cit., p. 30).

187 Cfr. Ernst BLOCH, Ateismo nel cristianesimo (trad.: Francesco COPPELLOTTI; amb un estudi introductorí seu: "Ernst Bloch: Il Terzo Evangelo e il suo Regno", pp. 7-20), Feltrinelli, Milano 1971 (²1972), 332 pp. A diferència d'aquesta versió, que tradueix les cites bíblica de l'edició alemanya de la Bíblia luterana, la traducció francesa optà per incorporar la Traduction Oecuménique de la Bible: Ernst BLOCH, L'athéisme dans le christianisme (trad.: Éliane KAUFHOLZ i Gérard RAULET), Gallimard, París 1978, 360 pp. Són d'agrair les breus notes a peu de plana afegides un cop més pels traductors francesos, costum que els traductors castellans mai no han fet seu!

188 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), p. 6 (trad. fr.: Experimentum mundi, Payot, París 1981, p. 8): "Escrit els anys 1972-1974. És d'agrair a Burghart Schmidt la seva col.laboració en l'acabament del volum". Pensem que Bloch s'apropava als noranta anys i cada vegada veia menys.

189 Explícita proclama de la sistematicitat, ens l'ofereix el c. 6 d'Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 24-28 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 22-29): "L'ordre no fa significat del sistema obert". En el tema havia abundat ja Bloch en el seu llibre hegelianà Subjecte-objecte, en relació i alhora contraposició amb el propi Hegel, especialment en el c. 22 (Subjekt-Objekt, GA 8 1962, pp. 453-473, especialment pp. 467 ss.;

trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., México 1982, pp. 420-438, especialment pp. 432 ss. Cfr. també, tanmateix, op. cit., pp. 502-506; trad. cit., pp. 464-468: apartat 5 del c. 24).

190 Com a "doctrina" o sistema "de les categories" intitula el propi Bloch l'àmplia exposició que configura la part fonamental del volum: Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 81-264 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 77-254): "Grups i centres d'una doctrina de les categories".

191 Glossem, així, el subtítol del volum, i aprofitem l'ocasió per a justificar la nostra versió de Herausbringen per "esbrinament". El traductor francès (Experimentum mundi, ed. cit., p. 256, n. 4) ha justificat la seva opció en favor del terme "élaboration" (d'e-laborare), una opció perfectament raonable i encertada. Tanmateix, creiem que l'accentuació que Bloch vol donar al terme Herausbringen és més aviat teòrica, bé que lligada intrínsecament a la dimensió pràctica; i creiem que la imatge de l'esbrinar i l'esbrinament, en català, recull aquesta idea i aquesta jerarquia de significats.

192 Bloch sempre defensà la sistematicitat com a senyal d'autèntica filosofia (cfr. supra n. 189), tot subratllant alhora el caràcter d'oberta que aquesta sistematicitat ha de tenir. En això criticava el sistema hegelian: no en tant que sistema, sinó pel fet d'ésser un sistema amb pretensions de definitivitat i exhaustivitat, un sistema no obert al futur, al procés o a l'encara-no sempre present en tot present i futur.

193 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 83-114 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 80-110): "Temps i espai, com a categories de la dimensió (categories de l'enquadrament)" (cc. 20-26).

- 194 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 115-149 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 111-142): "Causalitat, finalitat, substancialitat latent, com a categories projectivament objectivants (categories de transmissió)" (cc. 27-31).
- 195 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 150-171 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 143-164): "Configuracions (figures de l'expedició) com a categories de la manifestació: llur pluralisme, i llur mida i objectiu" (cc. 32-35).
- 196 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 172-238 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 165-229): "Sectors i principi, com a categories de la cosmo-comunitarietat (kommunizierende Kategorien) (inter-centracions); època, esfera, normes de valor en els sectors moral, estètic, religiós i de la natura" (cc. 36-45).
- 197 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 239-264 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 230-254): "Darrera aproximació concèntrico-sintètica com a realització: teoria-praxi" (cc. 46-49). Tot i no recollir-la cada vegada, en tots els apartats anteriors hi havia la caracterització prèvia d'"aproximació concèntrico-sintètica" [Drehung/Hebung], bé que sols en aquest cas aquesta caracterització pertanyia sintàcticament al títol de l'apartat).
- 198 El traductor francès ha optat per "rotation/élévation", més literal. Creiem que la nostra perífrasi exprimeix millor el sentit de la imatge/concepte de Bloch. D'altra banda, ja a propòsit d'El principi esperança (cfr. supra n. 115), ens servíem de l'expressió per a caracteritzar el mètode d'investigació blochià: un mètode no rectilini-demonstratiu, sinó d'aproximació per succesives passades al voltant de l'objecte estudiat.

199 La causalitat i la finalitat, per exemple, són tan poc alienes a la quantitat i a la qualitat (parells categorials, tanmateix, que centren el primer i el segon grups categorials abans consignats) com íntimament lligat a la constitució de les normes valoratives es troba el problema de la relació teoria-praxi (centres respectius, aquelles i aquest, dels grups categorials esmentats tercer i quart).

200 Aquests apartats són: "Introducció.- Aproximació concèntrica, més enllà de l'immediat" (Experimentum Mundi, GA 15 [1975], pp. 13-31; trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 11-29; cc. 1-6); "L'expressió lògica com a coneixement pre-formant" (op. cit., pp. 32-48; trad. cit., pp. 30-46; cc. 7-9); "Cognoscibilitat categorial segons el pre-formant lògic" (op. cit., pp. 49-68; trad. cit., pp. 47-65; cc. 10-14); i "Determinació fonamental sintetitzadora: les dimensions tèlica, lògica i material en les categories" (op. cit., pp. 69-79; trad. cit., pp. 66-76; cc. 15-18).

201 Experimentum mundi dóna, en efecte, la impressió que Bloch no ha acabat d'explicitar-hi el seu pensament sistemàtic de fons (¿potser per por d'ésser titllat de sistemàtic en el sentit clàssicament pejoratiu del terme?) o, malgrat la seva intenció, no ha pogut sistematitzar d'una manera clara i inequívoca quelcom que no és sistematitzable: això és, el seu pensament (¿potser no és aquest sistematitzable, en tant que postula una síntesi entre materialisme marxista i herència religiosa o, dit altrament, entre ciència del possible i funció utòpico-imaginativa?). ¿Caldrà, doncs, concloure que Bloch és una mena de vident, o un poeta profètic, més que no un filòsof, en el sentit més modern del terme? ¿un laic inspirat o un cantor messiànic del déu que existirà, del genuí i del summum que encara no són, més que no un pensador, sempre pretenciosament científic? ¿O és que potser Bloch no és més que un altre exemple del destí de...

qualsevol pensador que pretengui "esbrinar" en l'àmbit del darrer, en el tot de la realitat? (un darrer i una totalitat als quals no està permès d'accedir, atès allò que "ningú no pot saltar més enllà de la seva pròpia ombra", atès que un tot sols és assolible sortint-ne i mai no ho és des de dins). En qualsevol cas, el pensador de la utopia concreta -de la utopia latent, però que arrela com a latència (i al.ludim així al títol del mateix volum complementari de la Gesamtausgabe blochiana: Tendenz - Latenz - Utopie)- és un testimoni viu, el qual no pot ésser ignorat per l'home d'avui que vulgui esguardar amb esperança el demà.

202 Vegeu: Ernst BLOCH, Experimentum mundi. Question, catégories de l'élaboration, praxis (trad.: Gérard RAULET), Payot, París 1981, 276 pp. Un cop més, en efecte, les notes del traductor són d'interès i utilitat, i la llibertat en els girs i perífrasis amb què hom tradueix el dens, lacònic i sovint massa críptic llenguatge blochià mai no traeix el sentit de l'original, ans el fa més palès i, així, li fa justícia.

203 Per això ens hem permès d'abreujar bibliogràficament la referència al volum amb la sigla: GA 17 (1978).

204 Cfr. supra n. 29.

205 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 11-50: "Llibre recordatori d'Else Bloch - von Stritzky (+ 2.1.1921)".

206 Prou eloqüentment Bloch evoca la seva primera esposa (a la qual havia dedicat Thomas MÜNZER, teòleg de la revolució) en un volum que, un cop més, ha volgut dedicar "a la meua esposa Karola, que salvà l'home i la seva obra front dels nazis" (Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 [1978], p. 5). En canvi, de la seva segona esposa no hi ha cap referència en tota la Gesamtausgabe (cfr. al respecte supra n. 17).

- 207 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 53-107. La tesi doctoral ocupa ibid., pp. 55-107.
- 208 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 108-156.
- 209 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 157-184.
- 210 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 185-245.
- 211 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 246-398. D'aquest notable conjunt cal remarcar els textos de les pp. 250-260 i 260-264 que corresponen a sengles aportacions (remuntables a l'exili de Praga, el 1936) de l'època en què s'originà el volum d'El problema del materialisme, del qual, doncs, foren complementàries (i ho foren no sols aquestes dues, sinó àdhuc totes les aportacions incloses en aquest conjunt).
- 212 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 399-417. (Cfr. supra n. 27).
- 213 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), p. 420. La nota és de Burghart Schmidt (que ja ajudà Bloch a enllestir el volum d'Experimentum Mundi; cfr. supra n. 188) i Beat Dietschy, recopiladors dels materials que Bloch havia estat preparant fins al mateix moment de morir.
- 214 Cfr. Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 11-50 i 55-107, respectivament.
- 215 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 121-129.
- 216 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 308-336.
- 217 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 265-285.

218 De les 410 pp. del volum corresponents a textos blochians, en són ocupades 192 per entrevistes, conferències o exposicions radiofòniques tingudes per Bloch el 1937 i 1938 i entre 1964 i 1975: cfr. Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 158-164 (1937), 165-171 (1938), 336-349 i 350-368 (1964), 194-209 (1965), 286-300 (1966), 185-187 i 368-380 (1967), 308-336 (1969), 228-233 (1970), 265-285 (1971), 187-194 i 233-245 (1972), 209-220 i 220-228 (1974) i 391-398 (1975). Es tracta de tot un testimoniatge de l'activitat pública que desenvolupà un home que, des del 1965, havia deixat enrera els vuitanta anys.

219 Així, per exemple: Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 158-164 ("Avantgarde und Volksfront", 1937), 165-171 ("Die Kunst zu erben", 1938) i 194-209 ("Ueber ungelöste Aufgaben der sozialistischen Theorie", 1965), publicats els dos primers en el volum d'homenatge a Bloch en els seus noranta anys (Ernst Blochs Wirkung. Ein Arbeitsbuch zum 90. Geburtstag, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1975, pp. 188-194 i 195-200, respectivament) i el tercer en el col·lectiu Ueber Ernst Bloch (Suhrkamp -edition suhrkamp nº 251-, Frankfurt am Main 1967, 1971, pp. 82-103).

220 Vegeu: Ernst BLOCH, "Indignación nacida de la dignidad humana", en: Alfred HÄSLER, El odio en el mundo actual, Alianza Editorial (libro de bolsillo nº 443), Madrid 1973, pp. 13-23; d'aquestes, les pp. 13 s., 15 i 15 s. corresponen als pocs fragments que de la conversa Bloch-Häsler (íntegrament traduïda) recull Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 185-187; "Hass oder Zorn?".

221 Cfr. supra nn. 7, 72 i 220.

222. A ella tornarem a referir-nos, un cop més, al final d'aquestes pàgines.

- 223 Cfr. supra nn. 1-2.
- 224 Cfr. supra n. 3.
- 225 Esmentats, volem dir, almenys en nota.
- 226 Serra d'Or, 1975, pp. 459 s. (cfr. supra n. 2).
- 227 Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 165-171 (cfr. supra nn. 98-99).
- 228 En la mateixa revista, en efecte, es publicà un altre article sobre Bloch (Enrahonar, 1984, nº 9, pp. 85-89) d'Eligio DÍAZ G., però en castellà. Tampoc no valdria la seva traducció; i el mateix pot dir-se de l'aportació de J.A. GIMBERNAT recollida a Taula de canvi (setembre de 1977) (cfr. supra n. 2). Però en català, i de nou en la mateixa revista que inclou el present article, no havia mancat ja una referència a Bloch, a la seva metafísica i àdhuc a una mena de presència en ell d'un argument ontològic: cfr. J.MI. UDINA, "Fe i raó, un problema no tan antic", Enrahonar, 1982, nº 4, pp. 71-80 (concretament, pp.71 s.).
- 229 L'Avui, 5 d'octubre de 1983 (cfr. supra n. 144).
- 230 Cfr. supra n. 1.
- 231 (Trad.: Joaquín JORDÁ) Anagrama (ediciones de bolsillo nº 70), Barcelona 1971, 202 pp. L'original francès havia estat publicat el 1970. El capítol sobre Bloch ocupa les pp. 137-164 de la trad. cit.; és notable l'encert que té a presentar i situar l'aportació blochiana.
- 232 Juan de SAHAGUN LUCAS (ed.), Antropologías del siglo XX, Sígueme, Salamanca 1976, 278 pp. L'aportació sobre Bloch es troba en les pp. 216-236; està signada per Justo P. Corral, una de les moltes maneres que té de signar l'autor.

233 Tecnos, Madrid 1983, 192 pp. Precedit d'una part introductòria ("Estamos en camino"), l'estudi sobre Bloch (pp. 35-103) parteix d'Esperit de la utopia i d'Herència d'aquesta època i abasta finalment El principi esperança, i precedeix així mateix la part final de l'obra (sobre Marcuse).

234 Cfr. supra n. 148.

235 (Trad.: J.-F. IVARS i Enric PÉREZ NADAL), Península (història/ciència/sociedad nº 150), Barcelona 1978, 294 pp. (El "pròleg" ocupa les pp. 5-15).

236 Cfr., per exemple, Stefano ZECCHI, "Realtà dell'utopia": en Aut-Aut, 1971, nº 125, pp. 31-47 (traduït a l'alemany i incorporat en l'obra Ernst Blochs Wirkung, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1975, pp. 305-324). El nº de la revista incloïa també una trad. de Zecchi d'un text blochià (cfr. supra n. 162), així com una bibliografia de i sobre Bloch, també de Zecchi; bibliografia que és la base de l'apèndix bibliogràfic de l'obra que comentem (pp. 257-291), apèndix que els traductors no encerteren a actualitzar suficientment (l'original italià era de 1974).

237 ZECCHI, Ernst Bloch..., ed. cit., pp. 21-69.

238 Cfr. op. cit., pp. 71-94, 95-148, 149-216 i 217-255, respectivament.

239 Taurus, Madrid 1979, 144 pp. (Cfr. supra n. 2).

(En favor de Bloch, ed.

240 El pròleg ~~de~~ cit., pp. 7-10) és de José GÓMEZ CAFFARENA, com a director de l'Institut "Fe y Secularidad" que havia organitzat les jornades a què l'obra respon; la taula rodona (op. cit., pp. 97-120), moderada per Andrés TORNOS, era integrada per Alfred SCHMIDT, Heinz KIMMERLE, Fernando SAVATER i José Antonio GIMBERNAT.

- 241 Op. cit., pp. 121-142; Ernst Bloch, "El hombre del realismo utópico" (trad.: Justo PÉREZ CORRAL).
- 242 Cfr. op. cit., pp. 11-27, 29-47, 49-63, 65-78 i 79-96, respectivament.
- 243 Cfr. supra n. 2.
- 244 Cfr. J.Ml. UDINA, "Ernst Bloch (1885-1977) en el año de su muerte. Bibliografía blochiana 1977": Actualidad Bibliográfica, 1978 (juny), pp. 87-90.
- 245 Mañana Editorial, Madrid 1977, 104 pp.
- 246 Cfr. Justo PÉREZ (del CORRAL), "Introducción a Bloch": Convivium, 1969, nº 26, pp. 7-38. Les novetats que el llibre comportava respecte de l'article eren, d'altra banda, tretes així mateix de l'estudi publicat un any abans per l'autor i ja esmentat (cfr. supra n. 232): "Homo absconditus. La antropologia de Ernst Bloch".
- 247 Sígueme, Salamanca 1977, 244 pp.
- 248 La primera part del llibre és una triple aproximació -biogràfica, ideològica i estilística- a la persona i l'obra de Bloch (cfr. op. cit., pp. 19-29, 30-42 i 43-53, respectivament). La segona part presenta successivament, sota cinc motius, el nucli del pensament blochià: ésser-possibilitat, matèria-utopia, món, home, història (cfr. op. cit., pp. 59-93, 94-118, 119-141, 142-184 i 185-216, respectivament). En el primer d'aquests motius (ésser-possibilitat) hi ha tota una exposició de gran encert d'una quàdruple caracterització categorial de la més genuïna aportació blochiana, relativa al "no", a l'"encara-no", al "no-res" i a la "possibilitat".

- 249 Alfredo TAMAYO, La muerte en el marxismo. Biografía intelectual de Ernst Bloch, Felmar, Madrid 1979, 190 pp.
- 250 José Antonio GIMBERNAT, Ernst Bloch. Utopía y esperanza. (Claves para una interpretación filosófica), Cátedra, Madrid 1983, 156 pp.
- 251 Cfr. op. cit., pp. 31-51, 53-64 i 65-100, respectivament.
- 252 Cfr. op. cit., pp. 13-29.
- 253 Cfr. op. cit., pp. 101-122.
- 254 Cfr. supra nn. 59, 79, 128, 187 i 202 (i implícitament també nn. 50, 68, 98 i 120), on hem insistit a valorar aquest servei i aportació, típicament francesos, de les notes del traductor.
- 255 Cfr. supra n. 187, on citàvem el breu estudi introductori de Coppelotti a la seva trad. d'Ateismo nel cristianesimo. Igualment, l'antologia: Ernst BLOCH, Dialettica e speranza (Vallecchi, Firenze 1967, LX + 178 pp.) és introduïda per un estudi, traduït també, de Hans Heinz HOLZ ("Il filosofo Ernst Bloch e la sua opera Das Prinzip Hoffnung": pp. XXI-LX).
- 256 (Trad.: Maria GINÉS i J. F. YVARS) Edicions 62, Barcelona 1982, 190 pp. (Aquest Yvars és el mateix Ivars traductor de l'obra de Zecchi esmentada supra n. 235).
- 257 Cfr. op. cit., pp. 7-37.
- 258 (Traducció i edició a cura de J.Ml. UDINA) Laia, Barcelona 1985.

259 Heus ací els sis textos: "L'esperit que comença a formar-se", de Spuren (cfr. supra n. 65), "El tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit", de la Tübinger Einleitung in die Philosophie (cfr. supra n. 159), "Universitat, marxisme, filosofia", dels Philosophische Aufsätze (cfr. supra nn. 22 i 92), "El món en què la fantasia utòpica té un correlat", de Das Prinzip Hoffnung (cfr. supra n. 109), "¿Pot frustrar-se l'esperança?", dels Literarische Aufsätze (cfr. supra n. 176) i "L'arc utopia-matèria", de la Tübinger Einleitung in die Philosophie (cfr. supra n. 162).

260 No és difícil d'endevinar que l'autor del present article no havia de regatejar precisament les notes a peu de plana, ni que fóra en una antologia de textos.

L A GESAMTAUSGABE D'ERNST BLOCH

Ernst Bloch, entre nosaltres:

Butlletí bio-bibliogràfic (II)¹

Josep Manuel UDINA i COBO

El 1946 -ara fa quaranta anys- publicava Bloch (1885-1977) als Estats Units, en alemany, l'obra Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials². I el fet que aquesta aparegués en alemany no deixava d'ésser més que simptomàtic.

Feia aleshores tretze anys que el filòsof de la utopia concreta i de la docta spes havia hagut de fugir del nazisme i s'havia exiliat fora d'Alemanya: primer a Zuric; després a Viena, a París i a Praga. Feia vuit anys, alhora, que havia arribat finalment a Nord-Amèrica, on s'havia instal·lat primer a Nova York; des del 1940, a Malborough (New Hampshire); i des de dos anys després, a Cambridge (Massachussets). Però Bloch no s'havia integrat, no volia integrar-se, en la societat que l'havia acollit: una societat que ell menyspreava amb tot el cor, en tant que societat prototípicament capitalista i imperialista, adversa a qualsevol tipus de marxisme i inequívocament aliena a qualsevol ideal socialista. Ni més ni menys, la perfecta contra-rèplica d'ell mateix: un decidit anticapitalista, que no havia dubtat d'exiliar-se ja el 1917 a Suïssa per tal d'eludir la incorporació a files en Alemanya i la participació en una guerra que considerava purament imperialista; un fervorós marxista, profundament encisat per la revolució leninista (realització concreta de l'aportació marxiana); i un con

vençut partidari -i àdhuc predicador, si s'ens permet el qualificatiu- de la transformació social i socialista del món. Llibertat i ordre n'era signe prou feafent; i en publicar el llibre a Nova York en alemany, Bloch no feia sinó insistir a marcar distàncies entre ell i la societat nord-americana. El seu exili als Estats Units era per a ell quelcom de simplement obligat, de purament extrínsec: un èxode forçat al llarg del qual era dominant l'anhel de tornar a casa.

La mateixa editorial Aurora en què l'obra apareixia havia estat fundada anys enrera pel propi Bloch, conjuntament amb altres il.lustres exiliats alemanys: entre eïls, Bertolt Brecht, Ferdinand Bruckner, Alfred Döblin, Lion Feuchtwanger i Heinrich Mann. S'hi palesava, doncs, un comú esforç per mantenir la pròpia identitat alemanya en l'exili. És cert que alguns dels cofundadors de l'editorial romandrien definitivament als Estats Units i s'integrarien plenament en la cultura del país (com és ara el cas de Feuchtwanger i de H. Mann)³; la majoria d'ells, tanmateix, tornaria -més o menys aviat- a Alemanya⁴; i pel que fa a Bloch, no sols esperà sempre aquest retorn a la llar pàtria, sinó que fins i tot es negà a fer el més mínim esforç d'integració en la societat nord-americana⁵.

Fou en aquest mateix clima espiritual de solidaritat alemanya com Bloch ajudà, per exemple, un altre exiliat, Ludwig Renns, en iniciar aquest a Mèxic la publicació de la revista "Das Freie Deutschland". I valgui remarcar aquí, de pas, que els contactes que amb Mèxic comportà l'assumpte per a Bloch no foren aliens al fet que el 1949 fóra precisament a Mèxic, i en traducció castellana, on aparegués inicialment el llibre blochià al voltant de Hegel, Subjecte-objecte, sota el títol d'El pensamiento de Hegel i en una versió que mai no arribaria a aparèixer íntegra en alemany⁶. Breument: les dues úniques obres de Bloch que són publicades al llarg del seu exili nord-americà veuen la llum en circumstàncies i en virtut d'interrelacions que són inseparables dels més profunds vincles existents entre Bloch i Alemanya.

Les incommovibles arrels alemanyes, d'una banda, i alhora una incorregible i gairebé visceral al·lèrgia envers el món capitalista, d'altra banda, expliquen prou bé no sols el fet que Bloch tornés a Alemanya, quan l'ocasió arribà, sinó també el fet que escollís, d'entre les dues parts en què la seva pàtria es trobava dividida, l'Alemanya Democràtica: senzillament, perquè no era l'Alemanya capitalista i filo-americana; i era, en canvi, l'Alemanya que —tot inspirant-se en la concreta configuració històrica i político-social derivada de la revolució leninista— s'obria a un esperançador futur de socialisme efectiu. Al respecte, la seva lliçó inaugural a Leipzig, el 1949, és prou eloqüent: el fervor marxista-leninista de Bloch hi fa joc perfecte amb una crítica més que intempestiva del món occidental⁷. Sense exageració, hom pot pensar que el filòsof de la utopia concreta creia aleshores, en arribar a l'Alemanya Oriental, haver entrat en la terra promesa de l'utopicum, després dels seu llarg èxode dels quasi vint anys darrers.

Bloch hi arribava, a Leipzig, amb la convicció tanmateix de tenir encara quelcom a dir. Si hom vol anomenar l'Alemanya socialista d'aleshores terra promesa, hom ha d'insistir alhora en el fet que per Bloch no era encara aquella terra el paradís i hom podia i havia d'aportar la seva col·laboració en la construcció d'una societat veritablement i acabadament justa i alhora lliure, socialista i democràtica. L'esmentada lliçó inaugural de Leipzig ho palesa també prou eloqüentment. Bloch s'hi complau a proclamar exigències i tasques pendents, arrelades en la pròpia veritat marxista, però sovint oblidades per no pocs dels seus seguidors: ni el materialisme (o marxisme) vulgar, ni el marxisme (o materialisme) determinista i economicista, ni les simplificacions d'ortodòxies doctrinàries que estableixen el divorci entre investigació i reflexió teòriques i praxi revolucionària, político-social, o que oblidaven el deute que el mateix Marx, per exemple, tenia amb l'idealisme, no deixaven d'ésser objecte de la més decidida i inequívoca crítica per part d'aquell professor que iniciava a Leipzig, als seus 63 anys, la seva docència universitària⁸.

Bloch estava convençut d'ésser portador d'un missatge que havia de proclamar i d'estendre, com a aportació personal a la transformació del món i a la construcció d'una societat definitivament orientada ver l'utopicum i l'ultimum. D'aquí l'activa dedicació del filòsof a la seva docència (i n'hi hagué resultats més que positius: Bloch no sols aconseguia una audiència molt notable, sinó que al seu entorn sorgia amb nova empenta tot un moviment de reflexió filosòfica i de crítica político-social en virtut del qual hom ha pogut dir --en relació als anys 1955 i 1956--: "si aleshores podia considerar-se la Universitat de Berlín l'escola 'representativa' de la cultura de la República Democràtica Alemanya, la Universitat de Leipzig s'havia convertit en veritable centre del debat político-cultural de la nova Alemanya")⁹; i d'aquí que el 1953, amb el seu col.laborador Wolfgang Harich, fundés la revista "Deutsche Zeitschrift für Philosophie", que haviat esdevingué la publicació marxista del país més qualificada i difosa. Però també d'aquí, i sobretot, que Bloch es dedicués intensament a revisar escrits que havia portat de Nord-Amèrica i a publicar-los, en l'editorial Aufbau, del Berlín Oriental: primer, el ja esmentat llibre entorn de Hegel, en una segona versió i amb el títol de Subjecte-objecte, el 1951 (dos anys abans n'havia publicat una part, en una revista, tot recollint encara la primera versió de l'obra, aquella versió que havia estat traduïda al castellà el mateix 1949); després, les monografies sobre Avicenna i l'esquerra aristotèlica i sobre Christian Thomasius, un lletraferit alemany sense misèria, els anys 1952 i 1953, respectivament; finalment, els primers dos volums de la monumental obra, central en l'autor, El principi esperança, el 1954 i 1955 (el tercer i darrer volum hauria d'esperar a 1959 per a aparèixer, pels problemes que sorgiren els anys 1956 i 1957).

La convicció personal (que aquesta proliferació de títols publicats palesa inequívocament) que tenia un missatge a comunicar de manera pública i compromesa --l'escrit és sempre, en

efecte, tot un compromís--, Bloch havia de viure-la i experimentar-la alhora, molt versablement, com a exigència de publicació d'allò que tòpicament hom sol dir "les obres completes". I si Bloch no havia dubtat el 1949 a preferir l'Alemanya Democràtica, per sobre de l'Alemanya Federal, com a concreció del seu retorn a la llar pàtria, hom pot imaginar que la idea de publicar les seves obres completes (no cal oblidar que el 1955 l'autor complia 70 anys!) tenia també per Bloch l'Alemanya Democràtica com a lloc adequat i més que significatiu: el seu missatge filosòfic de la utopia i l'esperança concretes es publicava íntegre, en la seva forma definitiva d'obra completa, precisament en aquella Alemanya que s'esforçava per realitzar històricament l'ideal socialista... Tanmateix, els problemes que sorgiren els anys 1956 i 1957 entre Bloch i l'aparat ideològic del partit i de l'estat havien de fer avortar totes aquelles previsions i llur imaginada perfecta coherència.

No és el lloc aquí d'estendre'ns en les circumstàncies que determinaren aquests problemes¹⁰. Tan sols consignarem dos fets: el mateix filòsof que el 1955, en complir els 70 anys, era condecorat oficialment com a pensador distingit del marxisme, el 1957 era també oficialment denigrat com a revisionista i consegüentment rellevat de la seva docència universitària. Si Bloch seguia pensant en les seves obres completes, no calia ja que seguís pensant a publicar-les a l'Alemanya Democràtica. De fet, dos anys després s'iniciava la publicació de la Gesamtausgabe de les seves obres en l'editorial Suhrkamp, de Frankfurt del Main. I s'iniciava, precisament, amb l'obra El principi esperança, publicada ja parcialment al Berlín Oriental, però que mai no acabava d'aparèixer íntegrament. L'editorial Aufbau, que anava ajornant la publicació del tercer i darrer volum de l'obra, hi transigiria finalment el 1959, el mateix any que El principi esperança apareixia de cop, en un sol volum (i, tanmateix, en dos toms), com a volum ja de la Gesamtausgabe.

Més enllà dels avatars de la gènesi, configuració concreta i publicació definitiva d'aquesta edició, diguem-ne, de l'obra completa de Bloch, interessa subratllar una cosa: la Gesamtausgabe és expressió d'aquella profunda i personal convicció de Bloch que tenia un missatge a comunicar en virtut de la qual s'havia apressat, en tornar de l'exili, a publicar les obres que havia elaborat al llarg d'anys. Com a missatge personal, digne —i àdhuc exigent— d'ésser publicat, fou acuradament escrit i revisat més d'una vegada, reelaborat i ampliat fins a última hora¹¹; com si l'autor cerqués incansablement de donar-li una expressió definitiva mai no acabada d'aconseguir. En qualsevol cas, mai Bloch volgué ja tocar, canviar ni corregir allò que havia inclòs en la Gesamtausgabe; com si en ella, l'autor s'hi hagués volgut comprometre per sempre. Per això, quan vuit anys després de la mort de Bloch hem volgut commemorar el centenari del seu naixement, se'ns ha fet inel·ludible parar una molt particular atenció a la seva Gesamtausgabe, com a herència filosòfica i com a testament i llegat definitius que ell mateix volgué deixar-nos.

*

*

*

Com vàrem indicar en el nostre article anterior (del qual formaven part inicialment les pàgines que segueixen), l'ordre segons el qual presentem els diversos volums de la Gesamtausgabe (1959-1978) d'Ernst Bloch no coincideix amb l'ordre ni d'aparició ni de la mateixa ordenació numèrica, planificada d'entrada, d'aquests volums¹². I alhora que n'hi assenyalàvem els motius, de seguir lliurement el nostre ordre de presentació, caracteritzàvem aquest com a bàsicament i senzillament cronològic¹³. Com a criteri que no cal justificar d'entrada —per tal com respon a la mateixa lògica de la pròpia biografia de l'autor—, la seva aplicació redueix la necessitat de justificacions a aquells casos en què la cronologia s'esdevingui massa genèrica o ambigua¹⁴. En qualsevol cas, és el nostre un ordre de presentació d'uns volums (i, per tant, d'u-

na bibliografia) que esdevé alhora presentació d'un ordre biogràfic¹⁵; en aquest sentit configura un "butlletí bio-bibliogràfic", i no simplement una freda llista bibliogràfica¹⁶.

LA GESAMTAUSGABE DE LES OBRES D'ERNST BLOCH¹⁷

1. Esperit de la utopia¹⁸.

a) Versió original de 1918: Geist der Utopie. Faksimile der Ausgabe von 1918, GA 16 (1971), 445 pp.

b) Segona versió, del 1923: Geist der Utopie. Bearbeitete Neuauflage der zweiten Fassung von 1923, GA 3 (1964), 352 pp.

Es la primera gran obra de Bloch, llevat de la seva tesi doctoral¹⁹. Exaltadament apassionada (com si hi ressonés la guerra en què l'autor no havia volgut participar), es tracta d'un combinat prou curiós, entre filosòfic i religiós, entre místic i revolucionari; (al bell mig) orientat a la interpellació profètica i alhora desitjos de rigor especulatiu, és un combinat d'exposicions sobre temes artístics, de reflexions sobre la metafísica de la interioritat i de variacions entorn de la peculiar comprensió que l'autor té del sentit de l'home i de la història (sentit esbossat a partir de motius marxiano-revolucionaris, bíblico-escatològics, mítico-culturals, judeo-cristians, etc.)²⁰. Composta, en la seva primera versió, entre 1915 (abril) i 1917 (maig), a Baviera i Suïssa, l'obra -tant en una com en l'altra versió- fou dedicada per Bloch a la seva primera esposa (que ja havia mort en publicar-se la segona versió)²¹. Estructuralment, està integrada per diverses parts: sis, en la primera versió; i quatre, en la segona²². A elles, a manera de sol.lemne cloenda, s'hi afegeix en ambdós casos una àmplia exposició final sobre "Karl Marx, la mort i l'apocalipsi", que forma un tot perfectament unitari²³. D'altra banda, d'entre les altres parts del cos de l'obra, n'hi ha dues de peculiar importància: l'una, sobre la "Filosofia de la música", és típica expressió de la preeminència que la música té en Bloch com a "art, la més utòpica de totes les arts"²⁴; l'altra ("Vers una metafísica de l'obscur nostre, del

ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres") és aportació fonamental per entendre Bloch i hom pot considerar-la com a anticipació de l'exposició que ocuparà el cap. 20 i també el 46 d'El principi esperança²⁵ (una aportació, d'altra banda, que sols es troba definitivament configurada en la segona versió de l'obra en qüestió)²⁶. Pel que fa a la reelaboració que una tal segona versió comporta, val a dir que no altera ni l'estructura original (amb les seves corresponents parts fonamentals) ni tampoc el sentit i l'abast del contingut més essencial de tot el conjunt²⁷. Es tracta, doncs, d'una segona versió d'una mateixa obra: d'una reelaboració del mateix; una reelaboració, alhora, millorada. Els canvis introduïts, bé que són nombrosos i de consideració, no afecten el nucli del llibre, el qual guanya radicalment en unitat en ésser reelaborat: hi han estat suprimides aportacions que afavorien la dispersió temàtica (en llur majoria es tractava de supressions exigides per la publicació, el mateix any, del recull d'assajos crítics intitulat A través del desert)²⁸; o bé, hi han estat reagrupats diversos dels altres escrits, amb la qual cosa la nova ordenació del conjunt guanya també considerablement²⁹. Publicada a Berlín, aquesta segona versió fou, una vegada més, revisada -de forma, tanmateix, purament formal- en ésser incorporada a la Gesamtausgabe, edició definitiva a què correspon la traducció francesa del llibre³⁰. Aquest era pròper a les preocupacions d'obres contemporànies com Història i consciència de classe de Lukács³¹. Del "romanticisme revolucionari" que, segons el propi Bloch, s'expressa tant a Esperit de la utopia com en la següent obra sobre Thomas Münzer, en seran donades "mesura i determinació" en El principi esperança i obres posteriors³².

2. Thomas Münzer, teòleg de la revolució: 1921.

Thomas Münzer als Theologe der Revolution. Ergänzte Ausgabe, GA 2 (1969), 230 pp.

Trad. cast.: Thomas Münzer, teólogo de la revolución (trad., Jorge DEIKE ROBLES), Ciencia Nueva, Madrid 1968, 262 pp.

Probablement tendenciosa, però sens dubte suggerent i interpellant, aquesta "biografia" münzeriana de Bloch no és sols

una reinterpretació de l'aventura revolucionària que, en nom de la seva fe evangèlica, visqué un dels més destacats protagonistes de la guerra dels camperols (1524-25), sovintejat tema marxista d'estudi³³; és també un cant d'homenatge a tots els moviments progressistes, messiànico-mil·lenaristes, herètics i co-revolucionaris, autènticament reformadors, etc., que s'hagin esdevingut al llarg de la història i que de fet mai no han estat absents de la mateixa tradició judeo-cristiana³⁴. Tanmateix, si hom es pregunta per l'ocasió concreta que pogué induir Bloch a tractar la figura de Múnzer, caldrà potser apuntar que l'obra és alhora un intent de justificació almenys indirecta del fracàs de la revolució de 1918: un fracàs que havia desilusionat profundament el jove filòsof de la utopia concreta i que aquest creia poder disculpar a la llum del fracàs que en el seu moment havia tingut també una altra revolució, igualment alemanya i no menys digna d'una millor fortuna³⁵. En aquest sentit hom pot discernir en l'obra -com a contrast positiu dels fracassos en qüestió- l'amagada i activa presència de la revolució leninista que el Bloch d'aleshores (i, en el fons, el Bloch de sempre) veia com a portadora del més esperançador futur i com a primera genuïna anticipació històrica de la realització de l'utòpic³⁶. A diferència d'Esperit de la utopia -amb la qual obra restava íntimament lligat-, el llibre múnzerià suposava ja un clar distanciament mutu entre Bloch i Lukács³⁷. Publicat en la seva primera edició a Múnchen, fou refós (sense que el contingut fóra de cap manera afectat essencialment) i reeditat el 1962³⁸; l'edició definitiva té un capítol i altres passatges afegits, no recollits en les versions francesa i castellana anteriors a ella³⁹. Aportació positiva de la traducció francesa foren les notes que M. de Gandillac li afegí molt encertadament i que el traductor castellà també incorporaria⁴⁰. Pel que fa a l'estructura de l'obra, aquesta té dues parts, brevíssimes, d'introducció, i en té una altra, de final⁴¹; de les altres dues grans parts del llibre, que en configuren el nucli, l'una tracta de la vida de Thomas Múnzer⁴²; l'altra, estudia el sentit en què s'orienten tant la predicació com la teologia múnzerianes⁴³.

3. Petjades: 1930.

Spuren. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 1 (1969), 220 pp.

Hom pot tipificar el llibre com a fira filosòfica, entre quotidiana i folklòrica, com a antologia de les més diverses i inesperades anècdotes o com a exposició de referències sobre fantasiosos contes populars i de reflexions circumstancials entorn d'esdeveniments costumistes, històrico-polítics o senzillament humans i humanitaris... En qualsevol cas, es tracta d'una obra sorprenent i colpidora, el títol de la qual és sens dubte prou simptomàtic: en cadascuna de les seves pàgines, de les seves reflexions o observacions, el que hi ha són petjades, indicis (indicadors de camí o simples insinuacions) d'una incansable recerca del genuí -de l'utòpic i digne d'esperança, del que resta obert al futur, d'allò que s'esdevé creador de novetat autèntica- com a clau hermenèutica de l'existència mateixa, de l'home, de la història, de la realitat tota. En altres paraules: resulta tan fàcil i agradable de llegir -sovint sembla un llibre de contes o una selecció de pàgines d'un diari íntim- com difícil o àdhuc impossible de resumir pel que fa al seu contingut concret⁴⁴. Cal destacar-hi exemplarment, d'una banda, el deliciós capítol autobiogràfic "L'esperit que comença a formar-se", que aporta suggerents anticipacions sobre el pensament filosòfic de l'autor⁴⁵; d'altra banda, capítols com l'intitulat "Temes de màgia blanca" palesen la mestria de Bloch com a narrador⁴⁶. Reeditada sense canvis el 1959, l'obra fou ampliada en la Gesamtausgabe amb una vintena de nous capítols la inspiració dels quals tanmateix el propi autor fa remuntar als anys trentes, és a dir: al temps immediatament posterior a l'edició original⁴⁷. Aquesta ampliació, que no afecta en absolut el to del llibre, sinó que més aviat l'enriqueix, no es troba recollida en la traducció francesa que en fou feta el 1968⁴⁸.

4. Herència d'aquesta època: 1935.

Erbschaft dieser Zeit. Erweiterte Ausgabe, GA 4 (1962), 415 pp.

L'època a què el llibre es refereix és bàsicament la del sorgiment del nacionalsocialisme; pel que fa a l'"herència" de

què, més en concret, aquí es tracta, cal remarcar que és una "herència" fonamentalment "cultural"⁴⁹. No es podia tractar, òbviament, en Bloch, de pretendre heretar boneses ocultes sota la perversitat nazi; però també era evident per a l'autor de Petjades que no tot havia estat infeccionat de malícia pel nacionalsocialisme ascendent en l'època en qüestió. L'expressionisme, per exemple, titllat per molts de portar al feixisme, no era per Bloch un moviment cultural que hom hagués de menysprear i condemnar globalment; també n'hi havia trets, i hom en pot discernir les petjades, que podien i havien d'ésser heretats⁵⁰. Tanmateix, reconèixer-se hereu d'una època comporta també una bona dosi de crítica, de distància envers allò que en l'època de què es tracta no pot ésser sense més heretat. D'aquí que l'obra comporti una mirada crítica sobre la realitat sòcio-política de l'Alemanya de la primera post-guerra i tingui com a centre especulatiu l'estudi sobre "l'asimultaneïtat i l'obligació de convertir-la en dialèctica", on la burgesia contemporània i el sorgiment del nacionalsocialisme acaparen les ires filosòfiques de l'autor⁵¹. La incisiva alèrgia anti-nazi de Bloch cobrà, ja fa anys, alguna veu entre nosaltres, ni que fóra com a traducció parcial de les exposicions blochianes "al voltant de la història dels orígens del Tercer Reich", del 1937⁵²; però en el llibre que ens ocupa era palesa fins i tot en aportacions que es remunten a 1924⁵³. En qualsevol cas, cristal·litza una bona part -sens dubte, la més important- dels articles i escrits blochians dels anys vints i trenta recollits en l'obra⁵⁴. L'art i la filosofia d'aleshores -des del revolucionari Bertolt Brecht fins al pronazi Martin Heidegger (sempre, evidentment, segons valoració de l'autor)-, la literatura i la cultura tota, tampoc no deixen d'ésser objecte de la funció crítica blochiana⁵⁵; pocs són els coetanis que, com Brecht o Walter Benjamin, surtin del tot ben parats en la confrontació (un Karl May -no tan contemporani, però l'obra del qual seguia essent coetània- fóra una excepció, entre no massa altres, en la interminable llista de figures sotmeses per Bloch a judici condemnatori)⁵⁶. Com el d'Escrits polítics, que presentarem a continuació, el volum en qüestió és dedicat a la incondicional i fidel Karola (la qual, com a esposa i companya, seguirà al costat de Bloch la resta de la se

va vida)⁵⁷; pel que fa al seu contingut, no recull simplement el de l'edició original, del 1935, publicada a Zürich: la seva inclusió en la Gesamtausgabe comportà alguns afegits, corresponents a escrits dels anys 1937-1940, a manera de complement temàtic⁵⁸. De l'obra, en aquesta la seva versió definitiva, n'hi ha traducció francesa⁵⁹.

5. Escrits polítics (més literalment: Mesures polítiques, època de pest, temps anterior a la revolució de 1848): datables entre 1902 i 1970.
Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 (1970), 490 pp.

Diversos són els motius que aconsellen de presentar aquest volum en el conjunt de la Gesamtausgabe en relació al d'Herència d'aquesta època. En primer lloc, més de les dues terceres parts dels escrits polítics aquí recollits es remunten a abans de la fi de la segona guerra mundial⁶⁰; se situen, doncs, entre la publicació original del volum anterior i la de Subjecte-objecte⁶¹. En segon lloc, gairebé la totalitat d'aquest grup majoritari d'articles té el nazisme com a protagonista⁶². En tercer lloc, i pel que fa a la resta d'aportacions (que corresponen a les 160 pàgines finals del volum, en les quals són recollits escrits dels anys 1950-1970), val a dir que llur tema més comú és el de l'alternativa: marxisme comunista o capitalisme burgès; i és per això, tanmateix, que són inseparables del grup precedent. No sols perquè per Bloch la derrota del nazisme és històricament inseparable del paper que hi jugà el comunisme soviètic; sinó també perquè el propi Bloch, en contrast precisament amb la seva perspicàcia crítica enfront del fenomen hitlerià, incidia en molts d'aquests escrits en una sorprenent ceguesa, totalment acrítica, enfront d'un fenomen com el del stalinisme. I fins a tal punt foren seriosos els problemes suscitats al respecte -Bloch intentà de dissimular en la Gesamtausgabe aquella ceguesa dels anys anteriors- que l'assumpte provocà tota una polèmica, tipificable en la publicació, el 1972, del recull d'escrits blochians intítulat De l'atzar a la catàstrofe. Articles polítics dels anys 1934-1939 (un recull no preparat precisament pel propi autor)⁶³.

6. Escrits filosòfics (literalment: Escrits filosòfics-entorn de la fantasia objectiva): datables entre 1902 i 1968.

Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie, GA 10 (1969), 634 pp.

Valen raonament semblants als exposats en relació al volum precedent per a justificar, o si més no explicar, la inclusió aquí dels Escrits filosòfics. En efecte: més de la meitat de les pàgines d'aquest volum és el que ocupen escrits anteriors a 1949 -quan Bloch deixi l'exili-; i de la resta de pàgines no en són més de trenta les corresponents a aportacions posteriors a la publicació completa d'El principi esperança⁶⁴. Es a dir: els materials que hi són recollits es remunten fonamentalment al període anterior a Subjecte-objecte, o àdhuc corresponen només, pel que fa a gairebé tots els altres, a la dècada immediatament posterior⁶⁵. D'altra banda, una bona part dels escrits en qüestió corresponents als anys cinquantes reincidenten en el tema del marxisme comunista i en la qüestió del possible encís de la revolució leninista, el qual impedí a Bloch durant un bon temps una visió crítica del leninisme-stalinisme⁶⁶; tema i problema, aquests, que acaben d'ésser abordats a propòsit precisament del volum d'Escrits polítics⁶⁷. D'interès més estrictament filosòfic són, tanmateix, les aportacions incloses en la part titulada "Consciència anticipadora - fantasia objectiva: exploracions al voltant d'Esperit de la utopia i d'El principi esperança"⁶⁸; i menció especial mereixen així mateix (com a articles que complementen inestimablement Subjecte-objecte) els dos escrits referents al sistema de Hegel -i un dels quals esdevingué famós per les incidències de la seva publicació inicial- inclosos en la darrera part del volum⁶⁹. Pel que fa a traduccions entre nosaltres d'alguns d'aquests escrits, cal esmentar en italià la de l'esmentat i incidentat article sobre Hegel⁷⁰; així com la de la recensió que en el seu temps féu Bloch de la famosa obra lúcciana de 1923 Història i consciència de classe⁷¹. En català s'ofereix la traducció de la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig el 1949 ("Universitat, marxisme, filosofia") en l'antologia L'arc utopia-matèria i altres escrits⁷².

7. Subjecte-objecte. Il.lustracions entorn de Hegel: 1949 i 1951 (nova versió).

Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel. Erweiterte Ausgabe, GA 8 (1962), 525 pp.

Trad. cast.: El pensamiento de Hegel (trad.: Wenceslao ROCES; sobre una primera versió mai no publicada íntegrament en alemany), Fondo de Cultura Económico, México 1949, 470 pp.; i Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel (trad. de W. ROCES, revisada i ampliada -d'acord amb l'edició definitiva de l'obra- per Guillermo HIRATA, Justo PÉREZ del CORRAL i José Mª RIPALDA), Fondo de Cultura Económico, Madrid 1982, 514 pp.

L'any de l'arribada de Bloch a l'Alemanya Oriental apareix a Mèxic la traducció castellana d'una primera versió d'aquesta gran monografia hegeliana de l'autor, bé que sota un títol més comercial que no l'original mateix: el d'El pensamiento de Hegel, en comptes del de L'autoconeixement. Il.lustracions entorn de Hegel⁷³. La versió alemanya corresponent mai no apareixerà en edició íntegra; però el mateix 1949 en foren publicats en una revista berlinesa els cinc primers i el darrer dels capítols o epígrafs⁷⁴. Hom no pot dir si fou com a causa o com a efecte⁷⁵; en qualsevol cas, Bloch fa després una nova versió -acuradament revisada, i ampliada- de l'obra, la qual veu la llum dos anys més tard⁷⁶. La Gesamtausgabe, poc més d'una dècada després, es limitarà a afegir-hi un nou capítol⁷⁷. Caldrà tanmateix esperar altres dues dècades perquè l'editora castellana acompleixi la tasca d'actualitzar la seva traducció, d'acord amb el canvis (correccions o omissions) i afegits introduïts per l'autor en l'obra; però hom pot dir que l'espera no ha estat inútil, car el llibre que n'ha resultat és veritablement tota una joia literària i d'investigació⁷⁸. Pel que fa a aquests canvis i afegits, i a la qüestió de llur significació, cal consignar alhora aquests dos punts: d'una banda, la nova

situació de Bloch, en arribar a l'Alemanya Oriental, condicionà alguns canvis significatius de la segona versió respecte de la primera elaboració de l'obra; però, d'altra banda, aquella nova situació no determinà cap canvi de sentit i orientació en el llibre, els quals es mantenen lliurement idèntics i àdhuc paradoxalment reafirmats i accentuats⁷⁹. Elaborat originàriament als darrers anys de l'estada de Bloch als Estats Units, o potser abans, l'estudi s'obre amb una part introdueïdora: un inicial "accés" a Hegel, al seu llenguatge i a la seva producció escrita⁸⁰. Hi segueixen les dues parts principals del llibre, les quals il·lustren prou bé per si mateixes el sentit i l'abast d'aquest: Bloch hi presenta primer cadascuna de les obres, o "parts" fonamentals de la filosofia, de Hegel⁸¹; i pot així oferir després tot un seguit de consideracions finals, de caràcter interpretatiu i el títol genèric de les quals -"La superació" (Die Aufhebung)- ja deixa veure que és des de Marx que Hegel és entès i assumit per l'autor, bé que alhora cal també dir que el propi Marx és així mateix entès per Bloch a través de Hegel⁸². En aquest sentit és impossible de no veure Subjecte-objecte en el més ampli conjunt d'obres referides a Hegel que són comunes a diversos pensadors dels així anomenats "neomarxismes" (en llur intent de recuperar Hegel i fecundar des d'ell, tot reinterpretant-lo, la interpretació mateixa de l'aportació marxiana): així, per exemple, El jove Hegel, de G. Lukács, Raó i revolució, de H. Marcuse, o Déu ha mort, de R. Garaudy⁸³. Almenys, però, Bloch avisa que la seva no és una obra über, sinó zu Hegel⁸⁴.

8. El principi esperança: 1954-1959.

Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), XX - 1657 pp., en 2 toms. Trad. cast.: El principio esperanza (trad.: Felipe GONZÁLEZ VICÉN), Aguilar, Madrid 1977 (vol. I, XXVIII - 456 pp.), 1979 (vol. II, 516 pp.) i 1980 (vol. III, 534 pp.).

És aquesta sens dubte l'obra clau, central i decisiva, entre totes les obres d'Ernst Bloch. I és alhora fruit d'una molt llarga elaboració (des del 1938 fins al 1947, als Estats Units), sotmesa ulteriorment a correcció per dues vegades (el 1953 i el 1959)⁸⁵; abans, respectivament, de cadascuna de les seves dues grans primeres edicions berlinesa (en tres volums: 1954-1959) i frankfurtesa (l'esmentada de la Gesamtausgabe)⁸⁶; la primera d'elles, tanmateix, no exempta de dificultats⁸⁷.

Del llibre, hom pot dir-ne summa filosòfica de la utopia, catedral laica de l'esperança o enciclopèdia especulativa de les petjades que hom pot trobar, en l'home i en la història (i àdhuc en la mateixa naturalesa), del novum, del summum i de l'ultimum⁸⁸; noms, tots ells, d'aquell "encara-no-ésser" que la realitat és i que l'home percep com a "encara-no-conscient" a través dels seus somnis diürns (o somnis somiats despert), dels seus desitjos d'una vida millor... D'aquí que siguin categories com la de "possibilitat" o, en relació a la història, de "front" d'"horitzó" obert al novum i de "realització" mai no identificada ni identificable amb l'ultimum les categories que centren i polaritzen el que hom pot considerar la part fonamental de l'obra⁸⁹. Aquesta, tanmateix, té cinc parts, prou desiguals pel que fa a llur extensió i precedides d'un "pròleg" que és esplèndida anticipació de tot el conjunt⁹⁰: la "primera part (informe)" és una tan breu com suggerent presentació dels "petits somnis somiats despert"⁹¹; la "segona part (fonamentació)" és la ja esmentada part fonamental i fonamentadora del conjunt i tracta de "la consciència anticipadora"⁹²; la "tercera part (transició)" presenta de nou tot un seguit d'"imatges de desig davant del mirall (aparador, faula, viatge, film, escenari)"⁹³; la "quarta part (construcció)", que ocupa tot el segon volum de la traducció castellana, estudia els "plans d'un món millor (art mèdica, sistemes socials, tècnica, arquitectura, geografia, perspectiva en art i saviesa)"⁹⁴; i la

darrera "cinquena part (identitat)", del corresponent darrer volum de l'esmentada traducció, analitza i alhora interpreta les "imatges de desig de l'instant assolat (moral, música, imatges de la mort, religió, natura en llevant, bé suprem)" ⁹⁵. Malgrat que els títols de les tres darreres parts semblin voler significar un tarannà coincident per a elles (i no aliè al de la primera part) i alhora ben divers al de la segona part -com si aquesta oferís sols les claus i perspectives de l'anàlisi i interpretació que en les altres tres parts (i també en la primera) hom du a terme-, tanmateix aquestes tres darreres parts tampoc no es deixen identificar sense més pel que fa a llur contingut i perspectiva: llurs tres caracteritzacions genèriques ("transició", "construcció" i "identitat") semblen ja insinuar-ho, i tant els temes com el nivell de les corresponents anàlisis i interpretacions així ho confirmen. És per això que no s'esdevé inoportú d'oferir d'El principi esperança claus estructurals de lectura diferents de les ofertes pel propi autor. En aquest sentit, per exemple, hom pot discernir en l'obra una triple "introducció fenomenològica": sobre l'existència humana (part I), sobre la realitat socio-cultural (part III) i sobre el sentit de l'home i la història (en els primers capítols de la part V) ⁹⁶; i a cadascun d'aquests moments introductoris (hom en podria dir, de tots ells -i no sols del primer-, "informes"), hi correspondria una ulterior "fonamentació/interpretació filosòfica", d'abast àdhuc metafísic i de caràcter entre "polèmic" i "confessional" ⁹⁷; és a dir, una fonamentació òntico-antropològica de l'esperança (part II), una hermenèutica socio-històrica de les utopies (part IV) i una reinterpretació meta-religiosa de l'escatològic, de les respostes tradicionals a les qüestions darreres (la resta de capítols de la part V) ⁹⁸. En qualsevol cas, és impossible d'àdhuc pretendre ni tan sols d'enumerar els més destacats dels gairebé innombrables temes, fenòmens, personatges, obres i fets a què Bloch es refereix en

la seva obra; com a "summa", com a "catedral" i com a "enciclopèdia", l'hem ja definida des d'un principi com a dotada d'un contingut i d'una riquesa que no es deixen traduir en cap recensió⁹⁹; com potser tampoc no es deixen traduir per cap traducció -ni castellana ni francesa, per exemple- un tan dens contingut d'expressió i una tan gran riquesa terminològica com els de Bloch en El principi esperança¹⁰⁰.

9. Dret natural i dignitat humana: 1961.

Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), 367 pp.

Trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana (trad.: Felipe GONZÁLEZ VICÉN), Aguilar, Madrid 1980, 332 pp.

Aquest volum i els dos que presentarem a continuació no són si nó exemples d'una única i la mateixa manera blochiana d'aproximació a la història de la filosofia; la manera, un xic detectivesca, de qui rastreja per tot arreu i sota qualsevol disculpa petjades i indicis d'una sola cosa: aquell novum, summum i ultimum, l'encara-no-ésser i l'encara-no-conscient -aquella utopia que és objecte de tota esperança i que és la possibilitat escatològica en virtut de la qual es mou la història tota-, de què parlàvem en referir-nos a l'obra anterior. Almenys en un tal sentit és reinterpretat per Bloch, a Dret natural i dignitat humana, el tractament que al llarg de la història del pensament ha rebut el tema de la llei moral i del dret (àdhuc com a "dret natural" -concepte anàleg al de "llei natural", tan sovint invocada per a afavorir el conservadurisme més radical o els interessos de classe, i corresponentment contraposada així a la força revolucionària de l'autèntica justícia, de la "dignitat humana"¹⁰¹). Tota la història de la filosofia moral, del dret i en certa manera de la mateixa política -segons hom entén aquesta contemporàniament- desfila per les pàgines del llibre per tal d'ésser-hi reexaminada sub specie utopiae, si val a dir-ho així¹⁰²: des dels filòsofs antics (sofistes, estoics i

pensadors romans) fins al problema de la relació entre dret -dret natural- i marxisme i a altres qüestions complementàries, però no menys importants (com és ara la qüestió del dret subjectiu i objectiu, la del dret i la moral o la de les relacions entre estructura social i individu)¹⁰³; sense deixar d'abordar un Tomàs d'Aquino i la Reforma, els grans racionalitzadors del dret natural (Althusius, Hobbes, Grotius) o les més destacades figures de la filosofia moral i política de la modernitat (Rousseau, Kant, els tres grans idealistes, Bachofen)¹⁰⁴; i sense oblidar una eloqüent contraposició entre dret tardoburgès i ideal de la tricolor (llibertat, igualtat, fraternitat)¹⁰⁵. A manera d'"apèndix" final, el darrer capítol del volum recull l'estudi que Bloch havia publicat el 1953 sobre Christian Thomasius¹⁰⁶. Al del seu coneixement de l'autor, el traductor castellà afegia un segon títol com a garantia de la seva tasca: el fet que fóra catedràtic de dret¹⁰⁷; pel que fa a la versió francesa de l'obra, són com sempre de destacar algunes aportacions típicament seves¹⁰⁸.

10. El problema del materialisme, la seva història i substància (remuntable als anys 1936-1937): 1972.

Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz,
GA 7 (1972), 553 pp.

Reelaboració ampliada de materials prou antics,¹⁰⁹ el volum inclou un doble repàs històrico-filosòfic del concepte de matèria: com a categoria gnoseològica (tema d'un "primer curs")¹¹⁰; i com a categoria òntico-cosmològica (tema del "segon curs")¹¹¹. A part dels dos conjunts introductoris, n'hi ha altres dos, de finals, relatius respectivament a les ciències físiques i de la natura i a qüestions clau del materialisme¹¹². Hom pot considerar compendi significatiu de tota l'obra l'apèndix en què Bloch incorporava el seu llibre de 1952, Avicenna i l'esquerra aristotèlica¹¹³; es tracta, d'altra banda, de l'única part

del volum traduïda al castellà¹¹⁴. Obviament, en el doble recorregut de l'autor per la història de la filosofia (en els cursos primer i segon ja esmentats) gairebé la meitat dels pensadors són tractats dues vegades¹¹⁵; de la resta, en són majoria els abordats sols en el segon dels cursos¹¹⁶. En qualsevol cas és fàcil de veure la similitud d'aquest i de l'anterior volum (sobre el dret natural), i és per això que el del materialisme ha d'ésser presentat precisament aquí, més enllà del problema que al respecte planteja una exacta datació dels materials originals recollits en el present volum¹¹⁷ (aquesta datació justifica, d'altra banda, la dedicatòria del volum: "a l'amic de jove tot, Georg Lukács")¹¹⁸.

11. Intermons en la història de la filosofia (remuntable a cursos dels anys 1950-1956): 1972 i 1976.

Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte. Aus Leipziger Vorlesungen, GA 12 (1977), 341 pp.

Trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía (trad.: Justo PÉREZ del CORRAL), Taurus, Madrid 1984, 294 pp.

Fóra aquest el tercer d'un conjunt de volums formalment referits a la totalitat de la història de la filosofia, motiu pel qual ha d'ésser presentat també aquí, junt amb els dos anteriors. Els materials d'ara es remunten a la primera meitat dels anys cinquantes i corresponen a lliçons de Bloch impartides a Leipzig¹¹⁹; algunes d'elles, sobre la filosofia del Renaixement, foren repetides a Tübingen el 1962-1963 i editades el 1972¹²⁰ (d'aquesta edició -no definitiva, y parcial-, n'hi ha traduccions francesa i catalana)¹²¹. Tots els materials foren revisats i reelaborats per l'autor els anys 1972-1976, per a llur publicació en la Gesamtausgabe¹²²; i la mà correctora -autocorrectora- de Bloch s'hi manifesta un cop més, amb les característiques de sempre¹²³ (i, sorprenentment, la versió ca

talana ni se'n adonà, dels no petits canvis introduïts en La filosofia del Renaixement)¹²⁴. A part de les lliçons renaixentistes -que ocupen un xic més d'un terç del volum-, la resta és bàsicament integrada per un altre gran conjunt d'exposicions sobre pensadors cristians medievals¹²⁵; i ara és un terç exacte, l'ocupat per aquests. Integren la restant escassa tercera part del volum diverses aportacions sobre figures de les filosofies antiga i postkantiana¹²⁶. L'atenció blochiana abasta, doncs, des dels Set Savis fins a Hegel -un cop més!¹²⁷: com a bon filòsof, Bloch no podia deixar de fer història de la filosofia -de tota la filosofia-, alhora que havia de fer-la filosòficament, com a filòsof (tot interpretant i reinterpretant a la llum del seu propi pensament les aportacions dels grans pensadors de tots els temps) i no com a simple historiador¹²⁸. D'aquí que la versió blochiana de no pocs filòsofs o corrents esdevingui parcial, extremada i àdhuc tendenciosa: i no sols pel que fa a la filosofia medieval¹²⁹; també en relació als pensadors renaixentistes¹³⁰. Però en la mateixa mesura que és "interpretativa" -i, així, discutible-, la història blochiana de la filosofia (en aquest com en altres volums de la Gesamtausgabe) és suggerent i creadora, i per tant exigeix del lector la mateixa actitud crítica i creadora -desperta i personal- amb què l'autor s'apropa als filòsofs precedents¹³¹. Ara bé: si les lliçons entorn del Renaixement es caracteritzaven per l'entusiasme -no exempt de parcialitat- amb què Bloch seguia el rastre d'una comprensió naturalista o materialista i alhora dinàmica i oberta de l'univers, així com el rastre d'una orientació utòpico-jusnaturalista en la filosofia social i política, la resta de materials del present volum apareix com a reiterada expressió d'una molt antiga i constant convicció de l'autor: la convicció que, més enllà d'interpretacions simplistes de la dualitat infraestructura-supraestructura, hi ha en la història manifestacions irreductibles a explicacions dual-de-terministes, en tant que manifestacions d'"intermons" (o d'"en-

tremons", segons hom vulgui traduir Zwischenwelten)¹³². En altres termes: Bloch hi reafirma la convicció que hi ha manifestacions filosòfico-culturals en la història irreductibles a mons, muntatges o residus supraestructurals derivats de la determinació infraestructural, segons ens diu ja en la "introducció" mateixa del volum¹³³; i és remarcable que l'exemplificació justificadora d'una tal convicció és feta per Bloch a partir sobretot d'autors medievals (els aparentment més reduïbles al fàcil esquematisme d'infraestructura-supraestructura)¹³⁴.

12. Introducció de Tübingen a la filosofia: 1961-1964.

Tübinger Einleitung in die Philosophie. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 13 (1970), 381 pp.

L'edició definitiva de l'obra recull, gairebé sense canvis, els dos volumets que, amb el mateix títol, havien aparegut el 1963 i el 1964¹³⁵; i pot alhora presentar-se com a "nova" edició, "ampliada", pel fet d'incorporar l'estudi que el 1961 Bloch havia publicat sobre l'ontologia de l'encara-no-ésser¹³⁶. Dels set grans conjunts, o parts, en que s'estructura el volum, aquest estudi ocupa el sisè lloc¹³⁷; és el conjunt més llarg, i no el menys important¹³⁸. De les altres parts, val a destacar la tercera, pel que fa a aportacions blochianes entorn de Hegel¹³⁹; o la quarta, en relació a l'interès de Bloch per qüestions alhora científiques i culturals¹⁴⁰. Però són potser d'una particular importància i significació els dos conjunts entre els quals se situa l'esmentat estudi sobre l'encara-no-ésser: el conjunt cinquè, com a aportació blochiana fonamental sobre el concepte de dialèctica¹⁴¹ (prototípicament caracteritzable com a dialèctica entre "matèria" i "utopia")¹⁴²; i el darrer conjunt del volum, sobre el problema del sentit i on hom planteja qüestions alhora cosmològiques, metafísiques i epistemològiques¹⁴³ (qüestions abocades en darrer terme a la dimensió de l'escatològic o fins i tot del místico-religiós)¹⁴⁴. El

volum pot, doncs, considerar-se un vademècum de la filosofia més genuïna de l'autor i de la seva peculiar assumpció i síntesi del materialisme dialèctic, fet ara materialisme dialèctico-utòpic¹⁴⁵; hi abunden així mateix els motius més típics i tòpics del pensament blochià (el Faust i Hegel, el real com a procés, la religió com a herència)¹⁴⁶; i àdhuc hom pot dir que l'obra ofereix les més clares i explícites formulacions metafísiques i ontològiques de la filosofia de Bloch¹⁴⁷. Val a dir, d'altra banda, que els diversos materials oferts com a Introducció de Tübingen a la filosofia no són -malgrat el títol- dels anys seixantes, a Tübingen, sinó que es remunten al període anterior, a Leipzig, almenys en part¹⁴⁸. Bé que no en coneixem, del volum sencer, cap traducció en alguna de les llengües més properes a nosaltres, han estat traduïts diversos del seus capítols en anglès o italià¹⁴⁹; i àdhuc en català¹⁵⁰.

13. Escrits literaris: datables entre 1913 i 1965.

Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), 581 pp.

El criteri "cronològic" per a presentar aquí aquest volum no es guarda -com fèiem en els volums d'escrits polítics i filosòfics- els anys de la redacció de la majoria de les aportacions ara recopilades, sinó que atén -com en el volum anterior- a l'època de la primera publicació del conjunt com a tal¹⁵¹. I és que, atesa la convencionalitat de qualsevol ordenació en la Gesamtausgabe del volums de recopilació (amb materials d'anys tan diversos), el factor clau de l'ordre establert ha d'ésser extrínsec, no estrictament cronològic¹⁵²; en aquest cas, situar les aportacions blochianes relatives a l'artístic-literari com a apèndix i complement de la sèrie de volums precedents (del 6 al 12 de la nostra presentació), més estrictament filosòfics¹⁵³. Sense que això vulgui dir, tanmateix, que el present volum pugui ésser titllat de no essencial per a una comprensió de la filosofia de Bloch: a partir i amb ocasió de qualsevol cosa -de

qualsevol fet o manifestació històrica i cultural- és com Bloch fa filosofia, cerca i discerneix (com a detectiu especulatiu) les petjades i els indicis de la seva veritat, de la seva comprensió del món, de l'home i de la història: les petjades i els indicis que aquestes veritat i comprensió són objectives, basades en el real mateix¹⁵⁴. Assimilable tal volta al volum de Petjades, el d'Escrits literaris fa, doncs, de complement i il·lustració d'El principi esperança no menys del que en feia el volum d'Escrits filosòfics (al costat del qual hom podia haver-lo presentat)¹⁵⁵; fins i tot hi ha més d'una aportació inclosa com a literària que millor hagués estat recollida com a filosòfica en aquell volum (com és ara el cas de l'escrit "Pot frustrar-se l'esperança?")¹⁵⁶. D'altra banda, resta impossible ni tan sols enunciar els temes tractats per Bloch en els seus escrits aquí presentats: són els més diversos fenòmens, els més diferents protagonistes i les més disperses realitzacions de l'amplíssim àmbit cultural (art, música, literatura; àdhuc cinema i gramàtica) i de les èpoques més distants entre si, l'objecte reiterat de la infatigable atenció blochiana a la recerca de l'utòpic i de l'esperança en l'encairament; una recerca per tot arreu, i no sols allà on sembli haver-hi coincidència ideològica¹⁵⁷.

14. Ateisme en el cristianisme. (Entorn de la religió de l'èxode i del regne): 1968.

Atheismus im Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs, GA 14 (1968), 362 pp.

Trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo (trad.: José Antonio GIMBERNAT ORDEIG), Taurus, Madrid 1983, 268 pp.

La preocupació religioso-apocalíptica ja present a Esperit de la utopia, així com l'atenció al mesiànic-escatològic estructuradora de Thomas Münzer, teòleg de la revolució, han trobat llur "mesura i determinació" en El principi esperança (par-

ticularment en els capítols 52 i, sobretot, 53)¹⁵⁸; i hom pot dir que trobaven una darrera i més determinada ampliació en aquesta nova obra oferta per Bloch al públic als seus vuitanta-tres anys¹⁵⁹. Inevitablement "tendenciosa" i no exempta de punts que han de suscitar les més serioses objeccions per part de l'exegesi i teologia bíbliques de signe creient, la personal i peculiar interpretació blochiana "a propòsit" de la religió de l'èxode i del regne no és sinó reafirmació de típiques posicions de Bloch: el Déu ja-esdevingut i ja-existent -el Déu dels orígens, el Déu creador- és incompatible amb una comprensió dinàmica i oberta, responsable de futur i utòpica, de la realitat¹⁶⁰; l'únic Déu que pot encara tenir un sentit, al respecte, és el Déu de l'èxode, el qui mana de posar-se en camí creador d'història, el Déu que encara-no-és, però el regne del qual (que no ha estat encara establert, que no pot haver estat ja hipostasiat; com tampoc no pot haver-ho estat el mateix ésser diví) és un regne que potser arribi a ésser possibilitat darrera de la història i de l'home, com a futur i novum en què s'esdevinguin la identitat i el summum: aquella identitat anunciada marxianament com a humanització de la natura i naturalització de l'home, i aquell summum -objecte, en el fons, de qual se vol esperança seriosa- el camí concret vers el qual té com la seva entrada, i com la seva porta a la fi oberta, en Marx¹⁶¹. És en aquest sentit que hi ha "ateisme en el cristianisme" i que "sols un ateu pot ésser un bon cristià, sols un cristià pot ésser un bon ateu"¹⁶²; i és també pel mateix que el marxisme i el somni de l'absolut (des Unbedingten, de l'incondicional) es retroben en un mateix camí i en una mateixa direcció. L'humanum ja no alienat, el no sospitable i encara-no-trobat del seu món possible: heus aquí el que hi ha, sense cap regateig, en el futur com a experiment, en l'experiment del món"¹⁶³. A part el fet que amb aquest final l'autor anunciés la seva següent obra (ni que fóra pel títol), el contingut tot d'Ateisme

en el cristianisme no és sinó reassumpció, totalment desenvolupada i àdhuc acadèmicament confrontada, del que in nuce hom pot trobar ja en tants altres volums de Bloch, en referir-se aquest al fet religiós i, particularment, bíblico-cristià¹⁶⁴; i hom troba alhora un mateix entusiasme per una "herència" de la religió i un mateix rebuig -apassionat com sempre- de qual sevol alienació, covardia o tirania religioses¹⁶⁵ (és prou eloqüent al respecte el capítol dedicat a la nefasta posició de la jerarquia alemanya, el 1936, enfront del nazisme)¹⁶⁶. Traduída fa ja temps a l'italià, i després al francès, l'obra no ha trobat tanmateix en la recent versió castellana la seva més aconseguida i modèlica traducció¹⁶⁷.

15. Experimentum mundi. Pregunta, categories de l'esbrinament, praxi: 1975.
Experimentum Mundi. Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis, GA 15 (1975), 270 pp.

Regal sorprenent d'aniversari, la nova obra amb què Bloch volgué fer acte de presència viva i activa als seus noranta anys és fruit d'una pacient elaboració entre 1972 i 1974¹⁶⁸. I alhora és una mena de testament especulatiu blochià: és un reiterat i darrer tornar-se a dir Bloch, ell mateix, al voltant d'allò que havia anat ja dient sempre, des d'un principi de la seva producció escrita; tanmateix, un dir-se i un dir-ho d'una manera potser més sistemàtica que mai (bé que tampoc mai no havia deixat d'ésser, ni que fóra en el fons, un pensador sistemàtic)¹⁶⁹. Es tracta de la sistematicitat pròpia d'una exposició de les categories fonamentals de la realitat¹⁷⁰ (d'una realitat que se'ns fa "pregunta" o qüestió i esdevé, així, alhora objecte d'"esbrinament" i de "praxi")¹⁷¹; i, com sempre havia estat, és una sistematicitat "oberta", mai no tan cada hegelianament¹⁷². Les corresponents categories són presentades per l'autor en cinc grans grups categorials: el de les

categories dimensionals, o categories de d'enquadrament (present, futur i passat, temps i espai, temps-espai)¹⁷³; el de les categories objectivants, o categories de transmissió (causalitat, finalitat, latent substancialitat)¹⁷⁴; el de les categories manifestatives, o categories de manifestació (qualitat-quantitat, arquetipus i eidos de l'expedició, alteritat i alteracionalitat)¹⁷⁵; el de les categories, diguem-ne, de la "cosmo-comunitarietat", o inter-centracions (categories sectorials -natura i història, l'humà: moral, art, religió- i categoria principal: l'esbrinament d'un principi)¹⁷⁶; i, finalment, el grup de les categories de la realització (teoria-praxi, experimentum mundi, veritat-praxi contra el nihilisme)¹⁷⁷. Cadascun d'aquests grups són definits, no poc críticament, com a aproximacions concèntrico-sintètiques, si val a dir així del Drehung/Hebung alemany¹⁷⁸; i en qualsevol cas no es tracta tant d'una quintuple catalogació de nivells de realitat, com d'un esguardar un únic objecte -la realitat mateixa- des de cinc perspectives diverses, també elles com concèntriques i com més va més sintètiques, però mai del tot no se parables¹⁷⁹. A aquest gran conjunt, fonamental en el volum -n'ocupa les dues terceres parts-, hi precedeixen altres quatre apartats (o conjunts de capítols) de caràcter més aviat introductori o justificatiu de la sistematicitat categorial que seguirà¹⁸⁰; tanmateix, l'obscuritat i dificultat del text és cosa comuna a totes les pàgines i parts del volum. I potser és aquesta característica -accentuada aquí- que provoca, encara més que no en altres volum, una darrera intranquil·litat en el lector: la d'una radical incertesa sobre el sentit, l'abast i la transcendència que el pensament de Bloch pugui tenir per a nosaltres¹⁸¹. Cal, tanmateix, agrair un cop més l'esforç del traductor francès de l'obra per fer-nos els sempre difícils estil i terminologia de Bloch també sempre més entenedors i propers¹⁸².

16. Tendència - latència - utopia: escrits datables entre 1902 i 1977.

Tendenz - Latenz - Utopie. Ergänzungsband zu GA (= GA 17 [1978]), 422 pp.

Com a volum complementari ("d'ampliació") de la Gesamtausgabe, té sens dubte aquí el seu lloc de presentació, tot i que sigui assimilable a qualsevol dels tres volums d'Escrits (polítics, filosòfics o literaris) anteriors¹⁸³. I pel fet que podia haver-se intítulat Escrits diversos, no hi havia problema a mantenir l'ambivalència del seu títol original¹⁸⁴. Dels escrits aquí recopilats, n'hi ha un de característiques prou singulars: es tracta del "Diari" -amb què s'obre el volum- redactat per Bloch a partir de la mort de la seva primera esposa, Else, el 1921¹⁸⁵; tot un emotiu testimoniatge d'amor del jove Bloch i tot un homenatge in memoriam tributat per un Bloch que devia sentir-se ja no lluny de la mort¹⁸⁶. Tota la resta d'escrits són reunits sota el títol que dona nom al volum i formen sis grups temàtics diferents: el primer, introductori, a part de breus notes dels primers anys del segle inclou cinquanta pàgines de la tesi doctoral de Bloch, del 1908, sobre Rickert i la teoria del coneixement¹⁸⁷; el segon insisteix en el problema epistemològic, amb escrits majoritàriament dels anys trenta¹⁸⁸; i poc més posteriors són els escrits del tercer grup, de tema cultural¹⁸⁹; el quart grup, sobre teoria-praxi, reuneix escrits que són en llur majoria dels anys setantes¹⁹⁰; el cinquè, amb aportacions des del 1935 fins al 1975, explora el tema prototípicament blochià de la relació entre matèria i esperança¹⁹¹; i el darrer grup recull, fins on restà interrompuda, la tasca a què Bloch es dedicava quan el sorprengué la mort i que consistia a fer tot un replantejament de la història de la filosofia des de la perspectiva de configuracions de models¹⁹². D'acord amb la mateixa "nota final" del volum, aquest ha volgut recollir

els següents tipus d'escrits: primers esboços de temes després desenvolupats, notes i apunts de qüestions noves (com fóra ara el cas del grup final d'escrits) i documents relatius a confrontacions o preses de posició polítiques i socials¹⁹³. Del volum, tanmateix, volem destacar les ja consignades dues grans aportacions del memorial d'Else von Stritzky i de la tesi doctoral de Bloch¹⁹⁴. Però mereixen també una molt especial menció, entre altres, tres escrits concrets: l'un, de 1930, que presenta la sensibilitat, el pensament i la praxi no com a elements antitètics, sinó com a estadis del coneixement¹⁹⁵; el segon, "sobre la mort, la immortalitat i la pervivència", corresponent a una entrevista de 1969¹⁹⁶; i el tercer, de temàtica molt peculiarment blochiana, relatiu a la funció utòpica del materialisme i originat com a allocució radiofònica el 1971¹⁹⁷. Com els dos darrers, gairebé la meitat dels escrits recollits en el volum corresponen a intervisus, conferències o exposicions radiades i, així, posseïen ja un cert caràcter públic¹⁹⁸. N'hi havia fins i tot publicats també en llibres¹⁹⁹; i àdhuc n'hi ha una petita mostra traduïda al castellà²⁰⁰.

Notes

- 1 El present article és continuació (i conclusió) de l'anteriorment publicat en aquesta revista: "Ernst Bloch, entre nosaltres. (Butlletí bio-bibliogràfic [I]: Presència de Bloch [1885-1977] entre nosaltres en el centenari del seu naixement)", Enrahonar, 1985, nº 12, pp. - .
- 2 E. Bloch, Freiheit und Ordnung. Abriss der Sozialutopien, Aurora, Nova York 1946. El llibre seria inclòs després com a cap. 36 d'El principi esperança.
- 3 Lion Feuchtwanger (1884-1958), exiliat a França (des del 1933), arribà als Estats Units el 1941. Era expressió de la seva voluntat de restar-hi definitivament el fet que ja el 1944 hi publicués en anglès la seva novel·la Simone. Heinrich Mann (1871-1950) hi arribà el 1940 i, per bé que demanà la nacionalitat nord-americana, no l'aconseguí. (En canvi, el seu germà Thomas, que -potser per Premi Nobel- obtingué el 1944 aquesta nacionalitat, no romangué sempre a Nord-Amèrica, sinó que passà els seus darrers anys a Suïssa).
- 4 Bertolt (Eugen Berthold Friedrich) Brecht (1898-1956) arribà a Nord-Amèrica el 1941; el 1948 se'n tornà a Suïssa i l'any següent s'establí a Berlín Est, on morí. Ferdinand Bruckner, pseudònim de Theodor Yagger (1891-1958) arribà als Estats Units el 1936; el 1951, de tornada cap a Berlín, passà per París. Alfred Döblin (1878-1957), que s'havia nacionalitzat francès, arribà a Nord-Amèrica el 1940; en acabar la guerra tornà a Alemanya com a delegat cultural de França.
- 5 Mai no emprà en públic, per exemple, cap altre idioma que no fóra l'alemany. La seva dona Karola fou, en canvi, menys puritana i no dubtà a treballar, com a arquitecte que era, als Estats Units, la qual cosa no deixà de beneficiar l'economia familiar (a la qual no aportava massa una actitud com la del seu espós).

- 6 Cfr. infra nn. 73-76.
- 7 Cfr. E. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, traducció i edició a cura de J. Ml. Udina (Col·lecció "Textos filosòfics", nº 37), Laia, Barcelona 1985, pp. ss.: "Universitat, marxisme, filosofia".
- 8 Cfr. ibid.
- 9 Stefano Zecchi, Ernst Bloch: utopía y esperanza en el comunismo (trad. cast. de l'original it. del 1974), Península, Barcelona 1978, p. 21.
- 10 Cfr. per exemple ibid., pp. 21-69, on Zecchi ofereix tota classe de detalls sobre la ruptura entre Bloch i el poder polític de la República Democràtica d'Alemanya.
- 11 Cfr. a tall d'exemples infra nn. 22-29 (doble versió, i corresponents canvis i reelaboracions, d'Esperit de la utopia), o les ja esmentades nn. 73-76 (doble versió de Subjecte-objecte). Per a altres casos d'incansable auto-correcció blochiana dels escrits inclosos en la Gesamtausgabe, cfr. infra n. 47 (Petjades), nn. 51 i 58 (Herència d'aquesta època), n. 63 (Escrits polítics), n. 86 (El principi esperança, en la seva doble edició berlinesa i frankfurtesa), nn. 121 i 123-124 (llicions de La filosofia del Renaixement i llur incorporació a Intermons en la història de la filosofia), etc.
- 12 Cfr. el nostre article, ja citat (supra n. 1), "Ernst Bloch, entre nosaltres", Enrahonar, 1985, nº 12, p. (nn. 33-34).
- 13 Cfr. ibid.
- 14 Aquest és el cas, més concretament, dels volums "antològics" de la Gesamtausgabe: cfr. infra nn. 60 ss. (volum d'Escrits polítics), nn. 64 ss. (volum d'Escrits filosòfics) i nn. 151 ss. (volum d'Escrits literaris).

15 En tant que el nostre ordre "cronològic" de presentació "intenta reflectir el més fidelment possible el mateix ordre en què foren successivament elaborades (i, en molts casos -bé que no en tots-, consegüentment publicades) les obres de Bloch" (J. Ml. Udina, art. cit., p.).

16 Cfr. ibid., p. : "Hom pot, doncs, considerar aquestes pàgines com a aportació fonamentalment bibliogràfica (...) Tanmateix -hom podrà comprovar-ho fàcilment-, el present article vol ésser quelcom més que una simple aportació bibliogràfica, sempre tan freda i com impersonal; vol ésser, més aviat, càlida presentació -que de cap manera mai no pretindrà deixar d'ésser personal- de la presència, de la incidència i del ressó que té avui Bloch entre nosaltres". És la unitat d'ambdós articles -el present i l'anterior (del qual és la citació precedent)- el que hem volgut subratllar mitjançant el subtítol d'aquestes pàgines ("Ernst Bloch, entre nosaltres: Butlletí bio-bibliogràfic [II]").

17 Cfr. Ernst Bloch, Gesamtausgabe der Werke in 16 Bänden, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1959-1978. De fet, tanmateix, són 17 els volums del conjunt, bé que el darrer d'ells (publicat el 1978), no numerat, és presentat com a "volum d'ampliació" o complementari de la Gesamtausgabe.

18 En endavant, quan citem o ens referim a volums de la Gesamtausgabe, ens limitarem a afegir la sigla GA després del títol de què es tracti, seguida del nº del volum corresponent en l'esmentada edició de Suhrkamp i, entre parèntesis, de l'any de la seva publicació inicial a Frankfurt del Main.

19 Sobre la tesi doctoral de Bloch, cfr. infra n. 187.

20 Amb anterioritat, doncs, a la revolució soviètica Bloch palesa ja un fort ascendent marxista i una exaltació revolucionària; a l'igual que l'entusiasme que la revolució le-

ninista suscitarà en Bloch mai no suposarà en ell cap renúncia dels valors bíblico-escatològics, mítico-culturals o àh-huc judeo-cristians.

21 Cfr. Geist der Utopie (1918), GA 16 (1971), p. 5; i Geist der Utopie (1923), GA 3 (1964), p. 5 (trad. fr.: L'esprit de l'utopie, Gallimard, París 1977, p.7).

22 Heus aquí les sis parts de la versió original (del 1918), totes elles agrupades sota el títol genèric de "L'encontre amb un mateix" ("Die Selbstbegegnung"): 1. "Una gerra vella" (part introductòria: Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 13-15); 2. "La producció de l'ornament" (sobre la producció artística i la seva història: ibid. pp. 17-52); 3. "L'heroi còmic" (sobre El Quixot i la teoria del drama: ibid. pp. 53-77); 4. "Filosofia de la música" (ibid. pp. 79-234; amb dos grans apartats, intitolats "Per a una història de la música" i "Per a una teoria de la música": ibid. pp. 82-155 i 156-227, respectivament); 5. "Sobre l'atmosfera de pensament en aquesta època" (sobre la filosofia, des de Kant i Hegel fins a Nietzsche, Husserl i Bergson: ibid. pp. 235-294; i amb un estrany apèndix final sobre els més diversos temes: ibid. pp. 295-342); i 6. "L'esquema [die Gestalt] de la qüestió inconstruïble" (sobre l'amor i la metafísica de la interioritat: ibid. pp. 343-389). I heus aquí, d'altra banda, les quatre parts de la segona versió (del 1923) de l'obra, igualment agrupades sota el títol abans esmentat: (1) "Una gerra vella" (Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 17-19; trad. franc., L'esprit de l'utopie, ed. cit., pp. 15-17); (2) "Producció de l'ornament" (op. cit., pp. 20-48; trad. cit., pp. 19-47); (3) "Filosofia de la música" (op. cit., pp. 49-208; trad. cit., pp. 49-199), amb els mateixos dos grans apartats de la versió original (op. cit., pp. 50-124 i 124-201; trad. cit., pp. 52-119 i 120-192); i (4) "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (op. cit., pp. 209-287; trad. cit., pp. 201-275). El material d'El Quixot, suprimit en la segona versió, integrarà més endavant el cap. 50 d'El principi esperança.

23 Cfr. Geist der Utopie (1918), GA 17 (1971), pp. 391-445, i (1923), GA 3 (1964), pp. 289-346 (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, ed. cit., pp. 277-334).

- 24 Aquesta important part sobre la música, que manté en les dues versions de l'obra una idèntica funció de centralitat (vegeu supra n. 22), vindrà com a trobar la seva prolongació en el cap. 51 d'El principi esperança: "Traspàs i món humà de la més gran intensitat, en la música" (Das Prinzip Hoffnung, GA 5 1959, pp. 1243-1297; trad. cast., El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, III, pp. 152-201); i és en aquest capítol on trobem la definició de la música com a la més utòpica de les arts (cfr., per exemple, op. cit., p. 1290; trad. cit., III, p. 195).
- 25 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 334-368 (cap. 20: "El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació"; trad. cast., El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 283-313). Cfr. també op. cit., pp. 204-223 (cap. 16: "Excedent d'imatge utòpic en la realització"; trad. cit., vol. I, pp. 169-186). La interrelació d'aquests capítols 16 i 21 és notable.
- 26 L'esmentat apartat ("Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres") és el nucli, en la versió definitiva d'Esperit de la utopia (Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 237-287; trad. franc.: L'esprit de l'utopie ed. cit., pp. 229-275), de la quarta part de l'obra en aquesta versió ("L'esquema de la qüestió inconstruïble": op. cit., pp. 209-287; trad. cit., pp. 201-275). Ara bé, aquesta part no sols és una molt acurada reelaboració de la corresponent part sisena de la primera versió del llibre (Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 343-389), sinó que alhora incorpora alguna aportació de context ben diferent (op. cit., pp. 67-77; passatge que, també molt reelaborat, integra junt amb la reelaboració de les pàgines abans citades el gran apartat en qüestió) i àdhuc incorpora, a manera d'introducció, quatre de les diverses i massa diferents aportacions que integraven la quarta part d'aquella primera versió (en concret, les aportacions corresponents de l'op. cit., pp. 346, 360-363, 304-319 i 271-294; en són llocs paral·lels, en la versió definitiva: Geist der Utopie, GA 3 [1964], pp. 209 s., 210 s., 212-218 i 219-236).

27 Cfr. supra n. 22 (on indicàvem les equivalències entre les parts d'ambdues versions de l'obra). Més endavant, ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ a propòsit de la doble redacció de Subjecte-objecte, també veurem com el sentit primigeni de l'obra mai no canvia radicalment en Bloch, malgrat els canvis que hi faci. Pel que fa a la radicalitat, alhora, d'uns tals canvis, heus aquí consignats els llocs paral·lels d'ambdues versions d'Esperit de la utopia, en relació a la part quarta ("L'esquema de la qüestió inconstruïble") de la versió definitiva (en consignem les pàgines, subratllades, seguides de les de la traducció francesa, i amb el signe = remetem a les pàgines de la versió original de 1918, sempre que sigui el cas): 209 s. (203 s.) = 346; 210 s. (204 s.) = 360-363; 212-218 (206-212) = 304-319; 219-236 (212-228) = 271-294; 237 (229) = 363 s.; 237-241 (229-233) = sense paral·lel; 241-256 (233-247) = 364-373; 256-262 (247-252) = sense paral·lel; 262-267 (252-257) = 349-360; 267-273 (257-263) = 373-382; 274-283 (263-271) = 67-77; i 283-287 (271-275) = sense paral·lel. A part del canvi d'ordre dels diversos conjunts de pàgines, cal subratllar també la llibertat amb què l'autor reelabora les pàgines antigues (moltes de les quals, en llur literalitat, són almenys en part considerablement o àdhuc totalment transformades).

28 Del recull Durch die Wüste. Kritische Essays ^(Cassirer, Berlin) 1923), n'hi ha edició moderna, reelaborada: Durch die Wüste. Frühe kritische Aufsätze, Suhrkamp (edition suhrkamp 74), Frankfurt am Main ²1977, 148 pp. De la primera versió d'Esperit de la utopia, el recull n'incorporava en bona mesura la part cinquena (Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 238-270 i 319-332), sovint sense canviar el text, però a vegades (ibid., pp. 238-243) amb una reelaboració total del mateix (cfr. Durch die Wüste, ed. cit., pp. 77-86); tanmateix, algunes de les corresponents aportacions (com és ara les de Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 249-267: sobre Bergson, Husserl, Hartmann) no es troben ja en la moderna edició de Durch die Wüste per tal com foren recollides a Herència d'aquesta època de forma molt reelaborada. En canvi, no han estat suprimides d'aquesta moderna edició d'A través del desert altres aportacions, de tema polif-

27 Cfr. supra n. 22 (on indicàvem les equivalències entre les parts d'ambdues versions de l'obra). Més endavant, ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ a propòsit de la doble redacció de Subjecte-objecte, també veurem com el sentit primigeni de l'obra mai no canvia radicalment en Bloch, malgrat els canvis que hi faci. Pel que fa a la radicalitat, alhora, d'uns tals canvis, heus aquí consignats els llocs paral·lels d'ambdues versions d'Esperit de la utopia, en relació a la part quarta ("L'esquema de la qüestió inconstruïble") de la versió definitiva (en consignem les pàgines, subratllades, seguides de les de la traducció francesa, i amb el signe = remetem a les pàgines de la versió original de 1918, sempre que sigui el cas): 209 s. (203 s.) = 346; 210 s. (204 s.) = 360-363; 212-218 (206-212) = 304-319; 219-236 (212-228) = 271-294; 237 (229) = 363 s.; 237-241 (229-233) = sense paral·lel; 241-256 (233-247) = 364-373; 256-262 (247-252) = sense paral·lel; 262-267 (252-257) = 349-360; 267-273 (257-263) = 373-382; 274-283 (263-271) = 67-77; i 283-287 (271-275) = sense paral·lel. A part del canvi d'ordre dels diversos conjunts de pàgines, cal subratllar també la llibertat amb què l'autor reelabora les pàgines antigues (moltes de les quals, en llur literalitat, són almenys en part considerablement o àdhuc totalment transformades).

28 Del recull Durch die Wüste. Kritische Essays ^(Cassirer, Berlin) 1923), n'hi ha edició moderna, reelaborada: Durch die Wüste. Frühe kritische Aufsätze, Suhrkamp (edition suhrkamp 74), Frankfurt am Main ²1977, 148 pp. De la primera versió d'Esperit de la utopia, el recull n'incorporava en bona mesura la part cinquena (Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 238-270 i 319-332), sovint sense canviar el text, però a vegades (ibid., pp. 238-243) amb una reelaboració total del mateix (cfr. Durch die Wüste, ed. cit., pp. 77-86); tanmateix, algunes de les corresponents aportacions (com és ara les de Geist der Utopie, GA 16 [1971], pp. 249-267: sobre Bergson, Husserl, Hartmann) no es troben ja en la moderna edició de Durch die Wüste per tal com foren recollides a Herència d'aquesta època de forma molt reelaborada. En canvi, no han estat suprimides d'aquesta moderna edició d'A través del desert altres aportacions, de tema polif-

tic (cfr Durch die Wüste, ed. cit., pp. 9-19 i 30-55), que han estat incorporades al volum d'Escrits polítics de la Gesamtausgabe...

- 29 Cfr. supra n. 26, on hem vist com la versió de 1923 recollia sols una part de la massa polifacètica i dispersa cinquena part de l'edició original, de 1918, d'Esperit de la utopia; i la recull, aquesta part parcial, tot integrant-la en el conjunt més important de "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (quarta part de la segona versió de l'obra; i sisena, en la primera versió).
- 30 Ernst BLOCH, L'esprit de l'utopie, Version de 1923, revue et modifié, trad.: Anne-Marie LANG i Catherine PIRON-AUDARD, Gallimard, París 1977, 344 pp.
- 31 L'obra de Lukács -com també el llibre de K. Korsch, Marxisme i filosofia- apareix el mateix any en què Bloch reedita Esperit de la utopia. Hom ha dit que aquesta primera obra blochiana deu tant a Lukács com Història i consciència de classe deu al propi Bloch: ambdós amics, força amics aleshores, havien compartit en els anys anteriors estudi, recerca i diàleg filosòfics. Traduïda al castellà (G. LUKACS, Historia y consciencia de clase, Grijalbo, México 1969 i Madrid 1975), l'obra ha estat reeditada recentment (Orbis, Barcelona 1985), en dos volums. Vegeu també, al respecte, infra n. 71.
- 32 Cfr. Geist der Utopie, GA 3 (1964), p. 347: (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, ed. cit., p. 335). Es tracta de la Nota final que Bloch afegeix el 1963 a l'obra en publicar-la en la Gesamtausgabe; i en la Nota equivalent afegida en el volum de Thomas Münzer (GA 2 [1969], p. 230) dirà el mateix.
- 33 En tractaren Friedrich ENGELS (Der deutsche Bauernkrieg, Berlin 1850), A. BEBEL (Der deutsche Bauernkrieg mit Berücksichtigung der hauptsächlichsten sozialen Bewegungen des Mittelalters, Braunschweig 1876) i K. KAUTSKY (Die Vorläufer des neueren Sozialismus, vol. I, Stuttgart 1913). També anteriors a l'obra de Bloch, i més concretament sobre el mateix

tic (cfr Durch die Wüste, ed. cit., pp. 9-19 i 30-55), que han estat incorporades al volum d'Escrius polítics de la Gesamtausgabe...

29 Cfr. supra n. 26, on hem vist com la versió de 1923 recollia sols una part de la massa polifacètica i dispersa cinquena part de l'edició original, de 1918, d'Esperit de la utopia; i la recull, aquesta part parcial, tot integrant-la en el conjunt més important de "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (quarta part de la segona versió de l'obra; i sisena, en la primera versió).

30 Ernst BLOCH, L'esprit de l'utopie, Version de 1923, revue et modifié, trad.: Anne-Marie LANG i Catherine PIRON-AUDARD, Gallimard, París 1977, 344 pp.

31 L'obra de Lukács -com també el llibre de K. Korsch, Marxisme i filosofia- apareix el mateix any en què Bloch reedita Esperit de la utopia. Hom ha dit que aquesta primera obra blochiana deu tant a Lukács com Història i consciència de classe deu al propi Bloch: ambdós amics, força amics aleshores, havien compartit en els anys anteriors estudi, recerca i diàleg filosòfics. Traduïda al castellà (G. LUKACS, Historia y consciencia de clase, Grijalbo, México 1969 i Madrid 1975), l'obra ha estat reeditada recentment (Orbis, Barcelona 1985), en dos volums. Vegeu també, al respecte, infra n. 71.

32 Cfr. Geist der Utopie, GA 3 (1964), p. 347: (trad. franc.: L'esprit de l'utopie, ed. cit., p. 335). Es tracta de la Nota final que Bloch afegeix el 1963 a l'obra en publicar-la en la Gesamtausgabe; i en la Nota equivalent afegida en el volum de Thomas Münzer (GA 2 [1969], p. 230) dirà el mateix.

33 En tractaren Friedrich ENGELS (Der deutsche Bauernkrieg, Berlin 1850), A. BEBEL (Der deutsche Bauernkrieg mit Berücksichtigung der hauptsächlichsten sozialen Bewegungen des Mittelalters, Braunschweig 1875) i K. KAUTSKY (Die Vorläufer des neueren Sozialismus, vol. I, Stuttgart 1913). També anteriors a l'obra de Bloch, i més concretament sobre el mateix

Münzer, hi hagué les monografies -d'inspiració marxista- de V. LOEWENBERG (Thomas Münzer und die Lutherkamarilla, Mühlhausen 1912) i de M. ESCH (Thomas Münzer und Lenin. Ein Beitrag zum vergleichenden Studium der Geschichte des Kommunismus, Köln 1920). L'aportació de Bloch no es reduirà tanmateix a una comprensió politico-econòmica de Münzer, comuna a aquests autors.

34 L'atenció de Bloch a les manifestacions històriques del messianisme sòcio-polític i político-religiós, així com a la seva configuració bíblico-cristiana, no és certament independent del fet que l'ambient familiar blochià fóra jueu.

35 ~~Vegeu supra p. 111~~ L'"afinitat ideològica", de què hi parlàvem, entre Bloch i Rosa Luxemburg -figura que pot personalitzar aquella revolució del 1918- resta palesa, per exemple, a Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), pp. 227-232 (trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, Aguilar, Madrid 1980, pp. 202-207), on és citada la frase de Luxemburg "cap democràcia sense socialisme, cap socialisme sense democràcia" que Bloch féu tan seva i repetí incansablement; a Rosa Luxemburg dedicaria així mateix Bloch la seva obra de 1975 Experimentum mundi. A tall de suggeriment estrictament personal, hom podria discernir una certa analogia -en la ment de Bloch- entre Thomas Münzer (1490-1525) i Rosa Luxemburg, en el sentit que aquesta esdevindria una mena de versió laico-revolucionària del que havia estat aquell teòleg reformador; l'analogia no pot tanmateix estendre's en el sentit, per exemple, que per Bloch fóra Luxemburg respecte a Lenin el que Münzer havia estat respecte a Luter. Bloch, en efecte, mai no criticarà Lenin, i en canvi es complau a aduir les crítiques que Münzer fa del pare de la Reforma (al principi, bon amic seu): vegeu, al respecte, Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 19 s., 20, 31, 32, 35-37, 38 s., 44-48, 81, etc. (trad. cast.: Thomas Münzer, teòlego de la revolució, Ciencia Nueva, Madrid 1968, pp. 21, 33, 35, 36, 42 s., 45, 53-58 i 98, respectivament).

36 Si hom vol caracteritzar la posició de Bloch respecte de la revolució leninista, no és com a posició crítica que

pugui fer-ho (com tampoc no fou crítica la posició blochiana envers Lenin), sinó que més aviat haurà de tipificar-la com a posició radicalment acrítica, incondicionalment entusiasta i fervorosa, i, pel mateix, susceptible d'ésser definida com a "encís de la revolució", amb els perills que tot encís comporta (els mateixos que, per Bloch, comporta en Hegel l'"encís de l'anàmnesi": cfr. infra n. 77) (sobre l'existència i l'efectiva manifestació en Bloch d'aquests perills, cfr. també infra nn. 63, 66, 77 i 86).

37 I en la mateixa obra de Lukács, Història i consciència de classe, tampoc no deixava d'insinuar-se clarament la diversa comprensió i valoració que de l'utòpic -i, consegüentment, de la utopia münzeriana- tenien ambdós autors. Cfr., al respecte, Frédéric HARTWEG, "Thomas Münzer, théologien de la révolution", en el recull, preparat per Gérard RAULET: Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch, Payot, París 1976, pp. 205-221, especialment pp. 212-215.

38 Cfr. Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), p. 230 ("Nota final" afegida per l'autor en la Gesamtausgabe i no inclosa, així, en la trad. cast., feta sobre l'edició anterior de 1962).

39 Ambdues versions, fetes sobre l'edició de 1962, (que no incloïa encara les ampliacions que Bloch faria en l'edició definitiva de la Gesamtausgabe), són, doncs, incompletes; tanmateix, són en certa manera més complertes que l'original alemany en virtut de la incorporació d'aquestes notes. Heus aquí la referència de les trad.: Thomas Münzer, théologien de la révolution, trad. i nn. de Maurice de GANDILLAC, Julliard, París 1964; ~~Utopie~~ i Thomas Münzer, teólogo de la revolución, trad. de Jorge DEIKE ROBLES, Ciencia Nueva, Madrid 1968, 262 pp. Els passatges concrets que no hi han estat recollits són: Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 158(7-11), 165(32-38), 166(18)-167(34), 168(34)-169(7), 175(21)-181 (capítol IV-4) i 210(17)-225 (dos darrers apartats finals del capítol IV-5) (entre parèntesis i en cursiva, número de línia de la pàgina).

- 40 En les notes, s'expliciten els llocs bíblics a què es fa referència en les cites de Münzer adduïdes per Bloch; sovint hi ha també indicacions crítiques sobre la interpretació blochiana de Münzer o dels passatges bíblics en qüestió. D'aquí l'interès de moltes d'aquestes notes, que hom podria prendre com a punt de partida, per exemple, d'un ulterior estudi sobre la possible parcialitat de Bloch en l'ús dels textos münzerians.
- 41 Cfr., respectivament, Thomas Münzer als Theologe der Revolution, GA 2 (1969), pp. 9 ("Com cal llegir-ho"), 11-15 ("Fonts, biografies i noves edicions") i 227-229 ("Cloenda, i la meitat del regne"); trad. cast.: Thomas Münzer, teòlogo de la revolució, ed. cit., pp. 11, 12-17 i 252-255, respectivament.
- 42 Cfr. ~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~ Op.
~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~
~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~ cit., pp. 18-135): "III. La vida de Thomas Münzer".
(17-110; trad. cit., pp.)
- 43 Cfr. op. cit. ~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~
~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~, pp. 111-225 (trad. ~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~
~~Thomas Münzer als Theologe der Revolution~~ cit., pp. 136-251): "IV. Sentit de la predicació i la teologia münzerianes".
- 44 El títol de l'obra és, a tots els respectes, més que simptomàtic: es tracta de petjades, d'anar seguint per tot arreu el més petit rastre, l'indici imprevisible de l'utòpic, de l'esperança i del vers-endavant. Només són, doncs, petjades. I, com a tals, mai no podem esperar que configurin cap sistema ordenat ni continguts temàtics classificables d'una manera precisa.
- 45 Cfr. Spuren, GA 1 (1969), pp. 61-72 (trad. franc.: Traces, Gallimard, París 1968, pp. 62-78): "Geist, der sich erst bildet". Per la seva densitat suggeridora, així com per l'originalitat del seu contingut, aquest capítol encapçala precisament l'antologia de textos blochians preparada i traduf-

da per nosaltres: E. BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985.

- 46 L'esmentat epígraf ("Motive des weissen Zaubers": Spuren, GA 1 [1969], pp. 202-215; trad. franc.: Traces, ed. cit., pp. 217-235) és tota una lliçó de saber treure el suc filosòfic de qualsevol tipus de dades: en aquest cas, un conte de Les mil i una nits. Tema no menys significatiu del tipus de petjades d'esperança i de futur oberts que Bloch segueix i recull en el llibre és, per posar-ne un sol exemple -de configuració, tanmateix, plurivalent-, el de la porta ("El tema de la porta": op. cit., pp. 152-156; trad. cit., pp. 164-170), també configurable com a tema de la porta de sortida ("Petita porta de sortida": op. cit., pp. 130-131; trad. cit., pp. 137-139) o àdhuc com a tema de la separació ("Tema de la separació": op. cit., pp. 72-78; trad. cit., pp. 78-86).
- 47 Cfr. Spuren, GA 1 (1969), p. 10, nota que acompanya l'índex de l'obra (en el qual s'assenyalen amb asterisc tots els epígrafs que han estat afegits en l'edició definitiva; aquests -21, exactament, dels gairebé noranta que integren el llibre- no ocupen sinó sols unes 30 pàgines, de les 220 que n'hi ha en total).
- 48 Ernst BLOCH, Traces, trad.: Pierre QUILLET i Hans HILDEBRAND, Gallimard, París 1968, 246 pp.
- 49 Sobre el concepte d'"herència" -com a concepte fonamental i subjacent en Hegel (en forma de l'aufheben, cor mateix -motor i nucli- de la dialèctica) i com a categoria no menys fonamental en Bloch (incondicional defensor de l'herència cultural que, més enllà de materialismes economicistes i mecanicistes, hom ha de fer sempre seva)-, i en relació precisament a l'obra blochiana que recull en el seu mateix títol aquest concepte, vegeu: Uwe OPOLKA, "Héritage et réalisme. Ernst Bloch dans le débat sur l'expressionisme (1937-38)", en el recull Utopie - marxisme, selon Ernst Bloch, ed. cit., pp. 80-91.

50 L'anomenat "debat sobre l'expressionisme", a la darrera dels anys trenta, en el qual Bloch s'enfrontà clarament amb el seu antic amic Lukács, s'originà precisament a partir de la incorporació del poeta alemany expressionista Gottfried Benn al nazisme el 1933 i la conclusió que en tregueren alguns marxistes ortodoxos que l'expressionisme abocava intrínsecament i necessària al feixisme (vegeu l'article d'U. Opolka citat en la n. anterior). La posició de Bloch cristal·litzà en escrits de 1937, 1938 i 1940 recollits a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 255-263, 264-275 i 275-278 (trad. franc.: Héritage de ce temps, Payot, París, 1977, pp. 236-244, 244-254 i 254-257, respectivament); o en altres passatges dispersos (per exemple: op. cit., pp. 223-225, trad. cit. pp. 206-208, o àdhuc l'aportació de 1931 recollida a Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 117-135: "Poesia en el buit"); més en general, sobre el concepte i la valoració blochians de l'"herència cultural", vegeu l'important capítol 43 de Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), pp. 381-438: "L'ideal (Ideelles) com a realitat material (das Materielle) transposada al cap de l'home, o els problemes d'una supraestructura ideològica (herència cultural)". Pel que fa a l'esmentat debat sobre l'expressionisme, n'és obra clàssica el recull editat per Hans-Jürgen SCHMITT, Die Expressionismusdebatte. Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption, Frankfurt am Main 1973.

51 Cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 104-160; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 95-146. L'estudi original, del 1932, no incloïa l'actual quart apartat, del 1937 (publicat aquell any en la revista moscovita Das Wort, nº 12, pp. 54-73 i incorporat per l'autor a l'edició definitiva de l'obra en la Gesamtausgabe), a què farem referència més particular en la n. següent.

52 Op. cit., [redacted] pp. 126-152: "D. Zur Originalgeschichte des Dritten Reiches" (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 116-138); trad. castellana d'aquest escrit en l'antologia editada per Arnhelm NEUSÜSS,

Utopia, Barral, Barcelona 1971, pp. 103-125: "Aportaciones a la historia de los orígenes del Tercer Reich" (trad.: Maria NOLLA).

- 53 Ja hem parlat en el seu moment ~~(XXXXXXXXXXXX)~~ de l'extremat i gairebé precoç oïfacte anti-nazi de Bloch. N'és testimoniatge eloqüent, sens dubte, l'escrit "La força de Hitler" (Erbschaft dieser Zeit, GA 4 [1962], pp. 160-164; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 146-150), publicat l'abril de l'esmentat 1924 al nº 15 del Das Tage-Buch.
- 54 Vegeu sobretot la segona part del volum: "Asimultaneïtat i embriaguesa" (Erbschaft dieser Zeit, GA 4 [1962], pp. 43-204; trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 37-187). Tanmateix, l'ombra del problema nazi es deixa sentir al llarg de tota l'obra, fins i tot en aportacions relatives a temes específicament literaris, artístics, etc.
- 55 Sobre B. Brecht, cfr. op. cit., ~~pp. 250-255~~ pp. 250-255 (trad. ~~cit.~~ cit., pp. 231-236): "Un leninista de l'escenari" (article publicat el 1938, i amb un epitafi de 1956, en morir el dramaturg); així com op. cit., pp. 230-232 (trad. cit., pp. 213-215): "A propòsit de l'Opera de tres pènics" (sobre la música que Kurt Weill havia posat a la peça brechtiana; tema al qual Bloch tornarà en altres ocasions, com és ara a Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 392-396). Sobre M. Heidegger, en canvi, cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 306-311 (trad. cit., pp. 283-287); la radical crítica blochiana del filòsof existencialista es troba a altres molts llocs de la Gesamtausgabe, distribuïts per gairebé tots els volums. Semblant és la crítica que fa Bloch d'altres pensadors contemporanis (hom diria que gairebé de tots, llevat d'aquells que siguin marxistes o filomarxistes), com és ara per exemple un Husserl (1859-1938), un Bergson (1859-1941), un Klages (1872-1956), un Spengler (1880-1936) o un Jaspers (1883-1969): cfr. op. cit., pp. 296-302, 351-358, 330-343, 318-329 i 311-316, respectivament (trad. cit., pp. 273-279, 324-330, 304-316, 294-303 i 287-292).

56 Benjamín, amic de Bloch, no podrà -com aquest- fugir als Estats Units i, per tal de no caure en mans dels nazis, se suïcidarà a Port-Bou el 1940, als 48 anys d'edat; el 1928 havia publicat la seva obra Sentit únic i el mateix any Bloch li dedicava les seves lloances en un escrit recollit després a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 368-371 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 340-343): "Forma de revista en la filosofia". Pel que fa a l'obra del fantasiós i popular narrador Karl May (1842-1912), cal recordar que influí força en la joventut de la darrereria del segle XIX; per tant, també en Bloch, el qual dedicà paraules de tot encomi a les noveles d'aventures -plenes d'imaginació i d'utopia- del novel·lista: cfr. op. cit., pp. 169-173 i 372-380 (trad. cit., pp. 155-159 i 344-352): "La carabina de plata de Winnetou" -cèlebre personatge de May- i "La salvació de Wagner per la novel·la del kolportage surrealista" (escrits, ambdós, corresponents a sengles articles del 1929). A propòsit de Benjamín i May cal afegir, tanmateix, que mai no deixen de sentir-se com presents en l'obra blochiana Petjades (per la peculiar manera que el primer té de fer filosofia i pel gust que el segon palesa pel fantasiós, respectivament).

57 Cfr. Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), p. 5 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., p. 6): "A la meua estimada Karola Piotrkowska"; i Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 (1970), p. 5: "A Karola, companya moral i camarada política". Vegeu també, al respecte, Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), p. 5 (trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxico-Madrid 1982, p. 7): "A ^(la meua) esposa Karola en agraïment pel seu fidel ajut".

58 A part dels ja esmentats article sobre el nazisme de 1937 (cfr. supra n. 51), article sobre Brecht de l'any següent (cfr. supra n. 55) i tres aportacions -de 1937, 1938 i 1940- sobre l'expressionisme (cfr. supra n.50), és també datable com a posterior a 1935 -i, pel mateix, incorporat en la reedició de la Gesamtausgabe- l'escrit recollit a Erbschaft dieser Zeit, GA 4 (1962), pp. 80-86 (trad. franc.: Héritage de ce temps, ed. cit., pp. 73-79). "Complement" així mateix d'Herència d'aquesta època són també en bona part nombroses

de les aportacions blochianes del volum d'Escrits polítics, que presentarem a continuació.

- 59 Ernst BLOCH, Héritage de ce temps, trad.: Jean LACOSTE, Payot, París 1978, 390 pp. El traductor tingué l'encert d'incloure-hi il·lustradores i oportunes notes a peu de plana.
- 60 Així, per exemple, tots els escrits integrants de les quatre primeres parts del volum (Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], pp. 14-19, 20-86, 87-259 i 260-330, respectivament), corresponents als períodes 1911-13, 1914-30, 1932-38 i 1938-43; també s'hi remunta l'aportació recollida ibid., pp. 402-409, d'entre els escrits inclosos en la sisena i darrera part (ibid., pp. 375-483).
- 61 El 1935 i el 1949, respectivament.
- 62 Així s'esdevé amb tots els que integren la tercera part -d'altra banda, amb molt la més extensa- del volum: "Ir-ruptió i infern nazis" (Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], pp. 87-259); d'altra banda, la part següent (ibid., pp. 260-330: "El crepuscle dels déus durant l'època nazi"), relativa a l'exili nord-americà de Bloch -al llarg del qual aquest gairebé no publicà res, pel que a articles es refereix-, té també com a tema comú (almenys de fons) el del nacionalsocialisme.
- 63 La publicació del volum d'Escrits polítics suposava, en efecte, no sols una selecció per part de l'autor dels articles publicats per ell en altres temps, sinó també una molt intencionada revisió -correcció, omissió, etc.- de passatges diversos de no pocs dels articles recollits; i fins a tal punt el sentit d'aquella selecció i d'aquesta correcció dels escrits era clar (eludir escrits, passatges o frases que palesaven una falta d'actitud crítica enfront de les limitacions, defectes i àdhuc aberracions del règim soviètic, sobretot stalinista) que als tres anys de l'aparició del volum en qüestió Volker MICHELS publicava un altre "volum" de clara in-

tenció crítico-correctiva: Ernst BLOCH, Vom Hasard zur Katastrophe. Politische Aufsätze aus den Jahren 1934-1939, Suhrkamp ~~Verlag~~ (edition suhrkamp n.º 534), Frankfurt am Main 1972, 450 pp. Es tractava d'una recopilació -feta per l'esmentat Michels- dels articles que, sobre política, havia publicat Bloch en el període consignat en llur mateixa versió original, de manera que hom podia comprovar els canvis (omissions, correccions, etc.) que amb ells havia fet l'autor en preparar llur publicació en la Gesamtausgabe. Dels 68 articles recollits en la recopilació que ens ocupa, 26 no havien estat incorporats en el volum d'Escrits polítics. Pel que fa a les correccions i petites omissions dels articles incorporats en aquest volum, així com pel que fa als problemes que això comporta -com a manipulació blochiana d'uns textos que podien resultar compromesos- en relació al propi autor, vegeu el breu estudi d'Oskar NEGTE, "Ernst Bloch - der deutsche Philosoph der Oktoberrevolution. Ein politisches Nachwort", incorporat com a cloenda (i com a "epíleg polític") del mateix volum de recopilació: ibid., pp. 429-444.

64 Si hom prescindeix de les tres aportacions incloses a Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 80-115 i les altres tres recollides ibid., pp. 144-169, les quals no són explícitament datades, però resten de fet situades entre articles i escrits del 1919 i dels anys vints-trentes, respectivament, aleshores resten com a posteriors a 1959 únicament les aportacions incorporades ibid., pp. 72 s, 345-355, 401-405 i 526-531. Pel que fa a l'època de Leipzig, hi corresponen -a part d'algunes altres, menors- les aportacions recollides ibid., pp. 270-500, llevats evidentment els dos grups de pàgines suara esmentats (345-355 i 401-405).

65 La dècada de 1949-1959.

66 Són particularment simptomàtiques al respecte les dues aportacions incloses a Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 317-330 ("Universitat, veritat, llibertat") i 330-344 ("Opció partidista, en la ciència i en el món"), del 1955 i el 1951, respectivament. Prou eloqüents són, així

mateix, la lliçó inaugural de Bloch a Leipzig, el 1949 (ibid., pp. 270-291: "Universitat, marxisme, filosofia", de la trad. cat. de la qual parlarem infra n. 92) i l'article aparegut a Aufbau l'any següent sota el títol: "Sobre l'estat actual de la filosofia" (op. cit., pp. 292-317) i en el qual l'autor ofereix una furibunda crítica (certament parcial i apassionada, si no és que injusta i sovint gratuïta) de la filosofia contemporània occidental que no li sembli assimilable marxianament. L'encís soviètico-socialista que sembla dominar Bloch en la primera meitat dels cinquantes tan sols molt posteriorment esdevindrà desvirtuat de manera explícita, en nom de la utopia-concreta, pel mateix filòsof que hi havia incidit probablement en nom de la utopia-concreta... Hom haurà d'esperar, en efecte, al 1965 (cfr. Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 [1970], p. 394) i al 1967 (cfr. ibid., pp. 422 i 440), però sobretot al tràgic final de l'anomenada "primavera de Praga" (cfr. ibid., pp. 377 i 430), perquè les crítiques blochianes a la no infreqüentment trista realització socialista de la utopia revolucionària esdevinguin inequívocues (i, per exemple, incloquin ja el fet d'anomenar Stalin juntament amb Hitler, Sibèria com a sinònim de camps de concentració, etc.).

67 Cfr. supra n. 63.

68 Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 74-189. Val a destacar-hi les aportacions (no datades): "De la història del (bivalent) concepte d'inconscient" (ibid., pp. 86-115) i "Esperança, doble obscur en-sí, admiració, incògnit central, cosa per a nosaltres" (ibid., pp. 144-158).

69 Op. cit., [redacted] pp. 461-481 ("El problema de la separació engelsiana de 'mètode' i 'sistema' en Hegel") i pp. 481-500 ("Hegel i la força del sistema"), aportacions, ambdues, del 1956. La segona correspon a la conferència donada per Bloch a Berlín amb ocasió del 125 aniversari de la mort de Hegel. La primera, tanmateix, correspon a l'article de l'autor inclòs en el número monogràfic sobre Hegel de la Deutsche Zeitschrift für Philosophie que

la distribució del qual fou finalment impedida per motius de censura (fet, aquest, que s'inscriu en el conjunt d'incidents entre el cercle blochià de Leipzig i l'ortodòxia del partit en el govern en els quals cristal·litzà la ruptura entre el poder comunista alemany i Bloch). També mereix especial menció, com els dos articles anteriors -ara, però, com a complement d'Herència d'aquesta època-, el comentari de Bloch a la seva pròpia obra del 1935, publicat amb ocasió d'una recensió feta a Moscou el 1957 sobre la mateixa: "Observacions sobre Herència d'aquesta època" (Philosophische Aufsätze, GA 10 (1969), pp. 31-53).

70 Amb anterioritat a la publicació d'aquest article en la Gesamtausgabe, n'aparegué una traducció de Giancarlo SCORZA (sobre el text original de 1956) en l'antologia italiana: E. BLOCH, Dialettica e speranza, Vallecchi, Firenze 1967, pp. 39-61: "Sulla distinzione del 'metodo' di Hegel dal 'sistema', e alcune conseguenze". Les úniques diferències considerables (n'hi havia d'altres, com la del mateix títol, que són irrellevants) entre aquesta versió italiana i el text alemany de l'edició definitiva del 1969 es troben en la traducció del terç final de la p. 478 i els dos primers terços de la p. 479 de la Gesamtausgabe (en la trad. it. citada, p. 58, el passatge resta molt menys ampliat) i en les 10 darreres línies de la versió italiana (op. cit., p. 61), que han estat omeses a Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], p. 481).

71 Inclòs també (com els esmentats articles sobre Hegel i la discussió sobre la validesa o no validesa del seu sistema) en la darrera part del volum d'Escrits filosòfics (intitulada "L'obert en el real. Col·loquis marxistes": Philosophische Aufsätze, GA 10 [1969], pp. 412-627); l'escrit "Aktualität und Utopie. Zu Lukács' Geschichte und Klassenbewusstsein", del mateix 1923 (op. cit., pp. 598-621), ha estat traduït per Laura BOELLA en l'antologia italiana, preparada per la mateixa: E. BLOCH, A. DEBORIN, J. REVAI, L. RUDAS, Intelletuali e coscienza di classe. Il dibattito su Lukács 1923-1924, Feltrinelli, Milano 1977, pp. 148-167: "Attualità e utopia. Storia e coscienza di classe di Lukács".

72 "Universität, Marxismus, Philosophie" (Philosophische Aufsätze, GA 10 1969, pp. 271-291). L'aportació ha estat inclosa (cfr. supra p. i n. 7) en la nostra antologia d'Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985, pp.

73 Ernst BLOCH, El pensamiento de Hegel, Fondo de Cultura Económica; México 1949. L'editor (ibid., p. 4) hi advertia: "Esta obra se ha traducido directamente del original inédito. Su título en alemán es Die Selbsterkenntnis. Erläuterungen zu Hegel".

74 Ernst BLOCH, "Die Selbsterkenntnis. (Aus Erläuterungen zu Hegel)": Sinn und Form 1 (1949), fascicle 3, pp. 5-36. El darrer capítol duia aleshores el nº XXI (com en la traducció castellana).

75 Només podem fer conjectures. Fóra possible que la revista Sinn und Form posés pegues a Bloch a l'hora de la publicació del seu estudi hegelianà i que l'autor decidís revisar-ne el text; bé que fóra encara més senzill pensar que el motiu de la no publicació íntegra de l'estudi en la seva primera i originària versió es degué a la seva extensió (val a dir, tanmateix, que el conjunt dels cinc primers i del darrer capítols o epígrafs de l'obra no deixa de resultar estrany!). Però també fóra possible que Bloch hagués decidit ja de reelaborar el seu estudi hegelianà, i que hagués deixat publicar-ne sols una part en l'esmentada revista, a manera de propaganda o preparació prèvia (com farà també, per exemple, amb diversos dels capítols d'El principi esperança: cfr. al respecte, infra n. 85).

76 Ernst BLOCH, Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel, Aufbau, Berlín (Oriental) 1951. En aquesta nova versió, i més enllà dels nombrosos canvis (correccions, omissions o afegits) soferts pel text, els 21 capítols de la primera versió es convertiren en 24: n'hi havia dos de nous (els capítols 6

i 20) i un dels altres antics capítols havia estat desglossat en dos (els actuals 18 i 19).

77 Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 473-488 (trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., México 1982, pp. 439-451): "Hegel i l'anàmnesi; contra l'encís de l'anàmnesi" (c. 23). Bloch hi fa la més radical crítica seva de Hegel pel caràcter primordialment i bàsicament contemplativo-interpretatiu del pensament (el qual pensament, com la òliva de Minerva, sols aixeca el vol al capvespre, sols es dirigeix vers el real quan aquest ja s'ha esdevingut, quan res ja no pot fer-se per canviar-lo), caràcter que correspon a la manera d'entendre la realitat per part de Plató (el real és sols l'esdevingut i ja donat, l'etern i immutable, objecte de l'anàmnesi o memoració). Cal remarcar que la gràfica imatge amb què Bloch es refereix críticament a Hegel (com a sotmès a "encís") ha estat adoptada per nosaltres més a dalt per a apuntar també una crítica del mateix Bloch (en tant que víctima, també ell, d'un encís: de l'encís, aquesta vegada, no de l'anàmnesi, sinó de la revolució soviètica; cfr. supra n. 66).

78 Vegeu l'acurat comentari que en férem en aparèixer: J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, n.º 7/8, pp. 165-171. En ell consignàvem tant els valors com els límits de la traducció en qüestió, tot contrastant-la amb la modèlica versió francesa: Ernst BLOCH, Sujet-Objet. Éclaircissements sur Hegel (trad.: Maurice de GANDILLAC), Gallimard, París 1977, 500 pp.

79 Cfr. J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel", art.cit., pp. 166 s. (i nn. 12-13).

80 Cfr. Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 17-56 ("Der Zugang"); trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 17-55 (cc. 1-6). Hi ha dos breus epígrafs o capítols introductoris, seguits d'al tres dos sobre el llenguatge hegel·lià (la defensa del qual per Bloch sona a autojustificació, per la dificultat que té també el propi llenguatge blochià: cfr. op. cit., pp. 18-32; trad. cit pp. 21-33; cc. 3-4) i altres dos sobre el nucli doctrinal i sobre les obres de Hegel.

81 Cfr. op. cit., [redacted] pp. 57-376 ("Die Philosophie"); trad. [redacted] cit., pp. 57-349 (cc. 7-17). Després d'un primer capítol (el més extens) sobre la Fenomenologia de l'esperit (c. 7), Bloch sotmet a examen el tarannà -empíric, bé que mai no empiricista- i el mètode, dial·lèctic, hegel·lians (op. cit., pp. 109-120 i 121-154; trad. cit., pp. 104-115 i 116-146; cc. 8 i 9), així com la resta de les grans obres de Hegel, des de la lògica (c. 10) fins a la història de la filosofia (c. 17; op. cit., pp. 349-376; trad. cit., 325-349), tot passant per l'Enciclopèdia (c. 11; op. cit., pp. 179-202; trad. cit., pp. 168-189), per la filosofia de la natura (c. 12) i per la de la història universal (c. 13; op. cit., pp. 226-244; trad. cit., pp. 212-227), per la filosofia del dret (c. 14), per la filosofia de l'art o estètica (c. 15; op. cit., pp. 274-313; trad. cit., pp. 256-291) i per la filosofia de la religió (c. 16). Com en la majoria dels epígrafs o capítols del llibre, en tots els d'aquesta part hi ha sempre un apartat final amb una selecció de textos de l'obra de què es tracta o íntimament relacionats amb ella.

82 Cfr. op. cit., [redacted] pp. 377-520 ("Die Aufhebung"); trad. [redacted] cit., pp. 351-481 (cc. 18-25). Després de Hegel, hom arriba -amb Kierkegaard, Schelling i sobretot Feuerbach- a Marx (c. 18) la crítica del

qual del caràcter idealista de la dialèctica hegeliana (c. 19: op. cit., pp. 408-418; trad. cit., pp. 380-389) no impedeix Bloch de descobrir en Hegel un "criptomaterialisme" (c. 20); segueix un confrontament de Hegel i Kant, on cadascú té com a virtut el que és limitació de l'altre, i viceversa (c. 21: op. cit., pp. 441-453; trad. cit., pp. 409-419), així com la defensa blochiana de la sistematicitat com a caràcter essencial del filosofar, bé que d'una sistematicitat "oberta" (c. 22), en oposició a la sistematicitat "tancada" les arrels de la qual en Hegel es troben en el seu "encís de l'anàmnesi" (c. 23: op. cit., pp. 473-488; trad. cit., p. 439-451), de què ja hem parlat (supra n. 77); hom conclou amb la proclama de la profunditat i de l'utòpic, de l'auto-identitat i del genuí, com a objectiu latent ja en Hegel (c. 24) i com a possibilitat mediada ja concretament a partir de Marx (c. 25: op. cit., pp. 483-492; trad. cit., pp. 473-481). "Dialèctica i esperança" és el títol d'aquest capítol final, i ens diu ja prou clarament que és Bloch el qui en el fons interpreta tant Hegel a través de Marx com Marx a través de Hegel, o àdhuc a través -com també ha estat dit- de Fichte o de Schelling: és a dir, Bloch reinterpreta el materialisme marxista tot passant-lo de nou pel filtre de l'idealisme.

83 L'obra de Georg LUKÁCS, Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft (traduïda en la seva edició d'Aufbau, Berlín 1954, al castellà per Manuel SACRISTÁN: El joven Hegel y los problemas de la sociedad capitalista, Grijalbo, México 1963, 552 pp.) fou publicada el 1948, bé que estava llesta des del 1938; Bloch s'hi refereix críticament en Subjekt-Objekt, GA 8 (1962), pp. 51 s. (trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., pp. 51 s.), per l'extremisme de l'actitud des de la qual interpreta Hegel (del qual fa un revolucionari i àdhuc un marxista avant la lèttre). Més moderada, bé que també

massa inclinada a subratllar tot el que en Hegel porti cap a Marx, és la interpretació hegeliana de Herbert MARCUSE a Reason and revolution. Hegel and the rise of social theory (1ª ed., 1941; 2ª, 1954), obra traduïda al castellà per Julieta FOMBONA i Francisco RUBIO LLORENTE: Razón y revolución. Hegel y el surgimiento de la teoría social, Alianza Editorial [libro de bolsillo 292], Madrid 1971, 444 pp.). Si hom volgués situar aquests dos autors a l'esquerra de Bloch, pel que fa a llur interpretació hegeliana, hom podia també situar a la dreta del nostre filòsof l'obra de Roger GARAUDY, Dieu est mort. Étude sur Hegel, P.U.F., París 1962, 436 pp.; a més de trad. alemanya, se'n féu trad. cast.: Dios ha muerto. Estudio sobre Hegel (trad. A. Llanos), Buenos Aires 1973 (com també hi ha trad. cast. de la versió abreujada que de l'obra oferí el propi Garaudy: La pensée de Hegel, Bordas, París 1967, 208 pp.).

84 Vegeu Ramón VALLS PLANA, Del yo al nosotros. Lectura de la "Fenomenología del espíritu" de Hegel, Estela, Barcelona 1971 (n'hi ha reedició: Laia, Barcelona 1981, sense cap correcció ni ampliació), p. 404. Valls, si no anem equivocats, fou el primer entre nosaltres a destacar la diferència entre la majoria dels neomarxistes, que pretenien fer una obra o un estudi sobre Hegel, però que no feien sinó dir-se ells mateixos a propòsit i com al voltant de Hegel; cfr. el nostre ja esmentat article: J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 165 s. (i nn. 3-6), on no sols citàvem el passatge sencer de Valls i traduïem Subjekt-Objekt, GA 8 (1962); p. 11 (trad. cast.: Sujeto-objeto, ed. cit., p. 11 i 13), sinó que alhora ampliàvem el sentit del mateix enunciat blochià com a propi de qualsevol filòsof que fa autèntica història filosòfica de la filosofia (sobre el tema tornarem més endavant, a propòsit del volum d'Intermons en la història

de la filosofia: cfr. infra n. 128). Potser pugui semblar un xic estirat treure tant de suc d'una distinció terminològica, com és ara la de zu i über, però el propi Bloch intitula la tercera part del seu llibre hegelianà "Die Aufhebung", amb la qual cosa no permet equívoca sobre la perspectiva i la intenció de l'autor respecte de Hegel. I és per això que el traductor francès -d'altra banda tan lloat per nosaltres- no ha sabut fer justícia al títol mateix del llibre blochià, en traduir l'Erläuterungen ZU Hegel pel fàcil éclaircissements SUR Hegel. (els traductors castellans han defugit el problema en mantenir com a subtítol l'antic títol de la primigènia traducció de l'obra per W. Roces, el 1949); en tot cas, l'Erläuterungen, com també l'éclaircissements, tampoc no permeten equívocs...

85 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), p. IV; trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, I, p. VII.

86 L'edició de Berlín (Oriental), d'Aufbau, es dividí en tres volums: I (1954; parts I i II, cc. 1-22), II (1955; parts III-IV, cc. 23-42) i III (1959; part V, cc. 43-55); i divergeix de la Gesamtausgabe en alguns passatges. Es tracta generalment de diferències consistentes en correccions o omissions per part de l'edició frankfurtesa de frases o soles paraules; i en alguns d'aquests canvis hom pot observar el mateix que indicàvem (supra nn. 63 i 66) a propòsit dels escrits polítics blochians. Menció també especial mereix aquí, d'altra banda, l'edició extraordinària que de l'obra féu la mateixa editorial frankfurtesa: Ernst BLOCH, Das Prinzip Hoffnung (Wissenschaftliche Sonderausgabe in drei Bänden), Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 1658 pp., en tres volums.

87 Sobretot les dificultats s'agreugeren en relació al tercer dels volums, que sols aparegué quan tota l'obra era pu

blicada en la Gesamtausgabe frankfurtesa. Hom no pot verificar, tanmateix, si aquestes dificultats havien ja sorgit en relació als dos primers volums de l'edició berlinesa; en cas que la resposta fóra afirmativa, aleshores hom podria interpretar com a pressió indirecta feta sobre els editors el fet que Bloch anés publicant en forma d'articles capítols solts de l'obra. Sembla, però, més aviat que una tal publicació no tenia caràcter de pressió, sinó de simple anticipació: a mida que Bloch considerava ja llest del tot un capítol de la seva immensa obra el publicava com a article. Així, del 1949 al 1951 apareixien en la revista Sinn und Form, un cada any, els futurs capítols 40, 39 i 14, respectivament, d'El principi esperança; després les publicacions proseguiren, ara tanmateix en la revista creada pel propi Bloch i els seus deixebles, Deutsche Zeitschrift für Philosophie: el 1953, els cc. 18, 19, 20 i 21; i el 1954, els cc. 16 i 48.

98 És el propi Bloch qui insisteix a servir-se de noms trets del llatí, junt amb llurs equivalents genuïnament germànics (das Novum - das Neue; das Ultimatum - das Letzte; das Utopicum - das Utopische; etc.) per a denominar aquella innominable realitat darrera i primera, essencial i fonamental (per així dir-ho: el pur i absolut encara-no) de l'utòpic. I és en fidelitat a una tal insistència blochiana que hem cregut possible traduir el terme, de sentit equivalent, de das Ueberhaupt per "el summum", com a versió la menys qüestionable que hem trobat (Überhaupt tant pot traduir-se per "simplement", com per "generalment", i àdhuc pot deixar-se de traduir com a vocable adverbial sense significat particular en la frase). D'altra banda, no és sols aquesta "debilitat" blochiana per l'ús de barbarismes llatins el que pot excusar-nos de referir-nos a El principi esperança en termes de "summa" o de "catedral"; ho excusen i fins i tot ho exigeixen tant el contingut i el tarannà mateix de l'obra com aquella que degué ésser la intenció blo-

chiana en l'ús d'aquests barbarismes: la intenció, i alhora la necessitat, de fer entendre que sota aquells termes hom vol designar quelcom que no és adequable al que llurs equivalents en alemany signifiquen habitualment i potser poden en absolut significar... Sembla com si Bloch volgués posar, com a fons, ressonàncies de música gregoriana en servir-se de tant llatí-nisme sempre que volia parlar de la dimensió darrera del real.

89 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 49-391 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 47-334): "La consciència anticipadora". Hom pot dir, en efecte, que els capítols 17 i 18 de l'obra (i d'aquesta segona part seva) relatius a les esmentades categories de possibilitat, horitzó, front i realització (op. cit., pp. 224-258 i 258-288; trad. cit., I, pp. 187-217 i 217-243) són tan o encara més decisius que el capítol següent, referent a les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach (c. 19: op. cit., pp. 288-334; trad. cit., I, pp. 243-283), interpretat per molts com a exponent de la darrera pauta interpretativa de la filosofia tota de Bloch. Precisament per la importància que atribuïm a un capítol com el 17, vàrem incloure aquest en la nostra antologia ~~El principi d'esperança~~ (Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985, pp.

90 Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1-18; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. XI-XXVIII. Aquest pròleg, en la seva concisió, és sens dubte una petita joia literària i filosòfica, i dóna el to per a entendre tota l'obra.

91 Op. cit., [redacted] pp. 19-45; trad. [redacted] [redacted] cit., I, pp. 1-25. (cc. 1-8).

92 Op. cit., [redacted] pp. 47-391; trad. [redacted] [redacted] cit., I, pp. 27-334 (cc. 9-22).

A part dels cc. 17 ("El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real: les categories 'front', novum i ultimum, i l'horitzó"), 18 ("Els estrats de la categoria possibilitat") i 19 ("Transformació del món, o les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach"), ja esmentats (supra n. 89), cal destacar d'aquesta part, també, els cc. 13, 14 i 15 (op. cit., pp. 71-86, 86-128 i 129-203; trad. cit., I, pp. 50-63, 63-102 i 102-169, respectivament): "La limitació històrica de tots els impulsos fonamental; diverses situacions de l'interès propi; afectes saturats i de l'espera"; "Distinció fonamental entre somnis diürns i nocturns. Satisfacció de desigs, encoberta i antiga, en el somni nocturn; satisfacció de desigs, fabuladora i anticipadora, en les fantasies diürnes"; i "Descobriment de l'encara-no-conscient, o un a punta de dia vers endavant. L'encara-no-conscient com a nova classe de consciència i com a classe de consciència del nou: joventut, èpoques de transició, productivitat. Concepte de funció utòpica; la relació d'aquesta amb l'interès, la ideologia, els arquetipus, els ideals i els símbols-alegories". Igualment mereix particular menció, com a síntesi del conjunt, el c. 20 (op. cit., pp. 334-368; trad. cit., I, pp. 283-313): "Compendi.- El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació" (en el títol d'un dels més importants apartats del qual capítol la trad. cast. té un greu error [trad. cit., I, p. 302]: en comptes de "La nada en el origen...", hauria de dir "El no en el origen...").

93 Op. cit., [redacted] pp. 393-519; trad. [redacted] cit., I, pp. 335-449

(cc. 23-32). No tan breu com la primera part, però de caràcter semblant al d'ella, l'autor no hi fa una presentació fenomenològica.

lògica de l'èsser humà en les seves diverses situacions i etapes existencials com a altres tants signes de desig i d'anticipació utòpica -com feia en aquella primera part-, sinó que fa una anàlisi equivalent del fet cultural: des del "teatre" quotidià -el mirall i el vestit (cc. 23-25)- i la mascarada -la disfressa, el gangsterisme, el Ku-klux-klan (c. 26: op. cit., pp. 401-409; trad. cit., I, pp. 343-350)- fins al teatre d'escenari, del gènere que sigui (cc. 30-31: op. cit., pp. 478-500 i 500-512; trad. cit., I, pp. 413-432 i 432-443), sense oblidar la fira, el circ o les faules (c. 27), la novel·lística (c. 28: op. cit., pp. 429-456; trad. cit., I, pp. 368-393) ni el ball, la pantomima o el cinema (c. 29); i en el benentès que el que hom sempre desitja és un happy end (c. 32).

94. op. cit., [redacted] pp. 521-1086; trad. [redacted] cit., II, pp. 7-512 (cc. 33-42). D'aquesta colossal part quarta és sens dubte el capítol més conegut l'intitulat "Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials" (op. cit., pp. 547-729; trad. cit., II, pp. 33-194; c. 36), publicat ja com a llibre als Estats Units el 1946. Però a part dels dos breus capítols inicials, introductoris, tots els capítols d'aquesta part tenen el mateix tema: la història de les utopies. Bloch fa, en efecte, un ampli i reiteratiu recorregut no sols per les esmentades utopies socials, sinó també per les utopies mèdiques (c. 35), tècniques (c. 37) i arquitectòniques (c. 38: op. cit., pp. 819-872; trad. cit., II, pp. 273-322), així com per les utopies geogràfiques -paradís, Sant Grial, terra del Prest Joan, etc. (c. 39)- i paisatgístiques, tant del "paisatge desideratiu representat en la pintura, l'òpera i la literatura" (c. 40: op. cit., pp. 929-981; trad. cit., II, pp. 373-419), com del "paisatge desideratiu" d'una "saviesa sub specie de l'eternitat i del procés" (c. 41); finalment, per les utopies del món quotidià nostre, com és ara

"la jornada de vuit hores, món en pau, temps lliure i oci" (c. 42: op. cit., pp. 1039-1086; trad. cit., II, pp. 470-512).

95 Op. cit., [redacted] pp. 1087-1628; trad. [redacted] cit., III, pp. 7-501 (cc. 43-55). Hi ha un primer grup, el dels quatre o cinc capítols inicials (cfr. infra n. 96), que hom podria considerar de caràcter fenomenològic: equivalent al de les parts primera i tercera (cfr. supra n. 93). La resta de capítols -els grans capítols d'aquesta darrera part- pot considerar-se com un conjunt (gegantí, bé que alhora -com sempre en Bloch- molt poc geomètric i rodó) d'aproximacions als més fonamentals aspectes o moments de la recerca històrico-cultural humana d'una identitat en sengles tractaments concèntrico-sintètics (cfr. infra n. 178). La primera aproximació fóra de tipus literari, i fonamentalment goethià: es tracta dels capítols 48-50 (a ells hom podria afegir el capítol 47, com a introductori, si decidís no incloure'l en l'esmentat primer grup de capítols fenomenològics [op. cit., pp. 1103-1143; trad. cit., III, pp. 25-61]: "pa radigmes dels ritmes volitius i de contemplació, de la solitud i de l'amistad, de l'individu i de la comunitat"; un capítol que, malgrat les referències literàries, s'entén millor com a cloenda d'un conjunt fenomenològic sobre el sentit de l'home i la història, és a dir: de l'home en societat). Centrada en Goethe, doncs, aquesta primera aproximació literària parteix del gran clàssic alemany en la seva joventut, tot vinculant diversos dels seus personatges literaris amb Shakespeare i l'Ariel de La tempesta (c. 48); arrela després en la gran figura de Faust, i la vincula no sols de nou a Shakespeare, sinó també a Ulisses i, sobretot, a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel (c. 49: op. cit., pp. 1175-1214; trad. cit., III, pp. 90-125), tema aquest -el de Faust i Hegel- que Bloch es complaurà a tornar a tractar (cfr. infra n. 139); i acaba amb la vinculació

entre el Faust i El quixot (c. 50), tot aprofitant com a material de base una part de la primera versió d'Esperit de la utopia (cfr. supra n. 22). I és precisament mitjançant el leitmotiv que presideix el títol dels dos darrers capítols 49 i 50 ("traspàs de límits": Grenzüberschreitung) que Bloch prepara el trànsit al següent capítol i a la següent i segona aproximació seva al tema de la identitat; ara, sota l'aspecte o com a moment de realització musical: "Traspàs i món humà de la més gran intensitat, en la música" (c. 51: (Ueberschreitung) op. cit., pp. 1243-1297; trad. cit., III, pp. 152-201), capítol al tema del qual hem fet ja àmplia referència més a dalt (cfr. supra ~~capítol~~ n. 24). Les darreres altres tres grans aproximacions blochianes a la recerca utòpica d'identitat, que ocupen els corresponents tres següents capítols, no deixen de guardar una certa interrelació temàtica: es tracta, en primer lloc, de la recerca d'esperança més enllà de la mort (c. 52: "Identitat [Selbst] i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort"); en segon lloc, s'interpreta la dimensió religiosa dels homes -particularment en la seva configuració bíblica i cristiana, bé que no exclusivament- com a topos d'irrupció de la utòpica conjunció entre ateisme i expectativa creient de salvació (c. 53: op. cit., pp. 1392-1550; trad. cit., III, pp. 288-431), en un colossal capítol que pel seu contingut i àdhuc pel seu mateix títol ("Creixent irrupció humana en el misteri religiós -mite astral, èxode, regne-; ateisme i la utopia del regne") és una mena d'anticipació del que serà el futur volum Ateisme en el cristianisme; en tercer lloc, i finalment, s'aprofundeix en "el darrer contingut de desig i el bé suprem" (c. 54). Amb la qual cosa l'autor pot ja tancar la seva obra amb la corresponent exaltació final de l'aportació que en el camí de l'esperança i de la utopia concreta significa Karl Marx (c. 55: op. cit., pp. 1602-1628; trad. cit., III, pp. 477-501): "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança" (un capítol equivalent al darrer de Subjecte-objecte).

- 96 No ha de sorprendre la indecisió de si són els quatre o els cinc primers capítols els agrupables dins d'aquesta caracterització fenomenològica. Mai en Bloch no és quadriculada ni definida acabadament l'ordenació o estructuració d'epígrafs o capítols, ni àdhuc de parts o grans apartats de les seves obres. En la nota anterior ja hem apuntat els indicis que fan assimilable el cinquè d'aquells capítols als altres quatre, bé que tampoc no hi volíem excloure la possibilitat contrària.
- 97 "Polèmic" i "confessional", diem, en tant que en cada cas -parts II, IV i gran conjunt final de la part V- hi ha una confrontació concreta i Bloch segueix alhora una clara pauta doctrinal (vigent almenys de manera oficial, bé que potser no tant efectiva en el fons). Així, per exemple, la fonamentació ontico-antropològica de l'esperança (en la part II) comporta un confrontament amb Freud, la seva escola i la seva interpretació dels somnis (cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 [1959], pp. 55-128; trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., I, pp. 35-102: cc. 12-14), a la qual interpretació l'autor contraposarà la seva pròpia (op. cit., pp. 129-203; trad. cit., I, pp. 102-169: c. 15); i alhora està supeditada a la intenció d'ésser fidel a la consigna marxiana donada en les Onze tesis sobre Feuerbach (op. cit. pp. 288-334; trad. cit., I, pp. 243-283: c. 19). I el mateix hom pot discernir en relació tant de l'hermenèutica sòcio-històrica de les utopies (en la part IV) com de la reinterpretació meta-religiosa de l'escatològic (darrers grans capítols de la part V); bé que, ara, ambdós aspectes -polèmic i confessional- es troben barrejats (no és, doncs, possible, cap assignació concreta de pàgines o capítols a un o altre aspectes), és palès que Bloch confronta, d'una banda, les diverses configuracions històrico-culturals de l'utòpic -i entre elles, sobretot, les de les utopies socials-, així com las contraposades i sovint contradictòries representacions de la recerca de la identitat,

com a respostes a les darreres qüestions -en diàleg i confrontació, al respecte, tant de les utopies "abstractes" (en el fons, pre-marxianes) com de l'escatologia bíblico-cristiana, en tant que prototipus de tota religió-; i, d'altra banda, Bloch insisteix a afirmar la seva fidelitat a Marx i Lenin (vegeu, per exemple, op. cit., pp. 723-729 i 1053-1062; trad. cit., II, pp. 189-194 i 483-491: apartats dels cc. 36 i 42; pel que fa a la part IV), en els quals hi ha l'autèntic fonament -i àdhuc realització- d'una autèntica utopia/esperança concreta (vegeu, així mateix, op. cit., pp. 1602-1628; trad. cit., III, pp. 477-501: c. 55; I àdhuc, si hom vol, vegeu op. cit., pp. 1135-1143; trad. cit., III, pp. 54-61: final del c. 47).

(pel que fa al gran conjunt final de la part V.)

98 Per qüestions darreres entenem el que poc abans (supra n. 95) anomenàvem recerca utòpica de la identitat o, en termes del propi Bloch, darrer contingut de desig (letzter Wunschinhalt); qüestions, recerca o contingut que Bloch estudia i interpreta -en aproximacions concèntrico-sintètiques, com en progressius cercles d'aprofundiment- en llurs manifestacions històrico-culturals més significatives: la literatura prometeico-faustiana o utòpico-quixotesca (cc. 48-50), la música -com a art la més utòpica de totes les arts (c. 51)-, els mitològúmens d'ultratomba (c. 52), els misteris de les religions (c. 53) o la suprema especulació filosòfico-sapiencial (c. 54).

99 Vegeu, tanmateix, infra nn. 155, 158 i 160-161, on seran especificats els llocs i temes d'El principi esperança relacionats amb el contingut d'altres volums de la Gesamtausgabe (concretament, d'Escrips literaris i d'Ateisme en el cristianisme).

100 No exempta d'errors -no tots reduïbles a errades d'impremta-, la traducció castellana ha volgut ésser massa literal, amb la qual cosa no sols pateix l'idioma (no cal dir, l'estil), sinó que a vegades resulta també fosc el sentit (en alemany més clar, atès el joc dels casos, per exemple). En aquest sentit volem fer esment un cop més de la traducció francesa: Ernst BLOCH, Le principe espérance (trad.: Françoise WUILMART), Gallimard, París 1976 (tome I: parties I, II, III; 538 pp.), 1982 (tome II: partie IV, "Les épures d'un monde meilleur"; 580 pp.); el vol. III encara no ha aparegut, si estem ben informats. A diferència d'altres traduccions franceses d'altres volums de la Gesamtausgabe, en aquesta no hi ha pràcticament notes (llevat de les indicacions "en français dans le texte"), les quals foren objecte d'agraïment -com també ho foren en la traducció castellana que, per sistema, no n'inclou ni una-; tanmateix, en el primer volum, publicat encara en vida de Bloch, hi ha un parell d'afegits, recomenats pel propi autor (corresponents ambdós al "pròleg" de l'obra: trad. cit., I, pp. 17 i 26): com a explicació del que, per Bloch, significa la decisiva categoria-imatge de "patria" o "llar" (Heimat) hom precisa que es tracta d'"el lloc de la identitat amb si mateix i amb les coses". Tanmateix, el que és d'agraïr del francès és la llibertat del circumloqui i la perífrasi per tal de no perdre el sentit exacte de l'original, literalment intraduïble. Inicialment la versió francesa començà d'aparèixer abans que la castellana -i, com aquesta, tot mantenint la mateixa divisió de volums-, però el traductor castellà aviat s'hi avançà. No podem dir si la ja excessiva lentitud de publicació de la versió francesa compensa el que la rapidesa de la castellana pugui comportar de limitacions i errades.

101 D'aquí la dificultat marxiana a acceptar el dret (i, encara més, el dret natural) com a dimensió explotable revolucionàriament i progressistentament. I és per això que Bloch dedica

tot el c. 20 de l'obra a la qüestió: "Reserva marxista respecte del dret i respecte també del dret natural; el problema d'una quinta essència sense classes del 'dempeus' en el dret natural" (Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 [1961], pp. 206-238; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, Aguilar, Madrid 1980, pp. 184-212).

102 Valgui, en tot cas, l'expressió -i les seves connotacions- per a subratllar que l'aportació de Bloch resta lluny d'és ser un estudi legal, fet des de perspectives i interessos propis dels homes del dret. Bloch és sempre filòsof, i filosòfic és sempre el seu interès, com filosòfiques són la seva perspectiva i la seva intenció.

103 A part dels tres capítols introductoris, el volum comença amb la filosofia antiga (Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 [1961], pp. 20-37; trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana, ed. cit., pp. 9-26; cc. 4-6) i, després d'abordar el ja esmentat problema de la relació dret-marxisme (op. cit., pp. 206-238; trad. cit., pp. 184-212: c. 20) i de referir-se alhora a les qüestions del dret subjectiu i objectiu (op. cit., pp. 238-259; trad. cit., pp. 213-232: c. 21) i del dret i la moral (op. cit., pp. 270-276; trad. cit., pp. 233-247: c. 22), planteja en els seus darrer tres capítols sengles temes el denominador comú dels quals fóra el plantejament de la qüestió de les relacions estructura-individu: "Dret penal, tragèdia i la veritable negació del delictes", "Origen de l'estat, dret públic, arcano dominationis i llur contrari" i "El déu estatalitzat i el dret a la comunitat" (op. cit., pp. 276-299, 299-310 i 310-314; trad. cit., pp. 248-269, 270-279 i 280-284: cc. 23-25).

104 Op.cit., [redacted] pp. 38-151;
trad. [redacted] cit.,

pp. 27-133 (cc. 7-17). Tomàs d'Aquino i la Reforma, dret natural relatiu i idealització del mateix (cc. 7-8); Althusius, Hobbes i Grotius, racionalització del dret natural (cc. 9-10); el contracte social rousseauià o l'a priori kantiano-fichteà, com a noves maneres de fonamentació del dret (cc. 11-12): heus ací els successius temes del recorregut blochià sobre la història del dret, els seus problemes i les seves virtualitats utòpiques. Completen la sèrie, entre altres, el tema de la llei positiva (c. 13) i el de la fonamentació schellingiana del dret i els seus ulteriors desenvolupament (c. 14); segueix la presentació de la destacada figura de Bachofen (1815-1887) i del tema Gea-Themis (cc. 15-16), així com la de la figura -anterior, no menys influent i ambigua- de Hegel (c. 17).

105 Op. cit., [redacted] pp. 151-206; trad. [redacted] cit., pp. 134-183 (cc. 18-19). Obviament, el lema de la Revolució francesa porta l'autor al tema mateix del marxisme (objecte del c. 20).

106 Op. cit., [redacted] pp. 315-356; trad. [redacted] cit., pp. 285-321 (c. 26). Christian Thomasius, ein deutscher Gelehrter ohne Misere (C. Th., un lletraferit alemany sense misèria) fou publicat per Aufbau (Berlín Oriental). La inclusió del llibre com a apèndix del volum temàtic corresponent és equivalent a la inclusió d'Avicenna i l'esquerra aristotèlica en el volum d'El problema del materialisme (cfr. infra n. 113).

107 La trad. cast. de Felipe GONZÁLEZ VICÉN de Derecho natural y dignidad humana és potser per això més aconseguida que no la d'El principio esperanza (cfr. supra n. 100). En qualsevol cas, ambdues versions foren acabades simultàniament i el volum de feina que comporten sols podia fer-ho un traductor que disposés de coneixements i temps, com en disposava un catedràtic jubilat.

108 Com sempre, els traductors francesos (Denis AUTHIER i Jean LACOSTE) de Droit naturel et dignité humaine (Payot, París 1976, 330 pp.) no sols fan més intel·ligible, mitjançant perifra sis i altres recursos, el críptic i a vegades fosc estil blo chià, sinó que alhora hi afegeixen notes a peu de plana, prou útils en àmbits culturals diversos de l'alemany o a lectors no particularment iniciats en qüestions de dret. El traductor cas tellà, amb els seus coneixements, podia haver fet una tasca equi valent encara més completa.

109 Cfr. Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), p. 6.

110 Op. cit., [redacted] pp. 32-131: "Primer curs. Les doctrines del singular i universal, en llur relació al tema de la matèria".

111 Op. cit., [redacted] pp. 132-315: "Segon curs. Les doctrines de la matèria i els indicis de la finalitat i del caràcter d'oberta d'aquesta".

112 Cfr. Op. cit., [redacted] pp. 21-23 (cc. 1-2) i 24-31 (cc. 3-6), pel que fa als apartats introductoris; i pp. 316-376 ("Al voltant dels corrents fred i càlid en les representacions de la natura": cc. 37-40) i 377-478 ("Al voltant de la relació ésser-consciència: objectiu i novum en el materialisme especulatiu": cc. 41-47), pel que fa als dos conjunts finals.

113 Op. cit., [redacted] pp. 479-546; trad. cast.: Avicena y la izquierda aristotélica (trad.: Jorge DEIKE ROBLES), Ciencia Nueva, Madrid 1966, 117 pp. L'escrit fou publicat com a llibre al

Berlín Oriental amb ocasió del centenari (segons la cronologia àrab) de la mort d'Avicenna, bé que la interpretació que Bloch fa d'aquest és més una interpretació de la filosofia d'Averrois. L'obra fou reeditada a Frankfurt del Main el 1963, amb adicions circumstancials que la trad. cast. recull i que foren incorporades en la Gesamtausgabe.

114 Com la versió de Thomas Münzer, teólogo de la revolución, del mateix traductor, considerem Avicena y la izquierda aristotélica un bon treball. Llàstima que no tingui, com en l'altre cas, les corresponents notes de peu de plana. I llàstima també que amb la desaparició de l'editorial Ciencia Nueva, l'obra faci ja temps que no es troba enlloc: bé que breu, és prou simptomàtica de la peculiar comprensió blochiana de la matèria, en connexió amb la utopia i el novum.

115 Heus ací aquests pensadors: Plató i Aristòtil (cc. 9 i 22), els estoics i Plotí (cc. 10 i 23), Tomàs d'Aquino (cc. 10 i 24), Hobbes i Descartes (cc. 11 i 25), Spinoza (cc. 11 i 26), Leibniz (cc. 11 i 28), Kant (cc. 11 i 28-29), Fichte i Schelling (cc. 12 i 30), Hegel (cc. 12 i 31), Schopenhauer (cc. 12 i 33), E. von Hartmann (cc. 14 i 33) i Marx, Engels i Lenin (cc. 16 i 36).

116 Així: Epicur (c. 23), Avicibró i Avicenna-Averrois (c. 24), Duns Escot, Galilei i Bruno (c. 25), Malebranche (c. 26), La Mettrie i Holbach (c. 27), Robinet (c. 28), Ocken i Baader (c. 29), Bergson (c. 33), Czolbe i Feuerbach (c. 34) i Mach i F.A. Lange (c. 35). Són, en canvi, autors o corrents tractats sols en el primer curs: Sòcrates (c. 9), els nominalistes (c. 10), F. Bacon i Hume (c. 11), Maimon (c. 12), Rickert, Lask, Cohen i Husserl (c. 13), Bahnsen (c. 14) i el propi Bloch (c. 17, que no és sinó autocitació d'Erbschaft dieser Zeit).

- 117 És difícil d'esbrinar quins són, i fins a quin punt corresponien originàriament a llur actual presentació, els materials remuntables als anys trenta: Bloch pot haver, com sol fer-ho, ampliat o transformat aquells materials. Vegeu, al respecte: Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, GA 7 (1972), p. 6, on indica que els continguts del volum han estat "revisats i ampliat els anys 1969-1971" i agraeix a Burghart SCHMIDT l'ajut que li ha aportat en la preparació i publicació d'aquells continguts.
- 118 Op. cit., [REDACTED]
[REDACTED] p. 5.
- 119 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 6; trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, Taurus, Madrid 1984, p. 6.
- 120 Les lliçons del Renaixement aparegueren com a Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance, Suhrkamp (suhrkamp taschenbuch nr 75), Frankfurt am Main 1972, 162 pp.
- 121 Cfr. Ernst BLOCH, La philosophie de la Renaissance (trad.: Pierre KAMNITZER), Payot, París 1974, 187 pp. Sobre aquesta versió es féu la trad. cat.: Ernst BLOCH, La filosofía del Renacimiento (trad.: Maria GINÉS i J.F. YVARS), Edicions 62, Barcelona 1982, 190 pp. (en els crèdits del llibre, tanmateix, hom feia referència -sense motiu- a l'edició alemanya definitiva -i prou modificada!- de la Gesamtausgabe).
- 122 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 6; trad. cast: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., p. 6.
- 123 Ens referim, evidentment, a la doble versió -de què dispo- sem- de la part del volum relativa a les lliçons renaixen-

tistes. Els canvis introduïts en elles no es limiten a correccions d'estil (aclariment d'expressions potser ambigües, simplificació estilística, etc.), sinó que fins i tot comporten la reelaboració de dos capítols, fent-ne un de sol, o la supressió en un lloc de tres pàgines senceres (traslladades a un altre lloc, abreujades i reelaborades). Tot això, com sempre, tampoc no significa, tanmateix, que l'autor canviés el sentit del text, el qual sentit roman idèntic en ambdues versions. Es tracta simplement, un cop més, de la personal llibertat amb què Bloch s'enfronta sempre als seus propis escrits (que per això són els seus escrits!).

Heus ací, d'altra banda, els títols dels 10 epígrafs o capítols integrants de la "Filosofia del Renaixement" en la seva versió definitiva (Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 1977, pp. 173-302; trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., pp. 147-257): 1. Introducció; 2. Els inicis; 3. Giordano Bruno; 4. Tommaso Campanella; 5. Teofrast Paracels; 6. Jakob Böhme; 7. Francis Bacon; 8. Entorn del sorgiment de les ciències matemàtiques de la naturalesa (Galilei, Kepler, Newton); 9. Thomas Hobbes i les teories del pacte social; i 10. Giambattista Vico.

124 Sobre l'article crític que, al respecte, publicarem al diari L'Avui, de Barcelona (5.X.1983), i la polèmica que hi seguí, cfr. J.Ml. UDINA, "Al voltant de Hegel. Ernst Bloch ben traduït al castellà (Sujeto-objeto, F.C.E., Mèxic 1982)": Enrahonar, 1984, nº 7/8, pp. 168 s. i 171 (i nn. 18-21 i 36).

125 Vegeu, d'una banda, els dos epígrafs o capítols de Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), pp. 36-43 ("Entorn de Tertul·lià i Orígenes") i 44-51 ("Entorn d'Agustí"); trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., pp. 32-38 i 39-44, respectivament. I vegeu, d'altra banda, tota la part del volum intitulada "Filosofia cristiana

de l'edat mitjana" (op. cit., pp. 53-172; trad. cit., pp. 45-146) i integrada pels també 10 epígrafs o capítols en què hom tracta successivament dels següents temes o autors: 1. Ensenyament, en forma de llibre; 2. Escot Eriúgena; 3. Roscel.lí; 4. Anselm de Canterbury; 5. Abelard; 6. Albert Magne i Tomàs d'Aquino; 7. Roger Bacon; 8. Duns Escot i Guillem d'Occam; 9. Mística i moviment laical; i 10. Nicolau de Cusa.

126 Cfr. op. cit., [redacted] pp. 20-36 i 303-335 (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 19-32 i 258-286): respectivament, entorn de Bias, Tales, Anaximandre, Pitàgores, Protàgores i els viatges sicilians de Plató, d'una banda; i sobre Maimon, Schelling i Hegel, d'altra banda.

127 Vegeu, pel que fa al tractament blochià de Hegel: op. cit., [redacted] pp. 320-325 ("Al voltant de la doctrina hegeliana de la figura") i 325-335 ("Càlcul i principi"); trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 273-277 i 278-286, respectivament.

128 Un desenvolupament del leitmotiv que és com a filòsof que fa Bloch història de la filosofia, l'hem fet en l'article amb què hem participat en el volum d'homenatge a l'historiador medievalista Frederic UDINA, d'imminent aparició (Barcelona 1986), titulat precisament: "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista".

129 Vegeu, al respecte, J.Ml. UDINA, "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista", art. cit., passim. Allà hem fet una anàlisi de l'aproximació blochiana al fenomen filosòfic medieval, i hem pogut subratllar els seus mèrits i alhora els seus límits

(aquests darrers palesos, per exemple, en el tractament que Bloch fa d'un Anselm de Canterbury i del seu famós argument sobre l'existència de Déu).

130 A aquest punt varem dedicar un ampli apartat en la nostra tesi doctoral sobre Bloch: cfr. J.Ml. UDINA, La constitució utópica de lo humano. Ernst Bloch: filosofía de la esperanza y crítica filosófica, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Barcelona 1976, pp. 332-358 ("El historiar filosófico: el Renacimiento como ejemplo").

131 Heus ací la nostra conclusió en l'esmentat article "Ernst Bloch, filòsof, com a medievalista": "Cal reconèixer les aportacions de Bloch com a inqüestionablement originals, suggeridores i àdhuc creadores, com a mai no neutrak i més aviat críticament despertes: unes aportacions que tampoc no admeten dels lectors cap actitud de neutralitat i que més aviat n'exigeixen una de crítica i personal i, així, de no menys creadora".

132 Sens dubte, es tracta d'una qüestió convencional, bé que cadascú pugui ratificar la seva decisió (en favor d'entremons o d'intermons) a partir de motivacions lingüístiques... Pel que fa a la trad. cast. de Justo PÉREZ (del) CORRAL, d'Entremundos en la historia de la filosofía, llevat d'alguns errors (excusables en qualsevol obra humana), volem dir un cop més que algunes notes a peu de plana no hi foren inútils per als lectors castellanoparlants. Per descomptat, la versió corresponent a les lliçons renaixentistes poc té a veure amb la versió catalana ja esmentada (La filosofía del Renacimiento), tota ella plagada de galicismes i de servitud a la traducció francesa corresponent. També aquí haurem de dir: es tracta d'un Bloch ben traduït al castellà, enfront d'un Bloch mal traduït al català.

133 Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, GA 12 (1977), p. 18 (trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía, ed. cit., p. 16 s.): "Es tracta de salvar un nou tipus de secundaritat que precisament res no té en comú amb cap mediocritat dels objectes. Aquí rauen tanmateix paradoxes com aquesta: algunes coses de la monumental Summa de Tomàs d'Aquino, com és ara la doctrina de l'adequació, semblen cridar-nos des d'un racó com a secundaritat perduda. L'admirar-se comença de vegades a partir també d'objectes totalment diferents, de doctrines aparentment absurdes, però que de cap manera no s'esgoten en llur absurditat, sinó que indiquen un problema, com és ara el cas de l'"enrajolització" de Déu en el portal de Betlem establerta per Occam com a possible de pensar-la. I precisament des de la perspectiva d'una crítica de la ideologia resten posades en relleu curioses excepcions de la dependència social del pensament, les quals s'anticiparen a llur temps. En efecte: ¿què té a veure la teoria de la natura d'Escot Eriúgena amb els interessos ideològics del sacerdoci cristià dels s. IX? ¿o el nominalisme de Roscel.lí, amb els interessos ideològics d'un feudalisme ja en formació?". (Val a notar, a propòsit d'aquest passatge, que la traducció castellana parla erròniament d'"educació" en comptes d'"adequació", en relació a Tomàs d'Aquino).

134 Vegeu les corresponents exposicions blochianes sobre cadascun dels temes al·ludits en la citació de la n. anterior: op. cit., [redacted] pp. 92-94 (teoria epistemològica de l'adequació tomista), 118 (tegulafactio occamiana), 65-67 (teoria de la natura, en l'Eriúgena) i 68-71 (nominalisme roscel.linià); trad. [redacted] cit., pp. 79-81, 101 s., 55-57 i 58 s., respectivament.

- 135 Ernst BLOCH, Tübinger Einleitung in die Philosophie, I i II, Suhrkamp (edition suhrkamp n.º 11 i 58), Frankfurt am Main 1963 i 1964, 204 i 182 pp. El vol. I correspon, en la Gesamtausgabe, a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 11-97 i 99-147; el vol. II, a ibid., pp. 154-209, 301-344 i 357-376 (la resta correspon a textos o passatges afegits en l'edició definitiva; entre ells mereix especial menció ibid., pp. 210-300, part de la qual parlarem en la n. següent).
- 136 Ernst BLOCH, Philosophische Grundfrage, I: Zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1961 (de l'obra -malgrat el seu títol- mai no apareixerà el tom II). L'estudi fou incorporat íntegrament a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 210-296 (ibid., pp. 296-300 és un afegit per a la Gesamtausgabe).
- 137 Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 210-300: "Logicum: Entorn de l'ontologia de l'encara-no-és ser" (cc. 22-26).
- 138 Tampoc no es tracta aquí, tanmateix, d'establir si una part és més o menys important que no altra o altres parts. En qualsevol cas, l'"ampliació" que l'obra assolí amb la incorporació del fonamental estudi blochià sobre l'encara-no-ésser esdevingué positiva i donà al volum de la Gesamtausgabe una densitat de contingut encara més gran.
- 139 D'aquesta tercera part ("Tema metodològic del viatge": Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 46-89; trad. anglesa: A philosophy of the future, Herder, New York 1970, pp. 38-83; cc. 7-10) mereix particular menció l'estudi de Bloch sobre l'obra hegeliana del 1807: "Un cop més, el tema faustià de la fenomenologia de l'esperit" (op. cit., pp. 63-84; trad. cit., pp. 56-78; cc. 9); prèviament, l'autor ha trac-

tat del "pla del Faust" en relació a la "forma de viatge" pròpia del "saber" (c. 8); i tornarà a Hegel en una breu nota final sobre el mètode dialèctic (c. 10). La peculiaritat de l'aproximació blochiana a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel en relació amb el Faust de Goethe (aproximació que corresponia originàriament a un article publicat per Bloch el 1950 en la revista Die Neue Welt i el 1961 en el vol. I dels Hegel-Studien) ens portà a incloure l'estudi en qüestió en la nostra antologia catalana d'Ernst BLOCH, L'arc utopia - matèria i altres escrits, Laia, Barcelona, 1985, pp. - (cfr. també supra n. 149).

140 La quarta part ("Indicacions de contingut utòpic": Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 90-153; trad. angl.: A philosophy of the future, ed. cit., pp. 84-144, que -com a versió del vol. I de l'edició de 1953 de l'obra- sols tradueix de fet fins a op. cit., p. 147) inclou la conferència de Bloch del 1955 (publicada l'any següent i reeditada el 1957 com a opuscle) intitulada "Diferenciacions en el concepte de progrés" (c. 15: op. cit., pp. 118-147; trad. cit., pp. 112-144; cfr. també infra n. 149), la qual aportació és precedida així mateix pel capítol dedicat a la "fantasia científica en el coneixement de fets i del procés" (c. 14). De tema igualment utòpic, bé que ja no en relació a les ciències pròpiament dites, sinó a un més ampli marc cultural, són els dos capítols anteriors (op. cit., 92-98 i 99-104; trad. cit., pp. 86-92 i 92-98: cc. 12 i 13).

141 Aquesta part ("Substrat de foc dialèctic": op. cit., pp. 154-209, cc. 17-21; no ens consta que n'hi hagi trad. angl.) té com a centre l'aportació intitulada: "¿Què són la dialèctica i el seu substrat?" (ibid., pp. 186-196: c. 20), bon exponent de moltes idees clau en Bloch i en la seva comprensió utòpic-co-dialèctica de la realitat.

142 L'aportació de fa de cloenda de l'esmentat cinquè conjunt de la Tübinger Einleitung in die Philosophie és sens dubte una de les més simptomàtiques i característiques de Bloch: "L'arc utopia-matèria" (ibid., GA 13 [1970], pp. 196-209; trad. italiana de Stefano ZECCHI: "L'arco utopia-materia", en Aut-Aut, 1971, nº 125, pp. 7-19). L'escrit, en efecte, no sols reivindicava l'afinitat entre utopia i matèria (mai no entesa aquesta, evidentment, en sentit vulgar, mecanicista i amorf), sinó àdhuc llur intrínseca unió. I fins a tal punt considerem aquest escrit significatiu en el conjunt del pensament blochià que no vàrem dubtar d'incloure'l, traduït al català, en la nostra antologia de textos, a la qual dóna fins i tot títol i cloenda: Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985, pp.

143 Intitulat "Autoproblema del sentit" (Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 301-376: cc. 27-33), aquest darrer conjunt inclou, entre altres, les següents aportacions: "Sobre l'incrementat en el procés i les seves formes; és a dir, models reals" (ibid., pp. 322-334: c. 29), pel que fa a la dimensió cosmològica; "Equivocacions en el concepte de metafísica" (ibid., pp. 344-356: c. 31), d'òbvia preocupació metafísica; "Sobre la contradicció en el conèixer i en l'objecte" (c. 28) i "Sobre comparació, alegoria i símbol en el món" (c. 30), d'explícita perspectiva gnoseològica.

144 Vegeu els dos capítols finals del volum: "La fórmula incipit vita nova" (c. 32; op. cit., [redacted] pp. 357-369; trad. cast.: Diálogos 4 [1967], pp. 85-96, versió feta òbviament sobre el text de l'edició del vol. II de l'obra, del 1964) i "Mesura útil per a i a través de l'ultimum" (c. 33: op. cit., pp. 369-376).

finalment,

145 Cfr. supra nn. 141 i 142.

146 Cfr. supra nn. 139, 140 i 144, respectivament.

147 Del ja esmentat important estudi "Vers una ontologia de l'encara-no-ésser" (Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 [1970], pp. 210-300) mereixen particular atenció, al respecte, els apartats relatius al "no-tenir", a l'"és ser-com-a-quelcom" i "ésser-com-a-manifestació", al "no" i al "no-res" (ibid., pp. 243-273). Vegeu així mateix ibid., pp. 217-235: sobre el món com a laboratorium possibilis salutis, sobre les apories de l'encara-no, sobre les categories "front" i novum i sobre la matèria com a "substrat de la possibilitat real".

148 Les aportacions recollides a Tübinger Einleitung in die Philosophie, GA 13 (1970), pp. 63-84 i 118-147 (trad. angl.: A philosophy of the future, ed. cit., pp. 56-78 i 112-144): "Un cop més, el tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit" (c. 9) i "Diferenciacions en el concepte de progrés" (c. 15), per exemple, es remunten a 1950 i 1955, respectivament (cfr. supra nn. 139 i 140). Igualment, l'estudi inclòs ibid., pp. 212-242 (entorn de l'ontologia de l'encara-no-ésser) fou elaborat originàriament com a conferència donada a Tübingen el 1960, en una visita de Bloch a l'Alemanya Federal un any abans que no decidís d'intal·lar-s'hi.

149 Ens referim, d'una banda, a la ja esmentada trad. angl. del vol. I de l'edició de la Tübinger Einleitung in die Philosophie el 1963 (inclòs després amb alguns canvis i ampliacions en el volum homònim de la Gesamtausgabe): Ernst BLOCH, A philosophy of the future (trad.: John CUMMING), Herder, New York 1970, 149 pp. (amb una interessant nota final del traductor i

de la seva feina). I ens referim, d'altra banda, als dos capítols d'aquest volum traduïts a l'italià, juntament amb altres escrits blochians, en l'antologia: Ernst BLOCH, Dialettica e speranza (trad.: Giancarlo SCORZA), Vallecchi, Firenze 1967, pp. 63-86 ("Il motivo faustiano della Fenomenologia dello spirito") i 1-38 ("Differenziazioni nel concetto di progresso"); òbviament, la versió no és feta sobre l'edició de la Gesamtausgabe, sinó sobre el text de l'edició de l'obra el 1963 (vol. I, pp. 84-119 i 160-202, respectivament). (Altres capítols del volum traduït també a l'italià ha estat ja consignat supra n. 142).

150 Pel que fa a la trad. cat. de dos dels capítols del volum, cfr. supra nn. 139 i 142. (Un altre capítol traduït al castellà ha estat també consignat supra n. 144).

151 De fet, més de la meitat del volum correspon a escrits remuntables a abans del 1939. A part d'aquells que hom no pot datar (Literarische Aufsätze, GA 9 [1965], pp. 11 s., 79-91, 169, 199-219, 549, 556-567 i 577-581) i de l'únic escrit del període nord-americà (ibid., pp. 523-532: sobre la praderia i l'estepa com a evocadores d'utopia geogràfica), de tota la resta solament tres escrits es remunten a l'època de Leipzig (ibid., pp. 96-117, 143-160 i 294-332: sobre Schiller, la poesia i Wagner, respectivament), mentre que els altres o bé estan explícitament datats entre 1961 i 1965 o bé hom pot suposar que corresponen a aquests mateixos anys, ni que sigui pel fet d'haver estat publicat per primera vegada en els dos volums (Ernst BLOCH, Verfremdungen I i II, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1962 i 1964) amb què l'autor anticipà l'aparició dels Escrits literaris de la Gesamtausgabe. Val a dir, tanmateix, que -a diferència del que succeïa, per exemple, amb el volum d'Escrits polítics- no eren massa les aportacions incloses als Escrits literaris que haguessin estat publicats abans dels anys seixantes.

152 També extrínsec era el factor determinant de la inclusió no sols del volum d'Escrits polítics a continuació del d'Herència d'aquesta època, sinó també i sobretot del d'Escrits filosòfics després d'aquell.

153 Si agrupem junt amb els esmentats sis volums més estrictament filosòfics els dos anteriors, filosòfico-polítics, la nostra presentació de la Gesamtausgabe cristal·litza en un ampli conjunt central (volum 4 a 12 de la nostra enumeració) i, alhora, permet d'establir un suggeridor paral·lelisme entre els altres tres primers i tres darrers volums de la sèrie (tot considerant a part el volum complementari, per nosaltres enumerat com a volum 16, però certament afegit a la sèrie): els volums tercer i avant-penúltim (Petjades i Escrits literaris, en els quals volums resta accentuat l'anecdòtico-literari, el cultural i de circumstàncies), els volums segon i penúltim (amb una comuna preocupació teològico-religiosa, a propòsit de Thomas Münzer, teòleg de la revolució o sota la peculiar interpretació filosòfico-religiosa d'Ateisme en el cristianisme) i els volums primer i darrer (compendi programàtic -Esperit de la utopia- i resum conclusiu -Experimentum mundi- d'un ampli conjunt dominat per la utopia i el seu esperit i conduent a la comprensió del "món" com a "experiment"). En qualsevol cas, de tot això fóra també el volum complementari Tendenz - Latenz - Utopie bona síntesi i, òbviament, complementació.

154 Precisament era el volum Petjades -circumstancialment susceptible d'equivalència amb el d'Escrits literaris- el presentat per nosaltres com a més simptomàtic (àdhuc pel seu títol mateix). I ha estat ambé en relació a "petjades" com hem caracteritzat, entre altres, el volum d'El principi esperança.

155 Era impossible referir-se en el seu lloc a la insistència amb què Bloch se serveix de la literatura en el desenvolupament d'El principi esperança. A manera d'exemple, vegeu Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 406-409 i 512-519 (trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, I, pp. 347-350 i 443-449), sobre literatura popular i de happy-end; op. cit., pp. 409-456 (trad. cit., I, pp. 351-392), sobre faules i contes, llibres de relats i narracions de terror; op. cit., pp. 478-512 (trad. cit., I, pp. 413-443), sobre l'obra dramàtica, la sàtira i l'humor; op. cit., pp. 939-945 i 961-969 (trad. cit., II, pp. 382-387 i 401-408), sobre la poesia; op. cit., pp. 1419-1432 (trad. cit., III, pp. 312-325), sobre la gran mitologia; i op. cit., pp. 1143-1242 (trad. cit., III, pp. 62-201), sobre personatges literaris tan coneguts com Don Juan, Faust, Prometeu, el Quixot, Ulisses, Ariel i Hamlet. Escrits literaris és, doncs, al respecte tot un bon complement de l'obra central de Bloch, com vèiem que ho eren els Escrits filosòfics.

156 Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), pp. 385-392. Correspondent a la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Tübingen, el 1961, es tracta d'una peça indubtablement més filosòfica que no de tema literari. Sorprén encara més la seva inclusió en el volum d'Escrits literaris per tal com la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig, el 1949, sí que ha estat inclosa entre els Escrits filosòfics. En tot cas, l'interès paral·lel d'ambdues aportacions blochianes ens féu incloure-les, totes dues, en la nostra antologia de textos blochians (textos tercer i cinquè): ~~ambdues aportacions blochianes~~ Ernst BLOCH, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona 1985, pp.

157 Ni que sigui, un cop més, a tall sols d'exemple, vegeu Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), pp. 21-24, 161-165, 214, 289-332, 392-396, 554 s. i 577-579 (sobre música: Léhar-Mozart,

òpera, Wagner, Weill, Beethoven, etc.), pp. 165-169, 196-199 i 284-294 (sobre els contes), pp. 75-78 i 183-190 (sobre cinema), pp. 117-160 (tres aportacions sobre poesia), pp. 91-117 (dues aportacions sobre Schiller) i pp. 242-276 (amb sengles aportacions sobre la novel·la policíaca i sobre la literatura històrico-cultural). Tampoc no hi manquen referències a qüestions relatives a l'àmbit socio-polític (ibid., pp. 37-78: conjunt d'escrits dels anys trentes), a la ciència (ibid., pp. 30-33) o a la tècnica (ibid., pp. 347-365). A part, hi ha també les impressions o reflexions entorn de llocs i paisatges coneguts o visitats: cfr. ibid., pp. 405-423 (Mannheim, Berlín, Worms), 427-433 (el Rin), 470-498 (Loch Ness, Àfrica, Múnster, els Alps) i 503-515 (Venècia i Itàlia).

158 Cfr. Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1297-1391 (trad. cast.: El principio esperanza, Aguilar, Madrid 1977-1980, III, pp. 202-287; cap. 52): "Identitat i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort". Però, sobretot, cfr. op. cit., pp. 1392-1550 (trad. cit., III, pp. 288-431; cap. 53): "Creixent irrupció humana en el misteri religiós -mite astral, èxode, regne-; ateisme i la utopia del regne".

159 Bloch feia anys que devia tenir la idea d'Ateisme en el cristianisme, bé que com a estudi de dimension més reduïdes i que havia de publicar-se en un mateix volum amb un altre treball programat aleshores ja amb el títol d'Experimentum mundi, del qual probablement formava part, juntament amb un altre estudi intitulat "Centres de la lògica i de la metafísica": almenys així era anunciat el futur vol. 14 de la Gesamtausgabe, el 1959, en la darrera de les pàgines afegides al tom II de Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), p. 1661; en canvi, sis anys més tard Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), p. 583- hom anunciava com a volums separats els actuals 14 (Ateisme en el cristianis-

me) i 15 (Experimentum mundi). Tanmateix, el que sembla clar és que l'elaboració d'Ateisme en el cristianisme pugui remuntar-se als anys anteriors a l'arribada de Bloch a Tübingen. Aquesta ciutat, d'altra banda, era un efervescent centre teològic (no aliè de cap manera, els anys seixantes, de l'així anomenada-teologia de la mort de Déu i de la secularització): era, doncs, lloc propici perquè el ja ancià filòsof es posés a treballar en la gran tasca que aquella obra suposava.

160 No fóra difícil d'establir un seguit de llocs paral·lels d'El principi esperança (especialment del segon del dos capítol citats poc més a dalt; cfr. supra n. 158) i del volum de què ara tractem, atès que reiteradament hi ha en ambdós coincidències temàtiques (en apartats, epígrafs o àdhuc grans paràgrafs). Vegeu al respecte, per exemple: Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 116-120 i 231-237; 120-125 i 237-243; 159-166; 278-287 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, Taurus, Madrid 1984, pp. 80-83 [c. 21] i 165-169 [c. 34]; 83-87 [c. 22] i 169-174 [c. 35]; 212-217 [fi del c. 24]; 200-206 [c. 42], respectivament) i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1493-1504; 1450-1464 i 1482-1493; 1427-1432; 1515-1524 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., III, pp. 380-390; 341-354 i 370-380; 320-325; 400-408, respectivament): passatges, aquest, relatius al tema del serpent paradisiàc; a la llum que el motiu de l'èxode dóna a la comprensió del fet religiós; a Prometeu, bíblicament representat per Job; i a Feuerbach i al Cur Deus homo, respectivament. Vegeu, també, entre altres molts paral·lelismes possibles: Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 267-278 (trad. cit., pp. 191-199; c. 41: "Excursus: la suprema parella, o conjunció Sol-Lluna, en l'amor i en la utopia") i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 381-385 (trad. cit., I, pp. 325-328; penúltim apartat del c. 21: "Parelles enlairades, corpus Christi, o còsmicament i cristiformement esdevinguda utopia del matrimoni").

- 161 El fet que, en llur orientació i llurs continguts, hi hagi un paral·lelisme entre El principi esperança i Ateisme en el cristianisme permet i àdhuc demana de presentar aquesta obra amb paraules tretes de nostra presentació de l'altra. I fins a tal punt es palesen com a idèntiques la intenció i la perspectiva darreres d'ambdós volums que sengles capítols finals ressonen també a l'uníson: cfr. Atheismus im Christentum GA 14 (1968), pp. 348-354 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., pp. 251-255; c. 53: "Cloenda.- Marx i la supressió de l'alienació") i Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), pp. 1602-1628 (trad. cast.: El principio esperanza, ed. cit., III, pp. 477-501; c. 55: "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança").
- 162 Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), p. 15; trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., p. 9.
- 163 Op. cit.; [redacted] p. 354; trad. [redacted] [redacted] cit., p. 255. Bloch anunciava així la seva propera obra, Experimentum mundi, que havia àdhuc estat planificada inicialment com a unitat (cfr. supra n. 159).
- 164 Pensem, per exemple, en el gran apartat final d'Esperit de la utopia, "Karl Marx, la mort i l'apocalipsi" (cfr. supra n. 23), en tot Thomas Münzer, teòleg de la revolució, en els cc. 52-53 d'El principi esperança i en altres diversos capítols d'altres volums: el c. 16 de Subjecte-objecte, sobre la filosofia hegeliana (i alhora blochiana, o hegeliana segons Bloch) de la religió; el c. 25 de Dret natural i dignitat humana, on l'ideal blochià de societat perfecta sembla una secularització radical d'una comunitat eclesial idealitzada; o els cc. 32-33 de la Introducció de Tübingen a la filosofia (cfr. supra n. 144).

De l'amplitud i continuïtat amb què Bloch para atenció al fet religiós és típic exponent l'antologia que al respecte preparà, amb una interessant introducció, Jürgen MOLTSMANN; Ernst BLOCH, Religion im Erbe. Eine Auswahl aus seinen religionsphilosophischen Schriften, Siebenstern Taschenbuch, München und Hamburg 1967, 221 pp. L'antologia fou feta dins l'ampli debat que Moltmann havia iniciat el 1963 amb l'estudi que fou posteriorment incorporat com a apèndix de la seva Teología de la esperanza (trad. cast.: A. P. Sánchez P.), Sígueme, Salamanca 1969, pp. 437-466.

165 Amb ocasió del centenari del naixement de Bloch, hem pogut presentar aquest com a adversari d'ortodòxies i fanatismes: cfr. J.Ml. UDINA, "Ernst Bloch, pensador de la esperanza y del futuro abierto... y, por ello, adversario de ortodoxias y fanatismos": El Ciervo, 1985, nº 414, p. 29. Heus ací el final d'aquest article, traduït: "Si alguna cosa fou Bloch, fou alèrgia visceral a ortodòxies i fanatismes: de signe islàmic (Avicenna i l'esquerra aristotèlica), catòlico-romà (Intermons en la història de la filosofia), protestant-reformat (Thomas Münzer, teòleg de la revolució) o genèricament bíblico-cristià (Ateisme en el cristianisme); així com de signe positivista, economicista o materialista-determinista (Subjecte-objecte) o polític-jurídic i estatal (Dret natural i dignitat humana). I és que ni ortodòxia ni fanatisme deixen espai a cap somiar despert, cap possibilitat a la utopia ni cap camí obert a un futur nou. Són, en una paraula, crassa negació del més fonamental: el principi esperança...".

166 El capítol, antològic, respon bàsicament a un article del 1936; i denota perfectament la doble actitud blochiana: capacitat de subratllar -cum studio- el que de dinàmic, humà i àdhuc revolucionari hi ha en la veritable fe, i alhora denunciar -cum ira- les malformacions i aberracions històriques (i massa freqüents i a vegades fins i tot brutals) de creients i d'insti

tucions religioses; cfr. Atheismus im Christentum, GA 14 (1968), pp. 45-52 (trad. cast.: El ateísmo en el cristianismo, ed. cit., pp. 29-34; c. 10): "Tanmateix: la darrera carta pastoral alemanya (1936). In memoriam" (entre altres moltes coses, sorprén que el traductor castellà hagi substituït una referència crítica al franquisme per un genèric "sobre todo", abans d'al·ludir al concordat Hitler-Vaticà: op. cit., p. 46; trad. cit., p. 30).

167 Cfr. Ernst BLOCH, Ateismo nel cristianesimo (trad.: Francesco COPPELLOTTI; amb un estudi introductoriu seu: "Ernst Bloch: Il Terzo Evangelo e il suo Regno", pp. 7-20), Feltrinelli, Milano 1971 (²1972), 332 pp. A diferència d'aquesta versió, que tradueix les cites bíblica de l'edició alemanya de la Bíblia luterana, la traducció francesa optà per incorporar la Traduction Oecuménique de la Bible: Ernst BLOCH, L'athéisme dans le christianisme (trad.: Éliane KAUFHOLZ i Gérard RAULET), Gallimard, París 1978, 360 pp. Són d'agrair les breus notes a peu de plana afegides un cop més pels traductors francesos, costum que els traductors castellans mai no han fet seu!

168 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), p. 6 (trad. fr.: Experimentum mundi, Payot, París 1981, p. 8): "Escrit els anys 1972-1974. És d'agrair a Burghart Schmidt la seva col·laboració en l'acabament del volum". Pensem que Bloch s'apropava als noranta anys i cada vegada veia menys.

169 Explícita proclama de la sistematicitat, ens l'ofereix el c. 6 (op. cit., [redacted] pp. 24-28; trad. [redacted] cit., pp. 22-29): "L'ordre no falsificat del sistema obert". En el tema havia abundat ja Bloch en el seu llibre hegelianà Subjecte-objecte, en relació i alhora contraposició amb el propi Hegel, especialment en el c. 22 (Subjekt-Objekt, GA 8 1962, pp. 453-473, especialment pp. 467 ss.;

trad. cast.: Sujeto-objeto, F.C.E., México 1982, pp. 420-438, especialment pp. 432 ss. Cfr. també, tanmateix, op. cit., pp. 502-506; trad. cit., pp. 464-468: apartat 5 del c. 24).

170 Com a "doctrina" o sistema "de les categories" intitula el propi Bloch l'àmplia exposició que configura la part fonamental del volum: Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 81-264 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 77-254): "Grups i centres d'una doctrina de les categories".

171 Glossem, així, el subtítol del volum, i aprofitem l'ocasió per a justificar la nostra versió de Herausbringen per "esbrinament". El traductor francès (Experimentum mundi, ed. cit., p. 256, n. 4) ha justificat la seva opció en favor del terme "élaboration" (d'e-laborare), una opció perfectament raonable i encertada. Tanmateix, creiem que l'accentuació que Bloch vol donar al terme Herausbringen és més aviat teòrica, bé que lligada intrínsecament a la dimensió pràctica; i creiem que la imatge de l'esbrinar i l'esbrinament, en català, recull aquesta idea i aquesta jerarquia de significats.

172 Bloch sempre defensà la sistematicitat com a senyal d'autèntica filosofia (cfr. supra n. 169), tot subratllant alhora el caràcter d'oberta que aquesta sistematicitat ha de tenir. En això criticava el sistema hegelian: no en tant que sistema, sinó pel fet d'ésser un sistema amb pretensions de definitivitat i exhaustivitat, un sistema no obert al futur, al procés o a l'encara-no sempre present en tot present i futur.

173 Experimentum Mundi, GA 15 (1975), pp. 83-114 (trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 80-110): "Temps i espai, com a categories de la dimensió (categories de l'enquadrament)" (cc. 20-26).

- 174 Op. cit., [redacted] pp. 115-149 (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 111-142): "Causalitat, finalitat, substancialitat latent, com a categories projectivament objectivants (categories de transmissió)" (cc. 27-31).
- 175 Op. cit., [redacted] pp. 150-171 (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 143-164): "Configuracions (figures de l'expedició) com a categories de la manifestació: llur pluralisme, i llur mida i objectiu" (cc. 32-35).
- 176 Op. cit., [redacted] pp. 172-238 (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 165-229): "Sectors i principi, com a categories de la cosmo-comunitarietat (kommunizierende Kategorien) (inter-centracions); època, esfera, normes de valor en els sectors moral, estètic, religiós i de la natura" (cc. 36-45).
- 177 Op. cit., [redacted] pp. 239-264 (trad. [redacted] [redacted] cit., pp. 230-254): "Darrera aproximació concèntrico-sintètica com a realització: teoria-praxi" (cc. 46-49). Tot i no recollir-la cada vegada, en tots els apartats anteriors hi havia la caracterització prèvia d'"aproximació concèntrico-sintètica" [Drehung/Hebung], bé que sols en aquest cas aquesta caracterització pertanyia sintàcticament al títol de l'apartat).
- 178 El traductor francès ha optat per "rotation/élévation", més literal. Creiem que la nostra perífrasi exprimeix millor el sentit de la imatge/concepte de Bloch. D'altra banda, ja a propòsit d'El principi esperança (cfr. supra n. 95), ens servíem de l'expressió per a caracteritzar el mètode d'investigació blochià: un mètode no rectilini-demonstratiu, sinó d'aproximació per successives passades al voltant de l'objecte estudiat.

179 La causalitat i la finalitat, per exemple, són tan poc alienes a la quantitat i a la qualitat (parells categorials, tanmateix, que centren el primer i el segon grups categorials abans consignats) com íntimament lligat a la constitució de les normes valoratives es troba el problema de la relació teoria-praxi (centres respectius, aquelles i aquest, dels grups categorials esmentats tercer i quart).

180 Aquests apartats són: "Introducció.- Aproximació concèntrica, més enllà de l'immediat" (Experimentum Mundi, GA 15 [1975], pp. 13-31; trad. fr.: Experimentum mundi, ed. cit., pp. 11-29; cc. 1-6); "L'expressió lògica com a coneixement pre-formant" (op. cit., pp. 32-48; trad. cit., pp. 30-46; cc. 7-9); "Cognoscibilitat categorial segons el pre-formant lògic" (op. cit., pp. 49-68; trad. cit., pp. 47-65; cc. 10-14); i "Determinació fonamental sintetitzadora: les dimensions tèlica, lògica i material en les categories" (op. cit., pp. 69-79; trad. cit., pp. 66-76; cc. 15-18).

181 Experimentum mundi dóna, en efecte, la impressió que Bloch no ha acabat d'explicitar-hi el seu pensament sistemàtic de fons (¿potser per por d'ésser titllat de sistemàtic en el sentit clàssicament pejoratiu del terme?) o, malgrat la seva intenció, no ha pogut sistematitzar d'una manera clara i inequívoca quelcom que no és sistematitzable: això és, el seu pensament (¿potser no és aquest sistematitzable, en tant que postula una síntesi entre materialisme marxista i herència religiosa o, dit altrament, entre ciència del possible i funció utòpico-imaginativa?). ¿Caldrà, doncs, concloure que Bloch és una mena de vident, o un poeta profètic, més que no un filòsof, en el sentit més modern del terme?, ¿un laic inspirat o un cantor messiànic del déu que existirà, del genuí i del summum que encara-no són, més que no un pensador, sempre pretenciosament científic? ¿O és que potser Bloch no és més que un altre exemple del destí de

qualsevol pensador que pretengui "esbrinar" en l'àmbit del darrer, en el tot de la realitat? (un darrer i una totalitat als quals no està permès d'accedir, atès allò que "ningú no pot saltar més enllà de la seva pròpia ombra", atès que un tot sols és assolible sortint-ne i mai no ho és des de dins). En qualsevol cas, el pensador de la utopia concreta -de la utopia latent, però que arrela com a latència (i al·ludim així al títol del volum Tendenz - Latenz - Utopie) és un testimoni que no pot ésser ignorat per l'home d'avui que vulgui esguardar un demà bo.

182 Vegeu: Ernst BLOCH, Experimentum mundi. Question, catégories de l'élaboration, praxis (trad.: Gérard RAULET), Payot, París 1981, 276 pp. Un cop més, en efecte, les notes del traductor són d'interès i utilitat, i la llibertat en els girs i perífrasis amb què hom tradueix el dens, lacònic i sovint massa críptic llenguatge blochià mai no traeix el sentit de l'original, ans el fa més palès i, així, li fa justícia.

183 Per això ens hem permès d'abreujar bibliogràficament la referència al volum amb la sigla: GA 17 (1978).

184 Aquest pot significar alhora Utopia de la tendència i de la latència (és a dir: utopia de la tendència latent, o utopia de la latència tendencial) i Tendència - latència - utopia (això és: tendència, latència, utopia).

185 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 11-50: "Llibre recordatori d'Else Bloch - von Stritzky (4.2.1.1921)".

186 Prou eloqüentment Bloch evoca la seva primera esposa (a la qual havia dedicat Thomas MÜNZER, teòleg de la revolució) en un volum que, un cop més, ha volgut dedicar "a la meua esposa Karola, que salvà l'home i la seva obra front dels nazis" (Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 [1978], p. 5). En canvi, de la seva segona esposa no hi ha cap referència en tota la Gesamtausgabe

- 187 Op. cit., pp. 53-107. La tesi doctoral ocupa: ibid., pp. 55-107.
- 188 Op. cit., pp. 108-156.
- 189 Op. cit., pp. 157-184.
- 190 Op. cit., pp. 185-245.
- 191 Op. cit., pp. 246-398. D'aquest notable conjunt cal remarcar els textos de les pp. 250-260 i 260-264 que corresponen a sengles aportacions (remuntables a l'exili de Praga, el 1936) de l'època en què s'originà el volum d'El problema del materialisme, del qual, doncs, foren complementàries (i ho foren no sols aquestes dues, sinó àdhuc totes les aportacions incloses en aquest conjunt).
- 192 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 399-417. Es tracta d'aportacions (en l'elaboració de les quals la mort sorprengué l'autor) que suposaven gairebé tota una reelaboració de les lliçons sobre història de la filosofia -publicades en el corresponent volum d'Intermons en la història de la filosofia-, reelaboració iniciada el mateix 1977 i recollida com a cloenda mateixa del volum.
- 193 Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), p. 420. La nota és de Burghart Schmidt (que ja ajudà Bloch a enllestir el volum d'Experimentum mundi: cfr. supra n. 168) i Beat Dietschy, recopiladors dels materials que Bloch havia estat preparant fins al mateix moment de morir.
- 194 Cfr. Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 11-50 i 55-107, respectivament.
- 195 Op. cit., pp. 121-129.
- 196 Op. cit., pp. 308-336.
- 197 Op. cit., pp. 265-285.

188 De les 410 pp. del volum corresponents a textos blochians, en són ocupades 192 per intervisus, conferències o exposicions radiofòniques tingudes per Bloch el 1937 i 1938 i entre 1964 i 1975: cfr. Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 158-164 (1937), 165-171 (1938), 336-349 i 350-368 (1964), 194-209 (1965), 286-300 (1966), 185-187 i 368-380 (1967), 308-336 (1969), 228-233 (1970), 265-285 (1971), 187-194 i 233-245 (1972), 209-220 i 220-228 (1974) i 391-398 (1975). Es tracta de tot un testimoniatge de l'activitat pública que desenvolupà un home que, des del 1965, havia deixat enrera els vuitanta anys.

189 Així, per exemple: op. cit., [redacted] pp. 158-164 ("Avantgarde und Volksfront", 1937), 165-171 ("Die Kunst zu erben", 1938) i 194-209 ("Ueber ungelöste Aufgaben der sozialistischen Theorie", 1965), publicats els dos primers en el volum d'homenatge a Bloch en els seus noranta anys (Ernst Blochs Wirkung. Ein Arbeitsbuch zum 90. Geburtstag, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1975, pp. 188-194 i 195-200, respectivament) i el tercer en el col·lectiu Ueber Ernst Bloch (Suhrkamp -edition suhrkamp n° 251-, Frankfurt am Main 1967, ³1971, pp. 82-103).

200 Vegeu: Ernst BLOCH, "Indignación nacida de la dignidad humana", en: Alfred HÄSLER, El odio en el mundo actual, Alianza Editorial (libro de bolsillo n° 443), Madrid 1973, pp. 13-23; d'aquestes, les pp. 13 s., 15 i 15 s. corresponen als pocs fragments que de la conversa Bloch-Häsler (íntegrament traduïda) recull Tendenz - Latenz - Utopie, GA 17 (1978), pp. 185-187: "Hass oder Zorn?".

Dueño de un pensamiento libre, crítico y esperanzado, ajeno a cualquier clase de fanatismo y revanchismo, autor de obras fundamentales de nuestro tiempo —“El principio esperanza”, “Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel”, “Herencia de esta época”, etc.—, Ernst Bloch nunca dejó de proclamar la ilegitimidad de cualquier totalitarismo que negara la libertad y lo humano: “ningún socialismo sin democracia, ninguna democracia sin socialismo” fue su gran lema

Ernst Bloch: un fino olfato antidogmático

Cronología

1885. Nace el 8 de julio en Ludwigsfelden del Rin. Hijo de un funcionario de ferrocarriles bávaros.

1905. Bachillerato en el Gimnasio humanístico de su ciudad natal.

1905-1906. Estudios de filosofía en Munich, con Theodor Lipps.

1907-1908. Continúa sus estudios de filosofía en Würzburg, con Külpe. Estudia también música y física.

1908-1911. Viaja a Berlín. Visita Budapest y allí inicia su amistad con Georg Lukács.

1912. Viaja a Italia con Lukács. De vuelta, se instala en Heidelberg, donde se vincula con el círculo de Max Weber, de gran influencia cultural en aquella época.

1913. Matrimonio con Elsa von Stritzky, escultora originaria de Riga. Se radica en Heidelberg.

1914-1917. Redacción de su primera obra: “Geist der Utopie”.

1918. Aparece en Munich “Geist der Utopie”.

1920-1921. Escribe “Thomas Münzer”, que se publica en 1921.

1921. Muere su mujer. Se vuelve a casar al año siguiente con la pintora Linda Oppenheimer.

1924-1926. Permanece un año en Positano (Italia). Viaja a París y a Túnez.

1926-1928. Reside en Berlín. Frecuenta a Fracauer, Adorno y Benjamin, quienes más tarde formarán el ala izquierda de la llamada Escuela de Frankfurt.

1929. Se traslada a Viena.

1930-1931. Viene de nuevo a Berlín. Aparece “Spuren”.

1933. Emigra a Zurich, donde publica “Erbschaft dieser Zeit”.

1935. En París, participa del congreso “Pour la défense de la culture” y colabora con grupos antifascistas franceses.

1938-1949. Emigra a los Estados Unidos. Termina “Das Prinzip Hoffnung”. Inicia sus estudios filosófico-religiosos.

Ernst Bloch, autor de “El principio esperanza”

1949. Es nombrado catedrático de Filosofía de la Universidad de Leipzig. En su primera lección aborda el tema polémico “Universidad, marxismo y filosofía”. Aparecen sus libros “Subjekt-Objekt. Erläuterung zu Hegel” y “Das Prinzip Hoffnung”.

1955. Premio Nacional de la República Democrática de Alemania, miembro numerario de la Academia de Ciencias de Berlín.

1956. Primer viaje a la República Federal de Alemania.

1959. Viaja a Frankfurt para asistir a la conferencia anual en honor de Hegel.

1967. Premio de la Paz de los liberos alemanes.

1974. Publica “Experimentum mundi”.

1975. El Instituto Alemán de Madrid organiza un ciclo de conferencias en su honor (con motivo de su nonagésimo aniversario), pero las ejecuciones de los militantes de izquierda ocurridas en el mes de septiembre provocan el rechazo más enérgico de Bloch, que anula el viaje y prohíbe cualquier acto en su nombre.

1977. Muere de infarto en plena actividad, el día 4 de agosto.

Ayer hizo exactamente cien años que nació en Ludwigsfelden (Palatinado) de una burguesa familia judía Ernst Bloch, el que habría de ser conocido como filósofo de la utopía concreta, pensador de la esperanza lúcida “docta spes”, crítico visceral del nacionalsocialismo y decidido promotor de una síntesis sorprendente entre marxismo y herencia religiosa, entre inmanencia materialista y optimismo utópico-escolástico, entre revolución socialista y democracia personalista... Hace apenas ocho años, a sus 92 recién cumplidos, Bloch murió en Tübingen, un 4 de agosto de 1977. Tras de sí dejaba una vida tan azarosa como dilatada y, sobre todo, una inmensa producción escrita: sus obras completas ocupan hoy 17 volúmenes, 6 de los cuales —en su mayoría, sin duda, los más importantes y significativos— han sido ya traducidos al castellano: “Thomas Münzer, teólogo de la revolución”, de 1921; “Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel”, de 1949 / 1951; “El principio esperanza”, de 1954-1959, creación monumental, en tres tomos, y obra fundamental del autor; “Derecho natural y dignidad humana”, de 1961; “El ateísmo en el cristianismo”, de 1968; y “Entre mundos en la historia de la filosofía”, de 1972 / 1977).

Junto a la del centenario del nacimiento de Bloch coinciden también en 1985 otras dos fechas, correspondientes a otros tantos aniversarios que tienen que ver —directamente el uno e indirectamente el otro— con sendos aspectos de la vida y del pensamiento del filósofo dignos de una particular mención. El primer aniversario es el de un cincuentenario: en 1935 Bloch publica “Herencia de esta época”, una de sus obras menos conocidas entre nosotros. La segunda fecha es la de 1945, con el final de la II Guerra Mundial del que recientemente conmemoraremos los cuarenta años: un final que aporta datos de interés para comprender una de las pocas cuestiones vitales que pueda usarnos Bloch, en su persona y en su obra. En cualquier caso, los dos temas evocados por una y otra fecha están íntimamente relacionados.

Herencia

El conjunto de escritos que publicó Bloch en 1935 tiene un título más que expresivo: “Herencia de esta época”. La de “herencia” es una idea fundamental en Bloch: corresponde a su incansable preocupación por recoger de cualquier situación o circunstancia, de los más diversos y aún contrapuestos acontecimientos, de cualquier manifestación histórica o cultural —artística —plástica, literaria o musical—, filosófica e incluso religiosa, de cualquier lugar o de cualquier período aquello que merece ser aprovechado, que sea susceptible de ser visto como signo indicativo de esperanza, de dinámica, abertura al futuro y a lo nuevo; todo ello, independientemente de donde provenga o de quien venga (un materialista —dirá Bloch, con Marx y Lenin— debe conocer lo bueno que se da, que también se da, en el idealismo, por ejemplo; y un ateo o un cristiano formulará Bloch llamativamente —y valga de nuevo como ejemplo— sólo pueden ser cada uno

ellos mismos si llevan en sí y han hecho suyo al otro: el cristiano, al ateo, y viceversa). Claro está que, a la par, aquello que se hereda queda transformado (el marxismo es tan sólo “heredero” del idealismo alemán, y Bloch preconiza tan sólo una “religión en la herencia”): es decir, lo heredado es superado a la vez que conservado —o viceversa—, según el clásico doble significado del término alemán “aufheben”. En cuanto a la “época” de cuya herencia (superación y conservación a la vez) se trata en la

obra en cuestión era precisamente la época de la gestación y de la primera efervescencia del nacionalsocialismo. Y lo sorprendente de que Bloch hablase de heredar algo de una época así radica en el hecho de que si una cosa distinguía al Bloch de entonces de cualquier contemporáneo suyo era su fino olfato antinazi, un olfato casi patológicamente precoz y predispuesto. Una muestra de tal olfato es que ya en 1924, cuando apenas nadie (fuera de los primeros adictos) debía de apostar seria-

mente en favor del futuro Führer, Bloch escribía —y prevenía— sobre “la fuerza de Hitler” (como reza, ya desde su mismo título, uno de los escritos recogidos precisamente en “Herencia de esta época”).

En su actual edición definitiva (ampliada para las “obras completas” del autor), el libro dedica una tercera parte de sus páginas a la crítica del clima espiritual de la época nazi, sintetizando en el título general del correspondiente grupo de escritos blochianos de

los años veinte y treinta: “Asimilación y embriaguez”. Pero la sombría presencia del problema nacionalsocialista se deja igualmente sentir a lo largo de todo el volumen, y aun en aportaciones relativas a temas específicamente literarios, artísticos, etc. Uno de ellos, en concreto, se refiere al expresionismo, tendencia artístico-literaria de principios de siglo que fue estigmatizada como fascista por la práctica totalidad de los intelectuales de izquierdas de entonces a partir de la incorporación, en 1933, del gran poeta alemán expresionista Gottfried Benn al nazismo; ahora bien, aun a costa de enfrentarse con antiguos amigos suyos, como fuera Gyorgi Lukács (de quien también este año se conmemora el centenario del nacimiento), Bloch no dudó en distinguir entre personas concretas (como pudiera ser un Benn) y el expresionismo en general, e insistió —en artículos de aquellos años, recogidos en “Herencia de esta época”— en subrayar los valores positivos y progresistas (para nada vinculados necesariamente con la “embriaguez” nacionalsocialista) de aquella gran corriente estética, la vinculación de Bloch con la cual no deja de explicar las peculiaridades de su mismo estilo literario. En una palabra: para Bloch no era válido el revanchismo, la simplificación de dogmatizar la nulidad de toda una época por el hecho de que en ella germinara algo tan negativo como el nazismo. Y si éste había germinado en ella —venía a decir también Bloch en su libro— no había sido sólo por obra y gracia de los embriagados...; también los otros, todos los contemporáneos, habían sido responsables de ello. Era toda la época, en Alemania —y también fuera de ella—, la que estaba llena de embriaguez; lo cual, sin embargo, no podía significar que absolutamente todo en dicha época fuera malo, negativo, nulo. Era en ella misma donde había que buscar también alguna herencia, algo que heredar (que conservar, aun dejándolo atrás y negándolo).

El hechizo de la revolución

Si de “Herencia de esta época” celebramos el medio siglo, del final del nazismo —detonador de aquella misma época— acabamos también de conmemorar los cuarenta años. Y por lo que a este final del nazismo se refiere, es importante subrayar la convicción que Bloch tenía de que la destrucción de Hitler y de que su empeño no hubiera sido nunca posible sin el marxismo, sin el comunismo soviético. Por la revolución leninista se había ya entusiasmado el filósofo en 1917. Y lo hizo con la misma intensidad con que al año siguiente volvió de su exilio en Suiza (adonde fuera para evitar su incorporación a filas en la I Guerra Mundial), atraído por la insurrección

espartaquista; y lo hizo con la misma intensidad también con que bien pronto se desilusionó, tras el fracaso de dicha insurrección. Acaso fue por éste su mismo desengaño ante una Alemania que había sido incapaz de realizar —como Lenin lo había hecho en Rusia— la revolución social, la primera y definitiva gesta de una utopía concreta y de un nuevo futuro posible, por lo que en Bloch se agudizó aquel su fino olfato con respecto a lo que pudiera surgir en su nación, siendo de hecho el nazismo lo que precisamente surgiría.

En cualquier caso, el “hechizo” de la revolución se dio en Bloch, y éste no supo durante años sino cantar las bondades y maravillas del mundo soviético; y éste, por lo mismo, tuvo que parecerle factor decisivo en la caída final del nacionalsocialismo (aparte del hecho de que Hitler odiara al comunismo y de que el descalabro alemán en el frente ruso fuera sin duda esencial para entender la derrota final del nazismo alemán). Hasta tal punto se mantuvo Bloch hechizado que sólo muy al final de los años cincuenta se dio cuenta de su anterior miopía para con los puntos más que débiles también existentes en el comunismo histórico y en el marxismo estalinista; intentó subsanar el fallo autocensurando sus escritos de aquellos años, cuya publicación en las obras completas comportó numerosas supresiones de frases o una simple y cuidada selección de los mismos.

Pero también hay que decir que semejante fallo blochiano y su posterior intento de arreglo, a base de autocensura y manipulación de escritos, nunca afectó el fondo del propio pensamiento de Bloch. Los escritos blochianos nunca dejaron de proclamar la ilegitimidad de cualquier materialismo mecanicista, de cualquier dogmatismo que impidiera heredar todo lo bueno que en cualquier parte fuera preciso reconocer, de cualquier totalitarismo que negara la libertad y lo humano (su gran sueño y su exigencia fue siempre: “ningún socialismo sin democracia, ninguna democracia sin socialismo”). Y si, por ejemplo, al llegar en 1949 a la Alemania Oriental, tras su exilio en Estados Unidos —adonde había ido a parar huyendo del nazismo—, no dudó en reelaborar su obra “Sujeto-objeto”, sobre el gran filósofo idealista alemán Hegel, ofreciendo de ella una segunda versión considerablemente distinta a la que redactara en Norteamérica, también es de notar que los cambios y las supresiones o los añadidos por él hechos en el libro nunca supusieron ninguna traición al espíritu y a la letra misma originales. Es cierto que el cambio de situación —la Alemania socialista, en vez del capitalismo occidental— condicionó muchos de dichos cambios en su libro; pero en modo alguno determinó cambios de contenido ni supuso merma de la libertad de pensamiento en Bloch. Por ello tampoco éste dudó doce años más tarde, en 1961, en dejar la Alemania Oriental e instalarse en la Occidental, para poder seguir siendo él mismo, pensar por su cuenta y comunicar a sus contemporáneos un pensamiento —el suyo— siempre libre, crítico y esperanzado.

JOSE MANUEL UDINA
— pensando H nicando

En el centenario de Ernst Bloch

JOSE MANUEL UDINA

Pensador de la esperanza y del futuro abierto, y por ello adversario de ortodoxias y fanatismos, el filósofo alemán Ernst Bloch nació hace un siglo. Su memoria no ha desaparecido, pero muchas cosas han cambiado desde su muerte.

No es la primera vez que *El Ciervo* habla de Bloch. Apenas conocido entonces, era ya evocado en 1970 (n. 193); y volvía a serlo cinco años después (n. 265-286), con ocasión de su nonagésimo aniversario. Eran evocaciones tanto más apreciables cuanto infrecuentes entre nosotros, situación que sólo cambiaría con la muerte del filósofo, dos años más tarde: aparecerían entonces numerosas notas necrológicas y artículos de diversa consideración, y empezaría a publicarse la versión castellana de la obra central de Bloch, *El principio esperanza* (1954-1959), en tres volúmenes (1977, 1979 y 1980), o aparecería por fin algún libro sobre él en castellano (*Sociedad y utopía en Ernst Bloch*, de J. M. G. Gómez Heras, y *El marxismo cálido: Ernst Bloch*, de Justo Pérez del Corral). *El Ciervo* no faltó a la cita, cumplimentadamente por partida doble en septiembre de 1977 (n. 315-316), al mes siguiente de la muerte de Bloch: con un nuevo artículo de R. García Mateo ("El neomarxista de la esperanza") y una nota de lectura de Alfonso Comín ("Donde nadie estuvo todavía").

Bloch murió en Tübingen un 4 de agosto, apenas cuatro semanas después de cumplir los 92 años. Aún no hace, pues, ocho de su muerte, y ya vuelve a estar entre nosotros por el recuerdo de su nacimiento en Ludwigshafen, un siglo atrás, el 8 de julio de 1885. Ocho años en los que la obra de Bloch ha ido siendo cada vez más conocida en nuestras latitudes, por las traducciones de *Derecho natural y dignidad humana* (1961), en 1980, de la edición definitiva de *Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel* (1951/1962), en 1982 —actualizando la primigenia versión de 1949—, de *El ateísmo en el cristianismo* (1968), en 1983, y de *Entremundos en la historia de la filosofía* (1972/1977), en 1984,

Ernst Bloch
El principio esperanza

obra, esta última, parcialmente vertida también en 1982 al catalán (*La filosofía del Renacimiento*). Pero ocho años, también, en que hemos vivido más que profundos cambios, por lo que a talante y a actitudes dominantes se refiere. Como si con Bloch hubiese desaparecido algo más que una persona, el clima imperante en la década anterior —clima de ilusiones y esperanzas revolucionarias, y de cambio profundo, tanto en el ámbito internacional como en el nacional— se ha convertido en algo bien distinto: se acentúan las tensiones políticas entre bloques (y crecen en salvajismo las correspondientes guerras locales fratricidas); pierden las revoluciones sociales parte del resplandor que años atrás conservaran (o han sucumbido o se han desvirtuado); sigue sin tocar fondo la crisis económica mundial (cuya superación sigue sin poder verse); y los sueños —entre nosotros, por ejemplo— de un verdadero cambio (prometidos puestos de trabajo, esperada salida de los pactos militares, inaplazable saneamiento de la administración) se diluyen progresiva e implacablemente. Es como si la anhelada utopía —antes tan plausible, y casi concretamente realizable (Bloch era el filósofo de la "utopía concreta")— hubiese desaparecido con él y fuera cada vez más abstracta, más imposiblemente utópica.

A lo largo de estos últimos ocho años, en efecto, ha ido como muriendo también todo aquello precisamente por lo que Bloch se esforzó y luchó, en favor de lo que no dejó de hablar y escribir, y con lo que su propia vida quiso siempre comprometerse: el pacifismo, la ilusión de la revolución posible, la exigencia de un progreso inseparable de la dignidad humana o, en fin, el soñar sueños despiertos. Porque fue su pacifismo lo que le llevó a exiliarse en Suiza para no incorporarse en la Primera Guerra Mundial (una guerra que él veía como simple producto de intereses y pugnas colonialistas). Y fue por la ilusión de una revolución social posible por lo que volvió a Alemania en 1918 ante la esperanza espartaquista (que pronto, sin embargo, se frustró), al igual que se entusiasmara un año antes por la revolución soviética, proclamara poco después las grandezas de *Thomas Münzer, teólogo de la revolución* (en aquel libro de 1921, una de sus primeras obras traducidas al castellano, en 1968) o estudiara exhaustivamente la larga historia de las múltiples utopías sociales (como dejó plasmado en el monumental capítulo 36 de *El principio esperanza*, "Libertad y orden", inicialmente publicado como libro en 1946). Fue asimismo su exigencia de un progreso siempre subordinado a la dignidad humana lo que le hizo ver casi precozmente como inaceptable el progreso proclamado por el nazismo (y el decidido enfrentamiento crítico de Bloch con éste le obligó, desde 1933, a un exilio —con mujer e hijo— por Europa y Norteamérica que sólo acabaría en 1949). Y fue, en fin, aquel soñar sueños despiertos que Bloch caracterizó como propio de todo ser humano bien nacido lo que analizó filosóficamente por doquier (y típicamente en las tres primeras partes —capítulos 1 al 32— de *El principio esperanza*) o lo que él

mismo vivió como sueño y esperanza de ver al cabo realizados a la par "democracia" y "socialismo" (sueño y esperanza que le llevaron en 1949 a dejar Estados Unidos para ir a la Alemania Oriental y que le hicieron asimismo dejar ésta en 1961 para trasladarse a la Alemania Federal, donde vivió sus últimos dieciséis años).

Pero acaso haya aún una última característica del nuevo clima dominante hoy que más contraste con el mensaje y la persona de Bloch y que resuma todo lo anterior: nos referimos al creciente ascendente de las ortodoxias y a la efervescente ola de correspondientes fanatismos. Y baste recordar al respecto fenómenos como los cristalizados en torno a figuras del tipo Jomeini (integrista islámico en ebullición), Wojtyła (multitudinarios —y críticamente replicados— viajes de adoctrinamiento ya caduco, o deseos de revisar un Vaticano II) o Reagan y aliados (guerra de galaxias en nombre de Dios, miles de desaparecidos por obra de terrorismos de estado), por no mencionar suicidios colectivos como el de Jonestown (Guyana, 1978), víctimas inocentes del terrorismo internacional (con muertos a cientos) o violencias asesinas en los campos de fútbol (oscurementemente vinculadas a un resurgir de neonazismos en la misma Europa que hace cuarenta años acabó con Hitler). Pero si algo fue Bloch, fue visceral alergia a ortodoxias y fanatismos: de signo islámico (*Avicena y la izquierda aristotélica*, libro de 1952, traducido en 1966), católico-romano (*Entremundos en la historia de la filosofía*), protestante-reformado (*Thomas Münzer*) o genéricamente bíblico-cristiano (*El ateísmo en el cristianismo*); así como de signo positivista, economicista o materialista-determinista (*Sujeto-objeto*) o político-jurídico y estatal (*Derecho natural y dignidad humana*). Y es que ni ortodoxia ni fanatismo dejan lugar al soñar despierto, posibilidad a la utopía ni camino abierto a un futuro nuevo. Son, en suma, crasa negación de lo más fundamental: el principio esperanza...

Jose Manuel Udina es profesor de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Autónoma de Barcelona.

